

**HOHA
TERITORIJALNA
ODBRANA
ZEMLJE**

БИБЛИОТЕКА
ДОМА ЈНА — БЕОГРАД

онгна-
тура

Изв.
Бр.

7/10-417 ир. 2
1442

VOJNA BIBLIOTEKA

INOSTRANI PISCI

KNJIGA OSAMDESETA

UREĐIVAČKI ODBOR

general-pukovnik Srećko MANOLA, general-pukovnik u penziji Božo LAZAREVIĆ, general-potpukovnik Boško ĐURIČKOVIC, viceadmiral Bogdan PECOTIĆ, general-potpukovnik Mirko BULOVIC, general-potpukovnik u penziji Vekoslav KOLB, general-major avijacije Nikola LEKIC, vazduhoplovnotehnički pukovnik Miroslav BORAS, tehnički pukovnik Mihajlo KOKOLJEVIĆ, dipl. inž., pešadijski pukovnik Milan GLUMAC, pešadijski pukovnik Zdravko ĐUKOVIC (odgovorni urednik)

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD
B E O G R A D
1968.

НОНА

TERITORIJALNA

ODBRANA

ZEMLJE

SEMIPADUŠA ZBIRALIŠTVA BI
БЕОГРАД

III-10-1172

21250

NASLOV U ORIGINALU

BOLESŁAW CHOCHA

**OBRONA
TERYTORIUM
KRAJU**

*Wydanie drugie
poprawione i uzupelnione*

Preveo sa poljskog
potpukovnik u penziji
BOGIĆ VLAHOVIĆ

S A D R Ž A J

	Strana
Zašto govorimo o unutrašnjem frontu i zašto organizujemo teritorijalnu odbranu	7
I — Iskustva iz prošlosti	21
1. Nastanak unutrašnjeg i spoljnog fronta u oslobođilačkom ratu	21
2. Operativna povezanost i uzajamna zavisnost unutrašnjeg i spoljnog fronta od 1942. do 1945.	27
3. Razvoj odbrambene moći zemlje posle II svetskog rata	48
4. Naša ratna iskustva u svetlu savremenog rata	56
II — Odbrambena moć države i sistem teritorijalne odbrane zemlje	64
1. Politika, ekonomika, odbrambena moć zemlje	64
2. Sistem teritorijalne odbrane Snage i sredstva NATO-a za napad na teritoriju zemlje	89
Vazdušna odbrana zemlje	98
Kopnena odbrana teritorije zemlje	108
Odbrana morske obale	118
III — Odbrana od oružja za masovno uništavanje u sistemu teritorijalne odbrane	124
1. Oružje za masovno uništavanje i posledice njegovog dejstva	124
Nuklearno oružje	124
Hemisko oružje	136
Biološko oružje	141
2. Mogućnosti odbrane od oružja za masovno uništavanje	142

	Strana
Obaveštavanje i uzbunjivanje	145
Iseljavanje ili skloništa	149
Načela iseljavanja	155
Skloništa i zakloni	163
Sredstva lične zaštite	168
Zaštita objekata narodne privrede	169
Zaštita ljudske i stočne hrane, životinja i vode	173
3. Snage i sredstva za odbranu od oružja za masovno uništavanje	175
4. Organizacija i izvođenje akcije za spasavanje	198
IV — Opšta priprema stanovništva u sistemu teritorijalne odbrane zemlje	224
1. Uloga i zadaci poluvojničkih, društvenih, boračkih i omladinskih organizacija u razvoju društvenih oblika odbrane	230
Terenska protivavionska odbrana	230
Liga za odbranu zemlje	233
Poljski crveni krst	236
Savez dobrovoljnih vatrogasaca	237
Aeroklub Narodne Republike Poljske	238
Dobrovoljna rezerva milicije	239
Savez poljskih radio-amatera	239
Boračke organizacije	240
Omladinske organizacije	241
2. Opšta obuka stanovništva za odbranu	243
3. Korisnost primene sistema teritorijalne odbrane zemlje za vreme mira	254
Zaključak	257
Bibliografija	258

ZAŠTO GOVORIMO O UNUTRAŠNjem FRONTU I ZAŠTO ORGANIZUJEMO TERITORIJALNU ODBranu ZEMLJE?

Misao o ratu odmah stvara u mašti sliku fronta i pozadine. Te elemente moguće je razmatrati sa raznih aspekata. U celini shvaćeno, po pravilu, front zamišljamo kao zonu u kojoj međusobno kontaktiraju i vode borbu oružane snage zaraćenih strana. Sve što se nalazi iza fronta tretiramo kao pozadinu. Pod pojmom pozadine podrazumevamo teritorije zaraćenih država i njihov moralno-politički, ljudski, ekonomski, tehnički i naučni potencijal, koji snadbeva oružane snage na frontu i obezbeđuje svoje potrebe. Oba elementa — front i pozadina — tesno su međusobno povezana i uzajamno se dopunjaju. Front brani pozadinu, a pozadina obezbeđuje izdržljivost i uspešnost borbenih dejstava na frontu.

Vizija fronta i pozadine koja je u našu pamet usaćena odavno, nije bila niti je ostala nepromenljiva. U prilog ovoga navećemo nekoliko primera:

Veliki rat Poljaka s krstašima koji je vođen 1409 — 1411. godine obuhvatio je većinu zemalja Gđanjskog primorja, Pruske i Samogitije.* Rat je bio rešen kratko-

* Samogitia — istorijska pokrajina u zapadnoj Litvi uz Baltičko more; stanovnici su Žmudi koji govore posebnim litvanskim narečjem. Pri kraju XIV veka, pod vlašću Nemačkog reda, a od 1411. god. ušla ponovo u sklop Litve kao posebna oblast. — Prim. prev. — Enciklopedija Leksikografskog zavoda.

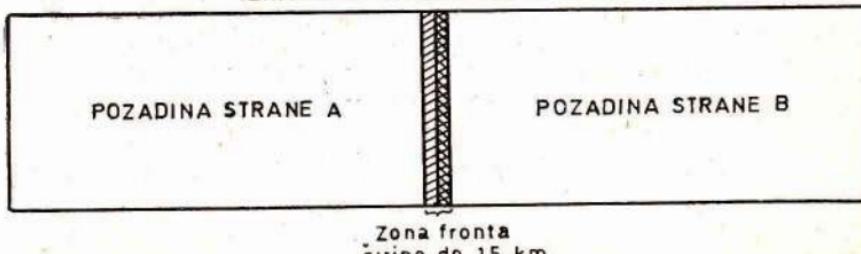
trajnim oružanim sukobima koji nisu bili međusobno povezani ni po vremenu ni po prostoru. Bitka pod Grunvaldom koja se odigrala na prostoru od nekoliko km², trajala je samo jedan dan, 15. jula 1410. Teritorije Poljske, Litve i krstaša, van rejona gde su se odigrale bitke i sukobi i kojima su prolazile vojske, ostale su neuznemiravane borbenim dejstvima zaraćenih strana. Na tim teritorijama se živilo i radilo pod normalnim mirnodopskim uslovima, a sa njih su se minimalno snabdevale i popunjavale jedinice koje su učestvovale u borbi. Tada nije postojao problem tehničkog snabdevanja oružanih snaga municijom, pogonskim materijalom i tome slično. Vojska koja je išla na front naoružavala se samo jednom. Popuna oštećenog naoružanja i opreme u načelu nije postojala. Opravku oštećene opreme i naoružanja, kao i oštrenje sekira i mačeva, potkivanje riterских konja i slične radnje, obavljalo je nekoliko kovača, rezbara i sarača koji su išli sa četama ritera. Hrana za ljudе i stoku koja je trošena iz komore, popunjavana je na putevima gde su prolazile vojske i u rejonima gde su se vodile bitke. Iz dubine teritorije ti artikli nisu dostavljeni. U takvoj situaciji teško je bilo zamisliti front i pozadinu. Više se moglo govoriti o zemlji koja je vodila rat i prostoru na kome su se odigravale bitke i sukobi.

Tokom vremena slika se izmenila. U stvari ratovi su i dalje rešavani međusobno nepovezanim bitkama na određenom prostoru, ali se izmenila zavisnost armija koje su učestvovale u borbama od teritorije. Ta zavisnost je utoliko više rasla ukoliko su u naoružanje armije uvođeni sve savremeniji tipovi topova i pušaka i što je više rasla količina utrošene municije, eksplozivnog materijala, metalâ, gorivâ, tkaninâ i tome slično. Zemlja je morala razvijati odgovarajuće grane narodne privrede, a naročito industrije, i snabdevati oružane snage u toku borbenih dejstava.

U I svetskom ratu 1914-1918. godine prvi put je došla do punog izražaja pojava fronta i pozadine, i međusobna zavisnost tih dvaju elemenata dobila je svoj pravi oblik.

I SVETSKI RAT 1914-1918. GOD.

TERITORIJA ZARAĆENIH DRŽAVA

II SVETSKI RAT 1939-1945. GOD.

TERITORIJA ZARAĆENIH DRŽAVA

RAT U RAKETNO-NUKLEARNOJ ERI

TERITORIJA ZARAĆENIH DRŽAVA

SI.1 - Promene u pojmovima fronta i pozadine

Od Severnog mora do Alpa na zapadu i od Baltičkog do Crnog mora na istoku razvukle su se zone kontakta i borbenih dejstava oružanih snaga zaraćenih strana. Te zone su nazvane frontovima. Oni su imali određenu dubinu koja je zavisila od uspešnog dejstva tadanjeg naoružanja i grupisanja jedinica koje su učestvovali u borbi. Glavnu vatrenu snagu predstavljala je artiljerija čiji je prosečan domet iznosio oko 10 kilometara. Zona neposrednih borbenih dejstava nije prelazila 15 km (crtež 1 — prilog 1). Upotreba aviona u I svetskom ratu nagoveštavala je opasnost da se ratna dejstva prenesu iza zone fronta. No, do toga nije došlo zbog ograničenih mogućnosti bombardovanja, malog akcionog radiusa aviona i neprekidnih borbi za prevlast u vazduhu, što sve skupa uzeto, nije dozvelilo avijaciji da dejstvuje u pozadini. Učešćem avijacije u borbi stvorena je nova zona, bitke nad kopnenim frontovima — tj. bitke za prevlast u vazduhu.

U poslednjem obračunu na kraju I svetskog rata vojske zaraćenih strana dejstvovali su u zoni fronta koja nije bila mnogo široka, ali je bila izrazito odvojena od ostale teritorije. Pozadina nije bila uznemiravana oružanim dejstvima neprijatelja. Ona je normalno funkcionala, mada je podnela ogromno opterećenje za račun fronta. Višemilionske armije gutale su ogromne količine naoružanja, municije, tehničke opreme, hrane, odeće, lekova i tražile popunu u ljudstvu. Nemačka je 1914. godine imala 67.500.000, a u toku I svetskog rata mobilisala je armiju od 14.000.000 ljudi. U 1916. godini proizvodili su mesečno 250.000 pušaka i 2.300 mitraljeza. Nemačka armija je trošila mesečno oko 250.000.000 komada municije.¹ Slično je bilo i kod drugih država koje su učestvovali u ratu. To je učinilo da se pozadina pretvori u velikog proizvođača naoružanja, municije i ratne opreme koji radi za front i u velikoj meri odlučuje o ishodu rata.

¹ Z. Beczkiewicz, Wojna i ekonomika „Biuletyn Wojskowej Akademii Politycznej imena F. Dzirżyńskiego“ br. 2/8, czwieriec 1957, str. 23 (dalej: „Biuletyn WAP“).

U II svetskom ratu situacija se još više izmenila. Domet artiljerije porastao je u proseku do 20 km. Na toj dubini odigravala su se neposredna borbena dejstva oružanih snaga. Zona dejstava proširila se za oko 30 km. Glavna masa usavršenih aviona mogla je uspešno dejstvovati 200—300 km iza linije fronta, a strategijska avijacija čak 1000—1500 km. Vazdušni desanti su izbacivani na dubinu 100 i više kilometara. Zona fronta je, u stvari, dobila prosečnu širinu od oko 500 km. (crtež 1). Iza ove zone funkcionala je pozadina.

Intenzitet i razmerna bitki u II svetskom ratu doveli su do toga da je front sve više gutao ljudstvo i materijal. Trebalo je brzo popunjavati gubitke u ljudstvu i ratnoj opremi i istovremeno povećavati broj ljudi i količine materijala na frontu. Trebalo je u vojsku pozivati nove kontingente na štetu radne snage zaposlene u pozadini i istovremeno povećavati proizvodnju naoružanja i ratne opreme. Samo od maja 1941. do maja 1942. godine broj mobilisanih za nemačku armiju popeo se od 7 miliona i 400.000 na 9.400.000 ljudi. U 1940. godini Nemci su proizveli 865.000 tona municije, 2200 tenkova, 10.250 aviona, a u 1944. god. 3.350.000 tona municije, 27.300 tenkova i 37.950 aviona.²

U 1944. godini proizvodnja za armiju SSSR-u iznosila je 52 procenta celokupne industrijske proizvodnje. U poređenju sa predratnim periodom proizvedeno je 3,8 puta više aviona, 8 puta više artiljerijskih oruđa i 10 puta više tenkova³.

Napregnuti rad pozadine u II svetskom ratu nije uvek tekao bez ozbiljnih teškoća. Neprijateljska avijacija je uspela da prenese borbena dejstva iza zone fronta.

Od momenta otpočinjanja agresije na SSSR, Nemci su često iz vazduha napadali gradove SSSR-a, komunikacijske čvorove, industrijske objekte iza linije fronta. Naro-

² To isto strana 38.

³ История Великой Отечественной войны СССР-а 1941—1945. г., том 5, Москва, 1963. god. strana 39.

čito su bila intenzivna bombardovanja Moskve, Lenjinske i Staljingrada.

Snage protivvazdušne odbrane i terenske protivvazdušne odbrane SSSR-a (MPWO): grupe samoodbrane, formacije (MPWO) odbrane objekata i gradova brzo su otklanjale posledice vazdušnih napada i obezbeđivale normalno funkcionisanje narodne privrede i odbranu stanovništva.

Dva meseca posle poraza francuskih i engleskih oružanih snaga u Francuskoj i posle njihove evakuacije iz Denkerka, Nemci su počeli vazdušne operacije protiv Engleske. Naročito jaki vazdušni napadi Luftvafe na London i druge engleske gradove otpočeli su od jeseni 1940. godine. U tim napadima učestvovalo je po nekoliko stotina aviona. 14. novembra 1940. godine, 400 nemačkih bombardera razorilo je grad Koventri. Noću 13. jula 1944. Nemci su prvi put napali London slobodnim projektilima V—1 a 8. oktobra iste godine otpočeli su da bombarduju Englesku balističkim raketama V—2.

Od 1942. godine engleska i američka avijacija su počele masovne napade na objekte u Nemačkoj i na okupiranim teritorijama Holandije i severne Francuske. U toku 1942. godine izvršeno je preko 1000 vazdušnih napada, od kojih su 17 bili veoma jaki. U njima je učestvovalo po nekoliko stotina aviona. Noću 30/31. marta, 1130 engleskih bombardera je za 90 minuta izbacilo 1500 tona bombi na Keln. Od tog momenta pa do kraja rata izvršeno je dosta vazdušnih napada na industrijske centre, luke, aerodrome, komunikacije i druge važne pozadinske objekte.

U takvoj situaciji su Engleska i Nemačka morale organizovati odbranu pozadine, a u prvom redu protivvazdušnu odbranu teritorije.

U avgustu 1940. jedinice protivvazdušne odbrane Engleske imale su u svom sastavu 960 lovačkih aviona. Preko 450 protivavionskih topova branilo je London. Citava teritorija zemlje podeljena je na zone vazdušne odbrane. Radi likvidiranja posledica udara avijacije formirane su snage takozvane civilne odbrane. Istovremeno su Englez

iz bojazni od hitlerovske invazije na britanska ostrva organizovali odbranu morske obale.

Za odbranu Berlina od napada iz vazduha Nemci su u toku čitavog rata imali: 1 diviziju lovačkih aviona koja je brojala od 400 do 600 aparata, 1 diviziju protivavionske artiljerije sa 726 topova raznih kalibara i 470 reflektora⁴. Priprema za odbranu iz vazduha nije išla na štetu odbrane pozadine. Takođe je postojala potreba da se otklone posledice masovnih vazdušnih napada avijacije i da se ukazuje pomoć stanovništvu nastradalom od bombardovanja. U tu svrhu formirane su razne jedinice za spasavanje stanovništva i obnovu, organizovane grupe za samoodbranu od gradskog stanovništva i tome slično. Radi koordinacije akcija svih tih jedinica, u Nemačkoj je osnovan Koordinacioni komitet za likvidaciju posledica vazdušnih napada. Komitet se koristio i pomoći Vermahta (nemačke oružane sile). 23. novembra 1943. godine, posle masovnog vazdušnog napada na Berlin, nemačko rukovodstvo je uputilo u taj grad 50.000 hiljada vojnika da ukažu pomoć civilnom stanovništvu i pomognu vraćanju života u gradu.

Navedeni primeri pokazuju da su glavni naporci Engleske i Nemačke u određenim etapama rata bili usmereni u dva pravca: na borbena dejstva na spoljnim frontovima i na borbu za održavanje vitalnosti i sposobnosti funkcionisanja pozadine u uslovima masovnih napada neprijateljske avijacije. Pozadina nije samo snabdevala i popunjavala ljudstvom jedinice na frontu, već se morala boriti i za svoj opstanak. Pored spoljnog fronta počeo se pojavljivati drugi — unutrašnji koji je primio ulogu teritorijalnog branioca zemlje.

II svetski rat doneo je i drugu pojavu koja je imala osnovni uticaj na sadržaj pojma — unutrašnji front. Mnoge zemlje Evrope nalazile su se pod hitlerovskom okupacijom. One su za Nemce predstavljale pozadinu od posebnog značaja. Bile su izvor jeftinije radne snage, sirovina,

⁴ Aszkierow i inny. Wojska obrony powietrznej kraju, Warszawa 1962, str. 26.

hrane i dopunske industrijske proizvodnje. Podjarmjeni narodi nisu se mogli pomiriti sa okupacijom. Razvijao se snažan pokret otpora i oružana dejstva partizanskih snaga. U nekim zemljama, među kojima i u Poljskoj, organizovani su unutrašnji frontovi borbe s okupatorom. Cilj im je bio — odbrana naroda od hitlerovskog uništenja i pomaganje borbi armija antihitlerovske koalicije na frontovima II svetskog rata.

U svetlu ovog rata nameće se pitanje šta se podrazumevalo pod pojmovima: pozadina, spoljni i unutrašnji front, teritorijalna odbrana zemlje? Na to pitanje nema istovetnih odgovora. Različiti su bili uslovi i situacija u pojedinim zemljama koje su učestvovali u ratu. Ako pokušamo da uopštimo taj odgovor, doći ćemo do sledećih konstatacija:

1. Spoljni front je zona u kojoj su oružane snage zaraćenih strana izvodile borbenaa dejstva. Tu se uzima u obzir pojas neposrednih borbenih dejstava i pojas dejstava frontovske avijacije i vazdušnih desanata (crtež 1). Reč „spoljni“ ne odgovara tačno onome što predstavlja. Taj front nije uvek prelazio teritoriju države koja je učestvovala u ratu. Na primer, sovjetsko-nemački front se prebacio van teritorije SSSR-a tek 1944. godine. Taj termin je primenjen iz prostog razloga da bi se povukla razlika između njega i unutrašnjeg fronta.

2. Unutrašnji front je deo ili celina teritorije pozadine na kojoj se razvijaju borbenaa dejstva preneta iz zone spoljnog fronta. Taj pojam je imao različit značaj za pojedine države, zavisno od njihove ratne situacije. Za Nemce je unutrašnji front obuhvatao, s jedne strane, maličnu teritoriju koju je neutralisala i razarala saveznička avijacija i, sa druge — teritorije okupiranih država, na kojima su hitlerovci morali voditi borbu protiv narodnooslobodilačkog pokreta podjarmljenih naroda.

Za okupirane narode unutrašnji front je obuhvatao teritorije njihovih država, na kojima su protiv okupatora vodili borbu kao partizani i primenom drugih oblika borbe radi uništavanja okupatora.

3. Pozadina je obuhvatala sve što se nalazilo iza zone spoljnog fronta. U smislu prostora, pozadina se mogla ograničiti samo na teritorije zemalja koje su učestvovali u ratu ili ako se uključi još i teritorija okupiranih država, kao na primer, Nemačke plus ona koju su okupirali Nemci. Ipak, prostor nije bio glavni element pozadine. Pod tim pojmom podrazumevao se pre svega ljudski, moralno-politički, ekonomski, tehnički i naučni potencijal zemlje učešnice u ratu.

4. Teritorijalna odbrana zemlje čiji su se začeci pojavili uglavnom u Engleskoj i Nemačkoj, obuhvatala je sve akcije, vezane za uništavanje neprijateljskih sredstava vazdušnog napada koja su se pojavila u pozadini, za obezbeđivanje vitalnosti industrije i sistema komunikacija, za odbranu stanovništva i morske obale i tome slično.

Posle II svetskog rata došlo je do burnog razvoja i usavršavanja ratnog naoružanja. Pored starih tipova oružja pojavili su se novi. Tehnička oprema se takođe usavršava. Oružje za masovno uništavanje, uglavnom atomske i sredstva za njegovo prenošenje u obliku raketa raznog tipa, radikalno menjaju sliku rata. Rakete velikog dometa, mogu danas prenositi atomska punjenja jačine koja odgovara snazi eksplozije miliona tona trolita, na udaljenost od nekoliko desetina hiljada kilometara. Praktično, to znači da svaki objekt na zemljinoj kugli može biti pogoden raketom toga tipa i uništen u toku nekoliko sekundi od eksplozije njene atomske glave. U takvoj situaciji logično se nameće pitanje — gde će biti front? Odgovor će biti jednostavan — svuda. Pod rečju „svuda“ podrazumevamo ne samo teritoriju zaraćenih država. Ako se pretpostavi da u Evropi dođe do raketno-nuklearnog rata, u današnjim uslovima proglašavanje neutralnosti, na primer, Švajcarske, ne bi je zaštitilo od posledica rata. Opti atomske energije pokazali su da je atmosfera bila zatrovana ne samo na teritorijama država koje su izvodile te opite, već i na velikim prostranstvima zemaljske kugle. Neutralne zemlje neće moći da izbegnu zatrovavanja ako se blizu njenih granica vodi nuklearni rat.

U II svetskom ratu, i pored toga što su borbena dejstva pomoću avijacije preneta iza zone fronta, strategijski ciljevi su u načelu osvajani posle razbijanja oružanih snaga na spoljnem frontu neprijatelja i osvajanjem najvažnijih rejona na njegovoј teritoriji. U raketno-nuklearnoј epohi, sudbina rata neće se rešavati samo na spoljnom frontu. Savremena sredstva za vođenje rata proširila su zonu tog fronta najmanje dvostruko (crtež 1) u poređenju sa II svetskim ratom. Istovremeno se može konstatovati, mada to može da zvuči paradoksalno, da je umanjen značaj dejstva na tom frontu u opštim razmerama rata i da je njegova težina preneta na pozadinu. Na kraju, *iza zone spoljnog fronta ne pojavljuje se pozadina u klasičnom smislu, već koja postaje poprište raketno-nuklearnog rata.* Ako se tome dodaju mogućnosti dejstva savremenih vazdušnih desanata kao i pomorskih i diverzantskih raznih vrsta, sa sigurnošću se može konstatovati da se čitava pozadina pretvara u zonu fronta i da, za razliku od spoljnog, stvara unutrašnji front rata.

Preobražaj u sredstvima i načinima ratovanja i pojava dva fronta radikalno su izmenili dotadašnje poglede i tvrđenja na planu odbrane i pripremama oružanih snaga za rat. Opšte je poznato da u novoj situaciji nije dovoljno samo pripremiti oružane snage za dejstva spoljnog frontu i odgovarajuće prilagođavanje ekonomske države i njene komunikacione mreže za potrebe rata. Organizacija široko razvijenog sistema teritorijalne odbrane zemlje postala je neopoziva nužnost. Zbog toga su za poslednjih 10 godina sve evropske države uložile ogromne napore za rešavanje tog problema.

Prvi korak u tom pravcu bila je podela oružanih snaga pojedinih država. Izrazito je odvojena vojska namenjena za dejstva na spoljnem frontu. Kod država NATO-bloka te snage nose razne nazive, kao na primer, vojska za udar ili vojska za intervenciju. U našoj terminologiji to je operativna armija. Odgovarajući broj jedinica uglavnom protivvazdušne odbrane namenjen je za teritorijalnu odbranu zemlje, odbranu morskih obala, uništavanje vaz-

dušnih desanata, obezbeđivanje sistema komunikacija i tome slično. One se u državama zapadne Evrope nazivaju snagama unutrašnje, operativne ili teritorijalne odbrane. U Poljskoj ih nazivamo jedinicama teritorijalne odbrane zemlje.

Prilagođavanje oružanih snaga, među kojima i jedinica teritorijalne odbrane zemlje uslovima savremenog rata, relativno je jednostavan proces. Mnogo je teže pitanje pripreme svih oblasti privrednog života i obezbeđivanje zaštite stanovništva u slučaju rata. Danas su stanovništvo i objekti narodne privrede više izloženi gubicima nego vojska koja se bori na spoljnem frontu. Čak i najmnogobrojnije jedinice teritorijalne odbrane zemlje neće biti u stanju da izvrše sve zadatke koji se pred njih budu postavili. Zbog toga se u svim zemljama teži pripremi i obučavanju odgovarajućih snaga takozvane civilne odbrane čitavog stanovništva u okvirima predviđenog sistema samoodbrane.

Reorganizacija sistemâ odbrane pojedinih država, i uvođenje novih rešenja na osnovu predviđene slike savremenog rata ne idu bez teškoća, strasnih diskusija i sporova. Na sve to utiču mnogi faktori. Jedan od njih je tradicija i višegodišnje navike jednog dela vojnih krugova u gledanju na vođenje rata. Danas svi priznaju da treba organizovati teritorijalnu odbranu zemlje. No, istovremeno mnogi vojni rukovodioci smatraju da je cilj organizacije teritorijalne odbrane jedino da se pozadina bolje pripremi u korist oružanih snaga koje vode borbu na spoljnem frontu. Oni ne poriču činjenicu da će pozadina takođe biti poprište borbi u savremenom ratu, ali smatraju da će divizije, korpusi i armije koje vode borbu sa neprijateljem na spoljnem frontu, biti glavna vojna snaga zemlje koja će odlučiti o pobedi. Izgleda da takvo gledište mogu zastupati samo oni ljudi koji se nisu oslobodili načina mišljenja kakvo je vladalo za vreme II svetskog rata. „Nesumnjivo je da su dejstva oružanih snaga jedna od glavnih formi vođenja rata. Bez njih je uopšte nemoguće govoriti o ratu. Ali u savremeno doba ta dejstva se pro-

širuju na dva fronta — spoljni i unutrašnji“. Oni nisu svesni toga da rat vodi čitav narod, svaki građanin postaje vojnik bez obzira na to da li se nalazi u vojničkoj uniformi ili u radničkom kombinezonu. On postaje vojnik ne samo u smislu proizvodnje i izrade artikala za potrebe rata, već vojnik u strogo vojničkom smislu te reči. Svakog momenta je spreman da dejstvuje u okvirima odbrane od oružja za masovno uništavanje, da učestvuje u uništavanju neprijateljskih desanata i diverzanata i tome slično. Ako je tako, onda zemlja koja je mobilisala u slučaju rata za oružane snage, pretpostavimo, 15% celokupnog broja stanovnika, i od tog broja odredila za spoljni front polovinu snaga, nikako ne može tretirati taj deo svoje sile kao glavnu snagu koja odlučuje o pobedi. Da bi se ovo shvatilo može se u razmatranju otici i dalje. Ako je zemlja uništena prvim masovnim raketno-nuklearnim udarom neprijatelja (takva opasnost može postojati za zemlje male po prostranstvu) onda će se, bez obzira na to što će vojska na spoljnem frontu voditi borbena dejstva, pa čak i ako postigne neke uspehe, ti uspesi će biti bez vrednosti.

Drugi faktor koji dovodi do mnogo sporova i nerazumevanja je održavanje realnih proporcija prilikom pripreme snaga za spoljni i unutrašnji front na tlu opšte koncepcije rata. SAD traže od svojih saveznika u Evropi da stave na raspolaganje maksimalan broj divizija za udarnu snagu NATO-a, a za sebe zadržavaju pravo da raspolažu raketno-nuklearnim snagama. Takva traženja SAD ne nailaze uvek na razumevanje svih članica atlantskog bloka. Francuska je od 1. jula 1966. povukla svoje snage iz sastava komande NATO. Samo Savezna Republika Nemačka, pod parolom „jačanja odbrane Zapada“ povećava svoje oružane snage i sve ih stavlja na raspolaganje NATO-u. Predlog SAD da se stvore višestruke nuklearne snage nije pridobio većinu partnera članica NATO-a. Ne uzimajući u obzir druge poglede, treba smatrati da stav nekih članica NATO-a, a naročito Francuske, proizilazi iz shvatanja činjenice da su glavni cilj vojnih priprema narodni interesi i pre svega obezbeđenje odbrane svoje

zemlje u eventualnom raketno-nuklearnom sukobu. General P. Galoa (P. Gallois), prilikom razmatranja raznih mogućnosti organizacije odbrane zapadne Evrope, između ostalog tvrdi: „Tražiti da svaki član našeg pakta snosi jednaku odgovornost u borbi na antisovjetskom frontu bilo bi jednakо nerazumevanju prava svakog da se uždrži.... Potpuno je jasno da interesi Norveške nisu zavisni od događaja u Turskoj, ali sve ono što se dešava u Danskoj uznemirava Norvežane. Lakše je suprotstaviti se nuklearnoj uceni ako se ima regionalni sistem odbrane, nego ako postoji koalicija, čiji članovi nisu podjednako ugroženi.“⁵ U daljem izlaganju Galoa se zalaže za jačanje NATO-a i priznaje glavnu ulogu SAD u tom paktu. Bez obzira na to stvarni postupci Francuske su do izvesne mere u skladu sa nekim njegovim izlaganjima.

Treći faktor koji koči razvoj sistema teritorijalne odbrane u svim državama Evrope je nedostatak iskustava i uhodanih načela i rešenja u toj oblasti. Mnogi problemi zahtevaju teoretsku obradu. Vojni specijalisti su u manjoj ili većoj meri stvorili verovatnu sliku raketno-nuklearnog rata. Zatim se pristupilo traženju oblika i metoda vođenja toga rata ne samo na spoljnem već i unutrašnjem frontu. Prilagođavanje tehničkih ili drugih divizija za dejstva u atomskom ratu nije tako teško, kao problem pripreme zemlje za odbranu. Kako sačuvati stanovništvo, prilagoditi sistem komunikacija, obezbediti vitalnost industrije, kako organizovati siguran sistem vazdušne odbrane, obaveštavanja i uzbune? — to su samo neka pitanja koja su predmet opštih diskusija, razmatranja i žustrih prepirki. Teškoće se pojavljuju u tome što se rešenja, usvojena u jednoj zemlji, ne mogu koristiti u drugim. Ne može, na primer, Belgija organizovati odbranu svoje teritorije na isti način kao Engleska ili SAD. Organizacija sistema teritorijalne odbrane svake zemlje mora imati u vidu: veličinu, geografski položaj, brojno stanje stanovništva, ekonomski potencijal, sistem državnog uređenja,

⁵ P. Gallois, *Strategie de l'age nucleaire*. Cyt. wg. wyd. ros. Стратегия в нуклеарной зре, Москва 1962, стр. 193—194.

i rukovođenje državom, tradicije naroda, stepen organizacije naroda i niz drugih faktora koji su u svakoj zemlji drugačiji i imaju niz specifičnih crta.

I pored svih teškoća u svim državama Evrope, proces organizovanja sistema teritorijalne odbrane razvija se i stalno napreduje.

Vizija raketno-nuklearnog rata neopozivo nameće misao da će to biti rat sa izuzetno velikom moći uništavanja, da će uništiti stotine miliona ljudi. Logično je da je takvom rezonovanju teško suprotstaviti se. To podjednako shvataju socijalističke države i narodi kapitalističkih zemalja. Pa i pored toga imperijalistički krugovi SAD neće da se odreknu težnji vladavine nad svetom i eliminisanja rata kao sredstva za rešavanje spornih međunarodnih problema. Nismo, dakle, oslobođeni opasnosti agresije i eventualne primene istog oružja za masovno uništavanje. Baš zbog toga postoji neophodnost neprestanog razvijanja našeg odbrambenog sistema i jednog od njegovih glavnih delova — sistema teritorijalne odbrane zemlje.

I — ISKUSTVA IZ PROŠLOSTI

1. NASTANAK UNUTRAŠNJEGL I SPOLJNOG FRONTA U OSLOBODILAČKOM RATU

Međunarodna situacija i uspesi Hitlerovske Nemačke u prvim godinama rata omogućili su okupatoru da otpočne organizovanu i bezobzirnu akciju uništenja i likvidacije poljskog naroda. Podela poljske teritorije i priključenje mnogih pokrajina nemačkom Rajhu, masovne deportacije i iseljavanja, likvidacija svih poljskih obeležja, razvijen sistem terora i ubijanja i pljačka materijalnih dobara — bili su početak ostvarivanja dugoročnog plana pretvaranja Poljske u koloniju, a Poljaka u robe velikog Rajha.

Narod nije ostao pasivan prema akcijama okupatora. Svest o potrebi nastavljanja borbe i mržnja prema hitlerovskom okupatoru podstakli su na otpor široke slojeve našeg društva. Prvih meseci okupacije, u mnogim rejonima naše zemlje dejstvovali su partizanski odredi koji su bili sastavljeni od vojnika regularnih jedinica i bataljona Narodne odbrane. Istovremeno su postojale manje i veće podzemne organizacije. One su rad koncentrisale na prikupljanje oružja koje je ostalo posle borbi vođenih u septembru 1939. godine, na širenje patriotske propagande, na osnivanje tajnih poljskih škola, na sprovođenje sabotaže uglavnom u industriji i transportu.

Prva stihija reagovanja otpora nisu mogla biti efikasna forma borbe za daleke ciljeve. Ona su predstav-

ljala nagoveštaj za razvijanje uspešnijih formi, ali ako je taj nagoveštaj trebalo da se pretvori u delo, bilo je neophodno pokretu otpora ukazati na konkretnе ciljeve borbe i uklopiti ga u organizovan sistem. Svaki pokret otpora ima protiv sebe jakog protivnika koji je u vojnom pogledu u ogromnoj nadmoćnosti. To znači da pokretu otpora može obezbediti uspeh samo svesno i organizovano dejstvo.

U konspirativnom radu koji se razvijao stihjski 1939—1940. godine istakle su se dve glavne struje: levičarska i desničarska.

Leva struja je okupljala komuniste, leve socijaliste i seljake radikale i razvijala se pod vrlo teškim uslovima, kao što su: organizaciona nepovezanost, žestoka antikomunistička propaganda koju su vodili buržoaski centri, teror okupatora, desetkovani kadrovi političkih aktivista, nedostatak vojnih kadrova sa potrebnom vojnom naobrazbom, nemanje materijalne i finansijske baze. Sve je to bilo samo deo teškoća sa kojima su se morali boriti prvi organizatori narodnog pokreta otpora. Sem toga, sitne konspirativne grupe međusobno su se tesno povezivale, usklađivale svoje stavove i povezivale se u veće organizacije. Karakteristična crta razvoja levičarskog pokreta bila je stvaranje, pre svega, sitnih organizacija, zatim njihovo povezivanje u veće, i tek u sledećoj fazi pojava rukovodećih organa.

Izbijanje sovjetsko-nemačkog rata i rađanje antihitlerovske koalicije uneli su korenite izmene u oslobodiлаčku borbu Poljske. Težište II svetskog rata preneto je na istok Evrope. Sovjetsko-nemački rat naišao je na veliki odjek u Poljskoj, ojačala je vera u pobedu nad hitlerizmom, povećalo se raspoloženje na borbu protiv okupatora. Stvorena je pogodna politička klima za organizaciono i idejno ujedinjenje komunističkog ilegalnog pokreta i za stvaranje revolucionarne partije radničke klase. U januaru 1942. objavljeno je osnivanje Poljske radničke Partije.

Istovremeno sa stvaranjem mreže partiskske organizacije, PRP je počela da formira Narodnu gardu* koja je imala zadatak da oživotvori vojničku koncepciju borbe za nezavisnost Poljske. Tako se 1942. godine formirao u okupiranoj Poljskoj organizovani *unutrašnji front borbe* sa hitlerovskim osvajačem (Crtež 2) — (prilog 2). Jačina i širina borbenih dejstava na unutrašnjem frontu 1942 — 1944. godine rasle su sve bržim tempom, poprimajući istovremeno sve više oblike borbe.

„Pređeni put borbe poljskih partizana — je čitava istorijska etapa koja je vodila:

— od odlaska iz Varšave u šumu partizanskog odreda od 14 lica u maju 1942. godine, kroz organizaciju i borbe desetina partizanskih odreda pa do Narodne armije od 60.000 ljudi, organizovane u 16 brigada, koja je bila duboko povezana s najširim masama i imala bogato ratno iskustvo, vojнике i starešine prekaljene u borbi.

— od dva voza koje je prvi partizanski odred Narodne garde izbacio iz šina, kroz organizovane masovne napade na komunikacije i vezu neprijatelja na određenom mestu i u određeno vreme, prema planu koji je izradilo rukovodstvo i dostavilo jedinicama; po njemu su ta operativna dejstva bila povezana sa dejstvima sovjetskih partizana i borbama koje je vodila Sovjetska armija i u zajednici sa njom regularna poljska narodna armija koja se nalazila u sastavu Sovjetske armije — do ukupnog broja oko 500 transportnih sredstava koja su izbačena iz stroja;

— od pojedinačnih sukoba malih jedinica do velikih bitki 1944. godine, u kojima je učestvovalo oko 10.000 partizana, suprotstavljajući se hitlerovskim jedinicama jačine oko 8 divizija;

— od pojedinih napada na policijske i žandarmerijske stanice kroz planirane akcije sa tačnim proračunom

* Narodnu gardu (Gwardia Ludowa) formirala je Poljska radnička partija kao vojnu organizaciju koja je imala zadatak da vrši diverzantske akcije i formira partizanske jedinice za borbu protiv neprijatelja. Formiranje je počelo po pokrajinama koje su imale u svom sastavu okruge, srezove i rejone. — *Objašnjenje prevodioca.*

svoje snage i poznavanjem slabih tačaka neprijatelja — do vezivanja u borbi čitavih regularnih divizija i primoranja okupatora da drži u pripravnosti snage jačine oko 400 bataljona, do oslobođenja čitave zemlje od okupatora.⁶

Sem podzemne levičarske struje, u okupiranoj Poljskoj je delovala i desna struja koja je bila u znatno povoljnijoj situaciji u početnom razvoju. Na njegovoj strani su bili: veliki broj bivših oficira, službenici, predstavnici inteligencije koji su organizacijom, odnosima i uticajima bili povezani sa delom poljskog društva. Materijalna sredstva su dobijali od buržoazije i veleposednika. Posle brzog uspostavljanja kontakta sa vladom u emigraciji dobijali su dopunske fondove i opremu. Desničari nisu od početka koncentrisali napore na neposrednu stalnu borbu protiv hitlerovskog okupatora. Cilj njihovog rada bio je da se pripreme za kratkotrajnu operaciju kada dođe do sloma vojne sile Nemačke i da uzmu u zemlji vlast u svoje ruke. Da bi ostvarili svoje ciljeve i zadatke, težište su bacili na organizacionu stranu. Delatnost su otpočeli formiranjem komandi i štabova, centara za rukovođenje, postavljanjem budućih vojvoda i načelnika, formiranjem obaveštajne i kontraobaveštajne službe.

Izbijanje sovjetsko-nemačkog rata i posledice koje su nastale iz te činjenice nisu izmenili stav rukovodećih organa desničara. Oni su među stanovništvom propagirali pasivnost u odnosu na okupatora i parolu iščekivanja „da se dva neprijatelja iskrvave“. Istorija je odbacila tu teoriju, kao i neprincipijelnu postavku kako bi pojačana borba protiv okupatora izazvala oštire repressalije.

Politički ciljevi i praktični postupci ostavili su desničare po strani od aktivnog dejstva unutrašnjeg fronta borbe. No i pored toga, bilo bi nepravedno ne priznati određeni doprinos pripadnika vojnih organizacija kojima su rukovodili desničari, opštem oružanom naporu okupiranog poljskog naroda.

⁶ M. Spychalski Dwadzieścia lat budownictwa ludowej obrony
neści „Nowe Drogi“ broj 10/1963. god., str. 9.

„Primer vojnika Narodne garde bio je dobar za sve iskrene poljske patriote. Razvijala se oružana borba na teritoriji Poljske. Laćali su se oružja seljački bataljoni (Bataliony Chopskie), sve češće i u sve većem broju su ustajali protiv okupatora vojnici oružane armije u domovini koji su docnije dobili naziv *Armija Krajowa*.^{*} Ne bi moglo biti veće nepravde za vojnika koji se borio protiv hitlerovskog osvajača, u najboljoj želji i sa osećanjem patriotske obaveze, ako mu neko ne bi htio priznati tu borbu i ako neko ne bi htio odati poštovanje onima koji su u toj borbi dali svoje živote. „PRP koja je sve svoje snage usmerila na borbu sa okupatorom i u toj borbi mnogo krvavila, podjednako ceni i odaje poštu krvi poljskog vojnika, prolivenoj u borbi s hitlerovskim osvajačem, bez obzira na to kojoj je vojnoj organizaciji taj vojnik pripadao.... Pobedili smo i zbog toga što smo se borili protiv onih koji su, suprotno najvažnijim interesima naroda i stvari oslobođenja Poljske isticali lozinku pasivnosti, lozinku držanja oružja pored sebe, kada je trebalo voditi borbu.“⁷

Izbijanje sovjetsko-nemačkog rata i stvaranje anti-hitlerovske koalicije sa učešćem SSSR-a primorali su poljsku emigrantsku vladu da uspostavi odnose sa SSSR-om. Na osnovu sporazuma od 30. jula 1941. godine, na teritoriji SSSR-a formirana je Poljska armija. Uprkos savezničkim obavezama, rukovodstvo ove armije je razvilo u svojim jedinicama široku antisovjetsku kampanju i nagoveštavalo brz poraz Sovjetskog Saveza. Subverzivna delatnost buržoaske emigrantske poljske vlade nastavljena je i dalje ne bez pomoći vlade zapadnih zemalja i dovela je do zaoštrenosti, a zatim do prekida poljsko-sovjetskih odnosa i evakuacije Poljske armije iz SSSR-a na Bliski istok. Povlačenje ove armije pod komandom generala

* Armija u domovini (*Armia Krajowa*) bila je vojna organizacija poljske izbegličke vlade u Londonu koja je bila pod njenim uticajem. — *Objašnjenje prevodioca*.

⁷ W. Gomulka, Artykuly i przemówienia, t. I, Warszawa 1962, str. 352.

Andersa* lišilo je poljskog vojnika najkraćeg puta do njegove zemlje, isključilo ga iz borbe na glavnom frontu II svetskog rata, na kome se odlučivalo o sudsbi njegove otadžbine.

Borba poljskih jedinica kod Tobruka i u Italiji, dejstva 1. tenkovske divizije, 1. padobranske brigade, jedinica avijacije i mornarice na zapadnoevropskom ratištu u završnom periodu rata, nesumnjivo su povećali doprinos poljskog naroda zajedničkoj pobedi nad hitlerizmom. Antinarodna politika poljske buržoazije ipak je lišila poljskog vojnika, koji je pripadao poljskim oružanim snagama na Zapadu, mogućnosti i časti neposredne borbe za oslobođanje njegove zemlje.

Posle prekida odnosa poljske emigrantske vlade i SSSR-a, poljski komunisti u SSSR-u bili su odlučni u tome da Poljaci koji se nalaze u Sovjetskom Savezu uzmu učešće u borbama za oslobođanje Poljske. Na osnovu pobjeda Sovjetske armije nad hitlerovskom Nemačkom, 1943. godine bilo je očevidno da će samo oružana sila SSSR-a voditi borbe za oslobođenje poljske teritorije i da učešće Poljaka u tim borbama treba da bude što veće.

Inicijativa Saveza poljskih patriota naišla je na puno razumevanje i odobravanje vlasti Sovjetskog Saveza. U maju 1943. počelo je formiranje 1. poljske pešadijske divizije pod imenom „T. Košćuško.“ 10. avgusta 1943. godine, Državni komitet za narodnu odbranu SSSR-a izrazio je saglasnost da se organizuje 1. korpus poljskih oružanih snaga.

Centar formiranja novih poljskih jedinica bio je Sjelce. U skladu sa predviđenom organizacionom strukturu formirani su: štab korpusa, 2. pešadijska divizija pod imenom „H. Dombrovskog“ (Dabrowskiego), 1. artiljerijska brigada pod imenom „J. Bema“ (Bema), 1. ten-

* Armija poljskog generala Andersa u SSSR-u brojala je 96.000 ljudi, 1942. godine, kada je naoružana napustila SSSR i otišla na zapadni front da se bori protiv Nemaca. Bila je pod uticajem poljske emigrantske vlade u Londonu. — Objasnjenje prevođoca.

kovska brigada pod imenom „Herojā Vesterplate“ (Bohaterów Westerplatte), 1. puk lovačke avijacije „Varšava“ i druge jedinice rodova vojske i službi.

Okupirana Poljska je bila nesumnjivo glavni teren na kome se razvila politička delatnost i izvodila borbena dejstva. Na taj teren se usredstređuju sve akcije čiji je cilj da zaštite narod od strahovitog terora i uništavanja. No, i pored toga, oslobođanje Poljske od nemačke okupacije nije bilo moguće bez pomoći spolja — unutrašnji front borbe nije bio toliko jak da bi mogao izboriti oslobođenje. To je zavisilo od potpunog razbijanja hitlerizma i njegovih oružanih snaga od strane Sovjetskog Saveza i drugih saveznika. Akcije unutrašnjeg fronta morale su se uklopiti u borbu spoljnog fronta. U odnosu na Poljsku, taj spoljni front bio je u stvari, front Sovjetske armije koja je vodila borbu sa glavnim hitlerovskim oružanim snagama. Formiranje poljskih jedinica u sastavu Sovjetske armije, kao: 1. pešadijske divizije „T. Košćuško“, 1. korpusa i zatim 1. poljske armije u SSSR-u, još bliže je obeležilo, počev od 1943. godine, *spoljni front borbe za oslobođenje Poljske* s učešćem narodnih, regularnih oružanih snaga Poljske (crtež 2).

2. OPERATIVNA POVEZANOST I UZAJAMNA ZAVISNOST UNUTRAŠNJEG I SPOLJNOG FRONTA OD 1942. DO 1945.

Teritorija Poljske je od početka 1941. godine postala koncentracijska prostorija glavnih nemačkih snaga koje su bile pripremljene za agresiju na SSSR. U poređenju sa 1940. u 1941 godini broj hitlerovskih vojnika porastao je trostruko u Poljskoj.

U junu 1941. Nemci su imali 214 divizija i 7 brigada. Od toga broja, od napada na SSSR, na teritoriji Poljske nalazile su se 152 divizije i 2 brigade. Za to vreme u Hollandiji, Belgiji i Francuskoj Nemci su imali 38 divizija, u Norveškoj i Danskoj 9, u Jugoslaviji i Grčkoj 8, u se-

vernoj Africi 2, a ostale su bile na teritoriji Nemačke u rezervi vrhovne komande⁸.

Od momenta izbijanja sovjetsko-nemačkog rata, gro hitlerovskih snaga prebacio se na istok. Teritorija Poljske se od koncentracijske i prostorije sa koje su se razvijale hitlerovske oružane snage pretvorila u važnu strategijsku pozadinsku prostoriju, čiji je značaj bio naročito u tome što su preko nje prelazile glavne komunikacije i veze, a od njihovog održavanja zavisilo je funkcionisanje sistema snabdevanja, popune i evakuacije hitlerovske vojske koja je učestvovala u borbama na istočnom frontu.

Železnicama se preko Poljske u 1942. godini prevezlo 80 — 90% naoružanja i opreme za nemačke oružane snage, a ostalim transportnim vozilima 70 — 75%. Sem toga, u Poljskoj se nalazilo 200 aerodroma za borbenu, školsku i transportnu avijaciju, 3 pomorske baze, 17 većih poligona, logora za formiranje jedinica, logora za školsku obuku i tome slično⁹.

S ekonomskog gledišta Poljsku su intenzivno eksplorisali hitlerovci kao izvor sirovina, poljoprivrednih proizvoda i besplatne radne snage.

Hitlerovske vlasti su ocenile strategijski značaj poljske teritorije, pa su zbog toga na njoj držale velike vojne i političke snage radi obezbeđivanja komunikacija i linija veze, raznih baza i logora i da bi mogle uspešno eksplorisati poljsku privredu. U 1942 god. u Poljskoj se nalazilo 400.000 — 450.000 nemačkih vojnika, što znači oko 30—33 divizije, među kojima oko 300 raznih policijskih jedinica, SS, pomoćnih jedinica, združenih i drugih.¹⁰

1. avgusta 1943. Nemci su raspolagali sa 323 divizije. Od tog broja su se na istočnom frontu nalazile 204 divizije, u zapadnoj Evropi 46, na Balkanu 36, u Italiji 21, ostale

⁸ A. Bagrejew, Sztuka wojenna państw kapitalistycznych 1939—1945, Warszawa 1962, str. 50.

⁹ Wojna wyzwolenicza narodu polskiego w latach 1939—1945., Warszawa 1963, str. 25.

¹⁰ Kao pod 9, strana 224.

divizije su bile u Danskoj i Norveškoj, odnosno u rezervi.¹¹

Glavna masa hitlerovskih divizija upućenih na istočni front prolazila je preko Poljske, ili je stacionirala na njenoj teritoriji. Ako se tome dodaju okupacione snage (policija, SS i tome slično), dobija se jasna slika kakva je bila vojnička situacija na teritoriji Poljske i koliko je ona otežavala razvoj oružane borbe na unutrašnjem frontu. Taj faktor je doprineo tome da se vojnička situacija u Poljskoj u znatnoj meri razlikovala od one u mnogim drugim okupiranim zemljama Evrope. Zbog toga se *razvoj borbi na unutrašnjem frontu Poljske mora gledati drukčije nego u ostalim zemljama — u svetlu borbi s ogromnom nesrazmernom nadmoćnošću hitlerovskih snaga.*

Borbena dejstva na unutrašnjem frontu u periodu od 1942. do 1945. u okupiranoj Poljskoj proizilazila su iz određenih operativno-strategijskih ciljeva i zadataka. U pojedinim etapama tog perioda ciljevi i zadaci su poprimali drugo značenje i drugačije se povezivali. To je imalo uticaj na forme i način borbenih dejstava. U sveukupnim borbenim dejstvima na unutrašnjem frontu stalno su dominirala 2 glavna strategijska cilja:

- odbrana naroda od fizičkog i moralnog uništenja i od terora okupatora;
- povećavanje napora spoljnog fronta borbe i olakšavanje vođenja borbe protiv oružane hitlerovske sile.

Realizacija tih ciljeva povlačila je za sobom neophodnost izvršavanja određenih operativnih i taktičkih zadataka koji se mogu ubrojiti u sledeće četiri osnovne grupe:

- uništavanje komunikacija i sistema veza neprijatelja;
- borba sa oružanim snagama neprijatelja i onemogućavanje njihovog korišćenja za učešće na spoljnem frontu;
- borba protiv aparata ugnjetavanja i administracije;
- dezorganizacija ratne privrede.

¹¹ Kao pod 8, strana 53.

oktobar 1943.god.

decembar 1944.god.

maj 1945.god.

Sl 2 - Sastav spoljnog i unutrašnjeg fronta na teritoriji Poljske 1943-1945.godine

U pojedinim etapama dejstva svaki od tih zadataka dobijao je drugo značenje i zauzimao određeno mesto u okvirima opšteg oružanog napora.

Uništavanje komunikacija i sistema veze neprijatelja donosilo je dvostrukе koristi. Glavna od njih je bila paralisanje priliva vojske, naoružanja i ratnog materijala na istočni front i otežavanje evakuacije. Zahvaljujući tome snage unutrašnjeg fronta su izvršile uticaj na tok dejstava na spoljnom frontu, olakšavajući mu borbena dejstva. Napadi koji su dezorganizovali sistem komunikacija takođe su negativno uticali na ratnu privrednu okupatora. Sve smetnje u planovima prevoženja okupatora izazvale su teškoće u blagovremenom dostavljanju sirovina i u podeli gotovih proizvoda. Za ostvarivanje toga zadatka primjenjeni su svi mogućni oblici borbe: izbacivanje vozova iz koloseka; uništavanje železničkog parka i uređaja, propusta i mostova, sredstava veze, automobilskog transporta, poštanskih ureda, straža kod raznih avioobjekata i tome slično.

Borba protiv oružanih snaga neprijatelja proizilazila je, s jedne strane, iz potrebe da se eliminišu ili u najmanju ruku oslabe represalije neprijatelja prema stanovništvu, a sa druge, iz težnje da se neprijatelju nanesu što veći gubici, da se sa borbom veže za odnosni teren što veće snage neprijatelja, kako ne bi mogle učestvovati na spoljnom frontu. Za razliku od prvog zadatka, prilikom izvršenja drugog, u borbi protiv neprijatelja učestvovalе su veće partizanske jedinice. Dejstva te vrste izvođena su ne samo kada smo bili „prinuđeni“ na njih (za vreme kaznenih ekspedicija hitlerovaca), već smo ih svesno organizovali, nametali neprijatelju i izvodili prema pripremljenom planu, bilo operativnom ili taktičkom.

Aparat ugnjetavanja i administracije bio je glavni instrument terora, glavni organizator i izvršilac svih kaznenih ekspedicija, privrednih represalija i tome slično. Preko tog aparata okupator je postizao brze efekte na taj način što je pribegavao fizičkom uništavanju poljskog naroda. Zbog toga je odbrana naroda od uništenja i terora zahtevala svakodnevnu borbu i likvidaciju pojedinih karika

hitlerovskog aparata bezbednosti i administracije, oslobođavanje uhapšenika i zarobljenika, uništavanje jedinica koje su dolazile da kažnjavaju, rekviriraju i drugo. Taj zadatak je izvršavan napadima na policijske i žandarmerijske stanice, likvidacijom agenata, razbijanjem opštinskih kancelarija i zatvora, kazamata i logora, uništavanjem manjih policijskih i vojnih jedinica.

Dezorganizacija ratne privrede okupatora bila je obuhvaćena jednim i drugim strategijskim ciljem unutrašnjeg fronta. Izvršavajući taj zadatak, snage unutrašnjeg fronta su povećale ratne teškoće okupatoru, oslabile njegovu ekonomsku moć i istovremeno realizovale izvesne elemente bezbednosti odbrane naroda. Način na koji su izvršavani zadaci bili su vrlo različiti: uništavanje i oštećenje industrijskih i prerađivačkih preduzeća, linija visokog nappa, mašina i uređaja, paralisanje akcija sečenja i prikupljanja šume i na kraju i mere eksproprijacije. U okviru tog zadatka vođena je takođe borba protiv hitlerovske pr nude rada, osujećivan je u znatnoj meri izvoz ljudi u Nemačku na prinudan rad, otimani su i razdavani stanovništvu poljoprivredni proizvodi koje je okupator opljačkao od naroda.

*

U 1942. godini Nemci i njihovi saveznici su postigli najveće uspehe u ratu. Na istočnom frontu nemačka vojska je došla do Volge i Kavkaza, u Africi je ušla na egipatsku teritoriju. U takvoj situaciji nemačke vođe su došle do zaključka da su ostvareni uslovi za realizovanje planova potpunog podjarmljivanja okupiranih naroda na Istoku. U Poljskoj je besneo strahoviti teror: javna streljanja u gradovima i kravvi obračuni po selima. Hitlerovci su proširili logore smrti, masovno odvodili Poljake na prinudan rad, skupljali stotine hiljada tona žita za snabdevanje Trećeg Rajha i njegove oružane sile. Oštре represalije bile su usmerene uglavnom protiv Poljske radničke partije i Narodne garde radi njihove izolacije od stanovništva i uzdržavanja od oružanih akcija.

Tada se Narodna garda nalazila u fazi organizacije. Sa osloncem na mnoge garnizone organizovani su manji i veći partizanski odredi. Na kraju 1942. godine postojalo je ukupno 78 partizanskih odreda koji su imali oko 1.200 ljudi.¹² Formirala se takođe teritorijalna struktura Narodne garde. U početku to su bili rejoni i oblasti, a zatim okruzi. U drugoj polovini 1942. godine formirani su okruzi: I — Varšavski, II — Lubelski, III — Kjelecko-radomski, IV — Krakovski i V — Lođski.

U 1942. godini, glavni strategijski cilj u okupiranoj Poljskoj bio je odbrana naroda od fizičkog i moralnog uništenja i podsticanje na aktivnu borbu protiv okupator-skog terora. Zbog toga su borbena dejstva prvih partizanskih odreda bila usmerena u prvom redu na napade na administraciju i privredne objekte neprijatelja. Izvršeno ih je ukupno 94. Istovremeno su partizanski odredi vodili 76 borbi sa žandarmerijom, policijom i Hitlerovom vojskom i izvršili 44 napada na železničke pruge (tabela 1). Na taj način su zadaci unutrašnjeg fronta bili tesno povezani sa zadacima spoljnog fronta (Sovjetske armije koja je vodila borbu sa glavnim hitlerovskim snagama).

Karakteristična crta borbenih dejstava Narodne garde (u daljem tekstu N. g.) bila je primena akcija radi osvete, usled čega su hitlerovci morali prestati sa terorističkim akcijama. „Prve takve akcije u velikim gradovima koje su izveli pripadnici N. g. značile su početak novog uspešnog oblika borbe protiv terora okupatora, što nije primenjivala ni jedna poljska konspirativna vojna organizacija. Prenošenje partizanskih dejstava na gradove, što je učinila N. g. proširilo je u znatnoj meri ne samo delokrug fronta borbi, već i njen uspeh. To je istovremeno značilo da je u

¹² Z. Gołąb, Operacyjna analiza wysiłku zbrojnego GL i AL w walce z hitlerowskim najeźdźcą „Myśl Wojskowa“ br. 11/1936, tabl. 5, str. 94.

Tabela 1

Pregled broja i rezultata borbenih akcija Narodne garde i Narodne armije od 1942. do 1944. godine

Red. br.	vrste, broj i rezultati borbenih akcija	1942	1943	1944	ukup- no
11	akcija na železničke pruge i stanice	44	229	387	660
2	borbe i bitke sa žandarmrijom, policijom i hitlerovskom vojskom medu ovima na partizanske odrede koji su brojali preko 100 vojnika dolazi	76	267	278	621
3	napadi na administraciju i privredu (na opštinske kancelarije i nemačku imovinu i akcije protiv uništavanja šume)	6	19	41	66
4	broj ubijenih i ranjenih hitlerovaca (u akcijama navedenim u tački 2)	94	185	90	369
5	vreme prekida u železničkom saobraćaju u časovima (podaci se odnose samo na 241 akciju od ukupnog broja 660)	354	2.009	8.277	10.640
6	količina uništene opreme i oružanja u gornjim akcijama	297	1.337	3.192	4.826
a)	uništeno železničkih transporta	31	153	320	504
b)	uništeno vagona i lokomotiva (u 263 akcije od ukupnog broja 660)	49	486	938	1.473
c)	uništeno automobila (samo u akcijama koje su navedene u tački 2)	8	84	59	151
d)	uništeno aviona i tenkova (samo u akcijama navedenim u tački 2)	1	5	11	17

Tabela obuhvata samo ispitane i detaljno obrađene akcije. Izneto na osnovu podataka Z. Golamb, str. 80—95 (vidi napomenu 12).

glavnim centrima administrativne vlasti okupatora stvorenog stanje stalne nesigurnosti.¹³

U 1943. godini, posle izgubljene bitke na Volgi i na takozvanoj kurskoj izbočini, nemačka vojska je bila primorana na povlačenje na celom istočnom frontu. Sovjetska armija je oslobođila veliki deo teritorije SSSR-a i izbila na liniju: Lenjingrad—Vitebsk—Mozir—Fastov—Zaporozje—Herson. Spoljni front borbe u kojoj je prvi put učestvovala 1. poljska pešadijska divizija „T. Košćuško“, bio je udaljen od Poljske 350—450 km. U pojasu između tog fronta i istočne poljske granice dejstvovale su jake grupacije beloruskih i ukrajinskih partizana (crtež 2).

Pomeranjem spoljnog fronta na zapad porastao je još više značaj poljske teritorije u strategijskom pogledu. Ona više nije bila duboka pozadina za oružane snage Nemačke, već se nalazila u neposrednoj blizini fronta. Održavanje bezbednosti u okupiranoj Poljskoj nije više spadalo samo u delokrug policije, već je postepeno prelazilo u zonu dejstva oružanih snaga. Zaštita železničkih pruga prešla je uglavnom na oružane snage Nemačke. Okupator je stalno jačao snage „punktova podrške“ i motorizovane manevarske jedinice.

Usled promene situacije na spolnjom frontu i porasta akcija N. g. u zemlji, Nemci su težili da potpuno pacifikuju poljsku zemlju. Oni su pojačali terorističke akcije (u odnosu na 1942. godinu četverostruku) i borbu protiv partizana. Pljačka poljoprivrednih proizvoda porasla je za 40—100%.

Uprkos akcijama okupatora rasle su snage unutrašnjeg fronta. U 1943. godini N. g. je brojala 115 partizanskih odreda, među kojima 9 tipa bataljona. Trostruko je porastao broj borbenih akcija tih odreda s istovremenim razvojem oblika oružanih borbi.

Glavni strategijski cilj ostao je i dalje odbrana naroda od fizičkog i moralnog uništavanja. Ipak se izmenila sуштина operativnih i taktičkih zadataka. Težina borbenih ak-

¹³ M. Spychalski, U podstaw kształtowania obronności PRL, „Myśl Wojskowa“ br. 10/1963., strana 12.

cija prenosila se postepeno na borbu za uništenje neprijateljskog sistema komunikacija. U stvari, od ukupno 681 akcije (tabela 1), na železnice je izvedeno 229, no u poređenju sa 1942. godinom, njihov broj „u borbi za pruge“ porastao je više od petostruko (od 44 na 229). Veća zasićenost teritorije neprijateljskim oružanim snagama dovela je do toga da se većina partizanskih akcija završavala borbotom. Broj sukoba i borbi s odredima žandarmerije, policije i vojske porastao je četvorostruko.

Istovremeno sa borbenim dejstvima „na otvorenom polju“ N. g. je nastavljala borbu protiv hitlerovskog terora u gradovima, a naročito u Varšavi.

Aktivna i široko razvijena borbena dejstva N. g. podstakla su na samostalne akcije odrede seljačkih bataljona i vojske u domovini. 20 odreda i borbenih grupa seljačkih bataljona (u daljem tekstu S. B.) vršilo je niz akcija na železničke pruge, za zaštitu narodne imovine i vodilo borbu protiv kaznenih ekspedicija okupatora. Odredi A. D. su uglavnom bili u sastavu „Kediva“ (Kedyw),* i u drugoj polovini 1943. god. uništili su 27 transporta i razrušili 4 mosta. Istovremeno su izvršili niz atentata u Varšavi.¹⁴

Aktivnost N. g., dopunjena akcijama drugih podzemnih organizacija, znatno je u 1943. godini doprinela nesigurnosti opstanka okupacionih snaga na teritoriji Poljske i produbila front sovjetskih partizana za 250—300 km dalje na zapad.¹⁵

12—13. oktobra 1943. g. 1. peš. divizija „T. Košćuško“ koja je brojala 11.450 vojnika učestvovala je prvi put u borbi protiv Nemaca kod Lenina.

Borba 1. poljske divizije „T. Košćuško“ koja je, u oktobru 1943. godine, prilikom formiranja, kod Lenina,

* „Kediv“ (Kedyw) nadimak tajne organizacije, vodi poreklo od persijske reči khidiv što znači gospodar. U turskom carstvu počasni naziv za najviše državne dostojanstvenike. — *Primedba prevodioca.*

¹⁴ Kao u napomeni 9, citirani naslov knjige i izdanje, str. 330.

¹⁵ Kao u napomeni 13, citirani naslov članka i izdanje.

brojala 11.450 vojnika, sa čisto vojnog gledišta bila je samo taktički borbeni uspeh jedne divizije u ogromnoj masi Sovjetske armije koja se borila protiv glavnih nemačkih snaga. Ona je ipak imala veliki uticaj na razvoj oslobodilačkog rata poljskog naroda. Na glavnom frontu pojavila se prva regularna divizija, formirana pod rukovodstvom poljske levice. Mesto koje su napustile poljska buržoazija i Andersova armija na najvažnijem frontu celog rata zauzeli su poljski komunisti i jedinice koje su oni formirali.

Posle velike zimsko-proletnje ofanzive 1943/1944. god. Sovjetska armija je na najisturenijem delu fronta na zapadu, u aprilu 1944. godine, došla do granice Poljske. Na pravcu Kovel — Lublin ostalo je samo oko 70 km. U takvoj situaciji okupirana teritorija Poljske postaje poslednje uporište Nemaca od istoka, a teritorija Lubelščizne* (Lubelszczyzna) pretvorila se u operativnu zonu pozadine nemačke grupe armija „Severna Ukrajina“. U vezi sa pomeranjem linije fronta na zapad, brojno stanje hitlerovske vojske u Poljskoj je znatno poraslo, dostižući u proleće 1944. godine 750.000 do 1.000.000 vojnika (ili preko 55 divizija). Veći deo tih snaga predstavljale su rezerve Vrhovne komande i združene jedinice koje su bile preformirane ili popunjavane. Sem ovih snaga, okupator je na teritoriji Poljske imao policijske i SS snage koje su brojale 100.000—120.000 ljudi, od kojih je oko 60.000 bilo stacionirano na teritoriji Generalne gubernije.**

U težnji da obezbedi slobodu dejstva jedinicama koje vode borbu protiv Sovjetske armije, hitlerovci su razvili široke akcije protiv poljskih partizana i istovremeno povećali teror nad civilnim stanovništvom, trudeći se da ga odvoje od partizanskog pokreta. Glavni teret tih zadataka na istočnoj teritoriji Poljske preuzeo je Vermaht.

* Lubelščizna — širi rejon Lublina na jugoistoku prema granici Ukrajine. — *Prim. prevodioca.*

** Generalna gubernija. Posle hitlerovog napada na SSSR 1941. godine Nemci su zaposeli čitavu Poljsku. Deo okupirane teritorije su priključili Trećem Rajhu, a od preostalog dela formirali Generalnu guberniju (General Gouvernement). — *Prim. prevodioca.*

Od početka 1944. godine snage unutrašnjeg fronta Poljske ušle su u novu fazu razvoja. 31. decembra 1943. i 1. januara 1944. konstituisala se u Varšavi Privremena narodna vlada koja je kao prvi Ustavni akt donela zakon o Narodnoj armiji. Stub te armije predstavljali su odredi N. g. koji su vodili borbu protiv okupatora od pre dve godine. Udruženje poljskih patriota u SSSR-u, je priznalo ovu vladu i stavilo joj pod komandu Poljsku armiju koja je organizovana u SSSR-u. Tom prilikom je usklađeno dejstvo sa Sovjetskom armijom. U maju 1944. godine, u gradiću Ruvno otpočeo je rad poljski partizanski štab.

Od momenta formiranja Narodne armije, njen Glavni štab je odmah pristupio preformiraju partizanskih jedinica u brigade i orijentisao ih na borbena dejstva u okvirima jedinstvenog operativnog plana i u tesnoj povezanosti sa operacijama na spoljnem frontu.

Posle organizacionih priprema Narodna armija je, ojačana snagama poljskog partizanskog štaba, brojala u 1944. godini oko 60.000—65.000 ljudi, od kojih je samo na Lubelščizni bilo oko 25.000.¹⁶ Sem stalnih garnizona koji su bili baza za mobilizaciju i snabdevanje, na terenu je dejstvovalo 90 odreda Narodne armije, među kojima 16 partizanskih brigada. Istovremeno je brojno stanje odreda u 1944. godini poraslo više od tri puta u odnosu na 1943.

Težište borbenih dejstava Narodne armije u 1944. godini preneto je na ostvarivanje zadataka čiji je cilj bio da uvećaju uspeh spoljnog fronta — Sovjetske i Poljske armije — i da olakšaju dalju borbu protiv hitlerovske armije. Od ukupno 755 akcija, 387 se sastojalo u napadima na komunikacije i 278 na borbu sa hitlerovskom vojskom, žandarmerijom i policijom. (tabela 1). Ostale su bile usmerene na uništenje administracije i ratne privrede okupatora.

U prvim mesecima 1944. godine, uporedo sa približavanjem spoljnog fronta na pravcu Kijev—Lublin, pojačana su dejstva Narodne armije uglavnom na Lubelščizni u zoni pozadine nemačke grupe armija „Severna Ukrajina“. U sa-

¹⁶ Namiotkiewicz, B. Roztropowicz, Ludzie, fakty, refleksje. Warszawa 1963., strana 18, 49.

dejstvu s odredima S. B., delovima snaga A. D. i sovjet-skim partizanima koji su prešli sa druge strane Buga, Narodna armija je potpuno paralisala železnički saobraćaj prema frontu i na rokadnim linijama koje su prolazile preko teritorije Lubelščizne. Neki rejoni Lubelskog bili su potpuno u rukama jedinica Narodne armije ili su ih one kontrolisale. Usled opasnosti od probroja fronta. Nemci su otpočeli niz operacija protiv partizana. Posle neuspele operacije „Majgeviter“ (Maigewitter) koja je bila usmerena protiv parčevske grupacije Narodne armije, komandant hitlerovske grupe armija „Severna Ukrajina“ feldmaršal Model otpočeo je sledeće operacije „Šturmwind I i II“ (Sturmwind I i II), „Vagabund“ (Wagabund) i druge. U tu svrhu je odredio korpusnu grupaciju sastava: tri divizije iz rezerve, jednu konjičku grupu, mnoge policijske jedinice i grupu bombarderskih aviona.¹⁷ Do glavne borbe je došlo u rejonima lipskih i janovskih šuma gde je partizansku grupaciju od 3.000 ljudi napadalo 25.000 hitlerovskih vojnika, podržanih tenkovima, artiljerijom i avijacijom. Te operacije su vođene u maju i junu 1944. i one Nemcima nisu donele očekivane rezultate. Jedinice Narodne armije odbile su napade i dalje vršile planirane akcije na železničke pruge, vezujući znatne snage hitlerovske vojske i onemogućavajući njihovu upotrebu na spoljnem frontu.

U prvoj polovini 1944. godine došlo je do daljeg razvoja poljskih oružanih snaga u SSSR-u. 16. marta 1944. godine, Sovjetska vlada je izrazila saglasnost da se 1. poljski korpus preformira u 1. armiju u SSSR-u.

29. aprila je Poljska armija potčinjena operativnom rukovodstvu 1. beloruskog fronta i u prvoj polovini maja prebacila se u novi rejon koncentracije na severoistok od Lucka, na 60 km od fronta. Istovremeno sa promenom rejona koncentracije formirane su nove jedinice i odredi. U julu 1944. godine, pre nego će stupiti na poljsko tlo Poljska armija je brojala 100.777 vojnika. Bila je sastavljena od četiri pešadijske divizije, tenkovske, konjičke i pet

¹⁷ Kao u napomeni 9, ranije citirani naslov knjige, strana 408.

artiljerijskih brigada, divizije protivavionske artiljerije, inžinjerijske brigade, niza samostalnih odreda, jedinica rođova vojske i službi i više jedinica koje su bile u toku formiranja.¹⁸ Sredinom jula 1944. pošle su u napad jedinice 1. i 2. Beloruskog i Ukrajinskog fronta, 1. poljska armija, koja se nalazila u drugom ešelonu 1. beloruskog fronta, izvršila je pokret na zapad i 22. jula prešla Bug. Posle 5 dana uvedena je u prvi ešelon i izašla na Vislu u rejonu Denblina i Pulave (Pulawy). Do 6. avgusta je vodila borbu za osvajanje mostobrana na zapadnoj obali Visle u navedenim rejonima, a zatim je prebacila snage na magnuševski mostobran. 1. poljska armija je, zajedno sa jedinicama 8. armije, vodila ogorčene borbe za mostobran. Njena 1. pešadijska divizija „T. Košćuško“ u sastavu 125. korpusa Sovjetske armije, napala je Pragu (Praga — predgrađe Varšave na desnoj obali Visle—prim. prev.) (i 15. septembra izbila na Vislu na odseku: Citadela — most Kjerbedja Cytadela — most Kierbedzia). Vojnik 1. poljske armije zastao je na desnoj obali Visle, gledajući Varšavu kako gori u plamenu, zbog ustanka.

Radi davanja pomoći glavnom gradu koji se bori, Glavna komanda Poljske armije uputila je u rejon Prage čitavu 1. armiju. Od 16. do 22. septembra trajale su teške borbe jedinica 2. i 3. pešadijske divizije na černjakovskom i žoliborskem mostobranu. Neprestani protivnapadi nemačkih jedinica i stav Glavne komande A. D. koja nije htela saradnju sa jedinicama 1. poljske armije onemogućili su da se održe mostobrani. Posle velikih gubitaka od 3.764 vojnika, jedinice 2. i 3. pešadijske divizije, zajedno sa manjim grupama učesnika u varšavskom ustanku, povukle su se na istočnu obalu Visle. Posle odmora od nekoliko dana, jedinice 1. i 2. peš. div. 1. poljske armije, zajedno sa jedinicama Sovjetske armije, napale su sa severa i pošto su odbile nemačke protivnapade, zauzele su u oktobru: Žeranj, Jablonu i Legionovo (Žarań, Jablonna, Legionowo). Posle ovih napada 1. poljska armija je prešla u odbranu u pojasu Jablona — Karčev, pripremajući se istovremeno za sledeći napad.

¹⁸ Kao u napomeni 9, strana 422.

Sa početkom ofanzive 1. beloruskog i 1. ukrajinskog fronta, kao i 1. poljske armije, jedinice Narodne armije su pojačale napade na komunikacije, linije veze, garnizone i vojne objekte neprijatelja. Nemačke snage koje su se povlačile morale su se probijati pod borbom kroz teritorije koje su kontrolisali partizani. Oni su im nanosili velike gubitke. Pošto se sovjetska armija približavala Visli sa njom su sadejstvovalе jedinice Narodne armije, seljačkih bataljona i delimično odredi A. D. prilikom zauzimanja mostobrana u rejonima: Magnuševa, Pulava i Sandomježa. U pulavskom srežu je, na primer, odred Narodne armije „E. Grončevski“, zajedno sa jednim samostalnim sovjetskim odredom, sprečio Nemcima da priđu prelazu na Visli; u borbama za proširivanje mostobrana u rejonu Sandomježa učestvovalе su, zajedno sa 1. ukrajinskim frontom jedinice brigade Narodne armije „Zemlja krakovska“; brigade „Grunvald“, jedinice S. B. pod rukovodstvom Mašlanke, Sove i Pavline, i jedinice 2. puka A. D.

U avgustu i prvoj polovini septembra Nemci su glavnu pažnju obratili na održavanje i stabilizovanje fronta na Visli i likvidaciju učesnika varšavskog ustanka. U takvoj situaciji nisu mogli odvojiti veće snage za pacifikaciju pozadine. Koristeći se tom situacijom jedinice Narodne armije su pošto su dobine pomoć u materijalu i kadru od Glavne komande Poljske vojske, preduzele široke planske akcije na železničke linije i vojne objekte, naročito u pozadini 2. i 9. armije i 4. tenkovske armije okupatora. Istovremeno su rejonske komande reorganizovale jedinice, osigurale sistem rukovođenja i obezbedile stalnu vezu sa Glavnim komandom Poljske vojske. Tada je zapadno od Visle Narodna armija imala oko 20.000 ljudi i 18 većih partizanskih odreda, među kojima 7 brigada (1. brigada Narodne armije „Zemlja kjelecka“, 2. brigada „Zora“ (Świt), 3. brigada „General Bem“, 10. brigada „Pobeda“ (Zwycięstwo), 11. brigada „Sloboda“ (Wolność), 1. brigada pod imenom „B. Głowackog“, zemlje krakovske, brigada „Sinovi zemlje mazovjetske“ (Synów Ziemi Mazowieckiej).

Aktivna dejstva Narodne armije (u daljem tekstu N. A.) S. B. i delova A. D. podrivala su čvrstinu nemačkog fronta. Od septembra 1944. godine, komanda nemačkih jedinica u Poljskoj otpočela je niz operacija protiv partizana, kao: „Valdkater“ (Waldkater), „Šternšnupe“ (Sternschnuppe), „Oktoberfest“ (Oktoberfest), „Krimhild“ (Krimhild) i druge, obuhvatajući uglavnom teritoriju okruga Kjelce. Borbe su vođene dva meseca, a najveći sukobi su se odigrali pod Gruškom i Evinom (Gruszek, Ewina) i u suhedenjovskim šumama, ali sve to nije slomilo otpor partizanskih odreda, iako se te operacije ubrajaju u najveće koje su Nemci izvodili u okupiranim zemljama za vreme II svetskog rata. Partizanski odredi su primenjivali veštu taktiku manevrisanja i iznenadnim napadima nastavili su dejstva sve do januarske ofanzive Sovjetske i Poljske armije. Rezultati dejstva N. A. u drugoj polovini 1944. godine obuhvatili su oko 200 akcija na železničke pruge, oko 120 akcija u borbama sa jačim neprijateljskim oružanim snagama i žandarmerijom, među kojima 8 većih borbi partizanskih jedinica i preko 50 drugih akcija.¹⁹

Ofanziva Sovjetske armije u toku leta-jeseni i borbe 1. poljske armije i N. A. u 1944. godini doveli su do oslobođanja oko 80.000 km² poljske teritorije sa oko 6.000.000 stanovnika. Oslobođena je teritorija sledećih vojvodstava: Bjalistočkog, Lubelskog i Žešovskog, kao i veći deo Varšavskog. Front borbe sa hitlerovskom armijom nalazio se na liniji: Suvalki—Augustuv—Lomža — trougao Visla—Bug—Narev, duž Visle sa mostobranima na zapadnoj obali — Jaslo i dalje na jug. Teritorija Poljske je linijom fronta bila podeljena na dva dela: oslobođeni i okupirani. Oslobođeni deo predstavljao je operativnu zonu dejstava Sovjetske i istovremeno pozadinu Poljske armije koja se razvijala brzim tempom. Tako se unutrašnji front borbe protiv okupatora prebacio zapadno od Visle, a prostor za njegovo dejstvo se smanjio. Međutim i dalje je obuhvatao dejstva jedinica N. A. i drugih vojnih organizacija. One su sa njom sadejstvovale na onom delu poljske teritorije koja

¹⁹ Kao u napomeni 9, strana 547.

je ostala pod okupatorom sve do konačnog oslobođenja 1945. godine (crtež 2). Dejstvima na toj teritoriji N. A. uglavnom je izvršavala zadatke čiji je cilj bilo jačanje spoljnog fronta i privezivanje za taj teren što većih snaga neprijatelja.

21. jula 1944. godine, na oslobođenoj teritoriji Poljske, Privremena vlada je obrazovala Komitet narodnog oslobođenja kao privremeni organ izvršne vlasti. Istovremeno je s manifestom Poljskog komiteta narodnog oslobođenja (u daljem tekstu PKNO) objavljen dekret Privremene vlade o preuzimanju rukovođenja Poljskom armijom koja je formirana u SSSR-u i njenom spajanju sa N. A. u jedinstvenu Poljsku armiju.

I pored mnogih političkih, organizacionih, materijalno-tehničkih i kadrovskih teškoća, jedinstvena Poljska armija je rasla brzim tempom. Mobilizacija i dobrovoljno javljanje učinili su da je njen ukupan broj brzo prešao 100.000 vojnika sa oslobođene teritorije i nekoliko desetina hiljada onih Poljaka koji su došli iz zapadne Belorusije i Ukrajine. Iz Sovjetskog Saveza stizala je oprema i naoružanje. Novoformirane škole pripremale su oficirski kadar za rukovođeće položaje manjih jedinica. Prema proračunima, krajem decembra 1944. god. Poljska armija je brojala 286.000 ljudi, organizovanih u deset pešadijskih divizija, konjičku brigadu, trinaest partizanskih i bacačkih brigada, tri divizije protivavionske artiljerije, jedan tenkovski korpus i brigadu, četiri inžinjериjske brigade, četiri aviodivizije i niz drugih jedinica.²⁰

U toku organizovanja i obuke Poljska armija je aktivno učestvovala u: obezbeđivanju unutrašnjeg poretka, čuvanju narodne imovine, obnavljanju uništenih objekata narodne privrede, ostvarivanju agrarne reforme i radila politički među civilnim stanovništvom.

Istovremeno sa organizovanjem oružane sile PKNO je uložio velike napore da bi obnovio narodnu privredu. S obzirom na strategijsko-operativne potrebe, za kratko vreme je osposobljena gotovo cela železnička mreža, ceste i veze.

²⁰ Kao u napomeni 9, strana 479.

Mnogi industrijski zavodi počeli su da proizvode ili remontuju vojnu opremu. Poljoprivreda je isporučila vojsci nekoliko tona žita.

Krajem 1944. godine Poljska armija, tesno povezana sa pozadinom, ostvarila je potrebnu spremnost za vođenje daljih borbi za oslobođenje cele zemlje.

Od 12. do 15. januara 1945. godine prelazile su u napad jedinice tri beloruska fronta (3, 1, 2) i dva ukrajinska (1, 4) otpočinjući istočnoprusku i vislansko-odrinsku operaciju. Napadne grupacije tih frontova probile su nemačku odbranu na više pravaca i prešle u gonjenje za hitlerovskom vojskom koja se povlačila. Do kraja januara Sovjetska armija je, lomeći otpor hitlerovske armije na uzastopnim linijama odbrane, stigla do ušća Visle i zauzela mostobrane na Odri kod Kostžina (Kostrzyna), Frankfurta na Odri, Ščinave (Ścinawy) i Opola. U tim operacijama oslobođena je poljska teritorija u granicama od 1939. godine, sa izuzetkom malog dela u takozvanom koridoru i morske obale zajedno sa Gdinjom.

U toku februara i marta, jedinice 2. i 1. beloruskog fronta oslobodile su celo primorje i izašle na reku Odru. Za to vreme su jedinice 1. ukrajinskog fronta razbile nemačke grupacije u donjoj Šleziji i izašle na Lužičku Nisu (Nysa Łużycka). Tako je do aprila 1945. godine oslobođena teritorija Poljske u sadašnjim granicama sem rejona: Jelenja Gora i Kłodako (Jelenia Góra i Kłodzko).

U oslobođilačkoj ofanzivi Sovjetske armije preko poljske teritorije, stanovništvo i jedinice N. A. koje su se nalazile u pozadini neprijatelja uzeli su aktivnog učešća. U borbama za Poznanj oko 2.000 građana učestvovalo je sa jedinicama N. A. u zauzimanju tvrđave. Radnici potkarpatetskog rejona, Šlezije i Lođa branili su fabrike i rudnike da ih okupator u povlačenju ne uništi. Vojnici brigade N. A. „Sinovi zemlje mazovjecke“ uništavali su garnizone i jedinice hitlerovske armije koje su se povlačile. U rejonomima Kjelca, Krakova, u Šleziji i Tuholškim Borama, partizanski odredi razbijali su kolone okupatora i dezorganizovali njegovo povlačenje. Dejstva u januaru 1945. dovršila su više-

godišnji borbeni put poljskih partizana na unutrašnjem frontu borbe s okupatorom.

Najčešći oblik oružanog učešća poljskog naroda u zimsko-prolećnoj ofanzivi 1944/1945. god. Sovjetske armije bile su dejstva regularnih jedinica Poljske armije — 1. armije i drugih združenih delova, koji su učestvovali u borbama 1. beloruskog fronta.²¹

16. januara 1945. godine, 1. poljska armija koja je dejstvovala na sektorу Jablona — planina Kalvariјa (Jabłonna — Kalwaria) prešla je u napad koristeći se uspehom susedenih armija 1. beloruskog fronta. Glavne snage armije (1, 3, 4 PD i 1. K. Br.) po prelasku preko Visle u rejonu planine Kalvarije, napale su Varšavu s juga, a 2. i 6. P. D. napadale su sa severa i istoka. Do 17. januara uveče grad je očišćen od hitlerovskih jedinica. Varšava je bila slobodna. Posle završetka ove operacije, 1. poljska armija je prešla u drugi ešelon 1. beloruskog fronta i prema odluci komande fronta otpočela marš-manevr u pravcu Bidgošća, obezbeđujući nezaštićeno krilo fronta. Posle likvidacije nemačke vojske u rejonu Bidgošća, armija je nastavila put opštim pravcем Zlotuv—Jastrovje (Złotów—Jastrowie). 30. januara prešla je davnu poljsko-nemačku granicu kod Senpolna i Vjencborka (Sępolno—Więcbork). Sledećeg dana su prednji odredi 1. poljske armije došli do reke Gvde (Gwdy) iza koje je bio jako utvrđen fortifikacijski pojas nemačke vojske za zaštitu primorskog rejona. U prvoj polovini februara armija je probila taj pojas i ovladala glavnim položajima, likvidirala grupaciju nemačke vojske u rejonima Miroslavjec, Walč, Tučno i Kališ primorski (Mirosławiec, Wałcz, Tuczno i Kalisz Pomorski).²²

1. marta 1945. godine glavna armijska grupacija za napad koju je podržavala 4. mešovita aviodivizija, pošla je na pripremljene položaje radi probijanja ostalih utvrđenih položaja neprijatelja i nastavka borbi do morske obale. Posle dva dana borbi probila ih je i prešla u gonjenje neprijatelja u pravcu Kolobžega (Kołobrzeg). Jedinice 10. korpusa nemačke SS grupe armija „Visla“ koje su

²¹ Kao u napomeni 9, strana 578—579.

²² Kao u napomeni 9, strana 591.

se branile, okružene su u rejonu Švidnina i likvidirane u toku 6. i 7. marta zajedničkim dejstvom taktičkih jedinica 1. poljske i 3. sovjetske armije. U jutarnjim časovima 8. marta vojnici 16. puka 6. divizije prvi su izašli na obalu Baltika severno od Gžibova (Grzybowa). Istog dana su jedinice 1. armije otpočele bitke za oslobođanje Kolobžega. Posle desetodnevnih teških uličnih borbi grad je oslobođen.

Posle pobedonosnih borbi u primorskoj operaciji, 1. poljska armija prešla je u odbranu morske obale u rejonu Kolobžeg, Bjalogard, Stepnica, Novogard (Bialogard, Stepnica, Nowogard), pripremajući se istovremeno za poslednje operacije za napad na nemačkoj teritoriji.

Poslednjih dana marta, 1. tenkovska brigada „Herojā Vesterplate“ koja je dejstvovala u sastavu 1. tenkovske gardijske armije 2. beloruskog fronta učestvovala je u oslobođanju Gdinje i Gdanska.

Dok je 1. poljska armija učestvovala u operacijama za oslobođanje primorja, 2. poljska armija je pregrupisala svoje jedinice zapadno od rejona Vroclava, ostajući u drugom ešelonu 1. ukrajinskog fronta. Slično 1. armiji i ona se pripremala za učešće u poslednjem razbijanju i uništavanju hitlerovskih oružanih snaga.

Sovjetska armija je 16. aprila počela napad na Nemačku jedinicama 1. beloruskog i 1. ukrajinskog fronta, u čijim su se sastavima borile 1. i 2. poljska armija. Posle borbi koje su trajale 10 dana na uzastopnim linijama odbrane protivnika i odbijanja nemačkih protivnapada rezervama, jedinice oba fronta su zatvorile obruč oko Berlina. 2. maja su u Berlinu kapitulirali ostaci nemačkog garnizona. Sovjetska armija nastavlja dejstva sve do 8. maja kada je izbila na Labu, gde je uspostavila kontakt s američkom i engleskom vojskom.

U prvim danima aprila 1. poljska armija je odbranu morske obale predala jedinicama Sovjetske armije, a ona se pregrupisala nad Odrom u pojasu Stara Rudnica-Gozdovice, spremna za napad na neprijatelja na desnom krilu 1. beloruskog fronta. Posle forsiranja Odre 16. aprila, armija, je za četiri dana probila odbrambene položaje nepri-

jatelja, razbila jedinice 101. korpusa „Odra“ i prešla u gonjenje. Prilikom protivnapada nemačke armijske grupacije kojom je komandovao general Štajner, radi kidanja obruča oko Berlina, 1. poljska armija je trenutno prešla u odbranu da zaštiti glavnu grupaciju 1. beloruskog fronta. 26. aprila armija je otpočela napad, forsirala Rajnski kanal i reku Havelu i prednjim odredima 3. maja izbila na istočnu obalu Labe. Sledećeg dana su do te reke stigle glavne snage 1. poljske armije, gde su uspostavile kontakt s američkim jedinicama.

Dok je 1. poljska armija vodila borbe protiv neprijatelja severozapadno od Berlina, njene jedinice kao: 1. pd. „T. Košćuško“, 2. artiljerijska brigada haubica i 6. samostalni pontonirsko-mostni bataljon (ukupno oko 12.000 ljudi) učestvovali su u zauzimanju nemačke prestonice Berlina. Posle tronedenljnih borbi, poljski vojnici su istakli belo-crvenu zastavu na zidine zauzetog Berlina pored sovjetske zastave.

2. poljska armija kojoj je bio pridodat 1. tenkovski korpus, posela je noću 10/11. aprila istočnu obalu Nise na odseku: Mosti-Randoćice (Mosty, Redocice) i bila spremna za napad u sastavu 1. ukrajinskog fronta.

16. aprila, po forsiranju Nise, jedinice armije probile su protivničku odbranu. Posle borbi od tri dana, armija je prešla u gonjenje neprijatelja i 21. aprila njeni prednji odredi stigli su do istočnog predgrađa Drezdена. Za ovo vreme nemačka komanda je prebacila na levo krilo 1. ukrajinskog fronta jače tenkovske snage. 2. poljska armija je bila primorana da zaustavi taj napad i da do kraja aprila, zajedno sa taktičkim jedinicama 5. gardijske i 52. armije, vodi teške borbe sa nemačkim jedinicama koje su učestvovali u protivnapadu i da štiti glavnu grupaciju 1. ukrajinskog fronta, napadajući Berlin s juga.

Posle odbijanja nemačkog protivnapada, armija je učestvovala u operacijama za oslobođenje Praga, koju je otpočeo 1. ukrajinski sa drugim frontovima. Od 5. do 10. maja jedinice armije su probile odbranu protivnika i otpočele da ga gone, prelazeći nemačko—čehoslovačku granicu

sve do Melnika (koji je od Praga udaljen oko 20 km). 11. maja 1945. godine 2. poljska armija završila je svoj borbeni put, učestvujući u oslobođanju delova teritorije bratske Čehoslovačke.

3. RAZVOJ ODBRAMBENE MOĆI ZEMLJE POSLE II SVETSKOG RATA

Posle završetka rata pred Narodnu armiju su se postavili novi zadaci: zaštita državne granice, obezbeđivanje unutrašnjeg poretku, reorganizacija armije, prelazak na mirnodopski sistem vojne obuke i maksimalnu pomoć u obnovi uništene zemlje.

Najteži zadatak Poljske armije u prvim godinama posle rata bio je da, sa jedinicama unutrašnje bezbednosti, uništi naoružane bande reakcionarnog podzemlja. Pri kraju 1944. i na početku 1945. godine, poljska reakcija nije imala mogućnosti da razvije oružane akcije u velikoj meri. Zbog toga se ograničila na sabotaže i individualni teror. Posle završetka rata, osnovni oblik borbe domaće reakcije i bandi UPA (Ukrainska Powstancza Armia)* bili su teroristički napadi oružanih grupa. Ceni se da je od 1945. do 1947. godine dejstvovalo na teritoriji Poljske oko 20.000 naoružanih ljudi, koji su bili grupisani u preko 400 banditskih grupa.²³ Karakteristično je to što je preko 300 ovih grupa nastalo u proleće 1945. godine. Većina bandi okupljala se na teritoriji sledećih vojvodstava: Lubelskog, Bjalistočkog, Varšavskog i Krakovskog. Njihova delatnost imala je sva obeležja građanskog rata. U 1945. godini bande su izvršile 6983 oružana napada i ubile 7373 čoveka. Tako se posle rata u nekim rejonima Poljske organizovao novi *unutrašnji front borbe sa kontrarevolucijom*.

* Ukrainska ustanička armija (Ukrainska Powstańcza armia) bila je banditska podzemna organizacija koja je u svom sastavu imala oružane grupe. One su ubijale organe vlasti i istaknute vojno-političke rukovodioce na teritoriji Poljske i Ukrajine. — Objenjenje prevodioca.

²³ I. Blum, Wojsko Polskie w latach 1944—1948, „Mysł Wojenna“ br. 7/1964., str. 31.

U početku su borbu protiv naoružanih bandi vodili organi bezbednosti, milicije i jedinice Korpusa unutrašnje bezbednosti, koji je bio formiran od ratne jedinice 4. pd „Jan Kilinjski“. Pojačana aktivnost bandi zahtevala je velike napore od jedinica bezbednosti i učešće novih dodatnih vojnih jedinica da bi se one uništile. U junu 1945. godine, posle povratka s ruskog fronta, dislocirane su u južnom i istočnom delu Poljske jedinice 1, 3, 8. i 9. pešadijske divizije koje su delom snaga odmah počele borbe protiv bandi. Od sredine juna 1945. do aprila 1946. godine, armija je, sa jedinicama Korpusa bezbednosti, milicijom i službom bezbednosti postigla veliki uspeh u borbi sa bandama. Potpuno su likvidirane 22 bande a 21 je razbijena. Međutim, situacija ipak nije sasvim raščišćena. Pored drugih razloga, na to su uticali čisto vojnički razlozi. Vojne jedinice nisu imale iskustva u borbi s bandama. Ograničavalo se po pravilu organizovanje zakasnelyih akcija gonjenja pošto bi se dobili podaci o bandi. Takođe nije bilo jednostavnog rukovođenja na pojedinim terenima. Nije bilo usaglašeno sadejstvo između vojnih i jedinica bezbednosti, milicije i vlasti civilne administracije.

U proleće 1946. doneta je odluka partijsko-državnih organa o preduzimanju akcija protiv bandi na čitavoj teritoriju Poljske. Rukovođenje akcijama povereno je Državnom komitetu bezbednosti u čiji su sastav ušli: ministar narodne odbrane (kao predsednik komiteta), ministar javne bezbednosti, zamenik ministra narodne odbrane za politička pitanja, načelnik generalštaba, komandant korpusa bezbednosti i glavni komandant milicije. Teritorija zemlje podeljena je na vojvodske zone koje su u načelu odgovarale administrativnim granicama vojvodstava. U pojedinim zonama formirani su vojvodske komitete bezbednosti pod rukovodstvom sekretara PRP, u čiji su sastav ulazili: komandant najveće vojne jedinice koja je bila locirana na odnosnom terenu, njegov zamenik za politička pitanja i načelnik štaba, šef ureda bezbednosti, komandant jedinice korpusa bezbednosti i komandant milicije. Tom komitetu su bile potčinjene sve vojne jedinice, jedinice bezbednosti,

milicije, mesne grupe za samoodbranu i pitanja obaveštajne službe i agenture — organi javne bezbednosti.

Izmenjeni su oblici borbe. Organizovana je mesna obaveštajna služba, izviđanje i dobra mreža veze. Akcije su izvođene jednovremeno na čitavoj teritoriji zemlje, uz pomoć pokretljivih jedinica, i ofanzivnu taktiku. Uporedo sa oružanim akcijama, među stanovništvom je razvijena široka politička delatnost, čiji je cilj bilo izolovanje bandi od stanovništva.

Posebne vojne i jedinice bezbednosti, kao i funkcioniери uprave bezbednosti i milicije izveli su od maja do oktobra 1946. godine oko 5000 akcija u kojima su likvidirali nekoliko desetina bandi i oko 15.000 njihovih članova. Tada je poginulo oko 1200 bandita, a oko 500 je ranjeno.

Pred izbore za skupštinu, reakcija je pojačala oružanu i političku delatnost. Radi zaštite izbora, naročito na selu, i radi omogućavanja stanovništvu da se upozna sa izbornim programom bloka demokratskih stranaka, upućeno je na teren, u okviru takozvane akcije agitaciono-zaštitnih grupa, 56.000 vojnika, ne računajući jedinice korpusa bezbednosti i milicije.

Pobeda narodne vlasti na izborima i objavljena amnestija vlade u februaru 1947. godine uticale su u velikoj meri da se naoružano podzemlje postepeno raspadne. Do 21. aprila te godine prijavilo se 41.726 članova bande, saradnika i članova civilne mreže, koji su predali 11.430 komada oružja.²⁴

U aprilu 1947. godine odlučeno je da se izvede akcija pod šifrom „Visla“ protiv bandi UUA (Ukrajinska ustanička armija) koje su izvodile terorističke akcije na terenima jugoistočne Poljske.

Rukovodstvo operativne grupe „Visla“ raspolagalo je kombinovanim samostalnim odredima iz 6, 7, 8, 9. i 14. pešadijske divizije, divizijom jedinica Korpusa unutrašnje bezbednosti, milicijskim odredima i drugim jedinicama. One su od 20. aprila do 30. jula 1947. izvele 327 akcija u kojima su razbijene osnovne snage protivnika.

²⁴ Kao u napomeni 24, strana 10.

U 1947. godini oružana dejstva bandi opala su. U novembru su prestali da rade komiteti bezbednosti u vojvodstvima u zapadnom i centralnom delu poljske teritorije, jer nije bilo više potrebe da postoje. Na jugoistočnim terenima zemlje oni su radili još do sredine 1948. godine. U prvom kvartalu te godine, glavne vojne snage povučene su iz borbi protiv bandi. Uništenje bandi preuzele su potpuno jedinice Korpusa bezbednosti, milicija i organi službe bezbednosti. U izvesnim slučajevima su komande vojnih okruga pomagale jedinicama unutrašnje bezbednosti u uništenju bandi.

Istovremeno sa borbom na unutrašnjem frontu, Poljska armija je demobilisala ljudstvo iz jedinica, reorganizovala operativne i tehničke jedinice i prelazila na mirnodopski sistem obuke. Do jeseni 1946. godine rasformirano je nekoliko taktičkih jedinica i odreda, a transportna i sredstva za vuču predata su narodnoj privredi. Teritorija zemlje podeljena je na 7 vojnih okruga. Organizovane su oficirske mirnodopske škole i mnogi kursevi za usavršavanje, na koje su upućene hiljade oficira svih činova. U 1947. godini osnovana je prva visoka vojna škola-vojna generalštabna akademija „General-pukovnik Karol Śverczevski“.

Demobilisani oficiri, podoficiri i vojnici su se u većini naselili po „vraćenim oblastima“. Do kraja 1945. godine, 200.000 demobilisanih, sa porodicama, dobilo je zemlju u ovim oblastima. U 1946. godini, među poljskim stanovništvom koje se naselilo u graničnom pojasu na Odri i Nisi, vojni naseljenici predstavljali su 60%, a u nekim srezovima čak i 70%.

U aprili 1945. godine Glavna komanda Poljske armije organizovala je specijalno udruženje ratnika-Diviziju poljoprivrednika, da bi se obradila imanja na teritoriji zapadnog primorja. Do marta 1946. god. ona je obradila zemlju na 255 veleposedničkih imanja koja su obuhvatala površinu od preko 111.000 hektara, predala državnim vlasnima nekoliko desetina izgrađenih objekata — mlinova,

strugara, ciglana, krečana i tome slično, obezbedila 52.047 komada razne stoke i 6309 poljoprivrednih mašina.²⁵

Od momenta oslobođenja zemlje, Poljska armija je izvršila mnoge radeve koji su bili vezani za obnovu gradova, naselja i raščišćivanje terena. Od 1945. do 1948. godine poljski inžinjeri su obnovili i sagradili preko 100 velikih mostova, među kojima su bili i oni u Varšavi, i oko 1000 kilometara puteva. Samo u Varšavi su u drugoj polovini 1945. godine vojnici uklonili 68.270 m² materijala od ruševina i izvršili građevinskih radova od ukupno 1.365 hiljada m³.

Hitlerovska vojska je na teritoriji naše zemlje ostavila veliki broj miniranih pojaseva i rejona, naročito duž Visle, na Potkarpatima i primorju. Od 1945. do 1948. godine inžinjeri su uklonili i demontrirali preko 14.500 hiljada mina, oko 34.000.000 komada artiljerijske municije, očistili preko 250.000 km² terena od četa 40.000 hektara oranica, preko 50.000 sela i naselja i blizu 2000 važnih državnih objekata. U tim akcijama poginula su 424 inžinjerica, a 587 je ranjeno.²⁷

*

U 1949. godini završena je prva etapa oformljivanja narodne odbrambene moći naše zemlje i proces prelaženja oružane sile na mirnodopski razvoj. Za vreme ove etape međunarodna situacija bila je burna. Već u martu 1946. godine tadašnji predsednik vlade Velike Britanije Winston Čerčil (Winston Churchill), a u septembru iste godine američki državni sekretar Džems Berns (James Burnes) postavili su pitanje opstanka poljsko-nemačke granice na Odri i Nisi i otpočeli široku antipolsku i antikomunističku kampanju. Tri godine kasnije su zapadne zemlje, narušavajući odluke konferencije, priznali Saveznu Repu-

²⁵ XX lat Polski Ludowej, Warszawa, 1964, strana 195.

²⁶ Kao u napomeni 25, strana 196.

²⁷ W. Szota, Udział jednostek LWP w pokojowej pracy narodu, „Myśl Wojskowa“, br. 7/1964, strana 87.

bliku Nemačku kao samostalnu državu, čime su izvršili akt podele Nemačke. 4. aprila 1949. godine 10 zemalja zapadne Evrope, SAD i Kanada osnovale su severnoatlantski pakt, koji je bio usmeren protiv socijalističkih država. Posle godinu dana — 25. jula 1950. godine imperijalistički krugovi SAD su nametnuli rat korejskom narodu. Istovremeno su povećali brojno stanje svojih oružanih snaga (kopnena vojska od 600 hiljada na 1,600.000 vojnika) i izdatke za vojne ciljeve (od 12 na 41 milijardu dolara u proseku za jednu godinu). U SAD se razmišljalo o upotrebi atomske bombe u korejskom ratu. General James M. Gavin (Džems M. Caven) piše „Kada je situacija u Koreji bila kritična, a izgledi 8. armije da bude poražena realni i kada je ona bila primorana da upotrebi vanredna sredstva, general Nikls (Nichols) i ja otišli smo u kancelariju generala Ridžveja (Ridgway) i insistirali da nagovori načelnika generalštaba na predlog predsedniku SAD da odobri upotrebu atomske bombe protiv vojske severne Koreje... Situacija je u leto 1950. godine ukazivala na taktičke nuklearne ciljeve koji bi se dobro isplatili ako bismo ih tukli, ali je samo trebalo imati građanske hrabrosti da bi se donela odluka o upotrebi tog oružja.“²⁸

Zaoštravanje međunarodne situacije i rat u Koreji hitno su nametnuli potrebu socijalističkim zemljama, među kojima i Poljskoj, povećavanja odbrambenog potencijala. Došlo je do brojnog porasta oružanih snaga i do podizanja bojeve gotovosti. U toku nekoliko godina (uglavnom 1950-1953) gotovo iznova je izrađena odbrambena industrija. Do 1939. godine Poljska je imala 28 fabrika za izradu naoružanja. Ta brojka obuhvata i male privatne fabrike koje su ušle u kooperaciju sa fabrikama koje proizvode naoružanje. U 1955. godini, proizvodna površina fabrika za naoružanje porasla je petostruko u odnosu na predratni period uz istovremen porast mašinskog parka za šest puta.²⁹ Domaća industrija je počela isporučivati

²⁸ J. M. Gavin, Wojna i pokój w erze przestrzeni miedzyplanetarnej, Warszawa 1961, strana 121—122.

²⁹ Problemy obronności Polski na tle dwóch dwudziestoleci, „Biuletyn Informacyjny GZP WP“, br. 21/1964, strana 9.

armiji savremene mlazne avione, helikoptere, tenkove, artiljerijsko i streljačko naoružanje, opremu veze, naoružanje i opremu za ratnu mornaricu, sredstva za savladavanje vodenih prepreka, specijalna mehanička vozila i tome slično. Priliv novog naoružanja i opreme doveo je do znatnih izmena u borbenim mogućnostima i organizacionoj strukturi jedinica Poljske armije.

Prosečno učešće pojedinih rodova vojske u okviru pešadijske divizije ilustruje sledeća tabela.³⁰

redni broj	rod vojske	učešće u % po godinama		
		1942	1949	1955
1	pešadija	59,8	53,2	25
2	artiljerija	11,2	18,5	17
3	tenkovi	11,4	3,5	18
4	inžinjerija	3,2	3	
5	veza	6,5	9,1	40
6	drugi	7,9	12,7	

O vatrenim mogućnostima savremene pešadijske divizije najbolje svedoči činjenica što je njena artiljerija mogla izbaciti za jednu minutu 46,3 tone granata.

Uporedo sa razvojem oružane sile i industrije za proizvodnju naoružanja, preduzete su mere oko pripreme stanovništva i narodne privrede za rad u slučaju izbjivanja oružanog sukoba. U 1951. godini osnovana je u Poljskoj Teritorijalna protivavionska odbrana, pred koju su postavljeni sledeći glavni zadaci:

— priprema snaga i sredstava koji omogućavaju da se stanovništvo i objekti narodne privrede obezbede od posledica napada iz vazduha;

— priprema snaga i sredstava za izvođenje akcija spasavanja u rejonima koji su bili izloženi uništavanju usled napada iz vazduha.

U početku je Teritorijalna protivavionska odbrana (u daljem tekstu TRAO) koncentrisala pažnju na organiza-

³⁰ Kao u napomeni 29, strana 41—42.

vanje sistema obaveštavanja i alarmiranja o vazdušnom napadu, formiranje odgovarajućih službi i jedinica TRAO, obuku i obradu pravila taktičkog rada u rejonima koji su bili izloženi uništavanju. Popularisanje ove obuke među stanovništvom sprovodile su uglavnom tri organizacije i to: Udruženje prijatelja vojnika, Savez dobrovoljnih vatrogasnaca i Poljski crveni krst.

Priprema za odbranu zemlje početkom pedesetih godina, a naročito velika ulaganja u razvoj industrije za odbranu zemlje, dovele su do disproporcija u razvoju narodne privrede i ograničenja porasta životnog standarda stanovništva u ovom periodu. Ipak ne možemo reći da je ogroman napor našeg naroda bio uzaludan. Nekoliko godina trajao je „hladni rat“ koji je svakog momenta pretio da se pretvori u ogromni „požar“ velikog rata. „Do rata nije došlo pre svega zbog toga što su zemlje socijalističkog lagera u tom početnom periodu ogromnim naporom dostigle visok nivo bojeve gotovosti. Mehanizam odbrane naše narodne otadžbine, mehanizam odbrane socijalističkog lagera, funkcionisao je besprekorno, brzo i snažno“. ³¹

Deset godina posle završetka II svetskog rata, kao po ironiji sudbine, 9. maja 1955. godine, Savezna Republika Nemačka zvanično je ušla u sastav NATO-pakta, jačajući u tom bloku šovinističke i antisocijalističke tendencije.

Celokupnost priprema za rat imperijalističkih država bila je praćena porastom broja opitnih atomskih eksplozija. Od 1946. do 1948. godine SAD su izvršile 5 atomskih probi. U 1951. godini taj broj se popeo na 16, a 1952. do 1955. na 42 eksplozije. U 1952. godini Velika Britanija je izvršila prvu probu sa atomskom eksplozijom.

Strategijska doktrina NATO-a, imajući u vidu širok razvoj oružja za masovno uništavanje i sredstva za prenošenje, predviđala je ne samo njegovu upotrebu na frontu, već i za masovne udare po objektima na teritorijama socijalističkih zemalja.

U tim uslovima socijalističke zemlje su se našle pred problemom obrade novih strategijskih koncepcija i stva-

³¹ Z. Załuski, Obronność dawniej i dziś „Wojsko Ludowe“, br. 7/1964, str. 52.

ranja sistema kolektivne zaštite. 14. maja 1955. godine, 8 evropskih socijalističkih zemalja potpisalo je Varšavski ugovor čiji je cilj da razvija tesnu saradnju, koordinaciju mera radi odbrane i jačanje bezbednosti svih učesnika ugovora.

Promene u međunarodnoj situaciji i brz preobražaj u savremenoj ratnoj veštini, zahtevali su kvalitetne promene naše odbrambene moći. U drugoj polovini pedesetih godina MNO Poljske je izradilo dugoročni plan razvoja sistema odbrane zemlje i pripreme armije za dejstva u savremenom ratu, zatim prešao na njegovo reorganizovanje pošto su koncepciju odobrili partijsko i državno rukovodstvo.

4. NAŠA RATNA ISKUSTVA U SVETLJU SAVREMENOG RATA

Naša zemlja i njene oružane snage su stekle u poslednjem ratu i u toku borbi sa reakcionarnim podzemljem bogata iskustva, vrednost tih iskustava je utoliko veća što proizlazi iz stvarnog doprinosa poljskog naroda i njegovih oružanih snaga opštoj stvari za uništenje fašizma na najvažnijem frontu II svetskog rata.

U završnoj fazi rata, na zapadnom frontu su učestvovale u borbi sledeće savezničke divizije: američkih 60, engleskih 12, francuskih 10, kanadske 4 i poljska 1. Poljska armija je na istočnom frontu imala 10 pešadijskih divizija i tenkovski korpus, pa je po broju kopnenih snaga, posle SSSR-a, SAD i Veliike Britanije zauzela četvrto место. Iskustvo tih divizija (grupisanih u dve operativne združene jedinice — 1. i 2. armiju) u probijanju jake i dobro organizovane nemačke odbrane, u borbama u naseljima i većim mestima, u forsiranju vodenih prepreka, u brzim pregrupisavanjima, u dugim marševima i tome slično, mogu se uračunati u iskustva veće vrednosti nego ona kod divizija zapadnih zemalja. Taj zaključak se može izvući iz činjenice što su naše divizije učestvovale u borbi na frontu na kome su Nemci imali najveće snage i gde su davali najjači otpor.

Operacije i partizanske borbe, kao i borbena iskustva na unutrašnjem frontu, tretiraju se nekada kao vojnička veština koja se ne ceni potpuno. Pojedine partizanske akcije teško je razmatrati kao borbe u kojima se mogu primeniti načela ratne veštine regularnih jedinica.

Širine frontova napada i borbenog poretku partizanskih jedinica nisu odgovarali pravilskim odredbama regularnih jedinica. Partizani nisu imali artiljeriju — pa zato nije ni moglo biti artiljerijske pripreme pre napada na objekte neprijatelja. Oni nisu probijali utvrđene rejone niti su okružavali divizije i korpuze, pa zato nisu ni mogli objavljivati izveštaje o hiljadama ubijenih ili zarobljenih, o stotinama uništenih aviona, tenkova, topova i tome slično.

I pored tih specifičnosti, mnoge partizanske akcije N. g. i N. A. doprinele su u mnogome razvoju vojne situacije. Partizanska grupa od nekoliko stotina ljudi je za nekoliko časova noću bacila u vazduh železnički most i zadržala nemački transport za nekoliko, pa čak za desetak dana. Za postizanje takvog efekta regularna vojska bi morala upotrebiti oko 30 — 50 aviona bombardera ili jurišnika (prema normama iz II svetskog rata). Sličnih primera moglo bi se navesti više.

Očigledno je da se naša iskustva iz poslednjeg rata ne mogu mehanički preneti na uslove savremenog rata. To se ne može učiniti iz dva razloga:

— rat sa primenom oružja za masovno uništavanje, pa čak i oružani sukob gde bi se upotrebilo samo konvencionalno naoružanje koje je za poslednjih dvadeset godina usavršeno ne bi bilo slično onome iz II svetskog rata;

— sadašnji sistemi odbrane i oružane snage evropskih država u načelu se razlikuju od onih iz perioda II svetskog rata-1939-1945. god.

Ipak mnoga ratna iskustva s uspehom mogu biti korišćena u našem sistemu odbrane i oružanim sukobima.

Karakteristične crte naših iskustava proizilaze iz sledećih glavnih faktora:

— prošli rat je u odnosu na Poljsku bio totalan jer je odlučivao o opstanku naroda;

— teritorija zemlje je, u stvari, šest godina bila poprište stalnih borbi i većina naroda aktivno je učestvovala u raznim oblicima borbe sa jakim i dobro organizovanim okupatorom;

— jednovremeno smo vodili rat na dva fronta: spoljnom i unutrašnjem;

— regularne i partizanske oružane snage vodile su borbu zajedno sa operativnom i taktičkim jedinicama i odredima Sovjetske armije i sovjetskih partizana, znači vodili smo borbu zajedno.

Da li navedeni faktori mogu doći u obzir u eventualnom raketno-nuklearnom ratu? Pre nego što se odgovori na to pitanje, treba u opštim crtama izneti verovatnu sliku tog rata.

Vojni teoretičari imperijalističkih država razmatraju sledeće varijante početka i toka rata:

1. Rat počinje i vodi se uz upotrebu svih dostupnih sredstava masovnog uništavanja na teritorijama zaraćenih strana, znači pomoću oružja za masovno uništavanje i konvencionalnog;

2. Rat se vodi konvencionalnim borbenim sredstvima uz istovremenu upotrebu taktičkog oružja za masovno uništavanje samo u zoni borbenih dejstava na spoljnem frontu.

3. Rat počinje i vodi se pomoću konvencionalnih borbenih sredstava. Ne isključuje se pri tome mogućnost primene oružja za masovno uništavanje, naročito kada se ne uspe u borbenim dejstvima.

Budući oružani sukob, čak i ako bi se vodio samo konvencionalnim oružjem, može imati veću razornu moć nego II svetski rat. Napredak u oblasti brzine i uzletanja aviona, povećavanje jačine bombi, upotreba napalm-bombi i raketa sa konvencionalnom bojnom glavom, povećavaju opasnost uništavanja i zatrovavanja.

Ograničeni rat sa upotrebom taktičkog oružja za masovno uništavanje povećao bi još više opasnost od uništava-

vanja. U stvari, to se odnosi samo na jedinice koje se bore na spoljnom frontu, ali sem gubitaka koje će pretrpeti te jedinice, ogromna uništavanja će zahvatiti deo teritorije te zemlje na kojoj se bude vodila borba.

Ako eventualni budući sukob počne upotrebot najjačeg oružja za masovno uništavanje, logično se može pretpostaviti da će biti dovoljan i manji broj atomskih bombi najveće moći, koje bi se bacile na neku državu iznenadno, da bi bila ista uništena jednim udarom. Može se, na primer, smatrati da je dovoljno 10-15 bombi od po nekoliko stotina megatona, čiji bi udari bili ravnomerno raspoređeni, da bi se onesposobila država veličine Poljske.

U uslovima raketno-nuklearnog rata, glavni cilj borbe biće ne samo da se razbiju oružane snage na kopnu, moru i u vazduhu, već i uništenje i onesposobljavanje neprijateljske ekonomiske baze i dezorganizacija čitavog života zemlje. Zbog toga će se borba voditi ne samo u zoni spoljnog fronta, već će obuhvatiti teritorije svih država suprotnog bloka.

Sredstva za masovno uništavanje, nagomilana za vreme mira u velikim količinama, i neprekidno držanje u ratnoj pripravnosti odgovarajućeg broja oružanih snaga, predstavljaju potencijalnu opasnost za otpočinjanje rata iznenadnim napadom, s maksimalnim iskorišćavanjem tih sredstava od prvog minuta oružanog sukoba. Sve više raste uloga početnog perioda rata koji može u velikoj meri uticati na tok ratnih dejstava zaraćenih strana.

Prve operacije kopnene vojske, koje dolaze gotovo istovremeno sa udarima raketno-nuklearnog oružja, biće nastavljene uz široku primenu vazdušnih i pomorskih desanata i diverzantskim dejstvima takozvanih snaga specijalne namene.

Ta opšta vizija rata (neke pojedinačne elemente smo pokušali prikazati u uvodnom delu i II glavi ove knjige) omogućava nam da dođemo do zaključka da će navedeni faktori, iz kojih proizilaze karakteristike naših ratnih iskustava, doći do punog izražaja i u eventualnom raketno-nuklearnom sukobu.

Vojna snaga država socijalističkog lagera omogućava nam da usvojimo pretpostavku da našoj zemlji ne preti opasnost od upada kopnenih oružanih snaga agresora i okupacije poljske teritorije. No, postoji mogućnost raketno-nuklearnog udara, upotreba hemijskih i bioloških sredstava, avionapada, upotrebe vazdušnih i pomorskih desanta i diverzantskih dejstava snaga specijalne namene. Zbog toga možemo pretpostaviti da naša zemlja može ponovo postati poprište borbi, da će čitavo stanovništvo biti uvučeno u borbu i da će stepen pripremljenosti svakog građanina i čitavog sistema odbrane odlučiti o opstanku naroda. Od početka eventualnog rata naša zemlja kao član saveza socijalističkih država protiv agresije imperijalističkog bloka vodiće borbu na dva fronta: unutrašnjem i spoljnem.

U savremenom ratu, sadržaj pojmove oba fronta, a naročito unutrašnjeg u odnosu na Poljsku, znatno će se razlikovati od onog u II svetskom ratu.

Spoljni front i dalje smatramo zonom u kojoj će voditi borbu naše operativne jedinice zajedno sa Sovjetskom armijom i drugim susednim socijalističkim armijama protiv oružanih snaga agresora. Poslednji cilj tih borbi neće biti oslobođanje okupirane zemlje kao što je to bilo u II svetskom ratu, već razbijanje oružanih snaga neprijatelja i sprečavanje da upadne na teritorije socijalističkih zemalja.

Unutrašnji front će predstavljati teritoriju zemlje ugrožene borbenim dejstvima koja će biti preneta preko zone spoljnog fronta. Cilj celokupnih dejstava na ovom frontu biće da se suprotstave udarima oružja za masovno uništavanje i avijaciji neprijatelja, da likvidiraju njegove eventualne vazdušne i pomorske desante i diverzantske snage specijalne namene, kao i da obezbede pravilno funkcionisanje čitavog života zemlje (tu dolaze u obzir odgovarajuće materijalno snabdevanje i popuna operativnih jedinica koje vode borbu na spoljnem frontu).

I pored promenjenih uslova dejstava, naša iskustva iz poslednjeg rata, i to ne samo regularnih jedinica već i partizanskog odreda N. g. i N. A. mogu naći punu primenu.

Divizijski general Gžegož Korčinjski (Grzegorz Korczyński) iznosi osnovna načela borbe na unutrašnjem frontu u Poljskoj za vreme II svetskog rata, kao:

- „ . . . 1. Načelo univerzalnosti — u smislu širokog oslanjanja na stanovništvo;
- 2. Načelo političkog i vojnog jedinstva akcije;
- 3. Načelo jedinstva političkog i vojnog rukovođenja;
- 4. Načelo izvođenja organizovanih, planskih i duboko smišljenih akcija koje se odlikuju velikom aktivnošću i pokretljivošću“ . . .³²

Borbena dejstva na unutrašnjem frontu koji je izložen udarima oružja za masovno uništavanje i drugih oružanih snaga neprijatelja ne mogu odstupati od navedenih načela. Njihova svesna i razumna primena nesumnjivo će doprineti uspešnom funkcionisanju celokupnog sistema teritorijalne odbrane zemlje.

Borbena iskustva naših partizanskih odreda imaju mogućnost pune primene i u odnosu na operativne jedinice. Operacije i borbe koje su izvodile N. g. i N. A. bile su tako izvođene da ih hitlerovci nikada nisu mogli predvideti niti odgonetnuti. Iznenadenje, pravilan izbor pravca glavnog udara i grupisanja snaga i sredstava, rešenost i odlučnost u izvođenju akcija paralisali su planove protivnika. Svi uspešni napadi partizanskih snaga obično su izvođeni u najboljem slučaju u odnosu 1 : 1 u živoj sili, dok je u tehnici uvek prevaga bila na strani neprijatelja. Nikakvo odsecanje ili okruženje nije partizanske odrede demoralisalo niti učinilo da se predaju. Organizatorske veštine rukovodilaca, smelost i požrtvovanost vojnika, omogućili su ne samo izvlačenje jedinica iz ugroženih rejonata, već i nanošenje velikih gubitaka neprijatelju.

Danas raspolažemo silom čije naoružanje i oprema, stepen bojne gotovosti i obuke, nimalo ne zaostaju za neprijateljem. I na atomskom ratištu, na kome se dejstva razvijaju brzim tempom, položaji se menjaju svakog časa, veće i manje jedinice se vrlo često bore samostalno, a ako

³² Kao u napomeni 17, strana 57—62.

se nađu izolovane — navedena načela mogu naći punu primenu.

Sistem odbrane naše zemlje koji se razvija u skladu sa zahtevima i potrebama savremenog rata, ima u vidu bogata borbena iskustva regularnih jedinica i partizanskih odreda u toku II svetskog rata.

„Koncepcija odbrane Narodne Republike Poljske oslanja se na dosadašnje osnovne postavke da je naša odbrambena moć organski povezana sa celokupnim razvojem zemlje, nivoom razvoja narodne privrede, tehnike i kulture, nivoom svesti radničke klase, narodnih masa, čitavog društva. To znači da ta odbrambena moć zemlje izrasta iz suštine našeg društvenog uređenja, iz aktivnog učešća radničke klase, narodnih masa, čitavog naroda u izgradnji nove socijalističke Poljske pod rukovodstvom Partije.

Istovremeno je osnovni aspekt te koncepcije postavka organizacije odbrane zemlje u zajednici sa bratskim narodima socijalističkih zemalja, među kojima glavnu snagu predstavlja prva država u svetu koja izgrađuje komunizam — SSSR — sa svojom najmoćnjom armijom. . .

. . . Naša koncepcija odbrane, čiju sū nam obradu olakšala iskustva iz borbi s hitlerovskim okupatorom i bandama u službi reakcije, uzima u obzir neophodnost organizovanja odbrane zemlje u sklopu dva sistema, to jest: u sistemu oružane sile koja je sposobna da sađeštвуje savezničkim armijama u suprotstavljanju i razbijanju eventualnog napadača tj. na spoljnem frontu, i u sistemu potpune organizacije odbrane zemlje.

. . . Operativne jedinice, sposobljene za odbranu cele zemlje u okvirima zajedničkih dejstava u sklopu Varšavskog sporazuma, karakterišu organizaciona struktura koja odgovara savremenim zahtevima, visoka spremnost za preduzimanje momentalnih dejstava, velika manevarska sposobnost i udarna snaga . . .

. . . Teritorijalna odbrana zemlje razvija se u skladu s koncepcijom koja određuje osnovne zadatke i postavke za pripremu odbrane zemlje, opštu strukturu i principe rada državnog i društvenog organizma, zadatke snaga i

sredstava teritorijalne odbrane zemlje, kao i principe operativnog planiranja odbrane i organizacijsko-mobilizacijskih radova".³³

Sistem odbrane socijalističke zajednice i naše zemlje u praktičnom radu sa uspehom polaže ispit. Zaoštravanje u međunarodnoj situaciji i krize kao: suecka (1956. god.), berlinska (1961. godine) i u rejonu Karipskog mora (1962. godine) koje su nastale kada su glavne sile obeju strana raspolagale bogatim arsenalom raketno-nuklearnog oružja — nisu se pretvorile u uništavajući svetski rat. Pored niza drugih obzira, o tome je odlučila i činjenica da imperijalističke zemlje nisu postigle neophodnu nadmoćnost nad socijalističkim u oblasti bojne gotovosti. General Gavin je još 1958. godine pisao: „Većina dobro informisanih ljudi se slaže u tome da nas je SSSR prevazišao u tehničkom, a neki smatraju da nas je prestigao i u vojnem pogledu. Ja lično delim njihovo mišljenje i smatram da široka lepeza mogućnosti SSSR-a i njegova specifična snaga u mnogim oblastima govore rečito o njegovoj izrazitoj nadmoćnosti".³⁴

³³ M. Spychalski, Dwadzieścia lat budownictwa ludowej obronności, cyt. wyd. str. 16.

³⁴ J. M. Gavin, kao u napomeni 29, strana 21.

II — ODBRAMBENA MOĆ DRŽAVE I SISTEM TERITORIJALNE ODBRANE ZEMLJE

1. POLITIKA, EKONOMIKA, ODBRAMBENA MOĆ ZEMLJE

Odbrambenu moć države najčešće povezujemo sa njenom vojnom silom. No, rat se u savremenim uslovima ne vodi samo oružanom borbom. Sem oružane sile koja vodi borbu, u ratu učestvuju čitavi narodi zaraćenih strana, koji sve svoje snage i sredstva podređuju ciljevima rata. Odbrambena moć ili, drugčije rečeno, vojna sila države može se definisati *kao stepen njene sposobnosti za vođenje rata — u datom političkom i ekonomskom uređenju — uz maksimalno naprezanje svih materijalnih i duhovnih snaga društva.*³⁵ Tu treba ubrojati sledeće glavne faktore: politiku, moral naroda, ekonomiku i sa njom povezan stepen nauke i tehnike, kao i stanje i pripreme oružane sile razvoja zemlje.

Politika svake zemlje ili bloka zemalja teži određenim ciljevima. Za njihovu realizaciju, država (blok država) preduzima odgovarajuće političke korake koji postaju principi i određuju njen dalji rad. Politika odlučuje o pripremama za rat, otpočinjanju rata i njegovom karakteru, određuje političke ciljeve rata, na odgovarajući način utiče na ratna dejstva, pa i oružanu borbu koju vodi regularna armija na raznim frontovima.

³⁵ Por. Marksizm-leninizm o wojnie i wojsku, Warszawa 1964, str. 279.

Nemački imperijalizam nije se mogao složiti sa porazom i podelom sveta posle I svetskog rata. On je za vrlo kratko vreme podneo ogromne napore da bi se osposobio da prekrši nametnute odluke versaljskog ugovora, da obnovi privrednu i vojnu moć Nemačke, kako bi na osnovu toga dobio i ojačao političke pozicije Nemačke u svetu. Pobede fašizma u početku omogućile su Hitleru da javno pristupi izradi planova za osvajanje sveta. Čitava politika vlade Trećeg rajha bila je usmerena na to da stvori najpovoljnije uslove za ostvarivanje toga osnovnog cilja hitlerizma.

Proizvodnja industrije naoružanja u Nemačkoj od 1933. do 1939. godine porasla je za 12,5 puta. To im je omogućilo brzu izgradnju oružanih snaga, naročito avijacije i tenkovskog naoružanja. Na osnovu toga su za kratko vreme raspolagali jakom oružanom silom. Istovremeno su u unutrašnjoj politici primenili teror i bezobzirno se obračunali sa svim frakcijama političke opozicije, a posebno sa revolucionarnim radničkim pokretom. Pod uticajem demagoških parola i pomoću političkog i fizičkog terora, većina nemačkog naroda je poduprla razbojničke hitlerovske planove.

U spoljnoj politici Nemci su se zamaskirali parolom borbe protiv komunizma, ubedivali su u to da hoće da obezbede mir i da poboljšaju odnose sa Francuskom i Velikom Britanijom, trudili su se da ne dođe da antinemačke koalicije i obezbede najpovoljniju situaciju za početak rata. U ratu 1936. godine hitlerovska vojska je ušla u demilitarizovanu Rajnsku oblast. Iste godine su Nemačka, Italija i Japan sklopili agresivni politički pakt, što je značilo grupaciju zemalja sa izrazitim namerama da izazovu rat i ponova podele svet. Aneksija Austrije i porobljavanje Čehoslovačke postavili su svet pred svršen čin i rat je bio na pomolu.

Politika je takođe odredila momenat kada hitlerovska Nemačka treba da počne rat. „Činjenica je da Nemačka između 1934. godine, kada je zbacila okove versaljskog ugovora, i 1939. godine nije mogla vremenski stvoriti nepobedivu armiju“. Začek o tim ubrzanim pripremama

najbolje formuliše general fon Losberg (von Lossberg) sledećim rečima: „Kada se sve dobro razmotri, brojno stanje i naoružanje Nemačke u 1939. godini moglo je poslužiti za brzu pobedu nad zemljama te vrste kao što je Poljska, ali ne za dugotrajnu borbu protiv velikih država... Vermaht (Wehrmacht) nije bio apsolutno pripremljen za sukob sa zapadnim silama... I Hitler je to savršeno dobro znao.“³⁶ Prema izjavama drugih trebalo je da Vermaht postigne punu gotovost za rat 1941—1942. godine. To dolazi otuda što je hitlerovska Nemačka, imajući jaku, ali ne potpuno spremnu armiju za rat, izabrala momenat da ga otpočne uglavnom iz političkih razloga, u ubedjenju da zapadne velike sile nisu spremne za rat i da se neće žuriti da ispune savezničke obaveze prema Poljskoj. Praksa je potvrdila njihova predviđanja. U stvari, Francuska i Engleska su objavile Nemačkoj rat 1939. godine, ali je na zapadnom frontu ostalo pasivno 110 francuskih i engleskih divizija prema 23 nemačke.

Politički ciljevi Nemačke odlučili su o načinu vođenja rata i uticali na strategiju, operativnu veštinu i taktiku oružane sile. Težeći da razbije mnogobrojne neprijatelje koji su zajedno bili nadmoćniji u oružanoj sili, Nemačka se bojala rata na dva fronta. Zbog toga je razvijala ideju munjevitog rata („blitzkrieg“), to jest razbijanja svakog protivnika odvojeno brzim udarima, koji mu ne bi dali vremena da izvrši mobilizaciju i iskoristi ogromne rezerve. Borbena dejstva vojske oslanjala su se uglavnom na maksi-malno iskorisćavanje efekata iznenadenja i bila aktivna i ofanzivna, što im je osiguravalo veće uspehe naročito u početnom periodu rata, kada protivnici Nemačke nisu uspeli da upotrebe svu svoju oružanu silu.

U ime svojih političkih ciljeva hitlerovska Nemačka je otvoreno izjavljivala i ostvarivala fizičko i moralno uništavanje čitavih naroda okupiranih zemalja.

Agresivna, osvajačka politika i njeno nastavljanje kroz imperijalistički rat — završili su se porazom nosioca i realizatora.

³⁶ A. Goutard, 1940 — wojna straconych okazji, Warszawa 1959, strana 90.

Politika poljske buržoasko-veleposedničke vlade između dva svetska rata dovela je zemlju u tragičnu političku situaciju, u katastrofalni strategijski, vojni i ekonomski položaj. Koncepcija Pilsudskog o stvaranju velike poljske države na istoku i potčinjavanje diktatu zapadnog imperializma, orijentisali su poljsku buržoaziju već u prvim godinama nezavisnosti na put osvajanja litvanskih, beloruskih i ukrajinskih teritorija. U to vreme propao je oružani ustank u Šleziji zbog toga što nije dobio pomoć. Poljska je izgubila velike teritorije Šlezije, primorja Varmije i Mazura. Oblik poljske teritorije na taj način bio je vrlo nepovoljan za Poljake prema Nemačkoj. Takva situacija je još više pogoršala položaj Poljske, naročito kada su Nemci okupirali Čehoslovačku. Front za ugrožavanje Poljske povećao se za 600 kilometara. Poljska je praktično bila okružena sa severa i juga Nemačkom, a širina fronta odbrane nije imala nikakvog oslonca u dubini čitave teritorije. Polazni rejoni za napad hitlerovske armije u istočnoj Pruskoj nalazili su se bliže Varšavi od rejona za razvoj poljskih oružanih snaga koje su bile određene da brane zapadnu granicu Poljske.

Predratna Poljska je spadala u ekonomskom pogledu u najnerazvijenije zemlje Evrope, a njen privredni sistem nije odgovarao razvoju industrije kao osnovne grane narodne privrede i jednog od glavnih faktora ratnog potencijala države. Jedan od osnovnih uzroka takvog stanja stvari bila je uloga koju je odigrao strani kapital u privredi Poljske. U 1939. godini, učešće stranog kapitala u najvažnijim oblastima industrijske proizvodnje iznosilo je prosečno 60—90 %. Nemački kapital je predstavljao 19,3 %. Pokusaji da se ojača privredni organizam zemlje bili su ili pogrešni u postavkama i lišeni osnovnih ekonomskih postavki, ili su, pak, zakašnjavali i nisu mogli zadovoljiti potrebe.

U unutrašnjoj politici vladajućih krugova pre septembra 1939. godine dominiralo je ugnjetavanje radnih masa, netrpeljivost prema nacionalnim manjinama (oko 31 % celokupnog stanovništva Poljske) i sistematska fašizacija ze-

mlje. Takva politika je ograničavala u velikoj meri aktivno učešće širokih slojeva naroda u razvoju oružanih snaga zemlje za odbranu države, razbijala moralno-političku čvrstinu stanovništva.

Prema opasnosti od Nemačke koja je stalno rasla, jedino rešenje bila je tesna saradnja Poljske sa SSSR-om. Klasni interesi buržoazije i veleposednika diktirao je ondašnjim vladama drugi način postupanja. Oni su vezali sudbinu zemlje sa politikom velikih sila na zapadu za koje je postojanje ili nepostojanje Poljske bilo isto. Na osnovu svega toga Poljska se za vreme hitlerovske agresije našla potpuno usamljena i lišena pomoći sa ma koje strane.

Takva politika je dovela do toga da su formalno izvršene pripreme za vođenje rata prema istoku i zapadu, ali je ipak težište za odbranu bilo usmereno na istok zemlje. „Do februara 1939. godine sve pripreme za rat, mobilizacijski i operativni planovi, studije zemljista i ratne igre, bile su obrađene i izvodene pre svega s orientacijom na vođenje rata protiv SSSR-a. Tek u martu 1939. godine, kada je Poljska bila suočena s opasnošću hitlerovske agresije, Ministarstvo vojske je pristupilo ubrzanoj obradi planova za rat s Nemačkom.³⁷

Ciljevi i politički rad buržoasko-veleposedničkih vlada naveli su Poljskoj težak poraz u borbi sa hilterovskom najezdom 1939. godine.

Do II svetskog rata, i pored neprijateljstva kapitalističkih zemalja prema SSSR-u, glavni razlog izbijanja oružanih sukoba bio je pre svega porast protivrečnosti između imperijalističkih država. I danas se one produbljuju u kapitalističkom taboru, ali i pored sve te zaoštrenosti, u prvi plan je u posleratnom periodu izbila protivrečnost između dva društvena sistema — kapitalizma i socijalizma, čije takmičenje sada odlučuje o sudbini čitavog sveta. Ogramna dostignuća socijalističkih zemalja predstavljaju opasnost za opstanak kapitalizma. Glavni sadržaj politike velikih zapadnih sila predstavlja težnja da zadrže dalji razvoj socijalizma i želja da ga likvidiraju čak i po cenu

³⁷ Kao u napomeni 9, strana 93.

rata uz primenu sredstava za masovno uništenje. Da bi ostvarili ciljeve takve politike, glavne imperijalističke države prvi put su se u svojoj istoriji organizovale u vojni savez — NATO i ako među pojedinim državama u okviru toga bloka postoji protivrečnosti, što ne umanjuje opasnost od eventualnog napada povezanih imperijalističkih sila na socijalistički lager.

U takvoj situaciji ako bi izbio novi svetski rat, to bi od početka bilo rvanje dve moćne koalicije u ime krajnjeg političkog cilja koji se sastoji u postojanju ili nepostojanju jednog od dva društvena sistema. Taj politički cilj dao bi novom ratu karakter potpunog uništavanja usled primene svih (do danas nagomilanih u ogromnim količinama) oružja za masovno uništavanje. Teško je zamisliti da bi se kapitalističke zemlje u slučaju poraza odrekle upotrebe tog uništavajućeg oruđa rata. Odmah po otpočinjanju sukoba počinju delovati zakoni rata koji najčešće ne računaju ni sa kakvim ograničenjima. Tu može biti „utešna“ činjenica što ogroman napredak u razvoju sredstava za uništavanje ne dovodi do smanjenja već do porasta uloge politike u rukovođenju oružanom borbom. Rakетno-nuklearni udari, naročito iza zone fronta na teritoriju zaraćenih strana, neće biti samo čisto vojni akt, već uglavnom politički. O izvršenju takvih udara neće odlučivati vojni rukovodioci, već vlade zaraćenih država prema svojim političkim ciljevima. Centralizovanjem raspoloživog strategijskog oružja za masovno uništavanje, vlade zemalja kojé vode rat mogu ga upotrebiti ili ne, a imaju mogućnost da neposredno rukovode oružanom borbom i da izvrše odlučujući uticaj na njen tok.

U rakетno-nuklearnoj eri dolazi do izražaja nov sušinski momenat u odnosima između rata i politike — „...nema takvih političkih ili privrednih ciljeva koje bi bilo koji agresor mogao osvojiti putem raketno-nuklearnog rata“. ³⁸ Zemlje koje izazivaju rat mogu biti potpuno, ili gotovo potpuno uništene, a rat koji one budu otpočele izmaći će ispod njihove kontrole i prestaće da bude pogodno sredstvo za ostvarivanje manjakih političkih ili ekonomskih ciljeva tih država. Teritorija SAD nije osetila

³⁸ Kao u napomeni 36, strana 63.

oružana dejstva protivnika u dva poslednja svetska rata. Ako bi se vlada te zemlje sada odlučila da otpočne agresiju na socijalističke zemlje, prema američkim obračunima, za prvih 24 časa rata pогinulo bi oko 50—75 miliona ljudi u Americi, bio bi potpuno uništen 71 grad Amerike i mnogi industrijski objekti. U takvoj situaciji postaje sumnjiv cilj početka rata, čim se zna u vrhovima dotične zemlje da će na osnovu tog cilja „dobiti“ samo vlastito uništenje. Sem toga, taj rat bi naterao milione Amerikanaca da se zamisle nad stvarnom politikom svoje vlade i njenim ciljevima. Bernard Brodi (Bernard Brodie) piše: „Ma koliko bilo onih koji će preživeti, teško je očekivati da bi u spaljenoj i uništenoj zemlji preko svih očekivanja — oni pokazali bilo kakvo interesovanje o daljem razvoju političko-vojnih težnji.“³⁹ Ovaj primer govori vrlo rečito. Brodi ne može da prizna da bi odsustvo političko-vojnih težnji bilo istovetno sa težnjom za uklanjanje klase posednika i njihovih vlasta.

Političari i vojni rukovodioci Zapada savršeno razumeju i vide eventualne posledice savremenog oružanog sukoba. Ipak se ne mogu odreći rata kao oruđa politike i teže da pronađu nove vrste rata koje nisu definisane, a mogli bi im dati šanse za nekakvu pobedu, ali da isključe samoubistvo.

„Otuda su Amerikanci poslednjih godina počeli oduštajati od strategije „masovne odmazde“ i priznavati razumniju strategiju „elastičnog odgovora“. Ranija strategija je priznavala samo univerzalnost nuklearnog rata i gotovo automatski udarac strategijskim nuklearnim snagama u svakom oružanom sukobu. Strategija „elastičnog odgovora“, naprotiv, treba da stvori mogućnost za primenu odgovarajućih sredstava u određenoj situaciji, vremenu, na određenom zemljишtu, kao i angažovanih snaga i sredstava protivnika. Baš iz nje proizilazi sledeća teorija „ograničenih“ i „lokalnih“ ratova, kao i teorije „pauze“ i čitav niz drugih teorija.

Glavne postavke nove strategije su želja da se rat vodi tako da po obimu ne obuhvati teritoriju SAD. To je,

³⁹ B. Brodie, Strategia w erze broni rakietowej, Warszawa 1963, str. 150.

u stvari, želja da se politički i vojni ciljevi ostvare pomoću ograničenih oružanih sukoba, uglavnom na takozvanim periferijskim teritorijama (u Jugoistočnoj Aziji, Africi, na Bliskom i Srednjem istoku), kao i u slučaju izbijanja rata na glavnom ratištu u Evropi, da se bar u početnoj fazi svede na lokalne i ograničene sukobe.

Na prvi pogled bi moglo izgledati da strategija „elastičnog reagovanja“ odbacuje avet nuklearnog rata, da ima namenu da ga isključi kao sredstvo za rešavanje mnogih spornih pitanja na međunarodnoj areni. Međutim, u stvari je suprotno. Ona odgovara održavanju stalne napetosti u međunarodnoj situaciji, sistematskom raspirivanju sve novih žarišta rata iz tabora imperialističkih krugova, ona stvara neprekidnu opasnost da se ograničeni sukobi pretvore u novi svetski rat uz punu primenu sredstava za masovnu odmazdu.

SAD su izazvale zločinački rat u Vijetnamu. Pod parolom da zaustave „komunističku agresiju“, u početku su slale vojne savetnike da obučavaju armiju sajgonskog režima koja je brojala 700.000 ljudi i borila se protiv partizana Fronta nacionalnog oslobođenja (kojih je bilo oko 180.000—200.000 vojnika). Broj američkih savetnika porastao je od 800 na 12.000. U 1965. godini Amerikanci su došli do zaključka da snage južnovijetnamskog sajgonskog režima neće uspeti da izvojuju pobedu nad partizanima. U takvoj situaciji oni su se uključili u neposrednu borbu u Južnom Vijetnamu, počevši vazdušne napade i bombardovanje teritorije Demokratske Republike Vijetnama. Istovremeno sistematski povećavaju broj američkih jedinica, tako da su na kraju 1965. godine imali oko 170.000 ljudi, a u 1966. oko 400.000, dok se govori da će u perspektivi imati 600.000 ili čak 1.000.000 ljudi.

Na osnovu ovakve situacije postavlja se pitanje gde će biti kraj „ograničenog“, „lokalnog“ sukoba, ako neprestano raste broj anagažovane vojske i sredstava za uništanje, dok se istovremeno ne vide realne mogućnosti da se razbiju snage Fronta nacionalnog oslobođenja u Južnom Vijetnamu i da se slomi otpor Demokratske Republike Vijetnama?

Treba imati u vidu da se u SAD u poslednje vreme čuje glas razuma kako se rat u Vijetnamu ne bi, kao pre deset godina u Koreji, pretvorio u svetski nuklearni sukob. Taj primer ipak neoborivo govori o opasnosti primene široko lansirane strategije elastičnog reagovanja.

Rađanje mnogih novih teorija i konkretni primeri i iskustva iz raznih oružanih sukoba posle drugog svetskog rata, izrazito ukazuju da, sem potpunih priprema za odbranu u raketno-nuklearnom ratu, treba se pripremiti i za dejstva prema drugoj varijanti u konvencionalnim uslovima.“

Nijedan dosadašnji rat nije izbio slučajno. Ubistvo prestolonaslednika Franje Ferdinanda ni Hitlerov karakter nisu bili uzrok za I i II svetski rat. Ti sukobi su bili neizbežno nasledstvo politike koju su vodile vlade ondašnjih imperijalističkih država. U eri raketno-nuklearnog rata i razvijenoj trci u naoružavanju stvorene su okolnosti koje slučajno mogu dovesti do rata.

„Atomsko oružje može biti upotrebljeno ne samo po naređenju vlade, već i na znak pojedinih ljudi koji se nalaze kod komandne table za upravljanje tim oružjem.

Netačnost rada radarskog sistema može dovesti do pogrešne interpretacije čitanja na uređajima, a zbog toga može otpočeti rat. Neshvatanje naređenja ili psihičko rastrojstvo američkog avijatičara koji leti na dežurnom bombarderu s atomskim bombama, može dovesti do izbacivanja bombi na teritoriju neke države. Neispravnost elektronskih uređaja u borbenim raketno-nuklearnim sistemima takođe može dovesti do rata“.⁴⁰ Taj faktor zahteva posebnu razboritost i pronicljivost u postupanju vlada i vojnih rukovodioca, da se ne bi desilo da neki od navedenih slučajeva postane uzročnik nove tragedije svetskih razmera.

Politika država socijalističkog lagera postavlja sebi za glavni cilj obezbeđivanje mirnodopskih uslova za izgradnju socijalizma i komunizma. „Socijalizam je predložio čovečanstvu jedino razuman princip odnosa među državama pri podeli sveta na dva sistema — princip mirnodopske

⁴⁰ Strategia wojenna, Warszawa 1964, str. 234—235.

koegzistencije država sa različitim društvenim uređenjima, koji je istakao V. I. Lenjin. Mirnodopska koegzistencija socijalističkih i kapitalističkih država je objektivna nužnost razvijanja ljudskog društva. Rat ne može i ne treba da bude sredstvo za rešavanje međunarodnih sporova.⁴¹ Taj politički cilj nije nikakav „propagandni trik“ i nije nastao iz straha od sile velikih imperijalističkih država — kao što pokušavaju da predstave neki političari i vojni predstavnici Zapada. On proizilazi iz dubokog humanizma našeg uređenja, nepokolebivog ubeđenja da će socijalizam pobediti bez potrebe da se pribegava ratu, kao i iz realne ocene karaktera raketno-nuklearnog sukoba. Nije nikakva tajna da bi rat te vrste prouzrokovao ogromne gubitke i uništilo milione ljudi ne samo u kapitalističkim, već i u socijalističkim državama. Kapitalizam bi prestao da postoji. Istovremeno bi teške posledice od atomskih udara protivnika mogle otežati izgradnju socijalizma i komunizma u toku više desetina godina.

Istovremeno sa borbom za izbegavanje novog rata i mirnodopsku koegzistenciju, politika socijalističkih država ima potpuno u vidu opasnost i mogućnost raspirivanja svetskog raketno-nuklearnog sukoba od strane imperijalističkih blokova. Zbog toga ona određuje pravce i principe i stvara odgovarajuće uslove za razvoj odbrambene moći i pripremu oružane sile socijalističkih država za odbijanje agresije.

Politika partije i vlade narodne Poljske je od narodnooslobodilačkog rata 1939—1945. godine postavila temelje za maksimalnu bezbednost poljskog naroda. Poljska se našla u okviru socijalističkog sistema koji ima dovoljno snaga da se suprotstavi svim pokušajima agresije. Pred koalicijom NATO-pakta i nemačkog revizionizma, Poljska danas nije usamljena. Odbrambene snage država Varšavskog ugovora kojima naša zemlja daje svoj doprinos u granicama svojih mogućnosti, garantuju bezbednost svim članovima Sporazuma, među kojima i Poljskoj. U novom geografskom položaju u kome se našla Poljska posle II svetskog rata,

⁴¹ XXII Zjazd KPZR, Warszawa 1961, str. 556.

granica neposredne opasnosti za nas je udaljena od Odre i Nise za oko 250—350 kilometara.

Razvoj socijalističke ekonomike, a naročito glavnih grana industrije stvorio je materijalnu bazu za razvoj naše odbrambene moći: modernizovanje i prilagođavanje oružane sile uslovima savremenog rata. Moralno-politička čvrstina, svesnost o opasnosti agresije i razumevanje u narodu potrebe za usavršavanjem odbrambene moći zemlje postavljaju temelje i jačaju nivo bezbednosti zemlje. Ta svest o opasnosti i potrebi odbrambene moći dolazi do izražaja u svim poduhvatima Partije i narodne vlasti, nalazi puno razumevanje društva, naročito onih ljudi koji su preživeli tragediju nezaštićenosti 1939. godine. „Istovremeno ne treba zaboraviti da u sve većoj meri osnovnu masu stanovništva predstavljaju pokolenja koja nisu to preživela i čija su lična iskustva mala i dosta jednostrana. Ona su se formirala već u novim uslovima, u situaciji kada je ta opasnost davno prošla i neopopljiva, indirektna, dok su snage i mogućnosti za odbranu osrednje, ali i bliske i opipljive. Nema sumnje da naš čvrsti odbrambeni položaj ima i negativnih strana. To odgovara stvaranju preteranog osećanja bezbednosti i specifične bezbrižnosti, omalovažanju potreba odbrane. Ne tvrdim da je takav misaoni tok usvojen. Ipak, treba upamtiti da objektivna situacija odgovara stvaranju takvih preterivanja.“⁴² Priprema i usavršavanje naše odbrambene moći mora obuhvatiti takođe misao na opasnost od imperijalizma, neprekidno produbljivanje razumevanja za potrebe odbrane i ukazivanje na njihovu organsku povezanost sa celokupnim mirnodopskim životom našeg naroda.

Dva poslednja rata izrazito su ukazala na uticaj *ekonomike* države na razvoj odbrambenih snaga i mogućnosti za vođenje rata. Samo oružane snage iako su najbolje obučene i tehnički snabdevene, sada ne mogu rešavati o rezultatu rata. Odbambena moć zemlje, njena vojna snaga je, između ostalog, i rezultat ekonomskog potencijala.

⁴² Z. Załuski — kao u napomeni 32, strana 56.

Do drugog svetskog rata zaključno, snage ekonomskog potencijala države određivane su na osnovu dva glavna pokazatelja:

1. veličine proizvodnje materijalnih sredstava, neophodnih za vođenje rata, koju je odnosna država mogla doći uz najveće naprezanje snaga;

2. mobilnost narodne privrede date države, što znači kako brzo može preći sa mirnodopskog sistema proizvodnje na ratni, tempo porasta proizvodnje najvažnijih vrsta ratne opreme i brzina otpočinjanja serijske proizvodnje novih vrsta naoružanja i opreme za vojsku.

Prvi pokazatelj se ne zatvara samo u količinama proizvedenih materijalnih sredstava. Određuju ga takođe takve veličine kao nivo razvoja svih grana narodne privrede (industrije, poljoprivrede, transporta, veze), broj stanovnika i kvalifikacije ljudstva zaposlenog u privredi, produktivnost rada, prirodna bogatstva zemlje i stepen njihove eksploatacije, zavisnost privrede od spoljne trgovine, visina materijalnih rezervi i uspešnost korišćenja materijalnih i ljudskih rezervi, zavisno od političkog i ekonomskog uređenja države.

U toku II svetskog rata, na moć ekonomskog potencijala zaraćenih država počeo je uticati do određene mere novi, treći pokazatelj — vitalnost narodne privrede, to znači sposobnost da funkcioniše i za vreme masovnih napada neprijatelja iz vazduha, i sposobnost da razvija proizvodne moći i pored delimičnog gubitka ekonomске baze usled okupacije nekih rejona državne teritorije. Te pojave su došle naročito do izražaja u Engleskoj, Nemačkoj i SSSR-u.

Tabelarni pregled koji dajemo u ovom tekstu predstavlja odnos tona bombi u procentima koje je anglo-američka avijacija izbacila u toku II svetskog rata na pojedine grupe nemačkih ciljeva.⁴³

⁴³ A. Lagowski, *Strategia i ekonomika*, Warszawa 1959, strana 158.

godine rata	industrijski objekti	transport	vojne jedinice neprijatelja	drugi
1942	84,5	0,31	0,15	15,04
1943	90,6	1,83	0,43	7,14
1944	61,4	18,3	17,9	2,4
1945	64,0	15,5	13,9	6,6

I pored koncentracije vazdušnih bombardovanja na industrijske objekte, saveznicima nije pošlo za rukom da umanje proizvodnju naoružanja u Nemačkoj, niti da Nemci potpuno ne koriste osnovne strategijske sirovine i tome slično. Od početka 1942. godine do sredine 1944. godine ratna proizvodnja u Nemačkoj porasla je više od tri puta. U 1940. godini proizvedeno je 10.300, a u 1944. godini 37.900 aviona. Slična je stvar i kod proizvodnje drugih vrsta naoružanja i vojne opreme hitlerovske armije.

Od sredine 1944. godine došlo je da pada ratne proizvodnje Nemačke, uglavnom usled gubitaka mnogih industrijskih zavoda i do maksimuma korišćenih naslaga strategijskih sirovina na okupiranim teritorijama. To ne znači da bombardovanja industrijskih objekata od strane saveznika nisu dala određene rezultate i da nisu ubrzala gubitke u nemačkoj ekonomiji. To što je do 1944. godine proizvodnja u Nemačkoj rasla svedoči donekle o vitalnosti nemačke prirede. „... Najbolji primer za to je istorija velikog u to vreme zavoda Lojnaverke (Leunawerke) — koji su u to vreme proizvodili sintetički benzin. 12. maja 1944. bili su u velikoj meri uništeni i proizvodnja je obustavljena. Posle 10 dana zavodi su obnovili proizvodnju, ali su je posle ponovnog bombardovanja 28. maja opet obustavili. Do početka jula uspeli su da obnove proizvodnju za 75%, a sredinom meseca došlo je do novih bombardovanja, ali već 19. jula proizvodnja je iznosila 53% od planirane. U toku tri naredna bombardovanja krajem jula, Zavodi su ponovo obustavili proizvodnju. Bez obzir na štete koje su nanela ponovljena bombardovanja u avgustu, septembru i oktobru, Zavodi su i dalje radili i 20. novembra su mogli ispo-

ručivati 30% normalne proizvodnje. Bitka za Lojnaverke trajala je u toku čitave 1944. godine i angažovala je 6.552 bombardera.⁴⁴

U 1941. godini uspesi hitlerovske armije doveli su do prisvajanja znatnih teritorija SSSR-a koje su pre rata bile naseljene sa 40% od ukupnog broja stanovnika SSSR-a. Industrijska proizvodnja pre rata na ovim teritorijama iznosila je 33% od ukupne proizvodnje zemlje. Kod osnovnih proizvoda teške industrije taj procenat je bio još veći, kao, na primer, u proizvodnji uglja 63%, u livenju sirovina 68%, čelika 58%. Ekonomski potencijal SSSR-a je time znatno oslabljen. U novembru 1941. godine ratna proizvodnja bila je najniža od svih u toku čitavog rata.

I pored tih velikih ekonomskih gubitaka, do sredine 1942. godine završeno je uglavnom prenošenje ekonomike na ratni kolosek. Industrijski zavodi koji su evakuisani u istočne krajeve SSSR-a otpočeli su normalnu proizvodnju. Montažu prenetih uređaja za tri do četiri nedelje, a velikih preduzeća za četiri meseca, postignut je predratni nivo proizvodnje. Istovremeno je rasla moć industrijskih zavoda koji su se stalno nalazili u istočnim predelima SSSR-a. Ratna proizvodnja se u decembru 1942. povećala za 1,5 puta u poređenju sa proizvodnjom u decembru 1940. i preko dva puta u odnosu na nivo iz decembra 1941. godine.⁴⁵ Ti rezultati očito govore o vitalnosti i mobilnosti socijalističke ekonomike SSSR-a u najtežem periodu rata.

Raketno-nuklearni rat stvara kvalitetno novu situaciju u oblasti korišćenja ekonomskih mogućnosti za potrebe odbrane u poređenju sa II svetskim ratom. Nastale su nove mogućnosti za uništavanje ekonomskih potencijala zaraćenih strana. U početku rata, posle prvih uzajamnih raketno-nuklearnih udara, može doći do brze i temeljite izmene u stanju ekonomskih potencijala zaraćenih država. Izgleda da će o moći ekonomskog potencijala biti najbolja

⁴⁴ E. Hampe, Strategie der zivilen Verteidigung. Cyt. wg. wyd. ros., Стратегия гражданской обороны, Москва 1958. г. стр. 47.

⁴⁵ Historia Wielkiej Wojny Narodowej Związku Radzieckiego, t. II, Warszawa 1965, str. 624.

potvrda drugi i treći pokazatelj, što znači mobilnost i vitalnost narodne privrede, njena osetljivost na atomske udare i sposobnost da funkcioniše i pri masovnom uništavanju.

Stepen uništenja i dezorganizacije privrede posle udara raketno-nuklearnog oružja može biti različit, što zavisi od konkretnih uslova svake zemlje. Ogomorna prostranstva i razmeštaj sredstava za proizvodnju u SSSR-u stvaraju pogodnije uslove za obezbeđivanje vitalnosti ekonomike nego kod zemalja koje su male po prostranstvu, a glavni privredni objekti koncentrisani su im u određenim rejonima. U slučaju rata koji vode zemlje iz suprotnih koalicija, postoji mogućnost uzajamne dopune ekonomskih potencijala u pojedinim državama članicama koalicije. No to nipošto ne znači da je način rešavanja problema vitalnosti ili mobilnosti ekonomike u tim državama istovetan. SAD, na primer, da bi obezbedile vitalnost industrije, mogu rasporediti svoje objekte na velikom prostranstvu. Takve mogućnosti nema Savezna Republika Nemačka niti Velika Britanija. Zavisnost privrede Velike Britanije od isporuka morskim putem, koja je naročito osetljiva na dejstvo atomskog oružja (na primer uništavanje luka), ne obezbeđuje vitalnost ekonomici te zemlje.

Otpočinjanje rata masovnom upotrebom atomskih sredstava i mogućnost ogromnih uništavanja u narodnoj privredi nameću zaključak da se ne može računati sa prebacivanjem ekonomike na ratni kolosek posle izbijanja sukoba, niti sa intenzivnim i sistematskim snabdevanjem oružanih snaga i čitave zemlje iz proizvodnje u toku rata. Iako ne bi bili uništeni glavni industrijski objekti, dovoljno je i to da bude isključen energetski sistem ili oštećene komunikacije, pa da ti objekti ne mogu raditi. Kada se radi o nekoliko preduzeća koja su u kooperaciji, a na savremenoj osnovi proizvode naoružanje i opremu, uništavanje nekoliko fabrika onemogućava čitav proizvodni proces na nivou zemlje, pa čak i međunarodnom.

Na osnovu svega ovoga težina prebacivanja ekonomike na ratni sistem i dobijanje neophodnih materijalnih sredstava za vođenje rata preneti su na mirnodopski period. Tu

dolazi do izražaja slična zakonitost kao u pripremama oružane sile. Pretpostavljajući da je posle izbjivanja sukoba malo verovatna mogućnost totalne mobilizacije, a računajući i na to da rat može otpočeti iznenadnim napadom — u periodu mira se u punoj borbenoj gotovosti drže određene armije.

Kako se sa priprema za rat prelazi na mirnodopski period može se najbolje videti na primeru visine izdataka za ratne svrhe koji je iznet u sledećoj tabeli.⁴⁶

država	1955. godina		1965. godina	
	vrednost ukupnog produkta narodnog dohotka	ratni izdaci	vrednost ukupnog produkta narodnog dohotka	ratni izdaci
<i>u milijardama američkih dolara</i>				
SAD	390	41	500—550	50—55
Velika Britanija	60—70*	5—7	70—100	7—10
Savezna Republika Nemačka	50—70	2—3	70—110	4—6
Francuska	40—60	2—4	50—80	5—8
Italija	20—40	1—3	30—60	2—3

Potpuna mobilizacija privrede, a posebno industrije za ratne potrebe, ne može biti izvedena u mirnodopskom periodu čak i ako se računa na opasnost izbjivanja oružanog sukoba. Proces mobilizacije u pojedinim granama industrije zahteva u proseku od tri do 12 meseci. Pitanje je da li bi koja zemlja mogla preuzeti takve korake ako nije sigurna da je rat neizbežan. Tu se dolazi da paradoksa. Po izbijanju rata mobilazaciju takođe nije moguće izvršiti uz primenu atomskog oružja. U takvoj situaciji treba za vreme mira održavati neophodne rezerve za potrebe oružane sile,

⁴⁶ Tabele zestawiono na podstawie Ch. J. Hitch i R. N. Mc Kean, *Ekonomika obrony w erze jadowej*, Warszawa 1965, str. 136, 144, 146, 147.

* Raspon suma proizilazi iz proračuna valuta dotične zemlje u dolare.

stanovništva i narodne privrede. Ako rat bude trajao kratko vreme treba da budu dovoljne rezerve koje su prikupljene u mirnodopskom periodu. Prebacivanje ekonomike na ratni kolosek postaje tada bespredmetno, sem kod nekih grana kao, na primer, komunikacija, veza i tome slično. U slučaju dugotrajnog rata nikakve rezerve ne mogu zadovoljiti potrebe rata. Tada je neophodno prebacivanje čitave ekonomike na ratni kolosek, imajući pri tom u vidu uništanja posle atomskih napada i potrebe proizvodnje za obezbeđivanje najnužnijih potreba zemlje i njene oružane sile.

Veličina rezervi prikupljenih za vreme mira ne može biti neograničena. Na to utiče nekoliko faktora, kao:

— kupovina rezervi zahteva velike finansijske izdatke, a zatim i rešavanje njihovog skladištenja i čuvanja, nemogućnost da se održi umerenost prilikom stvaranja rezervi moglo bi dovesti do remećenja proporcija u mirnodopskom radu državne privrede;

— rezerve se ne mogu čuvati duže vreme s obzirom i na njihov vek trajanja; kod sadašnjeg razvoja nauke i tehnike, pojedine vrste naoružanja, opreme, tehničkih uređaja i tome slično menjaju se ili modernizuju za nekoliko godina;

— nije sigurno do kog stepena će rezerve biti iskorišćene za vreme rata; jedan deo može biti uništen posle atomskog napada protivnika, a drugi neće biti upotrebljen zbog radioaktivne, hemijske ili biološke zagađenosti.

Tako problem skupljanja rezervi za vreme mira zahteva posebnu obazrivost, tačnu analizu mogućnosti i potreba u svetlu predviđenog karaktera savremenog rata. Treba takođe podvući problem proporcija prilikom stvaranja pojedinih vrsta materijalno-sirovinskih rezervi i prioritet u obezbeđivanju ratnih potreba. Još u II svetskom ratu, većina rezervi i tekuće proizvodnje zemlje bila je namenjena za oružane snage koje su vodile borbu sa neprijateljem na frontu. U raketno-nuklearnom ratu taj problem zahteva drugo gledanje. Zemlja koja učestvuje u ratu ne može se ograničiti samo na rezerve artikala lične

potrošnje stanovništva, već mora imati u vidu i druge rezerve kao, na primer:

1. Obezbeđivanje zaštite stanovništva zahteva pripremu odgovarajućih količina gas-maski, zaštitnih odela, dozimetara i tome slično;

2. Akcija za spasavanje posle udara oružja za masovno uništavanje zahteva ogromne količine raznih specifičnih lekova za period rata, medicinske i protivpožarne opreme i tome slično;

3. Uništeni objekti ili železničke pruge i linije veze mogu se obnoviti samo ako se imaju rezerve građevinskog materijala, opreme i komunikacionih uređaja, opreme za prelaz preko prepreka i tome slično;

4. Komandovanje i rukovodjenje borbenim dejstvima na teritoriji zemlje zahteva odgovarajuća sredstva veze, među kojima i radio-stanice raznih vrsta.

Može se reći da će se zemlja koja učestvuje u ratu koristiti onim čime raspolaže narodna privreda u momentu izbijanja rata, ne računajući opremu i snabdevanje namenjeno za vojsku. Očigledno je da je tako ali sa izvesnom ogradiom. Niko neće stvarati rezerve, na primer, ekskavatora ili automobila za potrebe jedinica tehničkog spašavanja. Te jedinice će raspolagati opremom koju imaju nadležna preduzeća ili zavodi za proizvodnju. No, ljudima u tim jedinicama treba dati zaštitnu odeću od oružja za masovno uništavanje, štabu jedinice sredstva veze i drugo čime preduzeća ne raspolažu u mirnodopskom periodu.

Potrebe zemlje koje učestvuju u ratu biće mnogim vrstama snabdevanja nekoliko puta ili nekoliko desetina puta veće od potreba oružanih snaga (što zavisi od uzajamnog odnosa brojnog stanja stanovništva zemlje i oružanih snaga), kao, na primer, u lekovima, individualnim sredstvima za zaštitu od oružja za masovno uništavanje, dozimetrima i nekim drugim vrstama opreme i snabdevanja. U tom svetu problem redosleda obezbeđivanja potreba vojske i zemlje mora biti drugačije rešavan nego u II svetskom ratu. Stojimo pred dilemom kome to više treba: desetinama miliona ljudi na atomskom ratištu unutrašnjeg

fronta, ili stotinama hiljada ili nekoliko miliona ljudi koji se bore na spoljnem frontu.

Obrana države koja predstavlja čvrst lanac međusobno tesno povezanih političkih, ekonomskih i vojnih faktora, manifestuje se u toku rada u dejstvima na spoljnem frontu i u sopstvenoj zemlji. Borbu sa neprijateljem na spoljnem frontu vodi određeni deo oružanih snaga zemlje — operativna armija, a odbranu teritorije obezbeđuje posebno organizovan i pripremljen sistem odbrane — teritorijalna odbrana zemlje. Postavlja se pitanje — kakav zadatak ima teritorijalna odbrana i kako je povezana sa sistemom odbrane države u celini?

Cilj i potrebe aktiviranja sistema teritorijalne odbrane zemlje treba da dadu odgovor na to pitanje. Taj sistem je nastao iz *neophodnosti suprotstavljanja oružanom dejству* (oružju za masovno uništavanje, avijaciji, desantima i tome slično) neprijatelja na teritoriji zemlje i može služiti samo tome cilju i zadacima koji iz njega proizilaze. Nepravilno bi bilo davati sistemu teritorijalne odbrane druge zadatke.

Oružane snage koje su ranije vodile borbu na frontu branile su istovremeno i teritoriju zemlje. One su neprijatelju onemogućavale da prodre u dubinu teritorije (ne uzimamo u obzir slučajeve kada se radilo o neuspehu u ratu i kada je protivnik okupirao čitavu teritoriju, ili samo jedan njen deo). Danas operativna armija koja se bori na spoljnem frontu istovremeno brani teritoriju zemlje i ne dozvoljava neprijateljskim kopnenim snagama da se probiju i da delimično ili potpuno okupiraju zemlju. U savremenim uslovima, operativna armija ipak ne može sprečiti neprijatelja da dejstvuje po čitavoj teritoriji zemlje sredstvima kojima raspolaze, kao: avijacijom, raketama, atomskim i biološkim oružjem, vazdušnim i pomorskim desantima i tome slično. Ona može do izvesne mere da umanji mogućnost napada tih sredstava upornim odbrambenim dejstvima, zauzimanjem neprijateljskih aerodroma, i rampi za izbacivanje raketa, ili uništavanjem raketno-nuklearnim udarima. Ipak to smanjenje mogućnosti ne

rešava problem odbrane teritorije od oružanog dejstva neprijatelja. Otuda proizilazi da, pored armije koja je određena da vodi borbu na spoljnom frontu, mora postojati i drugi deo oružanih snaga koji je sposoban da vojnički brani teritoriju zemlje. Zbog toga su oružane snage podeљene na operativne i jedinice teritorijalne odbrane koje ulaze u sastav celokupnog sistema teritorijalne odbrane zemlje.

U ranijim ratovima trebalo je mobilisati ljudstvo i na odgovarajući način pripremiti ekonomiku zemlje za ratne potrebe. Nije bilo govora o teritorijalnoj odbrani zemlje (sem nekih elemenata kod Engleza i Nemaca u II svetskom ratu). Da li danas teritorijalni sistem odbrane zemlje obuhvata pripremu ekonomike za ratne svrhe? Obuhvata, ali ne u celini. U taj sistem se može uključiti samo jedan od elemenata koji je nastao iz specifičnosti raketno-nuklearnog rata, a to je obezbeđivanje vitalnosti ekonomici kad neprijatelj udara po teritoriji pomoću avijacije, raketa, oružja za masovno uništavanje i desanata raznih vrsta. Ostali elementi prilagodavanja ekonomike ratnim uslovima rešavani su u sklopu opšteg sistema odbrane zemlje.

Slično ovome može se razmatrati i pitanje pripreme stanovništva za rat. U prošlim ratovima, kada uopšte nije postojao pojам teritorijalne odbrane, stanovništvo je na odgovarajući način bilo mobilisano i organizованo za odbranu. Sada postoji ta ista potreba *plus* prilagođavanje stanovništva za rad i život u različitim dejstvima neprijatelja. Ovaj poslednji element se može potpuno uključiti u sistem teritorijalne odbrane zemlje.

U ranijim ratovima, u mirnoj pozadini funkcionalisali su, bez smetnji i prema normalnim mirnodopskim načelima, organi vlasti, uredi i institucije. U raketno-nuklearnom ratu, na teritorijama malih zemalja (to se odnosi i na Poljsku), ta će se slika radikalno izmeniti.

Organji vlasti, uredi i institucije, slično fabričkim kolektivima, i celo stanovništvo, moraju biti na odgovarajući način prikriveni i razmešteni s obzirom na mogućnost njihovog uništavanja, postoji potreba da na odgova-

rajućim nivoima u rezervi postoje karike za upravljanje i napredovanje. Ograničena sredstva veze, teškoće u saobraćaju, situacija koja se brzo menja na terenu, nameću neophodnost brzog donošenja odluka bez dužih konsultovanja, savetovanja i tome slično. Za razliku od mirnodopskog perioda, uloga i zadaci pojedinih institucija i ureda mogu u velikoj meri porasti ili se smanjiti. Rat ne podnosi komplikovane i široke administrativne organe. Zbog toga su nužne odgovarajuće strukturalne i izmene u pogledu kompetencija i tome slično.

Rešavanje tih problema i odgovarajuća priprema organa za upravljanje državom nesumnjivo leže u delokrugu rada sistema teritorijalne odbrane zemlje.

Stoga razgraničavanje svih navedenih elemenata u praksi ne može se uvek postići s obzirom na njihovu uzajamnu povezanost i zavisnost, jer se ne mogu poistovetiti pojmovi „odbrambena pomoć države“ i „teritorijalna odbrana zemlje“. I među njima čak postoji opšta podela ciljeva, zadataka i delokruga rada.

U savremenim uslovima, priprema odbrambene moći zemlje postala je neobično složen problem, a doneta rešenja u toj oblasti su po rezultatima mnogo bremenitija teškoćama od ranijih. U prošlosti je neke greške u pripremama za rat bilo moguće ispraviti u toku priprema. Danas takve mogućnosti ne postoje. Sada je realizacija ma kakvog važnog poduhvata u vojnoj oblasti moguća samo ako se prethodno stvore potpuno jasni politički pogledi na odnosno pitanje i ako se dobro proračunaju ekonomske mogućnosti. Politika i ekonomika moraju uzeti u obzir vojnu problematiku. Ta tri elementa su se tako sjedinila da ih je vremenski teško razgraničiti u kom stepenu svaki od njih utiče i doprinosi razvoju odbrambene moći zemlje.

Nekada su o pitanjima odbrambene moći i vođenja rata u principu odlučivali vojni rukovodioci. Sada su oni postali savetnici političkog rukovodstva. Čak i pitanja pripreme oružanih snaga zahtevaju da se državnom rukovodstvu podnose ne samo opšti predlozi, već i detaljnji

planovi. U više slučajeva odgovarajuće odluke su usaglašavane ili donošene na nivou rukovodstva koalicije. U takvoj situaciji odbrambena moć ne leži samo u delokrugu rada komandanta i vojnih štabova. Podjednako je pripremaju i jačaju političke, privredne i administrativne vlasti zemlje. Taj problem dobija posebnu važnost zato što se borba između dva protivrečna društvena sistema vodi neprekidno. Ona se vodi u političkoj, ideološkoj, psihološkoj i ekonomskoj oblasti bez pribegavanja svetskom oružanom sukobu. Zavisno od razvoja situacije, ta borba preživljava periode napetosti i popuštanja zategnutosti. Kod ovog drugog slučaja dolaze povremeno do izražaja tendencije samouspavljanja i bagatelisanja ratnih priprema protivnika. Ako se prostudiraju svi vojni poduhvati država članica NATO-pakta, a posebno Savezne Republike Nemačke, ne bismo smeli smanjiti napore u oblasti svestranih priprema zemlje za odbranu. To zvuči možda kao poznati bojni poklič, ali na žalost, stvarnost je takva.

2. SISTEM TERITORIJALNE ODBRANE

Osnovni cilj aktiviranja sistema teritorijalne odbrane zemlje (kao jednog od sastavnih delova opštег sistema odbrane) je *neophodnost suprotstavljanja raznim oblicima oružanog napada* na teritoriju države i obezbeđivanja vitalnosti i pravilnosti funkcionisanja zemlje u uslovima udara savremenog oružja i uklanjanja posledica od toga. Iz opštег cilja proizilaze glavni zadaci teritorijalne odbrane zemlje, kao:

1. Borba s oružanim snagama protivnika koje su napale teritoriju (avijacija, rakete, oružje za masovno uništavanje, vazdušni i pomorski desanti, diverzantsko-izviđačke grupe).

2. Zaštita stanovništva, materijalnih i kulturnih dobara naroda od napada i posledica udara raznih vrsta oružja.

3. Obezbeđivanje vitalnosti i pravilnosti funkcionišanja svih oblasti narodne privrede i čitavog državnog organizma za vreme neprijateljskog napada.

4. Stvaranje najpovoljnijih uslova za dejstvo operativnih jedinica.

Sadržaj i karakter pojedinih zadataka omogućavaju podelu sistema teritorijalne odbrane na razne elemente i faktore, zavisno od primenjenih kriterijuma.

Prvi zadatak, pa i četvrti, nalaze se u delokrugu borbenih dejstava jedinica teritorijalne odbrane. Tu se, znači, radi o elementu sistema koji se može nazvati *vojni*. Drugi i treći zadatak izvršavaju glavne civilne snage i sredstva. Postoji i *civilni* element sistema. Ako na sistem gledamo sa aspekta državne strukture, podela će biti drugačija. Prvi i četvrti zadatak će i dalje biti u nadležnosti vojske, što znači u *vojnom* sistemu; drugi i treći će realizovati resori narodne privrede i državne administracije, kao i narodni odbori svih stepena. Može se, dakle, govoriti o *sistemu resora i sistemu narodnih odbora*.

Ovakva podela je, u stvari, zamišljena i ne odražava potpuno sve veze i zavisnosti između elemenata i sistema. Glavna težina borbi sa oružanim snagama protivnika koji je napao našu zemlju leži nesumnjivo na ledima jedinica teritorijalne odbrane. U toj borbi mogu u određenim situacijama učestvovati snage koje stoje na raspolaganju resorima ili narodnim odborima. Ako neprijatelj ubaci diverzantsko-izviđačku grupu, teško je shvatiti da bi trebalo čekati da dođe vojna jedinica, ukoliko u akciju može odmah stupiti jedinica za samoodbranu koja se nalazi blizu rejona gde je spuštena grupa. Zaštita stanovništva je glavni zadatak snaga i sredstava koji su na raspolaganju narodnih odbora i pojedinih resora. Vojne jedinice će ipak dodeliti nužnu pomoć. Takvih primera se može navesti više.

Ako se u obzir uzmu metode i načini dejstva u sistemu teritorijalne odbrane, videće se da dolazi do izražaja *aktivni* i *pasivni* faktor. Borba jedinica teritorijalne odbrane zemlje s oružanim snagama neprijatelja imaće

aktivni karakter. Zaštita stanovništva i likvidacija posledica udara neprijatelja su označke pasivne odbrane. Tu nije reč, prirodno o pasivnosti u radu prilikom otklanjanja posledica, jer taj rad može biti izvođen s velikom energijom i aktivnošću.

Primeri podele sistema teritorijalne odbrane zemlje ukazuju na jednu od njegovih opštih karakteristika — univerzalnost. U odbrani su uključeni ceo državni organizam i narod, a inicijativu, sredstva i akcije vlasti dopunjuje svestrana delatnost i pomoć svakog građanina. U sastavu snaga i sredstava sistema imamo s jedne strane, jedinice teritorijalne odbrane zemlje, snabdevene najnovijim borbenim sredstvima i dobro obučene za izvođenje aktivnih borbenih dejstava, a sa druge, jedinice samoodbrane koje imaju običnu opremu i obučene su za izvršavanje lokalnih zadataka.

Jedan od osnovnih elemenata prilikom organizovanja i pripreme sistema teritorijalne odbrane zemlje su snage i sredstva za napad kojima neprijatelj raspolaze, kao i principi i načini njihovog dejstva. Imajući to u vidu, sistem se može podeliti s obzirom na vojnu i operativnu stranu. Ta podela može biti sledeća:

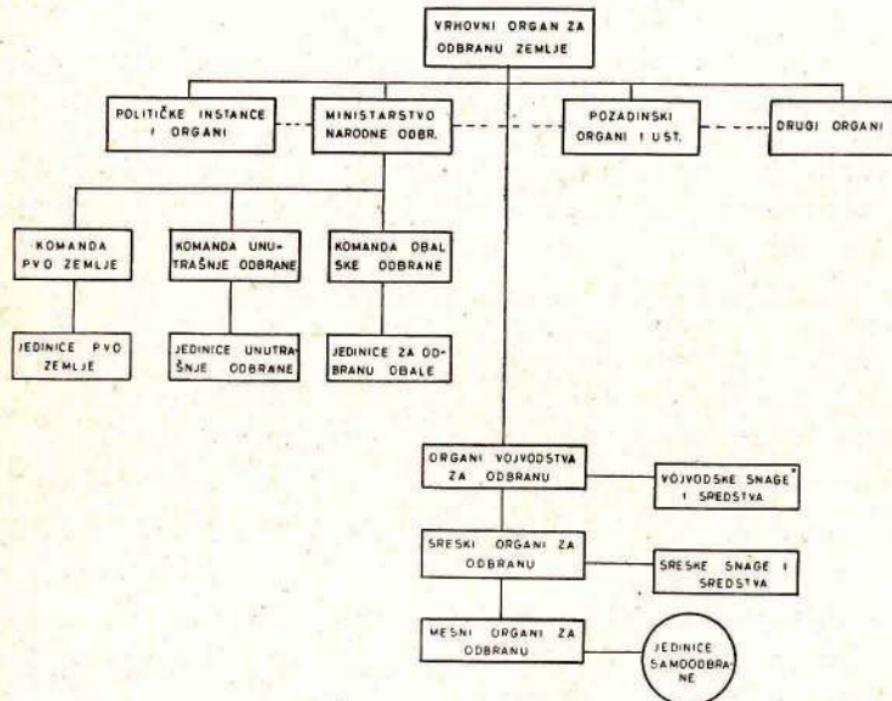

Realizovanje odgovarajućih mera, vrhovni organ za odbranu zemlje poverio je merodavnim političkim, vojnim i privredno-administrativnim ustanovama i organima. Vrhovni organ je uvideo da centralizovano rukovođenje odbranom čitave zemlje za vreme rata može biti otežano ili pak onemogućeno, pa je zbog toga veliki deo zadataka

poverio odgovarajućim vojvodskim, sreskim i mesnim organima odbrane.

Okvirna i vrlo uprošćena šema rukovođenja i komandovanja odbranom zemlje sa vojne strane predstavljena je uglavnom na crtežu 3.

U sledećoj glavi govorićemo o snagama i sredstvima protivnika koje može upotrebiti za dejstvo na teritoriji naše zemlje, o nekim problemima vazdušne, zemaljske i odbrane morske obale. Problem stvaranja uslova borbenih dejstava operativnim jedinicama namerno je izbegnut, jer bi to značilo obrađivati oblast priprema i borbi onih jedinica (operativnih) koje ne spadaju u okvire ove knjige. Odbranu od oružja za masovno uništavanje odvojili smo u posebnu (treću) glavu, u uбеђenju da zaslužuje detaljniju obradu.

Sl. 3 — Organizacija sistema rukovodjenja teritorijalnom odbranom zemlje

Snage i sredstva NATO-a za napad na teritoriju zemlje

Države članice NATO-a su u decembru 1950. godine, radi efikasnijeg rukovođenja formirale zajedničku Komandu za Evropu (SHAPE*) kojoj su potčinjena rukovodstva četiri ratišta: severnoevropskog, srednjoevropskog, južnoevropskog i Sredozemnog mora.

Severnoevropsko ratište obuhvata Island, Ovčja ostrva Šetlandska ostrva, i Skandinavsko i Jitlandsko poluostrvo. Komandi toga ratišta potčinjene su kopnene snage, vazdušne i pomorske: Danske, Norveške i Savezne Republike Nemačke, koje su stacionirane na teritoriji Šlezvig-Holštajna (Schleswig Holstein), a stavljene su na raspolaganje NATO-u.

Srednjoevropsko ratište obuhvata teritoriju Savezne Republike Nemačke bez Šlezvig-Holštajna, Holandije, Belgije, Francuske, Luksemburga i Velike Britanije. To je najvažnije ratište u Evropi, na kome su locirane glavne snage NATO-a. Komanda ratišta raspolaže odvojenim kopnenim, vazdušnim i pomorskim snagama: Savezne Republike Nemačke, Belgije Holandije, Luksemburga, Francuske, Velike Britanije, Kanade i SAD, koje su stacionirane u Saveznoj Republici Nemačkoj.

Kopnene snage koje se nalaze na ovom ratištu organizovane su u dve grupe armija. Severnu grupu sačinjavaju jedinice: zapadnonemačke, engleske, belgijske, holandske i kanadske armije. Centralnu grupu armija sačinjavaju jedinice zapadnonemačke, američke i francuske armije. Vazdušne snage ratišta su sastavljene iz dve taktički združene jedinice (2 i 4). Sem avijacije NATO, na srednjoevropskom ratištu baziraju nacionalne vazdušne snage Velike Britanije, Francuske i deo SAD.

Južnoevropsko ratište obuhvata teritorije: Italije, Grčke i Turske, a sredozemno — bazen Sredozemnog mora.

* Komanda za Evropu — SHAPE (skraćenica od punog naziva koji na engleskom glasi: Supreme Headquarters of the Atlantic Powers in Europe). — *Prim. prevodioca.*

S obzirom na geografski položaj Poljske, nas interesuju glavne snage i sredstva neprijatelja koje se nalaze na srednjem i južnoevropskom ratištu u Evropi.

Teritorija naše zemlje može biti ugrožena od:

- udara avijacije uopšte i one koja nosi atomsko oružje;
- udar bespilotnih sredstava s atomskim, hemijskim i drugim bojnim glavama;
- ubacivanje vazdušnih i iskrcavanje pomorskih desanata;
- ubacivanje odreda sa specijalnim podacima.

Bespilotna sredstva vazdušnog napada pojavljuju se uglavnom u obliku balističkih raketa i slobodnih projektila. Balističke rakete lete po krivoj putanji, slično letu artiljerijskih granata, a to znači prema zakonima balistike. Rakete imaju mlazne motore sa tečnim ili čvrstim gorivom. Primena takvih motora omogućava let rakete van granica atmosfere na visini od stotine i hiljade kilometara brzinom koja višestruko prelazi brzinu zvuka.

Suprotno raketama, slobodni projektili, pošto postignu određenu visinu, lete obično horizontalnom ravni, po principu zakona aerodinamike. Putanje leta tih projektila potpuno je u granicama zemaljske atmosfere i po pravilu na visini 10—30 km. Turbomlazni ili mlazni motori daju im brzinu ravnu brzini zvuka ili nadzvučnu.

Balističke rakete se međusobno razlikuju od slobodnih projektila i po spoljnem izgledu. Prve su lišene aerodinamičkih površina i po obliku su bliže artiljerijskim granatama. Drugi imaju noseće površine-krila i zato ih nekad nazivaju krilatim raketama. U stvari, slobodni projektil je osrednji bespilotni avion čiju posadu zamenjuju atomski uređaji za upravljanje, a bombe je zamenio eksplozivni materijal smešten u trup projektila.

Oružane snage NATO-pakta, radi napada iz vazduha na objekte na zemlji i vodi, imaju dve vrste raket i to:

- zemlja-zemlja koje se izbacuju sa zemlje ili brodova;
- vazduh-zemlja koje se izbacuju na cilj iz aviona.

Najveći značaj se pridaje raketama zemlja-zemlja koje se prema dometu, dele na dve osnovne grupe:

a) taktičke dometa do 1000 km;

b) strategijske, namenjene za uništavanje objekata koji se nalaze na daljini preko 1000 km.

Ove poslednje se dele na rakete srednjeg dometa — do 5000 km i dalekog dometa preko 5000 km. koje se nazivaju interkontinentalnim.

Taktičko-tehnički podaci nekih bespilotnih sredstava vazdušnog napada izneti su u sledećoj tabeli:

namena	v r s t a	n a z i v	startna težina u (t)	brzina u (km) čas	plafon u (km)	domet u (km)	atomsko punjenje
strategijska	dalekog dometa	„titan“ SM—68 (Titan)	150,0	30.000	1.500	16.200	10MT
	„minitmen“ XSM—80 (Minuteman)	30,0	24.000	1.000	10.200	2MT	
zemlja zemlja	srednjeg dometa	„polaris“ A—3 (Polaris)	15,0	15.000	700	4.500	1MT
	„mejs“ avion. projektil (Mace)	7,0	1.100	12	1.800	100KT	
Vazduh—zemlja	taktičke	„peršing“ (Pershing)	16,0	4.500	—	640	400KT
	„haund dog“ GAM—77 (Hound Dog)	5,4	2.100	18	980	1MT	
	„blu stil“ MK—1 (Blue Steel)	6,8	1.000	18	320	1MT	

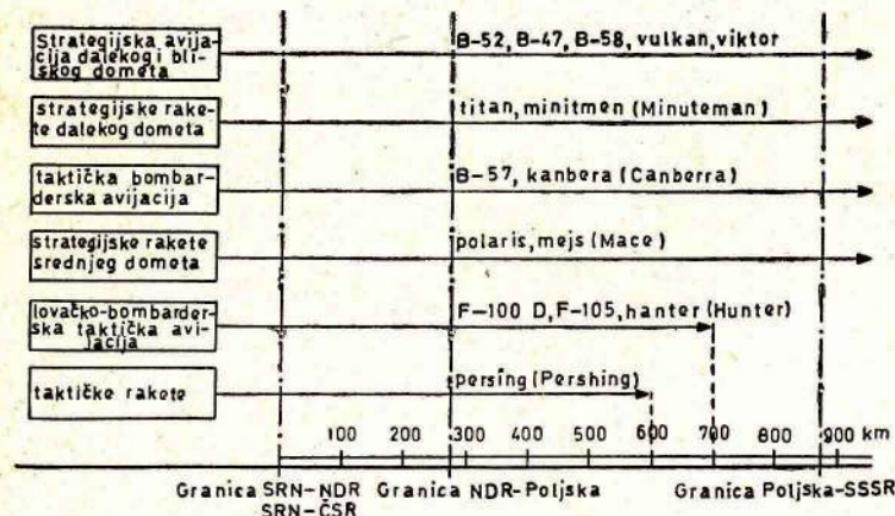
Američki projektili vazduh-zemlja „haund dog“ prenosi avion B-52 G, engleski „blu stil“ prenosi avion „viktor“ B 2 ili „vulkan“ B 2.

Prema planovima NATO-a, strategijske rakete treba da budu upotrebljene u prvom redu za uništenje najvažnijih objekata neprijatelja, kao što su: baze u kojima se

nalaze sredstva vazdušnog napada, skladišta atomskog oružja, glavni elementi sistema vazdušne odbrane, ekonomski centri, politički i administrativni centri, komunikacijski čvorovi i tome slično. Cilj udara ovim raketama je slabljenje vojnog i ekonomskog potencijala i stvaranje pogodnih uslova za sledeće udare strategijske avijacije.

Početkom 1964. godine Amerikanci su imali oko 570 raketa dalekog dometa, 250 srednjeg i oko 50 taktičkih raketa i slobodnih projektila. U poslednjoj brojci obuhvaćena su samo ona sredstva koja imaju domet preko 300 km, a nisu uzeta u obzir na primer „onist džon“ (Honest John), „lakros“ (Lacross), „korporal“ (Corporal) i druga sa malim dometom. Od gornjeg broja u Evropi je početkom 1964. godine baziralo oko 150 raketa srednjeg dometa i taktičkih. Rakete dalekog dometa su razmeštene na teritoriji SAD.

Crtež 3 predstavlja domet pojedinih vrsta i tipova sredstava vazdušnog napada članica NATO-pakta u odnosu na granice Savezne Republike Nemačke, Demokratske Republike Nemačke i teritorije Poljske.

Sl. 4-Domet sredstava vazdušnog napada zemalja članica NATO-a

Vazduhoplovne snage u zapadnim zemljama dele se na strategijsku i taktičku avijaciju.

Strategijska avijacija koju u kapitalističkom bloku imaju najrazvijenije države SAD i Velika Britanija, smatra se jednim od osnovnih faktora udarne moći. Namenjena je pre svega za uništavanje oružane sile i ekonomskog potencijala neprijatelja. U objekte koji predstavljaju ciljeve za strategijsku avijaciju računaju se: aerodromi, startni položaji raketa, skladišta raketno-nuklearnog oružja, baze ratne mornarice, komunikacijski čvorovi, industrijski i administrativno-politički centri. Strategijska avijacija izvršava zadatke samostalno napadima iz vazduha. Njeni naleti za vreme rata izvršavaju se u malim grupama (2—6 bombardera koje štite lovci) istovremeno na više raznih ciljeva strategijskog značaja. Ona se deli na strategijsku avijaciju dalekog i srednjeg dometa (prema drugoj podeli na — teške i srednje). U prvu spadaju avioni sa radijusom preko 10.000 km, čija je težina 100—250 t a u drugu avioni od 5.000—10.000 km, čija je težina 50—100 t. Taktičko-tehnicički podaci za neke tipove aviona dati su u sledećoj tabeli.

vrsta aviona	država	naziv aviona	brzina u km/čas	plafon u (m)	domet u (m)	nosi-vost u (t)	atomsko punjenje
dalekog dometa	SAD	B-52 Stratofortres (Stratofortress)	1.050	17.000	16.000	10	do 20—30 MT
	SAD	B-47 Stratodžet (Stratojet)	960	14.000	10.000	9	
srednjeg dometa	SAD	B-58 Hastler (Hustler)	2.100	18.000	8.000	5	bombe jačine do 5 MT
	V. Brit.	valiant (Valiant)	950	15.000	8.000	4,5	
	V. Brit.	vulkan (Vulcan)	1.100	16.500	9.000	4,5	
	V. Brit.	viktor (Victor)	1.100	17.000	8.000	4,5	

Taktička avijacija je povezana s operacijama kopnene vojske na ratištu. Ona u zoni fronta napada veće grupacije vojske, komunikacije, aerodrome, raketna sredstva, baze snabdevanja i tome slično. Taktička avijacija dobija dopunske zadatke da učestvuje u operacijama strategijske avijacije. Prema zadacima koje dobije, u njen sastav ulaze: laki bombarderi, lovci-bombarderi i drugi (transportni, izviđački). Taktičko-tehnički podaci nekih tipova aviona su sledeći:

vrsta aviona	država	naziv aviona	brzina u km/čas	plafon u (m)	domet u (m)	nosivost u (kg)	atomsko punjenje
Laki bombarderi	V. Brit.	kanbera (Canberra)	1.000	17.000	5.000	4,5	1-2 bombe
	SAD	B-57	1.000	17.000	4.500	4,5	od nekoliko KT do 1 MT
lovci bombarderi	Franc.	miraž IV (Mirage IV)	1.900	20.000	3.500	3,0	
	SAD	F-100 D „super sejbr“ (Super Sabre)	1.400	16.500	3.000	3,0	1-2 bombe od nekoliko KT do 300 KT
	SAD	F-105 tanderčif (Thunderchief)	2.200	15.000	3.000	3,0	
	V. Brit.	hanter (Hunter)	1.100	15.000	1.800	1,0	

Dolet aviona koji je dat u obe tabele u stvari je dužina trase koju avion može preleteti bez popune gorivom. Ona nije jednaka dubini dejstva iza linije fronta. Ako avion startuje s aerodroma „A“ i treba da se vrati na njega on može izvršiti zadatak na daljini koja je jednaka oko 40% datog doleta. Pošto se odbije udaljenost aerodroma od linije fronta dobija se dubina dejstva aviona iza fronta.

Na srednjoevropskom ratištu mogu biti upotrebljene vazdušne snage 2. i 4. združene aviojedinice i one koje ne ulaze u njihov sastav.

2. i 4. združena aviojedinica broje ukupno 1700 aviona, od kojih 50% predstavljaju bombarderi i lovci-bombarderi. SAD imaju oko 1200 bombardera strategijske avi-

jacije. Velika Britanija ima oko 180 aviona tipa „V“, a Francuska 36 aviona „miraž IV“.

Komandi severnoevropskog ratišta potčinjene su aviojedinice Savezne Republike Nemačke, Danske i Norveške koje broje ukupno oko 400 aviona. Komandi za Atlantski okean ostalo je na raspolaganju oko 400 aviona koji bazuiraju na nosačima aviona.

Prema svemu iznetom, na srednje i severnoevropskom ratištu, koji nas interesuju, države NATO- bloka za napad na teritorije socijalističkih zemalja imaju približno sledeći broj aviona.⁴⁷

naziv jedinica	Avijacija		Ukupno
	bombar- deri	lovci-bom- barderi	
2. i 4. združena aviojedinica vazdušne snage NATO koje ne ulaze u sastav 2. i 4. jedinice snage severnoevropskog ratišta snage komande Atlantika strategijska avijacija SAD, En- gleske i Francuske	50 — — — 200	1.000 200 250 400 —	1.050 200 250 400 200
U k u p n o :	250	1.850	2.100

Nije lako odrediti broj aviona koji se iz navedenih snaga članica NATO-pakta mogu upotrebiti za dejstvo prema Poljskoj. To zavisi od nekoliko faktora, kao: strategijske situacije, broja aviona koji preostanu posle izvršenog napada odmazde i tome slično.

Prema nepotpunim podacima iz zapadnih izvora, poznato je da članice NATO-pakta na srednjoevropskom ratištu imaju na raspolaganju jednu jedinu zapadnometičku vazdušnodesantnu diviziju, jednu laku francusku diviziju koja je prilagođena za vazdušni desant i jedan kanadski bataljon. Sem toga, Velika Britanija ima samo-

⁴⁷ Dane ilościowe samolotów zestawiono wg K. Jagiełły Sily i środki państw kapitalistycznych na śródkowoeuropejskim TDW, „Myśl Wojskowa“ br. 4/1964, str. 101—102.

stalnu vazdušnodesantnu grupu. Od ove grupe mogle bi se formirati tri do četiri vazdušnodesantne divizije.

Da bi se takva divizija prebacila u jednom ešelonu, prema mišljenjima vojnih stručnjaka, potrebno je oko 300 teških aviona i 600 transportnih srednjih. Kao što se vidi iz objavljenih podataka na Zapadu, oružane snage NATO-pakta imaju na raspolaganju na srednjoevropskom ratištu i to: SAD oko 100 transportnih aviona, Velika Britanija oko 140 i Savezna Republika Nemačka oko 100 aviona. Sve to ukupno iznosi oko 340 transportnih aviona, što dozvoljava mogućnost prenošenja odjednom snaga i sredstava jedne vazdušnodesantne divizije.

Glavni taktičko-tehnički podaci nekih tipova transportnih aviona izneti su na sledećoj tabeli:

tip aviona	brzina u (km/čas)	domet leta s tovarom (km/t)	opšta u (t)	nosivost vojnika
C-130 „herkules“ (Hercules)	520	4.600/12	20	92
„hejstings“ C2 (Hastings)	560	6.200/3,5	9	60
„biverlej“ CMK II (Beverley)	280	4.000/7	22	155
„britenia“ 250 (Britania)	645	6.400/12	14	113
„kamet-2“ (Komet)	790	400	20	80
„noratlas“ 2501 (Noratlas)	335	1.200	7,5	45
C-119 „pekit“ (Packet)	320	3.800/3	12,5	62

Sem upotrebe vazdušnih desanata, države članice NATO-a predviđaju dejstva pomorskih desanata na teritorijama drugih zemalja. Sada na Baltiku bazira preko 60% zapadnonemačkih pomorskih snaga i deo pomorskih snaga Danske. U slučaju rata u dejstvu na obale Poljske mogu biti upotrebljene i ostale pomorske snage spomenutih država kao i deo pomorskih snaga ostalih država.

Poslednjih godina države članice NATO-a, a naročito SAD pokazuju naročito interesovanje za nove metode vođenja borbe za takozvane „nekonvencionalna“ ili „specijalna dejstva“. Pod tim pojamom oni podrazumevaju razne akcije sabotaža, diverzija, izviđačke i psihološke. Za njih su SAD organizovale specijalne jedinice koje se sa gledišta izvršavanja zadataka dele na dve grupe:

— određene za izvođenje diverzija, sabotaža, izviđanje i organizovanje naoružanog podzemlja, koje se nazivaju jedinica „specijalne namene“;

— koje imaju zadatak da izvode dejstva psihološkog karaktera pomoću radija, letaka i tome slično. Organizovane su u jedinice za propagandu preko radija, širenjem letaka i manje jedinice za propagandu pomoću razglasnih uređaja.

SAD imaju nekoliko jedinica (koje nazivaju grupama) specijalne namene, od kojih 10 stacionira u Saveznoj Republici Nemačkoj. No, to ne znači da bi samo one dejstvovale na srednjoevropskom ratištu. To će zavisiti od konkretnе situacije, kada u Evropi mogu biti prebačene dopunske jedinice.

Sem američkih snaga, može se takođe računati na dejstvo nemačkih padobranaca i engleskih komandosa.

Mnogi zapadni teoretičari se skeptički odnose prema specijalnim dejstvima i ne veruju u njihovu realnost na evropskom ratištu. Na primer F. O. Mikše piše: „Pa ipak su čudni planovi ljudi koji svoje nade na pobedu vezuju sa potpirivanjem pokreta otpora iza gvozdene zavesе. Preko-okeanski stratezi koji računaju na masovne ustanke Poljaka, Čeha, Rumuna i drugih, moraće dugo čekati da se takvi ustanci pokažu uspešnim. U samom SSSR-u atomsko bombardovanje će pre biti sredstvo koje će izazivati strah od podzemne delatnosti, razvijajući patriotski duh, kao što ga je razvijala brutalna hitlerovska politika.“⁴⁸

I pored tih mišljenja ne može se ispustiti iz vida eventualno dejstvo specijalnih grupa neprijatelja na teritoriji naše zemlje.

⁴⁸ P. O. Mikše Uwaga: Broń atomowa, Warszawa 1958, str. 219.

Vazdušna odbrana zemlje

Vazdušna odbrana u najširem značenju predstavlja u savremenom ratu celinu vojnih i civilnih akcija, realizovanih radi zaštite od udara iz vazduha industrijskih, administrativno-političkih, vojnih, komunikacionih centara i vojnih objekata na teritoriji zemlje. U glavne poduhvate u toj oblasti spadaju:

— aktivna borba protiv snaga i sredstava vazdušnog napada neprijatelja, kao: uništavanje aviona i bespilotnih sredstava u vazduhu i stvaranje raznih smetnji;

— pasivna odbrana koja obuhvata: organizaciju sistema obaveštavanja i alarma, mere koje smanjuju osetljivost objekata od udara i obezbeđuju zaštitu stanovništva od napada iz vazduha i otklanjanje posledica napada iz vazduha.

Pod užim pojmom vazdušne odbrane smatra se samo prvi element, to jest aktivna borba jedinica protivvazdušne odbrane sa neprijateljem koji napada iz vazduha. Drugi element spada u delokrug dejstava odbrane od oružja za masovno uništavanje, koju organizuju civilne vlasti uz sadejstvo vojske i poluvojničkih organizacija s naslonom na čitavo stanovništvo zemlje. Ovu poslednju podelu uzeli smo, između ostalog, i zbog toga što smo hteli da odvojimo odbranu od oružja za masovno uništavanje u samostalni element sistema teritorijalne odbrane zemlje koji će biti obrađen u trećoj glavi.

Razvoj savremenih borbenih sredstava istakao je u prvi plan protivvazdušnu odbranu kao jednu od najvažnijih mera u sistemu teritorijalne odbrane. Dobro organizovana i uspešna protivvazdušna odbrana je jedan od glavnih faktora koji uslovljavaju vitalnost i pravilnost funkcionisanja čitave zemlje za vreme rata, čija je oštrica pre svega usmerena na unutrašnji front. Protivvazdušna odbrana treba takođe da obezbedi dobru zaštitu operativnim jedinicama u određenim etapama njihovog dejstva. Ovaj poslednji zadatak PVO ne može biti jedini i najvažniji. „Ako se radi o jedinicama protivvazdušne odbrane, mora se imati u vidu da se njihova dejstva ne mogu potčinjavati

isključivo interesima kopnene vojske, jer je zadatak jedinica PVO zaštita teritorije čitave zemlje, na koju će biti usmereni glavni udari atomskih sredstava neprijatelja.⁴⁹

Od momenta izbijanja rata, na čitavoj teritoriji će se razbuktati u prvom redu žestoka bitka u vazduhu. U početnom periodu rata koji će biti kratak, ali pun napetosti i dinamike, biće do maksimuma upotrebljene rakete, avijacija i oružje masovne odmazde. To će biti najteži period borbi protivvazdušne odbrane koja će imati zadatak da razbije vazdušne snage neprijatelja, usmerene na zemlju, pre nego što postignu cilj. Problem je vrlo teško rešiti, jer nekada i pojedini avion ili raketni sistem s atomskom glavom, pošto se probije do cilja, može izazvati ogromna uništenja i gubitke.

U ranijim ratovima prolazak jednog ili više aviona kroz sistem vazdušne odbrane nije imao suštinskog značenja, jer su štete bile neznatne i lako ih je bilo otkloniti. Smatralo se da, ako je uništeno 15—20% aviona koji su napadali, vazdušna operacija neprijatelja nije bila uspešna. Često je vrednost izgubljenih aviona prelazila vrednost pričinjene štete. Danas se to ne može primeniti jer jedan avion koji nosi atomsku nuklearnu ili termonuklearnu bombu, može uništiti najveći grad. Iz toga proizilazi da protivvazdušna odbrana mora u principu biti nesavladiva. Nikada se ne zna sa sigurnošću da li će svaki avion ili raketni sistem biti uništen u vazduhu. Zbog toga se uporedo sa protivvazdušnom organizuje odbrana od oružja za masovno uništavanje. Ranije je tu funkciju vršila terenska protivavionska odbrana. Pojava sredstava masovne odmazde nametnula je potrebu proširivanja zadataka teritorijalne PAO (u daljem tekstu TPAO) i njenog pretvaranje u odbranu od oružja za masovno uništavanje. U mnogim zemljama toj odbrani, njenim snagama i sredstvima i organima upravljanja i komandovanja dat je naziv civilna odbrana.

Savremena sredstva vazdušnog napada mogu stići na cilj za vrlo kratko vreme. Raketa „polaris“, ispaljena sa

⁴⁹ Strategia wojenna, cyt. wyd. str. 364.

podmornice u Severnom moru, može se pojaviti nad poljskom teritorijom posle 10 minuta. Dovoljno je da protivvazdušna odbrana zakasni za jedan minut pa da raketa pogodi cilj bez smetnji. Neophodna je stalna bojna gotovost sistema protivvazdušne odbrane ne samo za vreme rata, već i za vreme mira da bi se onemogućilo iznenađenje. To je naročito važno pitanje, jer je ma kakav razvoj (ili reorganizacija) vojske protivvazdušne odbrane za vreme rata apsolutno nemogućan.

Neprijatelj koji napada iz vazduha može dejstvovati sada danju i noću, zimi i leti u različitim klimatskim uslovima. Bojna gotovost jedinica protivvazdušne odbrane zemlje zahteva od njih sposobnost da dejstvuju u najtežim uslovima.

Sistem protivvazdušne odbrane uključuje više raznih elemenata. U slučaju otpočinjanja rata treba pre svega otkriti i identifikovati sredstva vazdušnog napada neprijatelja. Postoji *element za otkrivanje i identifikovanje*. Posle toga nužno je obavestiti i alarmirati one snage i sredstva koji su određeni za uništavanje neprijatelja koji napada iz vazduha. Takođe treba obavestiti organe koji rukovode, kao i snage i sredstva za odbranu od oružja za masovno uništavanje. Sledeći je *element za obaveštavanje i alarmiranje*. Prema približavanju sredstava vazdušnog napada neprijatelja uključuju se u akciju osnovne snage sistema protivvazdušne odbrane. One tako postaju *element za uništenje neprijatelja koji napada iz vazduha*. Celokupan sistem odbrane mora biti usmeravan i vođen na najbolji način za vreme borbenih dejstava, a tada dolazi do izražaja *element komandovanja*.

Osmatranje golim okom čak i kada se upotrebljavaju optički uređaji položilo je ispit u I, a delimično i II svetskom ratu. Danas ono ne može da odgovori zahtevima protivpožarne odbrane. Uvedena su tehnička sredstva — radari koja obezbeđuju otkrivanje ciljeva na raznim daljinama. Većina savremenih radarskih stanica ima domet do 500 km. Udaljenost na kojoj radari otkrivaju cilj zavisi od samog radara i od odrazne površine slike. Ta površina za lovačke avione iznosi oko 5—10 m,² a za bombardere

25—50 m². Te objekte je relativno lako otkriti. Mnogo je teže otkriti leteće rakete ili glavu balističke rakete. U prvom slučaju površina na kojoj se odražava slika iznosi oko 3—5 m², a u drugom oko 0,5 m².⁵⁰

Ispitivanja dometa radara pokazala su da je otkrivanje letećih ciljeva na malim visinama vrlo ograničeno, a sem toga, iznad same radarske stanice postoji određena „mrtva“ zona. Taj nedostatak nateruje na razmeštaj radara u određenom sistemu s obzirom ne samo na njihov domet, već i na otklanjanje praznina u takozvanom radarskom polju. Drugačije rečeno, u radarskom polju rad susednih stanica poklapa se međusobno tako da ne ostanu nikakve „mrtve“ zone.

Korišćenje najnovijih tekovina tehnike radi otkrivanja ciljeva ipak ne odbacuje potpuno primitivne načine osmatranja i izviđanja neprijateljskih aviona. Neke praznine koje se pojavljuju i u potpuno savremenom radarskom polju moraju biti popunjene ljudima-osmatračima koji će biti snabdeveni odgovarajućim optičkim uredajima. Tu se uglavnom radi o avionima koji lete vrlo nisko i koriste se neravninama i pokrivenošću terena. Iako otkrivanje golim okom i sluhom aviona koji lete poznatim brzinama nije sigurno, ipak od njega ne treba odustati. Čak i u eri atoma i sputnjika ne treba u odbrambenim dejstvima teritorije računati samo na najsavršenija tehnička sredstva i potpuno odustati od najobičnijih.

Kada se zna domet radarskih stanica (500 km) i brzina leta sredstava vazdušnog napada, može se proračunati vreme koje je neophodno za obaveštavanje i alarmiranje, kao što je izneto na sledećoj tabeli.

vrsta aviona i raketa	prosečna brzina leta u (km/čas)	vreme obaveštava- vanja i alar- miranja (u min)
bombarderi	1.000	30,00
lovci-bombarderi	1.200	25,00
rakete dalekog dometa	24.000	1,15
rakete srednjeg dometa	12.000	2,5

⁵⁰ T.Burakovski, A. Sala, Rakietы i pociski kierowane, cz. I, Warszawa 1960, strana 444.

Iz tabele se vidi da radarske stanice dometa 500 km mogu obezbediti na vreme dejstvo protivvazdušne odbrane za uništavanje aviona, ali ne mogu blagovremeno dejstvovati protiv raketa dalekog i srednjeg dometa. U vezi s tim počelo je intenzivno ispitivanje radi povećavanja dometa radara. Poslednjih godina uvedene su u upotrebu radarske stanice sa prosečnim dometom od 1.600 km, a istovremeno se vrše probe rada stanica sa udaljenosti od 4.500 do 5.000 km. Korišćenjem navedenih uređaja vreme obaveštavanja i alarmiranja raste prema sledećoj tabeli:

vrsta aviona i raketa	prosečna brzina leta u (km/čas)	vreme obaveštavanja i alarmiranja (u min)	
		kod dometa radara 1.500 km	5.000 km
bombarderi	1.000	96	300
lovci-bombarderi	1.200	72	310
rakete dalekog dometa	24.000	4	12,5
rakete srednjeg dometa	12.000	8	25

Vreme u tabeli potpuno zadovoljava uslove za stapanje u dejstvo sredstava protivvazdušne odbrane za uništavanje aviona i raketa neprijatelja. Problem se komplikuje u odnosu na odbranu od oružja za masovno uništavanje. Ako pretpostavimo da će signali obaveštavanja i alarmiranja od centrala jedinica protivvazdušne odbrane preko odgovarajućih centrala za obaveštavanje o odbrani od oružja za masovno uništavanje, do civilnog stanovništva, fabrika i vojnih jedinica, stići za 2—3 minuta, za realizovanje zaštitnih mera ostaće oko 10—20 minuta. Otuda zaključak da će civilno stanovništvo, kolektivi u fabrikama i ljudstvo vojnih jedinica na teritoriji zemlje moći da izvrše zadatak samo ako budu na odgovarajući način pripremljeni i obučeni, da bi u svakoj situaciji znali šta treba da rade i to vrlo brzo i vrlo spretno. Svaka pojava nesnažljivosti, haosa ili panike može izazvati neprocenjive štete i gubitke.

Sem toga, jedinice protivvazdušne odbrane moraju istovremeno s aktiviranjem vlastitih sredstava za borbu s neprijateljem, obavestiti i alarmirati odgovarajuće centrale rukovodstava i komandi za odbranu od oružja za masovno uništavanje.

Radi uništavanja neprijatelja koji napada iz vazduha, jedinice protivvazdušne odbrane imaju na raspolaganju: lovačku avijaciju, diirigovane projektile zemlja-vazduh, artiljeriju i sredstva radio-elektronskog protivdejstva.

Savremeni lovački avioni odlikuju se velikom brzinom i manevarskim osobinama prilikom dejstva u različitim atmosferskim uslovima, što im omogućava da stignu neprijatelja i da s njim uspostave borbeni kontakt čak i kada bi se neprijatelj trudio da se odvoji od njih. Brzina lovaca prelazi brzinu bombardera i slobodnih projektila u proseku za 1,5—2 puta, a plafon njihovog dejstva je veći za 50 do 100%.

Te odlike ne predstavljaju jedini kriterijum ocene lovaca. Oni su veoma cenjeni i po naoružavanju raketnim projektilima vazduh-vazduh (vođeni i nevođeni) i po vlastitim radarskim uređajima za navođenje na cilj.

Snabdevanje aviona raketama vazduh-vazduh omogućava lovcima da mogu uništiti cilj sa veće udaljenosti, bez potrebe da mu se neposredno približe. Savremeni projektili vazduh-vazduh imaju brzinu od 1.000 do 3.500 km/čas i domet 3—40 km. Zavisno od tipa lovci mogu poneti za borbu od 4 do 100 projektila. Za razliku od lovaca koji su namenjeni za uništavanje aviona i slobodnih projektila, dirigovani projektili zemlja-vazduh mogu voditi borbu s avionima i raketama. Sem toga, oni su savršenije i uspešnije oružje od lovačkih aviona. Ta konstatacija ne znači da treba poricati ulogu i potrebu postojanja lovaca. Većina dirigovanih projektila zemlja-vazduh koji su sada u upotrebi imaju sledeće karakteristike: brzina 2.500—4.000 km/čas, plafon 20—30 km, radius dejstva 30—60 km, uspešnost pogađanja oko 90%, što znači da je za uništavanje cilja praktično dovoljan jedan ili maksimum dva projektila. Sem navedenih, pojavljuju se takođe projektili boljih pa-

rametara, kao, na primer, oni koji imaju brzinu 4.000—7.000 km/čas, plafon 30—40 km i radijus dejstva 200—600 km.

Dopuna dejstva projektila zemlja-vazduh je konvencionalna protivavionska artiljerija raznih kalibara koja je namenjena za uništavanje aviona uglavnom na malim i srednjim visinama. Ona ne može odigrati ulogu kao u II svetskom ratu, ali u protivvazdušnoj odbrani koja nema nikakvih „praznih prostora“ ima i za nju zadataka. Protivavionska artiljerija je u znatnoj meri usavršena. Povećala joj se brzina gađanja, a elektronski uređaji za upravljanje vatrom i radarske stanice za otkrivanje i praćenje cilja obezbeđuju joj veliki uspeh dejstva. To oružje je u načelu automatizovano. Davanje podataka o cilju, regulisanje nišana i otvaranje vatre — sve je to automatski. Uloga čoveka koji poslužuje ova oruđa praktično je ograničena na brigu o tome da automatski mehanizam punjenja bude stalno snabdeven municijom. Veći deo pav-artiljerije čine spregnuti dvocevni topovi, što omogućava izbacivanje većeg broja granata za kratko vreme.

Naročito karakteristični primeri uspešnog dejstva protivavionske artiljerije i, reklo bi se, nekorisnosti protivavionskih mitraljeza velikog kalibra, dolazi do punog izražaja prilikom dejstva sistema protivvazdušne odbrane Demokratske Republike Vijetnama.

Mada ova zemlja nije imala razrađen sistem protivavionskih raketnih projektila, ipak su američki avioni po pravilu bombardovali sa velikih i srednjih visina u relativno velikim grupama aviona. Ta je taktika primenjena zbog toga što su bili prinuđeni da izbegnu uspešno dejstvo protivavionske artiljerije i protivavionskih mitraljeza velikog kalibra.

Od momenta kada je Demokratska Republika Vijetnam široko organizovala raketni sistem odbrane, američka avijacija je bila primorana da radikalno menja metode borbenih dejstava. Ona je sada napadala sa malih visina (koje su se kretale od 50 do 250 metara), malim grupama aviona (najčešće parovima) uz široku primenu lažnih i demonstra-

tivnih dejstava, kako bi se protivnik doveo u zabludu i smanjilo uspešno dejstvo protivavionske artiljerije na glavne ciljeve. No, u takvoj situaciji, američka avijacija koja je bombardovala i gađala iz avionskog naoružanja, neprekidno se nalazila u zoni vatre protivavionske artiljerije sa cevima i protivavionskih mitraljeza Demokratske Republike Vijetnama. Usled toga dolazi do neprekidnog porasta gubitaka američke avijacije i pored toga što je primenjivala najrazličitija sredstva radi preventive. Takođe je karakteristična činjenica što su gubici u mlaznim avionima veći nego u klipnim. To se donekle može tumačiti većom sposobnošću klipnih aviona za skretanje i manevr kada se nađu u zaprečnoj vatri protivavionske artiljerije i protivavionskih mitraljeza.

Bombarderi mogu predstavljati opasno sredstvo vazdušnog napada samo ako su snabdeveni kompletom radio-tehničkih sredstava koja im omogućavaju da dodu do cilja i da izvrše uspešno bombardovanje. Od radio-tehničke opreme u velikoj meri zavisi i primena većeg broja tipova bespilotnih sredstava vazdušnog napada. U takvoj situaciji vrlo je važno to što ometanje rada tih sredstava dolazi do punog izražaja i predstavlja veoma efikasno oružje u borbi protiv njih. Radio-električno protivdejstvo primenom raznih vrsta ometanja rada radarskih uređaja neprijatelja, njegovih navigacionih sistema i tome slično, u mnogo slučajeva ne samo što otežava, već potpuno onemogućuje neprijatelju koji napada iz vazduha da izvrši zadatku.

U okvirima opšteg razvoja oružanih snaga u Poljskoj, neprekidno i brzo se usavršava i modernizuje sistem protivvazdušne odbrane zemlje, kao i snage i sredstava kojima raspolaže. „Napredak u oblasti avioopreme samo od 1952. do 1962. godine karakteriše se: uvođenjem u našu avijaciju 9 tipova novih borbenih mlaznih aviona i srednje godišnje povećanje brzine za oko 120 km/čas, kao i plafona za oko 500 m godišnje. Savremeni nadzvučni avion, zamena protivavionske artiljerije — protivavionskim projektilom i proširivanjem radio-elektronskog polja znatno su povećali efikasnost dejstva jedinica protivvazdušne odbrane

zemlje. Jedan raketni projektil, na primer, zamenjuje po uspehu vatre '400—800 granata klasične pav-artiljerije, i to uz znatno veći plafon i domet kao i uspešnije dejstvo na malim visinama. Razvoj radarskog polja ilustruje danas preko 30 puta porast količine radarske opreme u poređenju sa 1952. god., povećavanje plafona otkrivanja aviona za preko 50% i znatno snižavanje donje granice. Mogućnost uspešnog uništavanja savremenih sredstava napada iz vazduha ozbiljno je porasla usled uvođenja automatskih sistema otkrivanja i navođenja na cilj.⁵¹

Neprijatelj može napasti iz vazduha teritoriju primeđujući razne načine, kao na primer: napad iz više pravaca, napad na jednom izabranom pravcu, dejstvo sa raznih visina od maksimalnih do minimalnih, lažnim udarima i tome slično. Na osnovu svega ovoga može se izvući zaključak da protivvazdušna odbrana mora biti spremna za dejstvo u različitim situacijama i pod različitim uslovima. Pokriti celu teritoriju snagama i sredstvima za protivvazdušnu odbranu ne može ni jedna država, usled ogromnih troškova oko organizovanja takvog sistema. Zbog toga se težište za organizovanje odbrane koncentriše pre svega na glavnim pravcima i posebno važnim za opšti sistem odbrane teritorije, kao što su, na primer, industrijski rejoni, veliki gradovi, komunikacijski čvorovi, veći vojni objekti i tome slično. Istovremeno se obezbeđuje širok manevr snaga i sredstava odbrane tako da se u svakom momentu težište može preneti na najugroženiji pravac ili rejon.

Tok operacije čiji je cilj odbijanje vazdušnog napada neprijatelja, obuhvata sledeće radnje i dejstva:

— otkrivanje neprijateljskih aviona i raketa i njihovo praćenje pomoću radio-tehničkih sredstava;

— presretanje i uništavanje aviona i slobodnih projektila blizu ili ispred državne granice;

— uništavanje aviona i raketa pomoću protivavionskih dirigovanih projektila u sadejstvu sa lovačkom aviacijom na prilazima važnim objektima i rejonima;

⁵¹ Kao u napomeni 13, strana 19.

— uništavanje neprijateljskih aviona koji su prodrli do objekata za napad i vraćaju se posle izvršenog bombardovanja.

I pored velikog prostora na kome dejstvuju jedinice PVO i istovremenog učešća u akcijama raznih snaga i sredstava, sama borba traje vrlo kratko vreme. Usled velikih brzina leta savremenih aviona i raketa, oni se vrlo malo zadržavaju u zoni dejstva pojedinih sredstava protivvazdušne odbrane. To vreme nekada traje samo toliko da mogu da izvrše napad lovački avioni protivavionske odbrane, ili da se ispali jedan plotun protivavionskih vođenih projektila i jedan artiljerijski plotun. Otuda element „vreme“ u dejstvima jedinica protivavionske odbrane dobija posebno značenje. Čovek nije uvek u stanju da reaguje potrebnom brzinom na promenu situacije. Uvedeni automatizovani sistemi komandovanja omogućavaju da se uspešno rukovodi ne samo pojedinim sredstvima protivvazdušne odbrane, već i čitavim jedinicama na nivou puka, divizije i armije, pa i čitave zemlje. Ti sistemi automatski obrađuju dobijene podatke iz svih izvora za otkrivanje i osmatranje, razaznaju svoja i neprijateljska sredstva vazdušne borbe, daju skupne podatke o vazdušnoj situaciji i stanju borbenih snaga i sredstava, navode lovačke avione i dirigovane projektile na sredstva napada neprijatelja.

Sistemi rukovođenja koji su uvedeni u naoružanje protivvazdušne odbrane mogu izvršiti svoj zadatak samo zahvaljujući sigurnoj i preciznoj vezi između svih elemenata odbrane.

U toku borbi jedinice teritorijalne odbrane će i same biti objekat napada neprijatelja iz vazduha. Treba računati i na to da on može uništiti neke od elemenata sistema, kao i sa neophodnošću da ih treba sposobiti za rad i dopuniti u toku borbe. U tom periodu ponovo dolazi do izražaja tesna povezanost protivvazdušne odbrane sa odbranom od oružja za masovno uništavanje. Jedinice protivvazdušne odbrane nikada neće moći samo svojim snagama da otklone posledice udara i da sposobe pojedine elemente sistema odbrane. One mogu računati na izdašnu pomoć snaga i

sredstava odbrane od oružja za masovno uništavanje u zamenu za njihovo pravilno obaveštavanje i alarmiranje o opasnostima od napada iz vazduha.

Kopnena odbrana teritorije zemlje

Za razliku od vazdušne odbrane koja vodi borbu protiv sredstava neprijateljskog napada iz vazduha i odbrane od oružja za masovno uništavanje, čiji je zadatak da otkloni posledice napada iz vazduha, kopnena odbrana ima zadatak da uništava neprijatelja koji je uspeo da se probije kroz spoljni front i da stvori uporišta oružane borbe na kopnu. Obično su te snage neprijatelja vazdušni desanti i diverzantsko-izviđačke grupe. Osnovni zadatak kopnene odbrane je dejstvo protiv desanata i diverzantskih grupa. Ofanzivne akcije čiji je cilj uništenje desanata i diverzantsko-izviđačkih grupa neprijatelja, moraju se razvijati paralelno s odbranom i zaštitom vazdušnih vojnih, komunikacijski industrijskih i drugih objekata od eventualnog napada tih snaga. I na koncu, poslednji element kopnene odbrane je odbrana državne granice, ne računajući morsku koja je uključena u sistem odbrane obale.

Ocena mogućnosti dejstava vazdušnih desanata i diverzantsko-izviđačkih grupa i na osnovu toga priprema kopnene odbrane teritorije zemlje, mora uzimati u obzir sledeće faktore:

1. Dejstva vazdušnih desanata i diverzantsko-izviđačkih grupa neprijatelja uvek su tesno vezana sa udarima raketno-nuklearnog oružja i kopnenih snaga. Cilj akcija tih snaga je, po pravilu, iskorišćavanje posledica atomskih udara i stvaranje pogodnih uslova za napad kopnene vojske. Ako se prednja konstatacija smatra pravilnom, dalje rezonovanje može biti sledeće:

— neprijatelj će dejstrovati na teritoriji zemlje vazdušnim desantima i grupama specijalne namene, pre svega, ako ima inicijativu u dejstvima i šanse za razvijanje napadnih dejstava kopnene vojske, u protivnom

te snage bi bile osuđene na propast, a njihove akcije bi bile neopravdane;

— vazdušni desanti i diverzantsko-izviđačke grupe, mogu proširiti uspeh udara atomskog oružja na dva načina: dejstva u rejonima koji su zahvaćeni atomskim udarom radi otežavanja akcije spasavanja, ili dejstvima po teritoriji koja nije obuhvaćena atomskim udarom radi slabljenja napora organizacije odbrane kopna i stvaranja širokog fronta borbe. Izgleda da drugi način može biti češće primenjen. U prvom slučaju, kada se radi o likvidaciji posledica atomskog udara, to jest o procesu koji zahteva veliku radnu snagu, nema naročite potrebe da se otežava akcija spasavanja. Sem toga, dejstvo vazdušnih desanata ili diverzantsko-izviđačkih grupa u rejonima koji su zatrovani atomskim udarom zahteva i kod desanta primenu sredstava za zaštitu (na primer od zračenja), što nije u celini lako rešiti.

2. Kod predviđanja raketno-nuklearnog rata, predviđaju se u određenim organizacionim razmerama ne samo snage i sredstva već i čitavo stanovništvo. Ukratko rečeno, svaki građanin treba da ima za vreme rata konkretni zadatak i određeno mesto dejstva. Razvijaju se široko različiti sistemi osmatranja, izviđanja, obaveštavanja i alarmiranja i brzog uvođenja u akcije odgovarajućih snaga u slučaju opasnosti ma kakve vrste. U takvoj situaciji vazdušni desant ili diverzantsko-izviđačke grupe neprijatelja ne mogu računati da će njihov jedini protivnik biti samo vojne jedinice. S druge strane, jedinice unutrašnje bezbednosti koje izvode protivdesantne i operacije protiv diverzantsko-izviđačkih grupa, ne mogu sebe tretirati kao jedinu snagu koja učestvuјe u tim operacijama, a da ne uzimaju u obzir i dejstva pukova i bataljona teritorijalne odbrane, snaga milicije, odreda samodbrane i tome slično.

Prema zapadnim pogledima, osnovni uslov uspeha vazdušnodesantne operacije je obezbititi uspeh postignut udarom atomske bombe i postići premoć u vazduhu i iznenaditi protivnika. Nije, takođe, isključeno da će se u

početnom periodu rata, kada obe strane teže da ostvare svoje ciljeve kroz napade, vazdušni desanti upotrebiti čak i u nejasnoj operativnoj situaciji radi sticanja inicijative.

Vazdušni desanti mogu izvršavati sledeće zadatke:

— zauzimati važne rejone i linije u operativnom pogledu, komunikacione čvorove, prelaze i mostobrane na vodenim preprekama i tome slično i zadržavati ih do momenta dolaska kopnenih jedinica (ili pomorskog desanta);

— onemogućiti pridolazak operativnih jedinica preko teritorije na spoljni front;

— uništavati elemente protivvazdušne odbrane, kao: aerodrome, rampe za izbacivanje raketa, položaje, radarske stanice i druge važne vojne objekte — baze snabdevanja, magacine, komandne položaje, čvorove veze i tome slično;

— dezorganizovati sistem komunikacija i veze i privrednu delatnost;

— povećati posledice udara oružja za masovno uništavanje i otežati akcije za spasavanje;

— učestvovati u realizovanju zadataka „psihološkog rata“.

Vazdušnodesantna operacija se deli na tri perioda: pripremni period, period preletanja i borbenih dejstava posle spuštanja. Teritorijalnu odbranu interesuju dva poslednja.

Transportne avione za vreme preletanja štite lovci i oni po pravilu lete na visinama 400 — 3000 m. Na prilazima rejona spuštanja dolazi do raščlanjavanja vazdušne kolone i njeni pojedini elementi smanjuju visinu leta i približavaju se određenom rejonu gde treba izbaciti desant. Spuštanje desanta prethodi bombardovanje grupacija jedinica, sredstava protivvazdušne odbrane i vojnih objekata koji se nalaze blizu rejona gde se desant spušta. Sem toga, 25 — 30 minuta pre iskrcavanja desanta mogu se u te rejone spustiti specijalne grupe za izviđanje i navođenje putem radija.

Vazdušni desant može biti izbačen u jednom, dva ili više ešelona. Ako su dva ešelona, prvi je „jurišni“, a drugi „sledeći“.

Desant se izbacuje pri brzini leta aviona od 300 km/čas i sa visine od oko 100 — 300 metara, što obezbeđuje spuštanje padobranaca i materijala na užu prostoriju. Smatra se da je za spuštanje vazdušnodesantne jedinice jačine bataljona neophodan teren veličine $2 \times 1,5$ km. Udaljenost između takvih terena u proseku je oko 5 km. Imajući u vidu te veličine terena za spuštanje vazdušnog desanta, može se izračunati da je za jednu vazdušnodesantnu diviziju potreban rejon veličine 20×15 km, ili na površini od oko 300 km^2 . Ti obračuni su veoma orijentacioni. Zavisno od situacije i potreba, taj prostor može biti znatno veći.

Posle izbacivanja ešelonâ, transportni avioni se vraćaju u polazni rejon na svojoj teritoriji.

Desantne jedinice se odmah posle spuštanja upućuju u rejon prikupljanja koji se nalazi blizu rejona za spuštanje, gde dostižu punu bojnu gotovost. Izviđačke jedinice se upućuju u rejone određene za izviđanje, a jedinice za zaštitu organizuju borbeno osiguranje rejona za spuštanje desanata. Ako sem jurišnog ešelona treba da se spusti i drugi, priprema se rejon za njihovo prihvatanje. Delokrug tih priprema zavisi od načina spuštanja drugog ešalona. Kod izbacivanja pomoću padobrana nema komplikacija. Kada treba da se spuštaju avioni, moraju se pripremiti provizorne piste, što zahteva mnogo vremena.

Vreme potrebno za postizanje pune bojne gotovosti posle iskrcavanja desanta prikazano je po jedinicama u ovoj tabeli:

— četa	20 — 30 minuta
— bataljon	30 — 60 minuta
— brigada (puk)	60 — 90 minuta
— divizija	2 — 3 časa

Ako se divizija iskrcava u dva ešelona, postizanje borbene gotovosti produžiće se do 5—6 časova.

Borbeno dejstvo desanta se razvija zavisno od položaja objekta koji je interesantan za desant. Ako se desant iskrcao na izvesnoj udaljenosti od objekta njegove jedinice će pošto budu gotove, otpočeti marš radi podilaska objektu i napada na njega sa nekoliko strana, trudeći se da ga zauzmu. Ako im to uspe, organizuju odbranu zauzetog objekta, ili ga uništavaju i prelaze u drugi rejon da dejstvuju.

Desant se može iskrcati neposredno na objekt koji treba da uništi ili zauzme i da ga drži do dolaska svojih jedinica koje gone neprijatelja do linije fronta. U tom slučaju otpada marševanje desanta i njegovo podilaženje objektu.

Vazdušnodesantna divizija, prilikom držanja zauzetog rejona, organizuje njegovu kružnu odbranu. U proseku prečnik rejona odbrane iznosi oko 20 km, a linija fronta oko 60 km.

Dejstva desanta podržavaju avijacija i raketni projektili. Oni pre svega sprečavaju podilazak neprijateljskih snaga i uništavaju ciljeve koji imaju odlučujući uticaj na tok borbi desanta.

Taktički združene i druge jedinice vazdušnog desanta su prilagođene za samostalnu upornu borbu kada se nađu izolovane od glavnih snaga koje se bore na frontu. Vrlo teško ih je likvidirati. Priznajući sve dobre odluke dejstva i vazdušnodesantnih jedinica, treba istovremeno konstatovati da one imaju mnogo slabijih strana koje, ako se upoznaju, olakšavaju jedinicama teritorijalne odbrane da vode borbu s njima.

Slabe strane vazdušnodesantnih jedinica su:

- velika osetljivost desanta na dejstvo sredstava protivvazdušne odbrane za vreme preletanja i u toku spuštanja;

- mogućnost rasturanja desanta u momentu izbacivanja pomoću padobrana, od vatre sredstava protivvazdušne odbrane, usled nepovoljnih klimatskih uslova, ili usled navigacionih grešaka transportne avijacije;

— odsustvo borbene čvrstine jedinica od momenta izbacivanja do oprikljanja i postizanja bojne gotovosti;

— osetljivost na napade tenkovskih jedinica zbog toga što u desantu nema tenkova (sem u izuzetnim slučajevima kada ih ima u ograničenom broju) i što u načelu ima samo lakih protivtenkovskih sredstava;

— slaba pokretljivost desanta posle spuštanja na zemlju; malobrojna formacijska transportna sredstva otežavaju manevr jedinicama, artiljerijom i prebacivanje municije i drugih zaliha;

— zavisnost snabdevanja iz vazduha osnovnim sredstvima za vodenje dugotrajne borbe — municijom, lekovima, gorivom i tome slično;

— ograničen broj vatrenih sredstava (uglavnom artillerije) i nužnost da avijacija i raketni projektili pruže sistematsku podršku jedinicama koje učestvuju u borbenim na frontu.

Borbu s vazdušnim desantom otpočinju operativne jedinice koje vode borbu na spoljnem frontu. Njihova raketna sredstva, protivavionska odbrana i avijacija uništavaju vazdušni desant za vreme preletanja preko zone fronta. U odgovarajućim uslovima te jedinice neutrališu desant u polaznom rejonu i za vreme njegovih priprema za vazdušnadesantnu operaciju.

U momentu pojave desanta nad teritorijom zemlje, u akciju stupaju jedinice protivvazdušne odbrane koje u okvirima borbe s desantom mogu izvršavati sledeće zadatke:

— uništenje transportnih aviona u toku preletanja, u momentu izbacivanja desanta i u povratku;

— izviđanje dejstava desanta i zaštitu iz vazduha jedinica određenih za njegovu likvidaciju;

— sprečavanje leta sledećih čeliona desanta i aviona koji prenose opremu i snabdevanje do centra za snabdevanje; okretanje desanta sa

— vođenje borbi sa desantom na zemlji pomoću avijacije i jedinica protivvazdušne odbrane koje su se nalazile u rejonu gde se desant spustio.

Posle spuštanja desanta situacija će izgledati kao na šahovskoj tabli; među pojedinim desantnim jedinicama, kao i na ivicama rejona gde se desant spustio, nalaziće se lokalne jedinice samoodbrane, milicije, bataljoni teritorijalne odbrane i tome slično. One sigurno neće moći da unište desant. Njihova uloga svodi se na detaljno utvrđivanje rejona iskrcavanja i utvrđivanje glavnih snaga desanta, onemogućavanje desantu da postigne bojnu gotovost za dejstvo i da se poveže sa ostalim desantnim snagama koje su se iskrcale na drugim terenima i sprečavanje neprijatelju da izviđa i tome slično.

Realizacija tih akcija stvorice uslove za likvidiranje desanta preko unutrašnje vojske koja u okvirima jedinica teritorijalne odbrane predstavlja glavnu snagu za vođenje protivdesantnih operacija, kao i akcija protiv diverzantskih grupa.

Po prijemu prvih obaveštenja o iskrcavanju desanta, jedinice unutrašnje vojske koje su određene da ga likvidiraju, organizuju vlastito izviđanje uglavnom preko avijacije i ne čekajući da se situacija potpuno razjasni, otpočinju marš ka rejonu spuštanja desanta. Deo jedinica unutrašnje vojske može biti prebačen do tog rejona pomoću helikoptera.

U početnom periodu borbi sa desantom komandanti jedinica unutrašnje vojske će težiti da vešto koordiniraju akcije u borbi koju vode lokalne snage i pojačaju njihove napore na pravcima ili u rejonima gde je postignut uspeh. Pošto se razjasni situacija o utvrđivanju glavnog grupisanja desantnih jedinica neprijatelja i posle pridolaska većine jedinica unutrašnje vojske, odlučno se napada nekoliko pravaca radi presecanja neprijateljeve grupacije i razbijanja njegovih glavnih snaga. Osnovni cilj u borbi sa desantom je naterati ga da dejstvuje tako da to odgo-

vara jedinicama koje treba da ga likvidiraju. To se pre svega može postići kroz smele napadne akcije čak i manjih jedinica i nametanjem protivniku odbrambenog oblika borbe.

Ipak postoji osnovna teškoća u uništavanju neprijateljskog desanta na teritoriji svoje zemlje. Protiv njega ne može se upotrebiti atomsko oružje, jer bi to značilo uništenje svoga stanovništva koje se nalazi u rejonu spuštanja desanta. Desantne jedinice nemaju takvo ograničenje. Neophodno je održavati neposredni kontakt s neprijateljem i probiti se u dubinu njegovog grupisanja, tako da on ne bi mogao upotrebiti atomsko oružje bez opasnosti da uništi svoje snage.

Jedinice specijalne namene koje upotrebljavaju oružane snage zapadnih država dele se na diverzantsko-izviđačke grupe koje broje najčešće po nekoliko desetina oficira i vojnika. Ljudstvo koje ulazi u sastav tih grupa, po završetku osnovne obuke u vojski, gde spada i padobranska obuka, upućuje se u odgovarajuće centre gde se sa njim izvodi specijalna obuka: organizacija i tehnika diverzantskih dejstava, izviđanje, korišćenje terena, izučavanje stranih jezika i tome slično. Za vreme rata te grupe treba da se probiju u duboku pozadinu neprijatelja kopnenim, vazdušnim ili pomorskim putem radi izvođenja diverzantsko-izviđačkih dejstava. Prema zapadnim gledanjima, jedan od zadataka tih grupa je organizovanje „partizanskog pokreta“ u naslonu na mesno stanovništvo. Zapadni teoretičari čak prepostavljaju da jedna diverzantsko-izviđačka grupa može da formira „partizanski puk“ i da rukovodi njegovim dejstvima.

Sposobnost da pravilno predvidi situaciju i planira različite oblike borbe, treba da bude odlika svakoga vojnika. No, ta predviđanja ne mogu ležati u sferi čiste fantazije. Izgleda da u nekim slučajevima vojni teoretičari Zapada imaju suviše bujnju maštu. I pored njihove najbolje volje, ne mogu računati na to da će se među Polja-

cima naći takvi ljudi koji će se boriti protiv svoje otadžbine i naroda, protiv svih dostignuća koja su ostvarena u posleratnim godinama. Ima pravo F. O. Mikše kada piše da su planovi te vrste absolutno nerealni.

Odbacujući mogućnost da će diverzantsko-izviđačke grupe, organizovati naoružano podzemlje nemoguće je istovremeno isključiti njihovu samostalnost u akcijama na teritoriji zemlje. Ta dejstva mogu biti usmerena na dezorganizovanje sistema komunikacija, veze i snabdevanja, uništavanje vazdušnih vojnih i industrijskih objekata, na prikupljanje i odašiljanje informacija i tome slično. Prilikom izvođenja vazdušnodesantnih operacija, diverzantsko-izviđačke grupe će težiti da obezbede terene za spuštanje desanta, da izazovu rastrojstvo kod jedinica koje su upućene da likvidiraju desant i da pruže pomoć svojim desantnim jedinicama prilikom prikupljanja.

Posle spuštanja u određeni rejon na zemlji, diverzantsko-izviđačka grupa ne može odmah da dejstvuje. Potrebno joj je vreme za orientaciju na terenu, za detaljno izviđanje objekta koji treba da napadne, da se maskira kako bi mogla opstati i dejstvovati na tom terenu i tome slično. Čitav taj proces zahteva nekoliko dana da bi se sproveo u život. To je najpogodnije vreme da se grupa likvidira, naročito ako je otkriveno mesto gde se nalazi. Ovo poslednje ne stvara danas naročite teškoće kada se grupe prebacuju vazdušnim ili pomorskim putem. Široko razvijen sistem osmatranja vazdušnog prostora i mora, gusta mreža raznih stanica (protivpožarnih, za otkrivanje atomskih eksplozija i zatrovavanja i tome slično), koje, iako imaju druge zadatke, neće ostati ravnodušne na iskrcavanje diverzantata, već stvaraju uslove da brzo utvrde gde se spustila diverzantska grupa i otpočinju akcije za likvidaciju iste.

Prilikom likvidacija diverzantsko-izviđačkih grupa su sadašnjim uslovima dolazi do izražaja jedna pozitivna okolnost, a to je što postojeća gusta mreža jedinica samoodbrane može uspešno ograničiti manevar i teritoriju za dejstva ovim grupama.

Likvidacija grupa spada u prvom redu u zadatak lokalnih snaga samoodbrane, milicije, bataljona teritorijalne odbrane. Ne izgleda da bi postojala potreba da se izdvoje veće jedinice za uništavanje pojedinih diverzantskih grupa. Često se pri razmatranju tog problema čuju mišljenja da za likvidaciju diverzantskih grupa treba angažovati veći broj jedinica. Za potvrdu ispravnosti ovog mišljenja navode se, između ostalog, iskustva iz borbi sa bandama UUA (objašnjenje skraćenice dano na strani 48 teksta u napomeni) i domaće reakcije 1945—1948. godine. No, zaključci od pre 20 godina ne mogu se mehanički prenositi za rešavanje zadataka u sadašnjoj situaciji. Radikalno su se promenili uslovi dejstava. Ne upuštajući se u analizu opšte situacije, dovoljno je navesti samo činjenicu da je danas društvo drugačije organizovano. Nekada je u rejonima dejstva bandi, terorisano seosko stanovništvo često ostajalo pasivno u odnosu na akcije vojnih jedinica protiv bandi. Znači da je glavni teret akcija za likvidaciju bandi padao na vojne jedinice. Sada jedinice samoodbrane i milicija, koje su dobro organizovane i obučene, mogu u više slučajeva likvidirati grupu pre nego što odnosna vojna jedinica dođe do rejona gde treba izvesti akciju.

U određenim situacijama neprijatelj može izbaciti u izabrani rejon veći broj diverzantsko-izviđačkih grupa da bi stvorio veću zonu nesigurnosti i uz nemiravanja. U takvom slučaju treba računati s potrebom angažovanja za protivdiverzantske operacije ne samo lokalnih snaga već i vojvodskih pukova teritorijalne odbrane i jedinica unutrašnje vojske.

Svrha iznetih ograničenja o upotrebi i dejstvima vazdušnih desanata i snaga specijalne namene neprijatelja nije da se stvari utisak kako je borba sa njima laka i ne zahteva dobru pripremu snaga i sredstava za odbranu. Akcije desanata i diverzanata koje izvode obučene jedinice i grupe neprijatelja u zemlji mogu napraviti mnoge neprijatnosti, a ako se brzo i odlučno ne dejstvuje protiv njih, mogu čak i dezorganizovati život u pojedinim rejonima. Poznato nam je iz mirnodopskog perioda sa koli-

ko teškoća se bore organi narodne vlasti da uhvate običnog bandita i ubicu.

Treba ipak podvući da je neopravdano uveličavati mogućnosti dveju snaga specijalne namene i vazdušnih desanata NATO-a na evropskom ratištu. Akcije specijalnih snaga SAD u Južnom Vijetnamu, Velike Britanije u Maleziji, belgijskih padobranaca u Kongu i tome slično mogu biti izvršene s obzirom na specifične uslove tih ratišta. Normalno je to što se ne mogu praviti poređenja u toj oblasti i mehanički prepostavljati da su mogućnosti u Evropi i na teritoriji Poljske slične.

Obrana morske obale

Do 1939. godine pristup Poljske moru „... nije odgovarao stvarnim interesima Poljske na Baltiku — morske granice su iznosile 2,5% ukupne dužine granica, od toga 1,2% dolazilo je na zaliv Pucka...“ Nemci su imali pod svojom vlašću celu južnu obalu Baltičkog mora od Libeka do Klajpeda. U takvoj situaciji, u oružanom sukobu s Nemcima, jedina poljska pomorska baza Gdinja praktično je izgubila značaj. Brodovi poljske ratne mornarice bili su osuđeni ili da budu uništeni prvih dana rata, ili da napuste Baltičko more pre izbijanja rata i da se bore u tuđim vodama. O samostalnoj odbrani tako važnog vodenog puta za Poljsku kao što je Baltik-Severno more nije moglo biti ni govora. Obrana morske obale sa kopna na vreme je osuđena na neuspeh. Držanje „koridora“ bilo je nemoguće čak i u boljim uslovima. Zbog toga je odsecanje morske obale i pojasa pored nje od ostale poljske teritorije već od prvih dana rata bilo neizbežno.⁵²

Danas morska granica predstavlja 14,8% (524 km) ukupne dužine poljske granice, a dužina obale linije zajedno sa zalivima Visle i Štećina iznosi 694 km. Kod

⁵² Kao u napomeni 9, strana 43.

takvog stanja stvari, nužnost organizovanja i pripreme odgovarajuće odbrane morske obale postaje stvarnost.

Prilikom razmatranja problema koji su vezani za dejstva na moru, desante i odbranu morske obale, obično se misli i uzimaju primeri iz operacija i bitki koje su se odigrale na okeanima (Atlantski, Veliki i Tih) i velikim morima (Sredozemno). Akcije na malim morima, bez bitki velikih brodova, ogromnih konvoja, desantnih operacija širokih razmara, najčešće ostaju u senci iza dejstava velikih razmara. Ta činjenica izaziva određeni uticaj na formiranje pogleda na pomorski rat, koji ne uzimaju u obzir odlike malih vodenih prostranstava.

Poljska je vezana za Baltičko more koje je malo i u pravcu juga proteže se na oko 1200-1300 km, a širina mu je (istok-zapad) oko 200-300 km. Te veličine u načelu govore o oblicima i načinima borbenih dejstava.

Samostalne operacije koje izvode desanti ili velike pomorske bitke nerealne su za ovo područje. One moraju biti tesno vezane sa dejstvima na kopnu. Uspesi i neuspesi kopnenih snaga pribavljaju ili lišavaju pomorske snage baza, pa prema tome i mogućnosti njihovog dejstva. S druge strane, sve akcije ratne mornarice obezbeđuju kopnene operacije s mora.

Organizovani pomorski desanti mogu imati samo taktički karakter, ili taktičko-operativni, na bližim odstojanjima. Vreme njihovog prelaska preko mora je vrlo kratko — često nekoliko časova ili najviše jedna noć.

Za uništenje objekata protivnika na njegovoј teritoriji, kao i pomorskog desanta koji se priprema, nije obavezno primeniti rakete srednjeg i dalekog dometa. U mnogim slučajevima dovoljne su i taktičke rakete čiji je domet veći od širine mora.

Avijacija može dejstvovati iznad čitave morske površine, koristeći se samo bazama na kopnu. Veliki domet radio-lokatorskih stanica omogućava otkrivanje protivničkih aviona od momenta njihovog startovanja. Pomoću radio-lokatora na obali može se izviđanjem obuhvatiti

širok pojas na vodi i otkrivati plovne jedinice neprijatelja na većim odstojanjima.

Baltik ima još jednu odliku koja ograničava mogućnost izvođenja borbenih dejstava na njegovim vodama, a to su meteorološki uslovi. Često na njemu vladaju iznadne i velike bure. Takođe se događa da se delovi površine mora zamrzavaju. U takvoj situaciji su sva dejstva na moru ne samo otežana već i nemogućna.

Konstatacije da su dejstva na Baltiku tesno povezana sa operacijama vojske na kopnu, sugeriraju da protivnik može iskrpati pomorski desant na našu obalu samo ako računa na uspehe kopnene vojske. U protivnom slučaju korišćenje desanata ne bi imalo operativnog opravdanja, a njihova borba bila bi beskorisna. U tom delokrugu upotreba pomorskih desanata zavisi od dejstava kopnene vojske baš kao i upotreba vazdušnih desanata.

Sem desantima, neprijatelj može dejstvovati na morskiju obalu na jedan od sledećih nacija: ubacivanjem diverzantsko-izviđačkih grupa ili vazdušnim putem; uništavanjem baza i luka pomoći avijacije, raketa raznih vrsta koje se ispaljuju s kopna ili brodova i vatrom brodske artiljerije, miniranjem na vodenim putevima, ulaza i izlaza iz bazâ i lukâ; uništavanjem brodova na priobalskim komunikacijskim linijama i tome slično.

Ti primeri ukazuju na to da odbrana morske obale sadrži elemente kopnene odbrane, odbranu od oružja masovnog uništavanja, protivvazdušnu odbranu i dejstva na moru. Ona povezuje napore ratne mornarice, jedinica protivvazdušne odbrane zemlje, kopnene vojske i civilnih snaga koje izvršavaju zadatke odbrane od oružja masovnog uništavanja.

Načela protivvazdušne odbrane, kopnene odbrane u delokrugu borbi sa vazdušnim desantima i diverzantsko-izviđačkim grupama i odbrane od oružja masovnog uništavanja u branjenju morske obale, ostaju slična kaši i za čitavu zemlju. Zbog toga ćemo se ovde ograničiti na upor

znavanje sa nekim načinom dejstva morskih desanata i kako ih uništavaju jedinice za odbranu morske obale.

Prema nekim zapadnim gledištima, morske desantne operacije treba da budu povezane sa vazdušnim desantima. Iskrcavanje vazdušnog desanta pre ili u toku morskog desanta treba da dovede do rasturanja jedinica odbrane i da branioca primora da vodi borbu na dva fronta. Istovremeno neprijatelj može primeniti u širokim razmerama lažne morske i vazdušne desante.

Morski desant se u načelu deli na:

— jurišni ešelon čiji je zadatak zauzimanje odgovarajućeg mostobrana;

— drugi ešelon koji je namenjen da razvija tempo napadnih dejstava ili da ojača i drži mostobran;

— rezervu desanta.

Posle koncentracije vojske, ukrcavanja na desantna sredstva i niza drugih pripremnih radnji, desant ulazi u more. Iz bojazni da ne bude napadnut s mora i iz vazduha, on prelazi-plovi u raščlanjenom poretku pod zaštitom avijacije i pomorskih snaga. Pošto se približi rejonu iskrcavanja dolazi do pregrupisavanja jedinica desanta. Avijacija i brodovi za podršku napadaju na obalu radi neutralisanja jedinica odbrane. Grupa brodova za čišćenje mina čisti vodene puteve od mina na prilazima do rejona iskrcavanja. Jedinice podvodnih diverzanata (ljudi-žabe) izviđaju obalu, uklanjaju prepreke i prave prolaze kroz razne vrste prepreka. Transportni i desantni brodovi iskrcavaju jurišni ešelon desanta.

Iskrcavanje desanta može se obavljati na tri načina. Prvi je dolazak transportnih brodova na odgovarajuću udaljenost od obale i prebacivanje desantnih snaga na desantne čamce, pomocu kojih one dolaze na kopno. Sem toga, primenjuje se prebacivanje desantnih jedinica sa transportnih brodova na obalu pomoću helikoptera. Drugi način je neposredno iskrcavanje vojske na obalu sa desantnih brodova bez prethodnog prekrcavanja. Treći je kombinovan način koji se zasniva na povezanosti prvog i drugog.

Jurišni ešelon izlazi na obalu po pravilu u nekoliko talasa sa razmacima 2-3 minuta. Prvi talas najčešće sačinjavaju delovi koji se prebacuju helikopterima ili jedinice tenkova amfibija i oklopnih transporterata.

Sirina odseka iskrcavanja može iznositi za: bataljon oko 1,5 km, za puk (brigadu) oko 4-5 km i za diviziju oko 15 km.

Pošto jurišni ešelon zauzme mostobran otpočinje iskrcavanje drugog ešelona i početak dejstava radi povezivanja sa vazdušnim desantom ili kopnenom vojskom koja nastupa od linije fronta. Borba za mostobran i sledeća dejstva podržani su napadima nuklearnog oružja, avijacije i brodske artiljerije.

Cela morska obala nije pristupačna za iskrcavanje desanata. To zavisi od prirodnih terenskih uslova, kao što su: dubina vode na prilazima obali, veličina plaža, karakter obale (strma ili blaga, kamenita, peskovita, močvarna, posumljena i tome slično). Zato nema potrebe da se organizuje odbrana na celoj dužini morske obale. Pogodni pravci i rejoni moraju biti dobro branjeni a odsecima koji su nepristupačni moraju krstariti patrole.

Jedna od pozitivnih strana odbrane morske obale je mogućnost određivanja još za vreme mira verovatnih, najpogodnijih pravaca i rejona za iskrcavanje desanata. To ne mora biti uvek tako, ali se može razmotriti do koje mere olakšava organizovanje odbrane. U tim rejonima mogu se za vreme mira pripremiti ojačani položaji za odbranu, vatreni položaji artiljerije i raketa, prikupiti sredstva i materijal za postavljanje minskih polja i drugih, kako u vodi tako i na obali.

Borbu s morskim desantom moguće je podeliti na tri etape: uništavanje neprijatelja u rejonu u kome se priprema za operaciju i za vreme prelaska preko mora, nedozvoljavanje desantu da se iskrci i, na kraju, uništavanje iskrcanog desanta.

U prvom slučaju težina borbi pada na avijaciju, raketno-nuklearno naoružanje i snage ratne mornarice.

Cilj druge etape je da se ne dozvoli desantu da se iskrca, a to je najvažniji akt u odbrani morske obale. U stvari, neprijatelj u toku podilaženja rejonu iskrcavanja teži da neutrališe branioca raketno-nuklearnim udarima, avijacijom i pomorskim snagama, ali se istovremeno sam nalazi u nezavidnoj situaciji. On mora prikupiti desantna sredstva na pravcima iskrcavanja, eventualno se prekrcati i preći pojas minskih polja u vodi i na obali. Te rādne se izvršavaju na relativno malom prostoru i daju snagama odbrane obale priliku da unište desant pomoću atomskog oružja, raketa, avijacije, obalske artiljerije i površinskih brodova i podmornica. Istovremeno sa tim udarima branilac mora ispuniti novim snagama prazne prostore koji su nastali posle dejstva nuklearnog oružja neprijatelja. Kako se neprijatelj približava obali, vatra iz oruđa postaje sve jača, pošto se povremeno aktiviraju sva vatrena sredstva koja su bila na raspolaganju braniocu obale: protivtenkovska artiljerija, mitraljezi i tome slično.

Treća etapa — uništavanje iskrcanog desanta dolazi do izražaja kada se nije uspelo sprečiti iskrcavanje neprijateljskih snaga. Dejstva će u tom periodu najčešće biti usmerena protiv tri neprijateljska elementa, a to su: jurišni ešelon koji se iskrcao na obalu, vazdušni desant koji se iskrcao u pozadinu i drugi ešelon desanta koji se priprema za iskrcavanje. Glavni cilj odbrane u takvoj situaciji je ne dozvoliti da se povežu ta tri elementa. Smatra se da u prvom redu treba uništiti jurišni ešelon (prvi). Njegova likvidacija bi u znatnoj meri otežala iskrcavanje drugog ešelona morskog desanta i dejstva vazdušnog desanta. Radi oslobođanja mestobrana koje je zauzeo jurišni (prvi, ešelon, najbolje je izvršiti nuklearni udar po njima) ukoliko ne bi pretila opasnost od uništenja svojih jedinica i civilnog stanovništva) i kontranapad ili protivudar.

U borbi sa pomorskim desantom neprijatelja, pored redovnih oružanih snaga: ratne mornarice, jedinica protiv-vazdušne odbrane zemlje, pomorske avijacije, priobalske konvencionalne i raketne artiljerije, kopnenih jedinica za

odbranu morske obale i pukova i bataljona teritorijalne odbrane, mogu takođe učestvovati jedinice milicije i lokalne samoodbrane. Ovim poslednjima će najčešće pripasti zadatak da patroliraju duž morske obale, izvidaju, obaveštavaju i alarmiraju, blokiraju manje jedinice pomorskog desanta, kao i vazdušnog i da uništavaju diverzantsko-izviđačke grupe neprijatelja.

U pojedinih slučajevima i kada je na opštoj i posebnoj morskoj obali postoji vojni razvod između vojske i vojne mornarice, jedinice mornarice mogu učestvovati u izvršenju zadataka kojim je vojska zadužena. U takvom slučaju jedinice mornarice mogu učestvovati u izvršenju zadataka kojim je vojska zadužena, ali u skladu sa tehničkim i organizacionim mogućnostima.

U pojedinih slučajevima i kada je na opštoj i posebnoj morskoj obali postoji vojni razvod između vojske i vojne mornarice, jedinice mornarice mogu učestvovati u izvršenju zadataka kojim je vojska zadužena, ali u skladu sa tehničkim i organizacionim mogućnostima.

U pojedinih slučajevima i kada je na opštoj i posebnoj morskoj obali postoji vojni razvod između vojske i vojne mornarice, jedinice mornarice mogu učestvovati u izvršenju zadataka kojim je vojska zadužena, ali u skladu sa tehničkim i organizacionim mogućnostima.

to oružje se dešti na sve vrste nuklearno sa eksplozivnim dejstvom i izdvojiti u posledica streljati.

Kod upotrebe nuklearnog oružja sa eksplozivnim dejstvom u toku nuklearne milionitne detonacije se formira eksplozivna zonacija. U istoj se dobiti očutjuju povećani energetski rezultati od svih prethodnih eksplozija, to jest naredi povećanje stolova koji se na skupim letovima od 1000 do 10000 m/s. Na primjer stolovi vode i base u eksplozivnom materijalu, na primjer stolovi TNT-a.

III — ODBRANA OD ORUŽJA ZA MASOVNO UNIŠTAVANJE U SISTEMU TERITORIJALNE ODBRANE

1. ORUŽJE ZA MASOVNO UNIŠTAVANJE I POSLEDICE NJEGOVOG DEJSTVA

Covekova misao je do sada stvorila tri vrste sredstava za masovno uništavanje i to: nuklearno, hemijsko i biolosko oružje.

Veliki uspesi u oblasti razvoja nuklearnog oružja doprineli su tome da se o eventualnom budućem ratu misli pre svega kao o kategoriji nuklearnog rata. Hemijsko i biolosko oružje razvijaju se u senzi nuklearnih sredstava. Da li se može pretpostaviti da će protivnik biti oslobođen iskušenja o upotrebi nuklearnog oružja, kao i hemijskih i bioloških sredstava? U svakom slučaju iskušenje će biti utoliko manje, ukoliko bude jača odbrana od tih sredstava.

U sistemu odbrane od oružja za masovno uništavanje, na prvom mestu se nalazi odbrana od nuklearnih sredstava. No, to ne znači da je opasnost od upotrebe hemijskog i bioloskog oružja manja, kao ni potreba za odbranu od njih.

U sistemu odbrane od nuklearnog oružja baziraju na iskorisćavanju energije atomskog jezgra. Prema zapadnim mišljenjima

to oružje se deli na dve vrste: nuklearno sa eksplozivnim dejstvom i radioaktivna borbena sredstva.

Kod upotrebe *nuklearnog oružja sa eksplozivnim dejstvom* u toku nekoliko milionitih delova sekunde oslobađa se ogromna količina energije. U slučaju eksplozije konvencionalnih punjenja energija se oslobađa na osnovu hemijskih reakcija, to jest usled premeštanja atoma koji se nalaze u eksplozivnom materijalu, na primer, atoma vodonika, ugljenika, kiseonika i azota u trinitrotoluolu (TNT). Prilikom nuklearne eksplozije energija se oslobađa na bazi nastanka raznih atomskih jezgara u toku premeštanja protona i neutrona. Sila koja veže protone i neutrone u atomskim jezgrima neuporedivo je veća od one koja veže atome u molekule. Zbog toga je nuklearna energija koja pripada jedinici mase mnogo veća od konvencionalne.

Nuklearno oružje sa eksplozivnim dejstvom primenjuje se za uništavanje raznih vrsta građevina, materijala, uređaja i ljudi. U SAD sada proizvode nuklearno oružje u obliku nuklearnih i termonuklearnih bombi, artiljerijskih projektila, torpeda, glava raketnih projektila i nuklearnih fугаса.

Snaga nuklearnog oružja sa eksplozivnim punjenjem određuje se poređenjem čitave energije koja se oslobađa prilikom njegove eksplozije, sa onom koja se oslobađa prilikom eksplozije jednakе količine trinitrotoluola (u daljem tekstu TNT). Na taj način nuklearna bomba snage 1 KT oslobađa tu istu količinu energije kao i eksplozija 1.000 tona TNT. Slično tome i punjenje od 1 MT (megatona) ima razornu snagu jednaku 1.000.000 tona TNT (1.000 kt). Prve američke nuklearne bombe bačene na Hirošimu i Nagasaki oslobađale su energiju ravnu eksploziji 20.000 tona TNT (20 KT). Danas se proizvode atomske bombe jačine do 500 KT (kilotona). Jačina termonuklearnog punjenja znatno premašuje jačinu atomskih sredstava. Poznate su opitne eksplozije nuklearnih projektila jačine 50 MT, što odgovara snazi od 50 miliona tona TNT. Da bi se stekla slika o neverovatnoj uništavajućoj moći takve

eksplozije, dovoljno je navesti činjenicu da je ukupna jačina svih avionskih bombi bačenih na teritoriju hitlerovske Nemačke u toku II svetskog rata iznosila oko 2 miliona tona TNT, što odgovara jačini 1 bombe od 2 MT.

Spojna slika nuklearne eksplozije i sa njom vezane pojave i posledice menjaju se u zavisnosti od položaja tačke eksplozije u odnosu na površinu zemlje (vode). Radi boljeg objašnjenja razlikuju se četiri vrste eksplozija i to: vazdušna, površinska (na zemlji ili vodi), podzemna i podvodna. Praktično dolazi do čitavog niza kombinacija.

Vazdušna eksplozija je kad nuklearno punjenje eksplodira na visini od nekoliko stotina metara do nekoliko desetina kilometara. U tom slučaju najniža visina eksplozije treba da bude bar ravna poluprečniku vatrene kugle u momentu njene maksimalne svetlosti. Na primer, posle eksplozije bombe od 1 MT, prečnik vatrene kugle u toku najveće svetlosti može iznositi oko 1.800 metara. To znači da njenu eksploziju kvalifikujemo kao vazdušnu kada dođe do nje na daljini koja nije manja od 900 metara od površine zemlje (vode). Vazdušna eksplozija izaziva snažno udarno, toplotno i radioaktivno dejstvo. Primenuje se pre svega za uništavanje nadzemnih građevina i ubijanje nezaštićenih ljudi.

Kod *površinske eksplozije* vatrena kugla se u početku dodiruje sa površinom zemlje (vode). S obzirom na visoku temperaturu, veće količine zemlje, kamena i drugih materijala koje se nalaze u rejonu eksplozije isparavaju i vatrena kugla uvlači u sebe tu paru. Izračunato je da samo 1% oslobođene energije za vreme eksplozije bombe od 1 MT može pretvoriti u paru 4.000 tona zemlje koju uvlači u sebe vatrena kugla. U centru eksplozije bombe od 20 KT stvara se levak dubine oko 10 metara (to je prosek za različito zemljiste).

Suštinska razlika između eksplozije u vazduhu i površinske počiva na tome, što ova poslednja stvara oblake radioaktivne prašine koji sadrže veće količine prašine i predstavljaju izvor velike zagadenosti terena u rejonu eksplozije i na putanji kojom se kreće taj oblak.

Površinske eksplozije prouzrokuju ogromna uništava-
nja nadzemnih i podzemnih uređaja i zgrada, kao i veliko
zagadivanje terena radioaktivnim materijama.

Za vreme *podzemnih eksplozija* izbacuje se ogromna količina zemlje na visinu od nekoliko kilometara i stvara se veliki levak. Prečnik i dubina levka zavise od jačine punjenja, dubine eksplozije ispod površine zemlje i karaktera zemljista. Kod nuklearne eksplozije prečnik levka može imati oko 300 metara, dubina oko 30—60, a kod termonuklearne eksplozije može biti veći od 1.000 metara i 10 miliona tona izbačene zemlje.

Podzemna eksplozija prouzrokuje rušenje podzemnih zgrada i uređaja na znatnim dubinama. Istovremeno dolazi do jakog zatrovavanja terena radioaktivnim padavinama u rejonu eksplozije i na putanji eventualnog pomeranja radioaktivnog oblaka.

Podvodna eksplozija izaziva izbacivanje stuba vode na visinu oko 2—3 kilometra. Na vrhu stuba koji sadrži oko milion tona vode stvara se gusti radioaktivni oblak. Posle nekoliko sekundi voda i vodena prašina koje padaju sa stuba stvaraju ogroman talas visine oko 30 metara koji se brzo udaljuje od tačke eksplozije. Voda postaje jako zagađena radioaktivnom supstancom.

Radioaktivna borbeni sredstva predstavljaju supstance koje se upotrebljavaju za zagadivahje terena, vazduha, vode i raznih objekata. Primena tih sredstava može imati dvojaki cilj. Jedan je brzo uništavanje žive sile protivnika. U tom slučaju teži se zatrovavanju terena ili vazduha do tene da bi ljudi koji se tamu naže u šotoru kraćem toku vremeni u organizani smrtni dozu zračenja ili u količini radioaktivne supstance čije prisustvo u organizmu izaziva smrt.

U drugim slučajevima može se raditi o dejstvu koje ne izaziva smrt, ali izaziva velike bolove, zbog čega protivnik ne može da izdrži duže vreme od individualnim zaštitnim sredstvima, već se mora izvršiti proces dekontaminacije koji traje dosta dugo i treba uložiti puno rada.

Jedna od osnovnih odlika radioaktivnih borbenih sredstava je da se čak i kod smrtnih doza, prvi znaci oboljenja ne pojavljuju odmah, već posle izvesnog vremena (sem kada organizam primi najviše doze), a tim sredstvima se mogu davati proizvoljne fizičke i hemijske odlike, tako da se, na primer, spoljna svojstva ne razlikuju od obične prašine ili dima. Samo specijalne sprave mogu utvrditi njihovo prisustvo.

Pomoću radioaktivnih borbenih sredstava moguće je izazvati lokalna zatrovavanja, ili stvarati zone radioaktivne zagađenosti, povezane sa nuklearnim eksplozijama ili bez njih.

Za razliku od eksplozija konvencionalnih punjenja, nuklearnu i termonuklearnu eksploziju prate *četiri oblika dejstva*: udarni talas, topotno zračenje, radioaktivno zračenje i radioaktivno zatrovavanje terena. Prva tri faktora dejstvuju relativno kratko, u većini slučajeva ne više od 20 sekundi. Za to vreme izdvaja se oko 90% energije eksplozije. Četvrti faktor — radioaktivno zatrovavanje terena — dejstvuje duže.

Udarni talas koji nastaje usled korišćenja 50% energije eksplozije predstavlja glavni faktor uništavanja. U toku delića sekunde posle eksplozije razvija se taj talas sa spoljne strane vatrene kugle i naglo se udaljuje od tačke eksplozije, podsećajući na pokretni zid jako zgasnutog vazduha. Orientaciono se može usvojiti da udarni talas eksplozije jačine 20 KT prelazi 1 km za 2 sekunde, 2 km za 5 sekundi i 3 km za 8 sekundi. Uništavajuće dejstvo udarnog talasa proizilazi pre svega iz velikog pritiska koji je najjači na prednjoj strani talasa. Kod eksplozije u vazduhu jačine 50 KT, pritisak na udaljenosti od 500 m iznosi oko 3 kg/cm^2 , na 1.000 m — 1 kg/cm^2 , na 2 km — $0,2 \text{ kg/cm}^2$ i na 3 km — $0,1 \text{ kg/cm}^2$. Kod vazdušne termonuklearne eksplozije jačine 1 MT pritisak na udaljenosti 3 km iznosi oko $0,5 \text{ kg/cm}^2$. Tu treba podvući da se drvene zgrade potpuno ruše kod pritiska $0,1—0,2 \text{ kg/cm}^2$, a zidane od 0,3 do $0,4 \text{ kg/cm}^2$.

U Nagasakiju su srušene sve stambene zgrade koje su se nalazile na oko 2 kilometra od epicentra eksplozije. Industrijske zgrade čelične konstrukcije bile su znato oštećene od zračenja na 1.800 metara.

Ukoliko se udarni talas udaljuje od svoga izvora, pritisak na prednjem delu talasa i za njim opada. Posle kratkog vremena, kada se čelo udarnog talasa prebaci na određenu udaljenosti od vatrene kugle, pritisak iza čela talasa pada, izazivajući takozvano posebno strujanje vazduha. Istovremeno se menja i pravac duvanja prema centru eksplozije.

Za vreme vazdušne eksplozije talas udara u početku o površinu zemlje i odbija se, razilazeći se horizontalno i vertikalno. Prvo dolazi do vertikalnog pucanja građevina, a zatim do horizontalnog rušenja. Vazdušna eksplozija je najmanje opasna za podzemne uređaje. Odgovarajuće podzemno sklonište može bez oštećenja izdržati dejstvo udarnog talasa čak i u epicentru nuklearne eksplozije srednjeg kalibra. Kod površinske eksplozije udarni talas se razilazi paralelno prema zemlji. Smrtonosno zračenje u određenoj zoni je manje od onog kod vazdušne eksplozije pri istom nuklearnom punjenju. Snaga površinske eksplozije dolazi do izražaja u uništavanju podzemnih uređaja.

Temperatura stvorena za vreme nuklearne eksplozije zнатно je veća od temperaturе eksplozije TNT i sličnih hemijskih eksplozivnih materijala. Oko 30% energije nuklearne eksplozije odvaja se u obliku topote i svetla. *Svetlosno zračenje* traje oko 3 sekunde kod nuklearne i do 20 sekundi kod termonuklearne eksplozije. Uništavajuće dejstvo *toplotnog zračenja* zavisi uglavnom od veličine svetlosnog impulsa. Pod poslednjim pojmom podrazumeva se količina toplotne energije u kalorijama koja dolazi u obzir na 1 cm^2 (kal/cm^2) površine tela za vreme zračenja. Kod nuklearne eksplozije jačine 20 KT, opekotine III stepena (najteže) pojavljuju se na udaljenosti 2,4 km, a kod eksplozije jačine 10 MT na daljini od 32 km. Suvo drvo se pali na daljinu oko 1,2 km kod eksplozije jačine 20 KT. U stvari, svaka

tanka tkanina koja se svakodnevno upotrebljava može se zapaliti kod jačine topotnog zračenja od 10 kal/cm^2 .

Nuklearna eksplozija na većoj visini izdvaja veću energiju u obliku topotnog bleska. U slučaju eksplozije bombe od 10 MT na visini od 50 km, topotni talas koji sve pali obuhvata na zemljinoj površini prostor od oko 16.000 km^2 . Zapaljivi materijali na tom prostoru zapaliće se. Tada nastaje više žarišta požara koja, povezana, izazivaju ogromne požare (vatrenu buru) na velikim prostranstvima. To je vrlo opasna pojava. Čak i ona skloništa koja su ostala posle prvog udara neće odigrati svoju ulogu u ovom slučaju, jer kiseonik neće proći kroz uređaje sa filterovitacijom.

Udarno radioaktivno i topotno dejstvo najjače dolazi do izražaja za vreme vazdušne eksplozije, a manje kod površinske, dok praktično ne postoji kod podzemne ili podvodne.

Radioaktivno zračenje se sastoji iz snopa neutrona, zraka γ i delova α i β i upotrebljava oko 10—15% energije nuklearne eksplozije. Slično topotnom zračenju ono dejstvuje relativno kratko — 10—15 sekundi. Za to vreme radioaktivni oblak se podiže na odgovarajuću visinu i efikasnost zračenja praktično se time završava. Jačina radioaktivnog zračenja zavisi od vrste i jačine eksplozije i udaljenosti od epicentra. Prilikom eksplozije bombe od 100 KT, intenzitet zračenja iznosi: na udaljenosti 1000 m oko 20.000 rendgena, 2 km — 100 rendgena, 3 km — 1 rendgen. Za vreme vazdušnih eksplozija intenzitet zračenja je veći nego kod površinske eksplozije.

Radioaktivno zračenje ne izaziva suštinske promene kod ozračenih uređaja, zgrada ili predmeta. Samo neki materijali menjaju svoja svojstva. Na primer, pod uticajem radioaktivnog zračenja osvetljavaju se fotohemski materijali, stakla optičkih pribora postaju tamna i tome slično.

U živim organizmima radioaktivno zračenje izaziva bolest. Jednokratna doza zračenja do 50 rendgena i periodična do 100 rendgena u toku jedne godine ne izaziva uništavanje organizma. Te doze se smatraju neškodljivim

i maksimalno dozvoljenim. Doze u granicama 100—500 rendgena izazivaju bolesti raznih stepena. Doze preko 500 rendgena smatraju se u načelu smrtonosnim.

Suprotno radioaktivnom zračenju koje traje kratko vreme i obuhvata relativno mali prostor, *radioaktivna kontaminacija terena* koja apsorbuje 5—10% energije eksplozije, u određenim uslovima je mnogo opasnija pojava.

Za vreme vazdušne eksplozije radioaktivna kontaminacija terena nije velika. Radioaktivni oblak se brzo penje i raspršava na ogromnom prostranstvu. Jaka kontaminacija dolazi do izražaja samo oko epicentra eksplozije. Po isteku 20—30 minuta od eksplozije moguće je ipak preći tu prostoriju u zaštitnoj odeći.

Površinska eksplozija podiže u visinu ogromne količine radioaktivne prašine od koje se stvaraju radioaktivni oblaci. Zagađene čestice postepeno padaju iz oblaka na zemlju u rejonu eksplozije i na putanji kojom ide oblak teran vетrom.

Za vreme eksplozije američke bombe u martu 1954. godine jačine oko 15 MT, radioaktivne padavine zagadile su teren koji se proteže na 530 km u pravcu veta i širine oko 100 km.

Glavna masa zagađenih čestica iz oblaka pada za vreme od jednog časa posle eksplozije i stvara zagađenu zonu u obliku nepravilne elipse koja je izvučena prema pravcu veta. Po meri prenošenja oblaka, povećava se zatrovana zona.

Radioaktivne padavine iz oblaka zagađuju teren, građevine, useve, nezaštićene ljudе, životinje i tome slično.

Nuklearni udari i njihove posledice izazivaju nastanak takozvanih *nuklearnih rejona uništavanja* (ARU). Pod tim pojmom podrazumeva se teren na kome se nalaze ljudi, životinje, zgrade, uređaji. Sve je to bilo izloženo dejstvu zračenja, rušenja, paljenja i kontaminacije usled nuklearne eksplozije. Na tom terenu dejstvuju kompleksno sva četiri faktora za uništavanje koje je stvorila nuklearna eksplozija. Ta činjenica povećava snagu uništavanja i vrlo ozbiljno otežava akciju za spasavanje. Najteže pos-

ledice u nuklearnom rejonu uništavanja izaziva udarni talas. Zone dejstva topotnog i radioaktivnog zračenja nalaze se u načelu u granicama zone uništavanja ili oštećenja koje su nastale usled duvanja vетра. Zbog toga se, kod određivanja veličine teritorije nuklearnog rejona koji je zagađen, uzima za osnovu veličina zone uništavanja i oštećenja koje je izazvao udarni talas. To načelo se ne odnosi na nadzemnu eksploziju. Tu dolazi do izražaja izuzetno jako radioaktivno zagadivanje terena koji se nalazi iza zone dejstva udarnog talasa. Usled toga se prilikom određivanja veličine nuklearnog zagađenog rejona kod eksplozije nad zemljom uzima u obzir prostor ruševina i oštećenja i radioaktivne kontaminacije terena.

Taj nuklearni rejon može obuhvatiti rejon jedne nuklearne eksplozije, ili pak prostor na koji je izvršeno nekoliko udara, tako da se njihove zone dejstva međusobno dodiruju ili dopunjaju. U daljem izlaganju razmotrićemo nuklearni rejon koji je stvoren posle nuklearne eksplozije.

Površinska eksplozija jačine 100 KT stvara zonu kompletног uništavanja na prostoru od oko 3 km^2 i zone drugih vrsta uništavanja i oštećenja (uključno najmanje) veličine oko 600 km^2 . Eksplozija jačine 10 MT uništava na sličan način u zonama površine 50 km^2 kao i na 14.000 km^2 . Eksplozija jačine 50 KT može izazvati potpuno uništavanje u prečniku 40 km, to jest na površini od oko 5.000 km^2 .

Stepen i karakter uništavanja i oštećenja zavise u velikoj meri od građevina i konfiguracije terena. Gradovi koji imaju zgrade od tvrdog materijala mogu biti potpuno uništeni ako se nulta tačka eksplozije poklopi sa centrom grada. Centri koji su izgrađeni u obliku pravougaonika ili se sastoje od zasebnih stambenih naselja, podležu uništenju ako se nalaze blizu rejona eksplozije. U gradovima koji se nalaze na ispresecanom zemljишtu, pojedine deonice ili rejoni grada su zaštićeni bregovima od eksplozije i najmanje su izloženi uništavanju.

Nuklearni rejon kontaminacije deli se na pet zona, zavisno od stepena uništavanja i oštećenja (tom prilikom

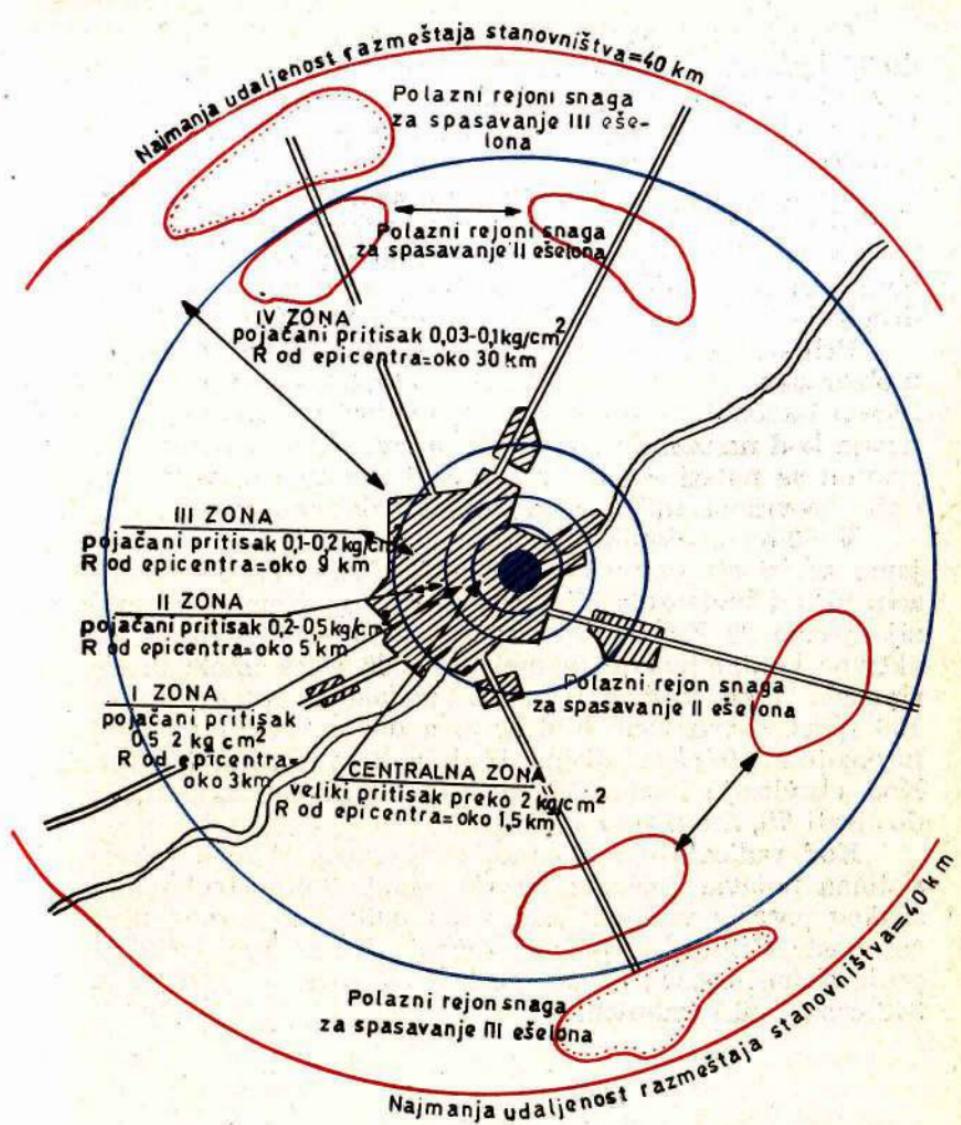
se uzimaju tri prva faktora uništavanja posle eksplozije, izuzimajući radioaktivnu kontaminaciju terena). Veličina svake od tih zona određuje se snagom pritiska udarnog talasa i stepenom uništavanja i oštećenja koji proizilaze iz tog pritiska (sl. 5).

U centralnoj zoni nuklearnog rejona kontaminacije, na njenoj spoljnoj granici, pritisak iznosi 2 kg/cm^2 . U njoj udarni talas potpuno ruši sve građevine i nadzemne objekte, poljska i većinu podzemnih skloništa (što zavisi od njihove konstrukcije i izdržljivosti). Toplotno zračenje izaziva sušenje zemlje, potpuno sagorevanje drvenih konstrukcija itopljenje metala. Radioaktivno zračenje dejstvuje sa velikom jačinom. Radioaktivna kontaminacija terena kod nadzemne eksplozije dostiže stotine hiljada rendgена na čas.

U prvoj zoni, na njenoj spoljnoj granici, pritisak iznosi $0,5 \text{ kg/cm}^2$, a u celoj zoni od $0,5$ do 2 kg/cm^2 . Udarni talas ruši sve građevine na zemlji. Ruše se takođe skloništa koja imaju manju izdržljivost od 1 kg/cm^2 . Velika oštećenja nastaju kod podzemnih skloništa i komunalne mreže. Toplotno zračenje izaziva požare koji delimično nastaju usled dejstva udarnog talasa.

Druga zona se nalazi u granicama pritiska od $0,2$ do $0,5 \text{ kg/cm}^2$. Udarni talas ruši potpuno drvene građevine i nanosi ozbiljna oštećenja zidanim zgradama. Pod uticajem toplotnog zračenja izbijaju masovno požari. Oslabljeni udarni talas ne likvidira požare kao kod ranijih zona. Radioaktivno zračenje u velikoj meri kontaminira ljude koji se nalaze van skloništa.

Treća zona je obuhvaćena u granicama pritiska od $0,1$ do $0,2 \text{ kg/cm}^2$. Udarni talas izaziva srednja i mala oštećenja u zidanim zgradama. Toplotno zračenje i dalje izaziva masovne požare, naročito drvenih i drugih lako zapaljivih materijala. Radioaktivno zračenje ne izaziva teže posledice. Kod nuklearne eksplozije male moći, dejstvo radioaktivnog zračenja u toj zoni može biti jače od posledica dejstva udarnog talasa.

Sl. 5 - Zone rejona radiološke kontaminacije (vazdušna eksplozija jačine 1 MT). Rejoni rasporeda snaga za spasavanje i najmanja udaljenost razmeštaja stanovništva

Cetvrta zona se zatvara u granicama pritiska od 0,03 do 0,1 kg/cm². Udarni talas izaziva srednja i mala oštećenja drvenih zgrada. Toplotno zračenje može izazvati požare lako zapaljivih materijala. Radioaktivno zračenje nije opasno.

Površina svake od navedenih zona predstavlja određeni deo opšte površine nuklearnog rejona kontaminacije. Za vreme eksplozije bombe jačine 100 KT, centralna zona obuhvata oko 0,5% opšte površine, prva zona — 1,5%, druga — 3,5%, treća — 9% i četvrta 85,5%.

Prilikom izlaganja o zonama kontaminacije uzeta su u obzir samo tri faktora trovanja. Četvrti — kontaminacija terena radioaktivnim česticama — dolazi uglavnom do izražaja kod nadzemne eksplozije, a zona kontaminacije po pravilu se nalazi iza četvrte zone i samim tim povećava opštu površinu nuklearnog rejona kontaminacije.

Veličina kontaminacije rejona radioaktivnim materijama zavisi od jačine eksplozije, brzine vetra, karaktera zemljišta i meteoroloških uslova. Kod nadzemne eksplozije jačine 20 KT i brzine vetra 25 km/čas, zona radioaktivne kontaminacije intenziteta 1000 r/čas imala bi širinu oko 1 km, a dužinu oko 4 km; ako bi intenzitet bio 100 r/čas, širina zone bila bi 3, a dužina 18 km; a kod intenziteta 10 r/čas, širina bi bila 8, a dužina 80 km. Kod eksplozije bombe jačine 10 MT, širina zone može dostizati 75, a dužina oko 450 km.

Kod radioaktivne kontaminacije uočava se karakteristična pojava. Jačina zračenja opada desetostruko kod svakog porasta vremena za sedam puta. Na primer, prvi čas posle eksplozije, jačina zračenja iznosi 100 jedinica, posle sedam časova — 10, posle 49 časova — 1, a posle 343 časa — 0,1 jedinicu.

Hemijsko oružje

Pod hemijskim oružjem podrazumevaju se otrovna sredstva koja služe za njihovo prenošenje. Otvorna sredstva su hemijske supstance koje se mogu primeniti za

masovno uništavanje i neutralisanje vojske, civilnog stanovništva, kontaminacija terena, objekata i uređaja.

Poznati su razni načini klasifikacije otrovnih sredstava. U praksi se primenjuju dve grupe: taktička i toksičkoška. Taktička klasifikacija obuhvata otrovna sredstva prema dužini trajanja uništavajućeg dejstva. Od nje zavisi koliko će na ljudski i životinjski organizam za određeno vreme delovati toksičko dejstvo. S obzirom na stepen trajanja razlikuju se obično tri grupe sredstava: dugo-trajna otrovna, kratkotrajna otrovna i otrovne hemijske supstance koje se upotrebljavaju u obliku dima. U prvu grupu ubrajaju se uglavnom sredstva koja prouzrokuju paralizu, grčeve i opeketine. U drugoj grupi su — opšte-otrovna sredstva i zagušljivci i, na kraju, u trećoj su nadražljivci.

U toksikološkoj klasifikaciji dolazi do izražaja pet grupa otrovnih sredstava, zavisno od dejstva na ljudski organizam ili na životinje: oni koji prouzrokuju paralizu i grčeve (sarin, soman, tabun), opeketine (iperit, luizit), opšteotrovni (cijanovodonik), zagušljivci (fosgen), nadražljivci (adamsit, hloroacetofenon).

Ta podela otrovnih sredstava nije stroga. Njihovo toksičko dejstvo nije jednostavno i lako za podelu. Svako sredstvo ima više načina dejstva na ljudski organizam. Podela na grupe bazira na dejstvu koje je najkarakterističnije za to sredstvo.

Sarin je bezbojna ili bledožuta tečnost bez mirisa. Dejstvuje na organizam relativno brzo bez pritajenog perioda, orientaciono od nekoliko minuta do 2—3 časa. Udisanje pare sarina sa odnosom komponenata 0,02 — 0,05 mg/litar izaziva smrt u toku 2 — 5 minuta. Smrtna doza prilikom zračenja kroz kožu čoveka iznosi 5 — 7 mg na 1 kg čovekove težine. Otrovno dejstvo sarina traje leti oko 24 časa, a zimi do nekoliko dana.

Soman je bezbojna tečnost slabog mirisa kamfora. U toksičkom pogledu prelazi sarin. Para somana dejstvuje 3—4 puta jače od sarinove; u tečnom stanju soman dejstvuje jače od sarina za 15—20 puta. Otrovno dejstvo so-

mana duže je od sarinovog. Na udaljenosti 15—20 km od rejona koji je zagađen tečnim somanom, njegova para zadržava toksična svojstva.

Tabun je hemijski bezbojna tečnost bez mirisa; tehnički produkat je tamnocrvene boje sa mirisom badem. Dejstvo tabuna je slično sarinovom, ali nekoliko puta slabije. Smrtonosna doza prilikom zračenja kroz kožu čoveka iznosi 50—70 mg na 1 kg čovekove težine.

Iperit je žuta ili tamnosmeđa uljasta tečnost specifičnog mirisa slaćice ili belog luka. Njegova glavna odlika je napadanje živog tkiva potkožice i izazivanje opeketina koje se teško leče. U obliku pare dejstvuje na organe za disanje. Posledice dejstva njegove pare obično dolaze do izražaja posle 4—12 časova, a tečnost od 4 do 24 časa. Kod udisanja pare sa odnosom komponenata 0,32 mg/litar, smrt nastupa posle 5 minuta. Smrtonosna doza zračenjem kroz kožu čoveka je 60—70 mg na 1 kg težine. Otrvno dejstvo iperita traje: leti od nekoliko časova do 24 časa, a u jesen i proleće oko 3-5 dana.

Luizit je u čistom stanju uljasta, bezbojna ili svetložuta tečnost sa neznatnim mirisom ždralinjaka (pelargonia); u tečnom stanju to je uljasta mrka tečnost. S obzirom na svojstva da izaziva opeketine, kao i na karakter izazvanih opeketina, luizit je jedinjenje slično iperitu. Razlikuje se od ovoga po znatno kraćem vremenu pritajenosti.

Cijan-vodonik je bezbojna tečnost koja se lako isparava i ima miris gorkih badema. Dejstvuje na organe za disanje. Prilikom udisanja pare sa odnosom komponenata 0,4-0,7 mg/litar, smrt nastupa posle 2-5 minuta. Otrvno dejstvo traje leti na otvorenom terenu 10-15 minuta, a u kotlinama do 24 časa.

Fozgen je bezbojni gas mirisa trulog sena ili jabuka. Kada se ohladi do temperature ispod 8°C, pretvara se u tečnost. Dejstvuje na organe za disanje. Odnos komponenata 0,006 mg/litar izaziva smrt. Otrvno dejstvo traje leti oko 15-20 minuta.

Adamsit u čistom stanju je čvrsta supstanca žuto-zelene ili smeđe boje, bez mirisa. Tehnički produkt čine kristali tamnozelene ili smeđe boje. Deluje pretežno na organe za disanje, izazivajući kijanje već kod odnosa komponenata od 0,1 mg/litar. Kada čovek ode iz zagadenog rejona, taj nadražaj traje i dalje oko 1-2 časa.

Hlor-acetofenon je bezbojna ili žućkasta supstanca aromatičnog mirisa trešnje. Kod odnosa komponenata 0,0003 mg/litar izaziva jake suze. Otrvno dejstvo traje leti od nekoliko časova do 2 — 4 dana.

Ova poslednja dva gasa, kao i novo sredstvo — CSO (chlorobenzolmalononitro) — američka vojska široko primenjuje u Južnom Vijetnamu u borbama protiv partizana Fronta narodnog oslobođenja.

Semi sredstava koja primenjuju protiv ljudi, Amerikanci se koriste i nizom hemijskih sredstava za uništanje lišća i žita na poljima i tome slično. Ta sredstva se upotrebljavaju prskanjem iz transportnih aviona specijalno prilagođenih za tu svrhu.

Navedena otrvna sredstva ne iscrpljuju potpuno listu hemijskog oružja. U poslednje vreme sve se češće pojavljuju kroz zapadnu štampu *psihogasovi*. Pod tim pojmom podrazumeva se hemijska supstanca sa različitim dejstvom na ljudski organizam, slično dejstvu lekova za umirivanje. Mogu se podeliti na dve osnovne grupe: u prvu spadaju hemijska jedinjenja koja dejstvuju tako da prekidaju normalno funkcionisanje nervnog sistema čoveka; a u drugu supstance koje izazivaju fizičku paralizu i poremećaje koji dovode do narušavanja normalnog toka mišljenja i opažanja.

Tipični predstavnik psihogasova prve grupe je LSD-25 (diacetil-amid lizergične kiseline). U početnom stadijumu trovanja tim sredstvom dolazi do povećanja zenica, osećaja hladnoće i neznatnog očajanja. Posle ovoga se oseća odsustvo usaglašenosti pokreta, nesigurnost u hodu, smanjenje sposobnosti održavanja ravnoteže, nepovezanost u govoru.

Prvi znaci zatrovanosti dolaze obično posle 15-60 minita. Maksimalni poremećaji pojavljuju se između drugog i četvrtog časa i traju oko 8 časova. Ti poremećaji nisu trajni i ne dovode do štetnih posledica.

U tu istu grupu mogu se ubrojiti bufotenin, DMT, U-6056, psilocibin i meskalin. U poslednje vreme, u prvu grupu se takođe ubrajaju sernil (PCP) i preparat „336“. Prema informaciji iz zapadne literature, nekoliko miligrama preparata „336“ već posle isteka 1 časa izaziva razne vrste optičkih i iluzija čula sluha koje traju oko 10 časova. Kod nešto većih doza dolazi do potpunog gubljenja kontakta s okolinom za nekoliko časova.

U drugu grupu psihohemskijskih jedinjenja mogu se ubrojati: hlor-pramazin, acepramazin i preparat 7044RP.⁵³

Usled upotrebe raznih otrovnih sredstava koja kontaminiraju teren, vazduh, vodu, ljude i životinje, stvaraju se na određenom prostoru *hemijski kontaminirani rejoni* (HKR u daljem tekstu). Veličina i karakter ovoga rejona zavise od svojstava otrovnih sredstava, načina primene, meteoroloških uslova i niza drugih faktora. Radi stvaranja ovakvog rejona najčešće se primenjuju dugotrajna otrovna sredstva koja dejstvuju duže vreme.

Sredstva koja prenose hemijsko oružje omogućavaju stvaranje velikih hemijskih rejona. Jedan od tipova američkih bombardera je prilagođen da prenosi 7 tona većih bombi ili kaseta sa hemijskim bombama malog kalibra koje su napunjene otrovnim sredstvima tipa sarin. Svaka kaseta ima vremenski upaljač koji eksplodira na odgovarajućoj visini iznad zemlje. Posle eksplozije upaljač kaseta se raspada i hemijske bombe malog kalibra se rasturaju na većem prostoru. Prilikom pada na zemlju te bombe eksplodiraju i iz njih se stvaraju nevidljivi oblaci pare sарина. U povoljnim atmosferskim uslovima, jedan avion može zatrovati rejon površine od oko 250 km².

Ovaj rejon može biti otkriven i izviđan na osnovu osmatranja eksplozije bombi i projektila razne vrste,

⁵³ Z. Jaštak, Skażenia promieniotwórcze, chemiczne i biologiczne, Warszawa 1963, strana 80—82.

karakterističnih oblaka, pare i tome slično. No i pored toga, osnovna sredstva za hemijsko izviđanje su specijalni uređaji. Nekada se preporučivalo otkrivanje otrovnih sredstava na osnovu mirisa ili dejstava koja su nadraživala ljudska čula. Te metode ne mogu biti primenjivane ubuduće u većim razmerama, jer postoji opasnost da se izgubi zdravlje pa čak i život, utoliko pre što neka otrovna sredstva nemaju nikakvog mirisa ili svojstava koja bi nadraživala.

Biološko oružje

Bakterije koje prouzrokuju bolesti, toksini kojima se zaražavaju ljudi, životinje ili rastinje i sredstva za njihovo prenošenje i širenje (bombe, projektili, uređaji za izbacivanje, ampule i tome slično) predstavljaju treću vrstu oružja za masovno uništavanje — biološko. Na spisku tog oružja nalaze se mnoge bolesti kao: kuga, kolera, crni prišt, gunturača (kod stoke), groznica Stenovitih planina i tako dalje.

Trovanje biološkim sredstvima može nastupiti usled udisanja zagađenog vazduha, posle upotrebe zatrovanih prehrambenih artikala ili vode, usled dodira zatrovanih predmeta ili životinja, ili od ujeda zaraženog insekta itd. tako da se bakterije ili otrovi lako prenesu na kožu ili sluzokožu čoveka. Zaraza se takođe može preneti u slučaju ranjavanja parčadima municije koja je bila napunjena biološkim sredstvima ili pri neposrednom dodiru sa bolesnicima.

Prema mišljenjima koja vladaju na Zapadu, najuspješniji način primene bioloških sredstava je prskanje iz vazduha (pomoću vođenih ili nevođenih sredstava vazdušnog napada, bombi, artiljerijskih granata i tome slično) i stvaranje oblaka od bioloških sredstava iznad zemljine površine, na visini koja nije velika. Taj oblik može biti stvoren iznad prostorâ koji obuhvataju više hiljada kvadratnih kilometara i primenjuje se uglavnom za kontraminaciju gradova i industrijskih centara.

Priznavanje prioriteta biološkom oblaku ne znači odricanje od ranijih načina primene tih sredstava, kao što su, na primer, izbacivanjem po terenu zaraženih insekata, glodara, raznih predmeta, prehrambenih artikala, zagađivanje izvora vode, magacina, fabrika koje proizvode prehrambene artikle i tome slično.

Kontaminacija biološkim sredstvima može biti lokalnog karaktera, a može zahvatiti i ogromna prostranstva. Za razliku od nuklearnog, ili hemijski kontaminiranog rejona, veličina *biološkog* rejona kontaminacije (BRK u daljem tekstu) ne može se odrediti, ili se vrlo teško određuje, jer se posledice dejstava ovim sredstvima mogu lako prenositi iza rejona neposrednih dejstava biološkog oblaka ili iza rejona gde su izbačeni zaraženi predmeti, insekti i tome slično. Otkrivanje i likvidacija BRK nailazi na velike teškoće koje proizilaze iz činjenice što pojavi bolesti prethodi pritajeni period, a zatim što se bolest vrlo brzo širi usled kretanja stanovništva za vreme rata, masovnih oboljenja i tome slično.

Izdvajanje tih vrsta rejona koji su kontaminirani ne znači da će u svakom slučaju oni biti i istovetni. Protivnik će uvek težiti da potpuno uništi ili neutrališe odabrani cilj (objekat). On to može postići primenom jedne vrste oružja odgovarajuće snage, ili upotrebom raznih vrsta oružja za masovno uništavanje. Mogu se stvoriti i takvi rejoni koji će biti svestrano (kompleksno) kontaminirani.

2. MOGUĆNOSTI ODBRANE OD ORUŽJA ZA MASOVNO UNIŠTAVANJE

U savremenom ratu, osnovni element odbrane zemlje su jedinice protivvazdušne odbrane. Uspešnost njihovog dejstva onemogućava ili ograničava neprijatelju da izvrši ne samo raketno-nuklearne i udare pomoću avijacije, već i spuštanje vazdušnih desanata i diverzantsko-izviđačkih grupa.

U prethodnoj glavi je, između ostalog, pokazano kakve su mogućnosti dejstva vazdušnih, pomorskih desanata

i specijalnih snaga neprijatelja. U svetlu izvesnih ograničenja u upotrebi tih snaga protivnika i uništavajuće moći raketno-nuklearnih, hemijskih i bioloških sredstava, odbrana od oružja za masovno uništavanje dolazi na drugo mesto (posle protivvazdušne odbrane) u sistemu teritorijalne odbrane zemlje.

Ona treba da izvrši sledeće glavne zadatke:

- da obavesti stanovništvo, posade fabrika i jedinice o opasnosti napada i izvršenim udarima sredstvima za masovno uništavanje;
- da obezbedi zaštitu stanovništva od posledica udara oružja za masovno uništavanje;
- da stvori uslove za pravilno funkcionisanje narodne privrede za vreme napada neprijatelja i posle udara oružja za masovno uništavanje;
- da organizuje i sprovede akciju spasavanja posle napada neprijatelja.

Ljudi su glavni objekat zaštite od oružja za masovno uništavanje. Čitav komplikovani sistem te odbrane je pre svega usmeren na zaštitu i ukazivanje pomoći stanovništvu. Tek posle ljudi dolaze materijalna i kulturna dobra i tome slično. Smatra se da takav redosled ne zahteva šire obrazloženje.

Strahovite posledice koje može prouzrokovati oružje za masovna uništavanja rađa nevericu u mogućnost spašavanja u slučaju izbijanja raketno-nuklearnog oružanog sukoba. Mnogi jednostavno odustaju od pomisli o organizovanju ma kakve odbrane, jer je smatraju nečim što ne bi imalo svrhe kada dođe do predviđenog nuklearnog uništavanja. Mišljenja onih koji „odustaju“ od odbrane ne bi bila opasna kada ne bi sadržavala konstatacije da su sva sredstva za odbranu od oružja za masovno uništavanje suvišan izdatak i rasipanje energije i ljudskog rada.

Nesumnjivo je da će u sukobu te vrste deo zemlje biti napadnut oružjem za masovno uništavanje. Sem vojnih objekata biće uništeni i zatrovani gradovi, industrijski centri, komunikacijski čvorovi i tome slično. Ali to ni u kom slučaju ne negira potrebu postojanja organizovane, jake odbrane od oružja za masovno uništavanje.

Ostaće i takvih rejonu koji neće biti kontaminirani i gde će biti neophodna organizovana odbrana od širenja posledica napada oružjem za masovno uništavanje iz kontaminiranih rejonu.

Ako se čak i može prihvati da čitav napor može dati neznatne rezultate u poređenju sa ogromnim uništavanjima, poricanje potrebe postojanja odbrane od oružja za masovno uništavanje je odbacivanje moralnih obaveza uザjamne pomoći i ljudske solidarnosti.

Niko ne može poreći da će, u slučaju eventualnog raketno-nuklearnog sukoba, zemlja biti izložena ogromnoj opasnosti. Ali ta opasnost će biti mnogo veća ako se prizna da je odbrana nemogućna i ako se ne preduzmu odgovarajući koraci za njenu pripremu.

Da li postoje uspešna sredstva i način odbrane od oružja za masovno uništavanje? Pojava novog sredstva borbe i promena koje ono izaziva u načinu ratovanja ili izvođenju borbenih dejstava, obično su propraćene iznalaženjem odgovarajućih sredstava i načina odbrane. To istorijsko pravo takođe obavezuje u odnosu na oružje za masovno uništavanje, s tim što je odbrana od njega naročito teška i komplikovana i zahteva angažovanje svih snaga i mogućnosti čitavog naroda.

Opšte je poznato da odbrana od oružja za masovno uništavanje može biti obezbeđena: organizovanjem sistema obaveštavanja i alarmiranja o vazdušnom napadu; merenjem parametara nuklearnih eksplozija, radioaktivne, hemijske i biološke kontaminacije i upozorenje na njih; iseljavanjem stanovništva iz ugroženih rejonu i njihov smeštaj u skloništa; snabdevanjem stanovništva individualnim zaštitnim sredstvima; skupljanjem odgovarajućih neophodnih rezervi za održavanje u životu stanovništva i obezbeđivanjem neprekidnosti proizvodnje; pripremom narodne privrede, sistema komunikacija i veze za funkcionisanje u slučaju upotrebe oružja za masovno uništavanje; organizovanjem većih i manjih jedinica raznih specijalnosti za uklanjanje posledica napada i tome slično.

Ne treba sumnjati da priprema i pravilno ostvarivanje navedenih poduhvata u celoj odbrani u kojoj je organizованo celokupno stanovništvo zemlje, mogu potpuno obezbediti uspešno suprotstavljanje ili ublažavanje posledica dejstva oružja za masovno uništavanje.

Obaveštavanje i uzbunjivanje

Prošli svetski rat je, i pored primene sredstava sa većom moći uništavanja, izrazito pokazao da, kada su obaveštavanje i uzbunjivanje ispunili svoje zadatke, bilo je moguće spasti mnoge ljudske živote.

U raketno-nuklearnoj eri izmenio se pojam alarma. On je prestao da bude vezan sa zavijanjem sirena, i postao je komplet sredstava koja se koriste najsavremenijom tehnikom otkrivanja i izveštavanja o opasnosti. Mada je vreme obaveštavanja i alarmiranja u mnogo slučajeva vrlo kratko, ipak će taj sistem sigurno ostati i dalje osnovni uslov uspešne odbrane.

Pitanje obaveštavanja i alarmiranja ima nekoliko aspekata. U slučaju zaoštravanja odnosa u međunarodnoj situaciji i očekivanja eksplozije oružanog sukoba koji može otpočeti udarima oružja za masovno uništavanje, neophodno je doneti odluku o postavljanju snaga i sredstava u stanje pune bojne gotovosti i eventualnom raseljavanju stanovništva i materijalnih dobara iz ugroženih rejona. Takva odluka, koju doneće centralna vlada je obaveštavanje i specifični alarm za organe vlasti nižeg stepena, a cilj joj je njihova priprema za pravilno funkcionisanje u slučaju rata. S druge strane, dolazi do izražaja pojam lokalnog alarma koji oglašavaju teritorijalne vlasti. Njegov cilj je da dovede snage i sredstva u njihove rejone za alarmiranje, da otpočne iseljavanje stanovništva iz ugroženih rejona i sklanjanje u skloništa stanovništva koje ostaje u objektima, eventualnim ciljevima napada.

Obaveštavanje i alarmiranje koji se realizuju pre početka oružanog sukoba mogu dovesti do ozbiljnih politič-

kih, privrednih i psiholoških posledica. Odluka o njihovom oglašavanju prima se sa posebnom ozbiljnošću i osećanjem o međunarodnoj i unutrašnjoj situaciji.

Po izbijanju oružanog sukoba (ili neposredno pre toga) obaveštavanje i alarmiranje treba po pravilu da upozore na dve vrste opasnosti:

— na opasnost od napada iz vazduha i

— na opasnost od radioaktivnih padavina, širenju hemijskih i bioloških sredstava.

Alarm o opasnosti od napada iz vazduha oslanja se na široko razrađen sistem protivvazdušne odbrane zemlje. Tu postoje izvesne razlike između protivvazdušne odbrane zemlje i odbrane od oružja za masovno uništavanje. I po red njihove tesne veze protivvazdušna odbrana zemlje je uglavnom usmerena na uništavanje vazdušnih ciljeva, dok su za odbranu od oružja za masovno uništavanje najvažniji problem sredstva vazdušnog napada koja su se probila kroz sistem protivvazdušne odbrane i napadaju.

Otkrivanje sredstava vazdušnog napada ima kapitalno značenje, jer je prvi uslov za početak obaveštavanja i alarma. Otkrivanje i obaveštavanje su u domenu dejstva jedinica protivvazdušne odbrane zemlje. Objavljivanje uzbune spada u domen organa odbrane od oružja za masovno uništavanje koji dobijaju podatke od odgovornih komandi jedinica protivvazdušne odbrane zemlje. Uspeh rada u toj oblasti zavisi uglavnom od rezultata „otkrivanja“ jedinica protivvazdušne odbrane. Otuda se može izvući nedvosmislen zaključak da te jedinice snoсе odgovornost ne samo za otkrivanje i uništavanje sredstava vazdušnog napada, već u izvesnoj meri i za pravilno otkrivanje sistema odbrane od oružja za masovno uništavanje. U interesu je odbrane od oružja za masovno uništavanje otkrivanje sredstava vazdušnog napada što ranije i što dalje od granice države. Tu se uglavnom radi o tome da bi stanovništvo ugroženih rejona, od momenta objave uzbune do neprijateljskog napada, imalo što više vremena, da iskoristi sva sredstva zaštite koja mu stoje na raspolaganju. Povremeno se čuju primedbe na mogućnosti u pogledu organizovanja uspešnog

obaveštavanja i davanja uzbune usled velikih brzina sa-vremenih sredstava vazdušnog napada.

Otkrivanje aviona koji nosi oružje za masovno uništavanje pri postojanju savremenih radio-tehničkih sredstava, ne predstavlja u praksi nikakav problem. S obzirom na daljinu otkrivanja i brzinu preletanja aviona može se objaviti uzbuna s odgovarajućim upozorenjem. Takođe je moguće dosta precizno utvrditi pravac dejstva aviona, a s tim i orientaciono određivanje teritorije koju treba obavestiti i dati joj uzbunu.

Dejstvo vođenih i balističkih projektila koji savlađuju ogromna prostranstva na velikim visinama, znatno skraćuje vreme od momenta njihovog otkrivanja do davanja uzbune. Sem toga, usled teškoća u strogom određivanju cilja na koji su ovi upućeni, proširuje se zona ugroženosti od napada iz vazduha, što primorava da se obaveštavanje i uzbuna da na većem prostranstvu. To pitanje se rešava automatizacijom sistema obaveštavanja i uzbunjivanja (po-red sistema ranog otkrivanja i aktivnog uništavanja vođenih i balističkih projektila). Posle donošenja odluke o uzbuni automatski se predaju određeni signali odgovarajućim teritorijalnim centralama. Te centrale jednim impulsom istovremeno pokreću sve signale za uzbunu na teritoriji koja je ugrožena od neprijateljskog napada.

Za razliku od uzbune o napadu iz vazduha, obaveštavanje i davanje uzbune o opasnosti od radioaktivnih padavina (uglavnom posle nadzemnih nuklearnih eksplozija) manje su komplikovani i lakši za izvođenje. Osnovni faktor je vreme i mogućnost strogog određivanja kontaminirane ili ugrožene teritorije od radioaktivnih padavina. Navedena vrsta obaveštavanja i davanja uzbune obuhvata dva osnovna elementa:

— obaveštavanje stanovništva koje se nalazi u skloništima u kontaminiranim rejонима o stepenu kontaminiranosti i vremenu do kog treba tu ostati;

— obaveštavanje organa vlasti i davanje uzbune stanovništvu koje se nalazi na teritoriji ugroženoj od radioaktivnih padavina dok se oblak radioaktivne prašine po-

mera u određenom pravcu (kada se radi o nadzemnoj eksploziji).

Za vreme prošlog rata sirene su objavljuvale uzbunu i pošto je opasnost prošla — kraj uzbune. Stanovništvo je napušтало skloništa. U nuklearnim napadima neophodno je izviđanje i određivanje stepena i obima kontaminiranosti rejona i momenta za davanje znaka da je prestala opasnost, i da stanovništvo može da napušти skloništa, bez potrebe da se koristi sredstvima lične zaštite. Radi toga se utvrđuju signali i načini obaveštavanja stanovništva koje se nalazi u skloništima. Gore pomenute radnje obavljaju stanice službe obaveštavanja i uzbunjivanja jedinica samoodbrane, na osnovu naređenja nadležnih komandi i štabova i rezultata merenja radioaktivne zatrovanosti koje su izvršile specijalne patrole i izviđačke stanice.

Obaveštavanje i uzbunjivanje organa vlasti i stanovništva na pravcu kuda se pomera oblak sa radioaktivnom prašinom vrše se preko odgovarajućih teritorijalnih centrala na osnovu podataka dobijenih posle izviđanja rejona nuklearnih eksplozija. Utvrđeni parametri nuklearne eksplozije i neophodni meteorološki proračuni omogućavaju da se utvrdi pravac pomeranja oblaka sa radioaktivnom prašinom, približna veličina ugrožene zone i količina radioaktivnih padavina.

Hemijska i biološka sredstva, s obzirom na pritajeni period dejstva i mogućnost neprimetnog širenja, zahtevaju neprekidno izviđanje i relativno dugo stanje pripravnosti.

Za ciljeve obaveštavanja i uzbunjivanja koriste se sva pristupačna sredstva i snage, počev od najsavršenijih radio-uređaja, automatskih centrala za prenošenje signala, preko kurira pešaka i konjanika, pa do najobičnijih zvučnih i optičkih signala. Sve te snage i sredstva, uključeni u jedinstveni sistem, obezbeđuju obaveštavanje i uzbunjivanje organa upravljanja i komandovanja, civilnog stanovništva, objekata narodne privrede i jedinica koje se određeno vreme nalaze na toj teritoriji.

Iseljavanje ili skloništa

Zaštita stanovništva od oružja za masovno uništavanje je pitanje svakog organa vlasti, rukovodstva fabrike ili preduzeća, kao i svake porodice i građanina.

U socijalističkim državama svaki građanin je obavezan da se pripremi za ličnu zaštitu, zaštitu porodice i pomoći društvenim i državnim organima u savlađivanju posledica raketno-nuklearnog rata.

U svim zemljama koje rešavaju pitanje odbrane stanovništva od oružja za masovno uništavanje, ako dođe do oružanog sukoba, iseljavanje stanovništva iz ugroženih objekata tretira se (pored drugih mera zaštite) kao jedan od glavnih skupina sredstava te odbrane. U okviru tog pitanja izdvajaju se pojmovi „evakuacija“ i „iseljavanje“ stanovništva. U prošlom ratu je dolazilo do organizovanog ili stihiskog prebacivanja stanovništva iz zone frontovskih dejstava u duboku pozadinu. U septembru 1939. godine milioni Poljaka su napustili zapadna vojvodstva i kako se pomerao front, išli su na istok, tražeći skloništa od hitlerovske najezde. U junu 1940. godine, oko 3 miliona holandskih, belgijskih i francuskih izbeglica prebacilo se u južnu Francusku, bežeći pred naletima hitlerovskih oklopnih jedinica. Slično je bilo na zapadnim teritorijama SSSR-a u 1941. godini. Bez obzira na to da li je ta evakuacija imala organizovan ili stihiski karakter, njen glavni cilj je bio da se zaštići stanovništvo od neposrednog dejstva neprijatelja i okupacije, a u SSSR-u da se sačuva ljudski potencijal za potrebe narodne privrede u dubokoj pozadini. Ne ulazeći u teškoće i komplikacije koje su redovno pratile evakuacije te vrste u II svetskom ratu (brz tempo dejstava vojske koji je dezorganizatorski delovao na evakuaciju i stihiske evakuacije koje su vojsci otežavale dejstva, a avijaciji bombardovanje neprijatelja na putevima gde je vršena evakuacija i tome slično) treba konstatovati da su u krajnjoj liniji one postigle cilj. Evakuisano stanovništvo našlo je sklonište u mirnoj pozadini i uključilo se u opštu odbranu teritorije. To se ne odnosi na one države koje su

se našle u celini pod hilterovskom okupacijom, kao: Poljska, Čehoslovačka, Jugoslavija, Belgija, Holandija i druge. U tim slučajevima je ipak deo evakuisanog stanovništva prešao na teritorije savezničkih zemalja koje nisu bile okupirane.

U nuklearno-raketnom ratu, gde nema granice između fronta i pozadine, čitava pozadina postaje ratište gde se upotrebljavaju sredstva za masovno uništavanje, a evakuacija u dosadašnjem shvatanju nije moguća niti celišodna. Prebacivanje, na primer, stanovništva iz šćećinskog vojvodstva ili vroclavskog u varšavsko ili žešovsko praktično nema nikakve koristi, jer stanovništvu svuda preti opasnost. Naprotiv, suvišni pokreti stanovništva u zemlji otežali bi ozbiljno realizaciju odbrambenih planova. Te okolnosti su uticale da se oformi drugi pogled na evakuaciju i usvoje načela o iseljavanju stanovništva iz ugroženih centara.

Tako pod pojmom *iseljavanje* podrazumevamo prebacivanje odgovarajućeg dela stanovništva iz rejona (gradova, industrijskih centara) ugroženih neposrednim napadima oružja za masovno uništavanje u rejone koji su manje ugroženi, ili uopšte nisu ugroženi. Glavni cilj tog poduhvata je da se stanovništvo spasi od velikih gubitaka.

Uvođenjem termina „iseljavanje“ ne može se potpuno odreći od pojma evakuacije. Posle napada neprijatelja, iz kontaminiranih rejona mora se izvesti kontaminirano stanovništvo. Taj proces se teško može nazvati iseljavanjem, jer je to više evakuacija ranjenih i piginulih.

U nekim situacijama može nastati potreba da se iseli deo stanovništva iz zone borbenih dejstava vojske na frontu. To će takođe biti evakuacija. Tu pojavu moramo drugačije gledati nego za vreme II svetskog rata. Premeštanje stanovništva ne štiti ga od eventualnog napada neprijatelja, već naprotiv — izlaže ga još većim gubicima u kretanju nego u skloništima u zoni borbenih dejstava vojske. Tempo dejstava vojske može potpuno paralisati evakuaciju stanovništva i obratno — pokreti stanovništva mogu onemogućiti vojna dejstva. Evakuacija te vrste biće

svakako vrlo ograničena i može doći do izražaja samo u izuzetnim slučajevima, uglavnom za vreme oružanih sukoba koji se vode konvencionalnim sredstvima.

Koncepcija iseljavanja ima ogorčenih protivnika koji dovode u pitanje ne samo njene osnovne postavke već i mogućnosti izvršavanja. Oni tvrde da je u doba raketa i nadzvučnih brzina aviona, uz mogućnost iznenadnog izbijanja rata, isključeno iseljavanje iz prostog razloga što se nema vremena. Zatim kažu da sem tog navedenog glavnog razloga, na pozornicu stupaju mnogi drugi objektivni faktori. Po njihovom mišljenju, iseljavanje — pod pretpostavkom da ima vremena — znači premeštanje stanovništva iz mesta koja su ugrožena od neposrednih nuklearnih udara u rejone ugrožene od radioaktivnog zatrovanja, a to znači „prelazak sa kiše pod oluk“. Iseljavanje u svakom slučaju dovodi do razdvajanja članova porodica, do prelaska na privremeni nomadski način života, zahteva angažovanje ogromnog broja transportnih sredstava, prijem i smeštaj iseljenih, snabdevanje, dodeljivanje medicinske pomoći i tome slično. Sve to čak i predviđeno i organizovano do detalja može prevazići sva predviđanja u toku oružanog sukoba i dovesti do takvih poremećaja koji bi imali ozbiljne posledice i poljuljali bi poverenje u organe vlasti koji su organizovali tu akciju.

Protivnici iseljavanja često se ograđuju primerom paralisanja saobraćaja u većim gradovima usled atraktivnih sportskih priredbi, odlazaka na odmor i tome slično. Zakrčavanje ulica mehaničkim vozilima, gomilama biciklista i pešaka treba da bude primer kako teče iseljavanje pred opasnošću od nuklearnog udara.

Ti argumenti sigurno nisu bespredmetni, ali da li stvarno treba sve gledati u tako crnim bojama? Protivnici koncepcije iseljavanja tvrde da su skloništa jedina sredstva bezbednosti. Sigurno su skloništa dobra sredstva za zaštitu, ali zašto su i jedina?

Nema sumnje da se stanovništvo ne može potpuno obezbediti samo iseljavanjem. Pre svega, treba imati u vidu da se u slučaju izbijanja rata ne može preseliti čitavo

stanovništvo iz rejonâ koji su potencijalno ugroženi nuklearnim udarima. To bi prouzrokovalo prekid svake privredne delatnosti i to po pravilu u najvećim industrijskim, administrativnim i drugim centrima. Neophodno je deo stanovništva ostaviti u gradovima i industrijskim centrima, bez obzira na stepen njihove ugroženosti, i to radi izvršavanja životno neophodnih delatnosti u proizvodnji, uslugama i drugom. Ta činjenica zahteva da se obezbedi zaštita tog dela stanovništva. Iseljeno stanovništvo van ugroženih centara od neposrednog napada takođe zahteva da bude obezbeđeno od radioaktivne, hemijske i biološke kontaminacije. U oba slučaja dolazi u obzir smeštaj stanovništva u skloništa i zaklone koji ga obezbeđuju od dejstva oružja za masovno uništavanje.

Ne može se sigurno potceniti pretpostavka da će neprijatelj napasti iznenada ili da će upozorenje trajati vrlo kratko vreme, pa neće biti moguće izvesti planirano iseljavanje stanovništva.

U tom slučaju treba računati sa nemogućnošću iseljavanja stanovništva potpuno ili delimično i sa dopunskim gubicima među stanovništvom u napadnutim rejonima. Takva može biti stvarnost. No, postoji druga strana problema. Teško je pretpostaviti da će na čitavoj teritoriji zemlje biti jednovremeno napadnuti svi gradovi, industrijski centri, komunikacijski čvorovi i drugi objekti. Znači, iz nenapadnutih rejona treba u prvom redu iseliti stanovništvo, da bismo ga zaštitali od eventualnih udara.

Protivatomska skloništa treba da zaštite od posledica dejstva svih faktora uništavanja posle nuklearne eksplozije, a ne samo od jednog (to se uglavnom odnosi na skloništa u rejonima neposredno ugroženim od nuklearnog udara). U protivnom, sklonište neće odgovoriti svojoj nameni. Praktično rečeno, svako sklonište koje izdrži pritisak udarnog talasa treba istovremeno da štiti od uništavajućeg dejstva drugih faktora (ako je snabdeveno odgovarajućim uređajima, kao: filtroventilacionim, rezervama vode i tome slično). Na osnovu toga se može usvojiti zaključak da o izboru tipa i kvaliteta skloništa odlučuju parametri udarnog

talasa. No, u zoni potpunog uništavanja prilikom eksplozije atomske bombe jačine nekoliko stotina kilotona i nekoliko i više megatona, skloništa najčešće neće ostati neporušena. Kod površinske eksplozije bombe jačine 100 KT, dubina levka na suvom zemljištu može izneti oko 40 metara, a bombe jačine 2 MT oko 100 metara. Tome treba dodati još zonu posledica koje su nastale od potresa zemlje izazvanog eksplozijom. Teško je zamisliti da bi bilo moguće u praksi izgraditi skloništa koja garantuju bezbednost u takvom rejonu. Tu dolaze u obzir ne samo tehničke već uglavnom ekonomski mogućnosti. Nema danas zemlje na svetu, uključujući i dve atomske velesile, SSSR i SAD, koja bi bila u stanju da izgradi za celo svoje stanovništvo skloništa protiv dejstva eksplozije u centralnoj zoni zatrovanog rejonu.

Specijalisti civilne odbrane Velike Britanije proračunali su da bi prema programu, izgradnja skloništa koja bi imala specijalnu dobru konstrukciju za polovinu stanovništva, koštala oko 4 milijarde funti sterlinga. Istovremeno treba konstatovati da je dosadašnji ukupni budžet za civilnu odbranu Engleske iznosio 15 miliona funti.⁵⁴

Takođe nije bez značaja fakat da čak i ona skloništa koja izdrže udarni talas u sledećim zonama radiološki kontaminiranog zagadenog rejona, mogu da ne izvrše zadatak kada dođe u obzir dejstvo cestih faktora. Talas požara i vatre mogu blokirati filtraventilacione uređaje. Oštećenju ili uništenju mogu podleći izvori i cevi za vodu, kao i provodnici električne energije i kanalizacioni uređaji.

Do sada smo izneli samo nedostatke skloništa i iseljavanja stanovništva. Međutim, svako od tih sredstava zaštite ima i dosta pozitivnih osobina.

Oružane snage koje se bore na frontu izvode borbenu dejstva u brzom tempu. Situacije se mogu menjati gotovo munjevito. Nema, dakle, praktične mogućnosti da se grade skloništa za zaštitu jedinica koje vode borbu od udara oružja za masovno uništavanje. Usvojeno je načelo da je

⁵⁴ „Przeglad TOPL“ broj 5/63, strana 64.

decentralizacija vojske jedno od glavnih sredstava odbrane od nuklearnog oružja. Ništa ne стоји na putu da se slično načelo prihvati u odnosu na zaštitu stanovništva na celoj teritoriji.

Opasnost od iznenadnog i istovremenog napada neprijatelja na čitavu zemlju sigurno postoji. No, verovatnoća nije i izvršni čin. U najgorem slučaju, ako prvi udar oružja za masovno uništavanje nađe za vreme iseljavanja stanovništva, ono će biti paralisan samo u rejonu na koji su izvršeni udari. Van tog rejona ono će teći normalno. Ako iseljavanje bude izvedeno pre udara, otpada čitava tragika situacije.

Evakuacija stanovništva iz rejona koji mogu biti kontaminirani radioaktivnim padavinama, ne ide u prilog toga da ga ne treba iseljavati iz takvih rejona. U krajnjoj liniji bolje je braniti se od posledica dejstva radioaktivnih padina nego nemati nikakvih šansi da se preživi u rejonu neposrednog nuklearnog udara.

U prilog iseljavanju ide činjenica što će se uvek naći ljudi koji će pokušati da samovoljno napuste gradove ugrožene od nuklearnog napada. Njihov strah može biti povećan propagandom protivnika koji će davati lažne signale o napadu. Bojazan od privremenog nomadskog načina života u novom mestu boravka neće ugušiti strah od gubitka života uopšte. U takvoj situaciji kada nema neke organizacije koja bi se starala o kretanju stanovništva, dolazi do zakrčavanja ulica i puteva, što može izazvati tragične posledice. Ne ostaje, dakle, ništa drugo nego povezati instinkte dela stanovništva sa dobro organizovanim iseljavanjem.

Transportna sredstva, izbor puteva, određivanje mesta zastanaka, razmeštaj iseljenog stanovništva u izabrane rejone, prehrana, ukazivanje lekarske pomoći i tome slično nisu sigurno laki problemi. Teškoće u rešavanju ne znače da je nemoguće naći rešenje. Uspešno rešavanje tih pitanja zavisi samo od organizacione sposobnosti rukovodećih organa koji se staraju o iseljavanju i disciplini stanovništva ako shvata cilj svega ovoga.

I pored svih nedostataka, skloništa nisu beznačajna sredstva zaštite. U centralnoj zoni atomski zagađenog rejona ta skloništa mogu i da ne budu sigurna, dok će u drugim zonama sigurno biti. U rejonima koji nisu izloženi neposrednom nuklearnom udaru, ali mogu biti ugroženi radioaktivnim padavinama iz oblaka koji se pomera, ili od hemijskog napada, ili od dejstva biološkog oblaka, skloništa i razni zakloni poljskog tipa predstavljaju dobro sredstvo zaštite.

Rezimirajući problem skloništa i iseljavanja, može se reći da primena samo jednog od tih sredstava ne rešava problem zaštite stanovništva. Dobro organizovano, uredno i blagovremeno izvršeno iseljavanje dela stanovnika iz centara koji su ugroženi od napada oružja za masovno uništavanje, omogućava da se izbegnu ogromni gubici u ljudstvu. Stanovništvo koje ostaje u rejonima ugroženim od neposrednog udara mora imati na raspolaganju odgovarajuća skloništa i zaklone. Stanovništvo cele zemlje treba da se koristi zaklonima koji štite od radioaktivnih padavina i hemijskog trovanja.

Načela iseljavanja

Pošto se iseljavanje usvoji kao jedan od glavnih skupnih sredstava zaštite stanovništva od posledica udara oružja za masovno uništavanje, neophodno je utvrditi izvesna načela iseljavanja, njegovog organizovanja i načina izvođenja.

Kao što je napred rečeno, neće celo stanovništvo iz gradova i rejona ugroženih od napada oružjem za masovno uništavanje biti iseljeno, jer bi to dovelo do prestanka svake proizvodne i uslužne delatnosti, neophodnih kako za oružane snage tako i za civilno stanovništvo. To rezonovanje može izgledati nelogično. Grad posle nuklearnog udara prestaje biti proizvodni centar i zahteva pomoć spolja. Nesumnjivo je tako, ali sada dolaze u obzir i drugi faktori. Za vreme mira teško je predvideti planove protivnika. Pla-

nira se i priprema iseljavanje stanovnika iz svih ili iz većine gradova i rejona koji su potencijalno ugroženi. Stvarnost može biti drukčija. Ne moraju svi gradovi istovremeno u prvom udaru biti napadnuti. Gradovi koji nisu potpuno uništeni moraju izvršavati svoje funkcije. Ne može se pretpostaviti da će svi gradovi, bez obzira na njihov položaj i značaj, biti napadnuti u toku rata. To bi bilo jednako potencijivanju mogućnosti jedinica protivvazdušne odbrane zemlje, dejstva operativnih jedinica na spoljnem frontu, kao i priznati načelo da svaki grad mora biti uništen samo zato što je grad, bez obzira na njegov privredni, vojni i kulturni značaj.

Prilikom podele stanovništva na ono koje će biti iseljeno i koje će ostati u gradu, glavni kriterijum je *ekonom-ska korist*. U ugroženom gradu ili rejonu ostaće kolektivi proizvodnih, uslužnih, komunalnih i komunikacijskih zavoda, deo uredskih službenika, služba za zaštitu reda i sigurnosti i tome slično. Sa tim delom stanovništva u gradu će ostati odgovarajući partijski i administrativni organi. Taj elemenat je suštinski ne samo s obzirom na potrebe rukovođenja životom i delatnostima grada do momenta napada i rukovođenja službe spasavanja posle napada, već i radi psihološkog uticaja na stanovništvo koje ostaje u gradu. Stav Stefana Stažinskog, predsednika grada i civilnog komesara za odbranu Varšave, pozitivno je uticao na odbranu stanovništva glavnog grada 1939. godine. Za vreme okupacije, Poljska radnička partija je znala da dobije podršku širokih masa društva, to jest zahvaljujući neposrednoj vezi centralnog rukovodstva i teritorijalnih vlasti s radničkom klasom, radnim seljaštvom i naprednim krugovima drugih društvenih grupa.

Iseljavanje će u prvom redu obuhvatiti: decu, žene, starce, invalide, bolesne i lica čija delatnost nije tesno vezana sa dotočnim gradom ili rejonom: učitelje, vaspitače i negovatelje predškolske dece, naučne radnike, deo medicinskog personala i tome slično.

1962. godine, od 19,880.000 stanovnika gradova Poljske, omladine do 15 godina i lica preko 60 godina bilo je oko

6,000.000 (40%).⁵⁵ Ostali stanovnici gradova predstavljaju oko 9,000.000 oba pola, manje-više u tom istom procentu. Ako se uzme da će iseljavanje iz te grupe obuhvatiti samo oko 50% žena, to jest oko 2,500.000 lica, ukupan broj ljudi za iseljavanje biće oko 8,500.000, ili oko 60% celokupnog stanovništva gradova. Taj proračun je vrlo prost. Broj žena koje treba da budu iseljene je znatno veći, a u grupi muškaraca od 16 do 60 godina takođe izvestan broj osoba neće morati da ostane u gradovima. Na osnovu toga može se zaključiti da broj ljudi koji treba da se iselete iz ugroženog grada može obuhvatiti oko 60—70% od opšteg broja stanovnika.

Da li je to načelo obavezno za sve gradove? 1962. godine imali smo u celoj zemlji 783 grada, od kojih:

— ispod 5.000 stanovnika	— — —	311 gradova
— 5.000—10.000 stanovnika	— — —	214 gradova
— 10.000—100.000 stanovnika	— —	236 gradova
— preko 100.000 stanovnika	— —	22 grada ⁵⁶

Ne izgleda da bi gradovi do 10.000 stanovnika predstavljali koristan cilj oružja za masovno uništavanje zbog svog privrednog, administrativnog ili kulturnog značenja. Moglo bi se prihvati da se u načelu iseli oko 60—70% stanovništva iz gradova koji broje preko 10.000 stanovnika. Taj procenat se može menjati, pa ga ne treba shvatiti kao stalan. Mogu postojati i gradovi koji su naseljeni većim brojem stanovnika, ali nemaju naročito razvijenu industriju, ili se nalaze van interesantnih zona ili pravaca glavnog interesa neprijatelja. Iz takvih gradova stanovništvo se verovatno neće iseljavati. Naprotiv, biće takvih slučajeva kada će i gradovi sa manjim brojem stanovnika biti izloženi dejstvu oružja za masovno uništavanje. To se može odnositi na gradiće koji se nalaze blizu većih industrijskih gradova ili centara, važnih komunikacijskih ili vodenih čvorova i tome slično. Iseljavanje će u ovom slučaju biti neophodno.

⁵⁵ Rocznik Statystyczny 1963, str. 18, tabela 12.

⁵⁶ Vidi napomenu 56, strana 22, tabela broj 6.

Sledeći suštinski problem je vreme iseljavanja gledano iz dva aspekta: momenta donošenja odluke o iseljavanju i vremena koje je potrebno za iseljavanje.

Za vreme izrazitog zaoštravanja međunarodne situacije i neposredne opasnosti od raketno-nuklearnog napada, predstavnici državne vlasti mogu doneti odluku o otpočinjanju iseljavanja stanovništva i dela materijalnih i kulturnih dobara. Donošenje takve odluke nije laka stvar. Prečesto iseljavanje može prouzrokovati ogromne materijalne gubitke narušavanjem normalnog rada narodne privrede. Zakasnela odluka može učiniti da se iseljavanje izvodi za vreme udara oružja za masovno uništavanje. U tom slučaju treba računati na dezorganizaciju i na ogromne naknadne gubitke u ljudstvu.

Mogućnosti savremenih sredstava vazdušnog napada rečito govore da treba uzeti u ozbir i takvu eventualnost. Izgleda da u svakom slučaju organi koji rukovode odbranom od oružja za masovno uništavanje ne mogu planirati rad samo u varijanti ranijeg donošenja odluke i potpunog iseljavanja stanovništva do momenta nanošenja prvih udaraca. Ti organi se moraju pripremiti za dejstvo u naj složenijim situacijama.

Faktor vreme rađa težnju da se maksimalno skrati proces iseljavanja, pa otud i problem daljine na koju se stanovništvo iseljava. Radi ilustracije navećemo sledeći primer: bomba jačine 1 MT eksplodira iznad centra grada. Četvrta zona atomskog rejona koji je zatrovani dostiže u poluprečniku oko 30 km od epicentra eksplozije. Ako pretpostavimo da će se snage i sredstva za učešće u spasavanju nalaziti iza granica četvrte zone, stanovništvo ne može biti iseljeno na manju daljinu od 40 km (crtež 4). Termonuklearna bomba ne mora eksplodirati iznad centra grada. Imajući u vidu rasturanje raketa ili netačno izbacivanje bombi iz aviona, treba pretpostaviti da ta udaljenost može biti i veća. Ne uvek i ne iznad svakog grada ne mora eksplodirati baš bomba jačine 1 MT, već mogu biti upotrebljene manje. To će uticati na smanjivanje daljine na koju se iseljava. Prilikom eksplozije bombe jačine 100

KT, ta udaljenost može iznositi oko 20 km. Pri opštem razmatranju prihvaćen je prosek oko 30 km. U tom slučaju iseljavanje pomoću automobila trajaće oko 3—4 časa, a peške do dva dana. Treba smatrati da ova poslednja procena utiče na planiranje iseljavanja.

Nemoguće je pretpostaviti da se potpuno iseljavanje stanovništva može sprovesti samo upotrebom automobila.

Odvođenje stanovništva iz grada na daljinu od oko 30 km obezbediće mu zaštitu od raketno-nuklearnog udara, ali neće konačno rešiti pitanje iseljavanja. Ogromna gustina stanovnika u toj zoni ne može se održati s obzirom na životne uslove i eventualno otežano manevrisanje snagama i sredstvima koje učestvuju u akcijama za spasavanje u atomski zagađenom rejону. Pojavljuje se potreba da se deo stanovništva preseli u udaljenije rejone od grada. Zbog toga se primenjuje podela na dve etape iseljavanja: bliskog i daljeg iseljavanja.

Cilj etape bliskog iseljavanja je odvođenje stanovništva iza predviđene zone zagađenog rejona i njegovu zaštitu od posledica udara. Etapa daljeg iseljavanja obuhvata preseljavanje stanovništva u stalna mesta boravka i njegovo uključivanje u opštu odbranu zemlje.

Zavisno od momenta donošenja odluke i vremena koje se ima za iseljavanje, stanovništvo može biti prebačeno neposredno do stalnih mesta boravka. U tom slučaju neće doći do podele na dve etape.

Proces daljeg preseljavanja ne može trajati suviše dugo. U stvari, u toj etapi stanovništvu ne preti opasnost od neposrednog nuklearnog udara, već mu u rejону kuda je preseljen preti opasnost od radioaktivnih padavina, hemijskog i biološkog trovanja. Potreba da se život stabilizuje i oživi društveno koristan rad, govori u prilog mogućnosti brzo smeštaja stanovništva u novo, stalno mesto boravka.

Sa dužinom trase daljeg iseljavanja i vremenom trajanja vezan je sistem rukovođenja akcijom u celini. Svi teže tome da iseljavanjem od početka do kraja rukovodi jedan organ vlasti, kao, na primer, jedan vojvodska narodni odbor. Prenošenje rukovodstva akcije sa jednog na odbore

susednih vojvodstava zahteva dodatnu organizaciju saradnje, određivanje trajanja pojedinih perioda za izvršavanje zadataka, uzajamno korišćenje iskustava dva ili više organa vlasti i tome slično.

Svi navedeni faktori sugerišu da se iseljavanje vrši u granicama administrativnih srezova i vojvodstava. Vojvodstva u Poljskoj u proseku imaju ovalni ili pravougaoni oblik sa sedištem u centru. Slična je stvar sa gradovima koji su sedišta srezova. To uprošćava u načelu iseljavanje iz vojvodskeih i sreskeih gradova. Usvajanje navedenog rešenja neće biti moguće u svim vojvodstvima. Stanovništvo iz niza gradova Šlezije ne bi se sigurno moglo smestiti u vojvodstvo Katovice. Susedna vojvodstva morala bi primiti deo stanovništva Šlezije.

Praktična realizacija opštег načela iseljavanja stanovništva u granicama vojvodstva i srezova, sem toga, zahteva razmatranje i drugih činjenica kao: veličinu teritorije u koju se premešta stanovništvo iz ugroženih gradova; mrežu komunikacija, snabdevanja i obezbeđivanje sanitarnih uslova; mogućnost zapošljavanja stanovništva koje se doselilo i tome slično. Poslednji faktor je neobično važan. Od momenta izbjijanja rata, opasnost po gradove i industrijske centre od udara oružja za masovno uništavanje neprekidno će postojati. Iseljavanje se ne može tretirati kao hitan i kratkotrajan akt. Sem toga, iz čisto organizacionih i psiholoških obzira, bilo bi besmisleno prebacivati stanovništvo iz rejona iseljavanja u grad i obratno. Ako se usvoji načelo premeštanja stanovništva u rejone za stalno naseljavanje, što znači za sve vreme oružanog sukoba, neophodno je trajno zaposliti to stanovništvo i uključiti ga u organizovan i koristan rad.

Planiranje, organizacija i sprovođenje iseljavanja stanovništva iz gradova i rejona ugroženih od udara oružjem za masovno uništavanje dele se za odgovarajući vremenski period na centralne državne vlasti, vojvodske, sreske i lokalne vlasti — gradskih i seoskih opština i naselja. Lokalni uslovi u pojedinim administrativnim jedinicama nisu jednaki zbog čega je nemoguće obraditi detaljan plan ise-

ljanja za čitavu zemlju. Izgleda da će u nadležnosti centralnih vlasti ostati sledeća pitanja: utvrđivanje ugroženih centara i rejona i opštih načela iseljavanja; dodeljivanje dopunskih rejona onim vojvodstvima koja nisu u stanju da izvrše iseljavanje u svojim granicama (na račun drugih vojvodstava); dodeljivanje vojvodstvima snaga i sredstava (transportnih, mediko-sanitarnih, rezervi prehrambenih artikala, goriva i tome slično) iz opštih rezervi zemlje; podela važnijih puteva za potrebe oružanih snaga i iseljavanje stanovništva i način njihovog korišćenja; regulisanje sadejstva između susednih vojvodstava; utvrđivanje vremena otpočinjanja iseljavanja. Detaljno planiranje i organizacija iseljavanja uglavnom pripadaju vojvodskim i sreskim vlastima. Neposredne pripreme i izvršenje ostaju sreskim i lokalnim vlastima — gradskim, opštinskim i naselja.

Na osnovu direktiva centralnih vlasti i ocene stanja i mogućnosti terena, vojvodske vlasti planiraju iseljavanje, počinjući od: klasificiranja gradova čije stanovništvo treba iseliti; određivanje broja osoba koje ostaju u gradovima i koje treba iseliti; izbora privremenih i stalnih rejona iseljavanja i puteva koji vode do njih; podele transportnih sredstava koja su namenjena za prebacivanje stanovništva koje se seli.

Te glavne postavke predstavljaju bazu za planiranje i organizovanje elemenata koji obezbeđuju iseljavanje, a to su: obezbeđivanje unutrašnjeg poretka i regulisanje saobraćaja na putevima i u rejonima kuda se iseljavaju; prikupljanje neophodnih rezervi prehrambenih artikala, lekova i drugih artikala za prve potrebe u rejonima kuda se iseljavaju, organizacija mediko-sanitarne pomoći, smeštaja i tome slično.

Rad vojvodskih vlasti ne može biti uopšten. Neophodnost da se akcije sreza povežu sa težnjama odvojenih gradova i drugih srezova zahteva vrlo detaljne podatke i rješenja. U proces planiranja iseljavanja na stepenu vojvodstva uključuju se sreske i mesne vlasti odvojenih gradova. Često je, radi usaglašavanja primljenih prepostavki sa

realnim mogućnostima, neophodno izvršiti komandantsko izviđanje na terenu.

Sve radnje u periodu kada sreske i lokalne vlasti (gradske, seoske i naselja) organizuju i pripremaju iseljavanje imaju u najviše slučajeva praktični karakter. Njihov broj je ogroman i nemoguće ih je sve navesti, pa ćemo se ograničiti na neke i to: stroga evidencija stanovništva i određivanje sledovanja svakom građaninu; organizovanje sabirnih punktova za iseljavanje i etapnih punktova; evidencija lokalna i prostorija i priprema smeštaja iseljenog stanovništva po stalnim rejonima boravka; prijem stanovništva koje je stiglo u mesto gde treba da se smesti i zaštita od eventualnog zatrovavanja radioaktivnim padavinama, hemijskim i biološkim sredstvima; zapošljavanje tog stanovništva; eventualno otvaranje škola za decu; omogućavanje rada bolnicama koje su se preselile iz ugroženih rejonova i tome slično.

Naročito važan problem za sreske i lokalne vlasti je priprema samog stanovništva koje treba da se iseli. Kuda ide i kako će tamo živeti — to su pitanja na koja svaki građanin treba da dobije odgovor od svojih lokalnih vlasti. Sva lica koja su došla u obzir za iseljavanje treba da znaju cilj priprema i da im je jasno da će na putu, čim stignu u mesto boravka, dobiti pomoći svake vrste (sanitetske stanice za ranjene i bolesne, mesta dekontaminacije, gde se deli hrana i tome slično), a u rejonu gde će biti smešteni da im je obezbeđen smeštaj, odgovarajući posao i minimum životnih potreba. Oni treba, sem toga, da znaju da u drugim mestima i na drugim putevima ne mogu računati na organizovanu zaštitu i da će biti prepušteni sami sebi.

Čak i najdetaljnije pripreme iseljavanja neće uvek doprineti potpuno tome da se izbegnu samovoljna premeštanja stanovništva. U tim slučajevima biće opravdana sredstva prinude. No, primena same prinude neće imati odlučujućeg uticaja na pravilno sprovođenje iseljavanja. Smatra se da će planovi i organizacija iseljavanja morati biti tako dobri, da utiču na grupe ljudi koje obuhvati panika. Radi toga mogu biti predviđeni rezervni punktovi

za iseljavanje. Oni bi se nalazili na periferiji gradova iz kojih se seli stanovništvo i to blizu glavnih izlaza ulicâ. U tim punktovima bi se grupisale „izbeglice po vlastitoj želji“, izvršio bi se njihov popis i sprovele neophodne sanitetske mere. Posle stišavanja panike i formiranja kolone, stanovništvo bi se uputilo u rejone predviđene za iseljavanje.

Sem samovoljnog napuštanja gradova i rejona koje ugrožavaju izvesne grupe stanovništva, nije isključena bojazan da će se pojaviti i takvi koji neće hteti da se sele. Bojazan od eventualnog razdvajanja članova porodica, gubitak vlastitog stana i imetka može nekad nadvladati strah.

Da bi se izbegle ili u najmanju ruku ublažile mogućnosti samovoljnog preseljavanja ili protivljenja preseljavanju, vojvodske vlasti treba da imaju zakonski dokument kojim se ograničava samovoljno kretanje stanovništva.

Skloništa i zakloni

Za stanovništvo koje će ostati u gradu i industrijskim centrima, kao i za ono koje nastanjuje neugrožene oblasti ili manje ugrožene (tu dolazi u obzir i stanovništvo koje je premešteno iz ugroženih gradova) nužno je pripremiti odgovarajući zaštitni smeštaj. Tu dolaze do izražaja skloništa i razni zakloni.

Prilikom izgradnje skloništa i zaklona teži se da oni budu različite izdržljivosti, zavisno od stepena opasnosti dejstva oružja za masovno uništavanje. Izgradnja skloništa koje bi bilo jedinstveno za čitavu zemlju praktično je nemogućna i nema nikakvog opravdanja. U rejonima koji su ugroženi od neposrednog udara nuklearnog oružja treba izgraditi teška skloništa. U rejonima gde se predviđaju radioaktivna i hemijska trovanja dovoljni su uređaji obične konstrukcije. Uzimajući u obzir stepen opasnosti i posledica dejstva oružja za masovno uništavanje, mogu se usvojiti sledeći orientacioni tipovi skloništa i zaklona:

1. U predviđenim rejonima udara oružja za masovno uništavanje treba graditi skloništa koja će izdržati dejstvo svih faktora oružja za masovno uništavanje. Ipak treba navesti da u centralnoj zoni atomski zatrovanog rejona, i teški zakloni mogu biti uništeni ili oštećeni.

2. Na teritoriji koja se nalazi neposredno do rejona izloženih udara nuklearnog oružja, treba graditi skloništa ili zaklone koji obezbeđuju od oslabljenog dejstva nuklearne eksplozije (što zavisi od udaljenosti nulte tačke eksplozije, oslabljene snage udarnog talasa i radioaktivnog zračenja) i eventualnih radioaktivnih padavina (kada se radi o površinskim eksplozijama).

3. Na ostalom delu teritorije treba graditi poljske zaklone razne vrste, prilagođavati podrumе, jarkove, rovove i tome slično.

Opasnost od posledica nuklearne eksplozije ne treba da utiče na odricanje od gradnje makar i najobičnijih zaklona. Debljina slojeva zemlje od 28 cm, drveta od 50 cm, oklopa 5,6 cm i betona od 20 cm slabi dejstvo radioaktivnog zračenja četiri puta. To znači da obična zemlja uspešnije štiti od drveta, baš kao i beton. Prilikom eksplozije bombe jačine 20 KT, intenzitet zračenja na udaljenosti od 800 metara iznosi 5000 rendgena, a na 1600 metara 100 rendgena. Četverostruko umanjivanje dejstva faktora oružja za masovno uništavanje, sklanjanjem stanovništa u zaklone čiji je zaštitni sloj debio 28 cm, nije za potcenjivanje.

Skloništa i zakloni se dele na razne vrste i kategorije, zavisno od namene, izdržljivosti i zaštitnih svojstava, konstrukcije, položaja na terenu i tome slično. U našim uslovima najčešće nailazimo na sledeće vrste: skloništa, rovove, trapove, galerije i druge uređaje za obezbeđenje.

Skloništa su teški ili ojačani bunkeri. Mogu da izdrže snagu udarnog talasa posle atomske eksplozije (zavisno od položaja skloništa u odnosu na epicentar eksplozije i jačinu eksplozije) i parčadi razne vrste. Ona štiti od otrovnih sredstava, radioaktivnog zračenja i otporna su na dejstvo vatre. Zavisno od položaja, mogu se postaviti samostalno ili u sklopu zgrada. Prva se načelno postavljaju na prostoru

gde nema zgrada: po parkovima, vrtovima, većim dvorištima i tome slično. Ona mogu biti od jednog ili više spratova. Njihova veličina zavisi od kategorije kojoj pripadaju, površine terena i realnih potreba. Iz obzira ekonomičnosti ne rade se manja skloništa od onih za 50 osoba, a gornja granica, zavisno od tipa i vrste skloništa, može dostizati nekoliko hiljada lica. Neke zapadne zemlje, naročito skandinavske, izradile su poslednjih godina skloništa u stenama. Za vreme mira upotrebljavaju ih za smeštaj razne robe, kao magacine ili garaže.

Kao skloništa teškog tipa mogu uspešno biti korišćeni rudnici. To se ne odnosi na prirodne rudnike kojima preti opasnost od pojave raznih gasova i neotporni su na izbijanje požara. Oni se adaptiraju u skloništa ne samo za osoblje koje u njima radi i za mesno stanovništvo, već se u njih mogu smeštiti magacini, pa čak i fabrike. Montiranje filtroventilacionih uređaja u okнима rudnika štiti njegovu unutrašnjost od prodora otrovnih i radioaktivnih sredstava, a primena unutrašnjih komora obezbeđuje od udarnog talasa.

Skloništa u okviru zgrada prave se u toku podizanja novih građevina. Troškovi oko njihovog podizanja, u poređenju sa drugim skloništima, relativno su mali, odnosno najniži. Opšti porast troškova građevine pri izradi skloništa u zgradama iznosi oko 4-6%. Tehnički zahtevi koji se postavljaju pre izgradnje skloništa te vrste, u načelu se ni po čemu ne razlikuju od skloništa koja su odvojena, a iste su kategorije. Njihova izdržljivost se ceni prema izdržljivosti zidova gornjih spratova uzdrmane građevine.

Izgradnja novih skloništa je zbog ekonomičnosti dosta ograničena, jer kasnije dolazi do izražaja prilagođavanje podruma, pa čak i delova suterena. Zakloni te vrste imaju dosta odlika, vrlo su prosti i laki za uređivanje, nisu skupi, nalaze se blizu stanova, a s obzirom na zaštitu od posledica udara oružja za masovno uništavanje, ne ustupaju lakšim tipovima skloništa u zgradama ili onim koji su odvojeni.

Da bi skloništa izrađena u podrumima ispunila svoj zadatak, moraju odgovoriti određenim tehničko-građevinskim uslovima. Zgrada u kojoj treba da bude uređeno sklonište treba u odgovarajućoj meri da bude izdržljiva na udarni talas, na dejstvo komada od granata i da bude otporna na dejstva zapaljivih sredstava. Spratovi iznad skloništa ne smeju biti preterano opterećeni, a prostorije koje su predviđene za sklonište moraju imati masivnu železno-betonsku ili betonsku tavanicu, svod ili tavanicu od cigle koja je postavljena na gvozdene ili gvozdeno-betonske grede. Sklonište u podrumu treba da ima najmanje jedan rezervni izlaz koji bi bio tako postavljen, da ga ruševina ne može zatrpati.

Sa gledišta zaštite zatrovavanja razlikuju se skloništa sa ventilacijom i bez nje. Prva su snabdevena filtroventilacionim uređajima za prečišćavanje zagađenog vazduha koji se uzima spolja. Takva skloništa obezbeđuju dugo-trajan boravak ljudi koji nemaju potrebe za individualnim sredstvima zaštite od bojnih otrova. Skloništa sa ventilacijom su dobro zaptivena i hermetički zatvorena. I ona bez ventilacije su zaptivena, ali nemaju filtroventilacione uređaje. Vreme boravka ljudi u takvom skloništu je ograničeno i zavisi od količine vazduha i broja osoba u njemu. Ta skloništa ne obezbeđuju duži boravak, ali omogućavaju da se izdrži napad, a zatim da se ljudstvo pripremi za izlazak na teren, pa ako je zatrovani, da upotrebe individualna zaštitna sredstva.

Rovovi su namenjeni za kratkotrajnu zaštitu ljudi. Oni obezbeđuju u dovoljnoj meri od udarnog talasa posle atomske eksplozije (što zavisi od udaljenosti od epicentra eksplozije), svetlosnog zračenja, razornog dejstva i od parčadi razne vrste. Ako se u njima montiraju filtroventilacioni uređaji, oni štite i od radioaktivnih i otrovnih sredstava. Izgrađuju se na otkrivenim mestima — u vrtovima, parkovima, travnjacima, većim dvorištima i drugim terenima gde nema građevina. Svi moraju biti pokriveni slojem zemlje debelim najmanje 50-75 santimetara. Prosečno se u njih smešta 25-75 osoba. Grade se od materijala koji su

pristupačni u mesnim uslovima: betona, cigle, kamena, drveta, šiblja. Najpraktičnija je njihova izgradnja od prerađenih gotovih elemenata.

Zemunice je lako napraviti. Njihova izgradnja ne zahteva stručne pripreme niti specijalan materijal, a vrlo su efikasne. Štite do izvesne mere od udarnog talasa i parčadi, a ako se dobro zapte i snabdeju filtroventilacionim uređajima — može zaštititi i od radioaktivnih i hemijskih sredstava. Tehnika izrade zemunica je slična izradi rovova, s tom razlikom što se razlikuju veličine i planiranja. U toku borbenih dejstava dosta su zemunice uređivane kao privremene stambene prostorije. Njihov kapacitet je dosta mali — do 30 osoba.

Na planinskom i talasastom zemljištu mogu biti rađene takozvane *galerije* (podzemna skloništa). Ako se na odgovarajući način urede, štite od svih sredstava trovanja. Zaštitni pokrivač tu uglavnom predstavlja sloj zemlje ili kamena koji iznosi čak i nekoliko desetina metara debeline. Ta skloništa se rade u obliku slepog pravougla koji se kopa u podnožju brda. Zavisno od vrste zemlje, galerije mogu biti ojačane drvenim okvirima.

Zaštitni uređaji se primenjuju uglavnom za zaštitu radnika koji kontrolišu rad mašina i uređaja. Te mašine se s obzirom na tehnološki proces, ne isključuju za vreme opasnosti od napada. Zaštitni uređaji su mali i služe za za jednu do dve osobe. Oni do izvesne mere štite od udarnog talasa i parčadi. U većini slučajeva to su železno-betonske ili čelične konstrukcije, koje po obliku podsećaju na kupole. Takva mala skloništa mogu biti primenjivana i za osmatračko-merničke punktove, regulisanje saobraćaja i za službu bezbednosti.

Sve zaštitne prostorije obezbeđuju se svetлом, vodom, protivpožarnom opremom, opremom za radove na spasavanju (lopatama, pijucima, sekircicama i tome slično), i apotekama prve pomoći. Poslednjih godina za skloništa teškog tipa u većim gradovima i industrijskim centrima obezbeđuju se geofoni koji olakšavaju ekipama za spasavanje da pronađu skloništa zatrpana ruševinama.

U pogledu namene razlikuju se skloništa koja vrše funkciju centara komandovanja, upravljanja i veze, i ona za zaštitu stanovništva. Ova poslednja se mogu podeliti na: opšta, fabrička i lokalna. Opštim se mogu koristiti svi građani kada nađe opasnost; fabrička se pripremaju na terenu preduzeća za njihove kolektive, dok su lokalna ona u zgradama, kao i zakloni drugog tipa koji su uglavnom namenjeni za stanovnike jedne ili više stambenih zgrada.

Skloništa se grade u mirnodopskom periodu. To ne znači da moraju biti potpuno nerentabilni objekti koji se mogu koristiti samo za vreme rata. U mnogim zemljama ona služe kao garaže, magacini, pa čak i podzemne kafane, sale za igru i tome slično. Drugi zakloni (prilagođeni podrumi, rovovi, zemunice i tome slično) grade se ili prilagođavaju za upotrebu u periodu opasnosti od izbjivanja oružanog sukoba, na osnovu obične dokumentacije i instrukcija koje se pripremaju za vreme mira.

Sredstva lične zaštite

Kolektivna zaštita obuhvata: iseljavanje, skloništa i zaklone. Ali ne pruža se uvek i svakome prilika da se njima koristi. Na primer, u toku iseljavanja pojavljuje se opasnost od trovanja stanovništva okupljenog u rejonima odmora od radioaktivne prašine. Seosko stanovništvo može biti izloženo zatrovavanju za vreme rada u polju. Snage određene za spasavanje moraju po pravilu raditi na terenu koji je zatrovani. Ovi faktori su uslovili potrebu postojanja sredstava lične zaštite. Ta sredstva se dele na ona koja štite organe za disanje i oči, u koja spadaju gas-maske sa filtrima i izolacijom, i sredstva koja štite kožu, a namenjena su uglavnom za osobe koje učestvuju u akcijama za spasavanje u zatrovanim rejonima. Zavisno od namene, sredstva za zaštitu kože sastoje se iz nekoliko kompleta. Na primer, kompleta lake odeće (gas-maska, pantalone zajedno sa zaštitnim čarapama, bluza sa kapuljačom), kompleta zaštitne odeće (gas-maska, gumiran zaštitni kombi-

nezon, rukavice i cipele od gume i ogrtač) i tome slično. Jedno od sredstava lične zaštite su takođe protivhemski paketi koji sadrže rastvore za dezinfekciju, a služe za otklanjanje kapi otrovnih sredstava, radioaktivnih tela, kao i bioloških sredstava.

Sem formacijskih, specijalno izrađenih sredstava lične zaštite, u mnogo slučajeva mogu biti korišćena s uspehom priručna sredstva u obliku tampona, pelerina sa kapuljačom, vreća, običnih cipela, gumenih rukavica i tome slično.

Zaštita objekata narodne privrede

Glavni cilj odbrane od oružja za masovno uništavanje je spasti što veći broj ljudi. No, to nije i jedini cilj. Potrebe odbrane zemlje, nužnost snabdevanja i popune operativnih i jedinica teritorijalne odbrane zemlje, stvaranje neophodnih uslova za život stanovništva, sve to primorava odbranu od oružja za masovno uništavanje da obezbedi dugotrajnost i vitalnost rada narodne privrede.

U prvi plan kod tog problema izbija priprema industrijskih kombinata, komunikacija i veze.

U prošlim ratovima, vitalnost industrije i komunikacija bila je u velikoj meri uslovljena njihovim razmeštajem u odnosu na liniju fronta. Industrijski kombinati, komunikacijski i čvorovi veze koji su se nalazili van dometa avijacije i zone dejstva prodora neprijateljskih kopnenih snaga radili su bez smetnji. U savremenom ratu nikakav razmeštaj industrijskih objekata ili komunikacija i veze u pozadini neće im potpuno obezbediti sigurnost.

Često se smatra da zaštita industrijskih objekata može biti rešena na taj način ako se stanovništvo iseli ili skloni pod zemlju i primeni sredstva lične zaštite.

Kada se radi o zemljama koje su po površini male, iseljavanje se ne može shvatiti kao premeštanje industrijskih objekata iz rejona ili gradova koji su ugroženi u druge krajeve. U novim rejonima, taj razmeštaj može ta-

kođe biti cilj koji se isplati napasti nuklearnim oružjem, što znači da se veličina opasnosti po njih ne smanjuje. Proces premeštanja industrijskih preduzeća zahteva učešće ogromnog broja radnika. Ako odluka o iseljavanju bude doneta kratko vreme pre eventualnog napada protivnika, izvršenje odluke je nerealno. S druge strane, nije sigurno da će se vlast ma koje zemlje odlučiti da premeštaju svoje industrijske zavode nekoliko nedelja ili meseci pre eventualnog izbjivanja oružanog sukoba. Nije sigurno da će taj konflikt izbiti, ali je dezorganizovanje narodne privrede u tom slučaju neizbežno. Iseljavanje povlači za sobom i niz tehničkih, proizvodnih, transportnih i drugih komplikacija. One mogu paralizati proizvodnju čak i ako ne dođe do vazdušnog napada neprijatelja.

Od jula do novembra 1941. godine u SSSR-u su prebačena 1523 industrijska preduzeća istočno od Urala. U tom procesu bilo je ogromnih teškoća. Od 26 fabrika i fabričkih odeljenja hemijske industrije koje su evakuisane na istok (trebalo je evakuisati 36), do sredine decembra prebačeno je na određena mesta samo 8, od kojih je počelo da radi manje od polovine.⁵⁷

Izgleda da se pod pojmom premeštanja industrije podrazumeva uglavnom prebacivanje delova za proizvodnju iz industrijskih preduzeća koji se nalaze u ugroženim rejonima, u zavode koji se nalaze na drugim teritorijama. To prebacivanje ne obuhvata sve grane industrije. Rudarstvo i energetika sigurno neće moći izmeniti svoj proizvodni program.

Premeštanje industrije, komunikacijskih i objekata veze, sa gledišta odbrane od oružja za masovno uništavanje može biti realizovano u određenom stepenu u mirnodopskom periodu. Tu se pre svega radi o lokaciji novoizgrađenih zavoda i čvorova, o njihovom smeštanju na izvesnu udaljenost od gradova, vojnih objekata i o izbegavanju zbijene gradnje u jednom rejonu. Taj problem ima i drugi

⁵⁷ Historia Wielkiej, Wojny Narodowej Związku Radzieckiego, t. II, Warszawa 1965, strana 194.

aspekt. Izgradnja u određenom rejonu većeg industrijskog kombinata povlači za sobom po pravilu izgradnju novog grada, komunikacijskog čvora i tome slično. Oko kombinata koji nosi ime Lenjina izrastao je za 10 godina sto hiljaditi grad. Slično je sa Plockom, Pulavama i drugim gradovima u Poljskoj. Na kraju, pretpostavke o iseljavanju gube na vrednosti usled prirodnih zakona privrednog razvoja. U takvim slučajevima jedino rešenje je lokacija stambenih naselja na odgovarajućoj udaljenosti od industrijskih preduzeća i većih komunikacijskih čvorova. Ta udaljenost treba da bude određena na osnovu mirnodopskih potreba industrijskog centra (komunikacijskog) i uslova protivatomske bezbednosti za vreme rata. Srećno je rešenje ako se ta dva elementa međusobno poklapaju, kao što, na primer, zeleni pojas koji odvaja preduzeće od stambenog naselja, doprinosi boljem sanitetsko-higijenskom obezbeđenju stanovništva.

Smeštaj industrijskih zavoda pod zemlju nije prosta stvar. U II svetskom ratu hitlerovci su planirali izgradnju podzemnih prostorija sa površinom oko $9,000.000\text{ m}^2$, a uspeli su da izgrade objekte koji su obuhvatili površinu jedva od $1,500.000\text{ m}^2$.⁵⁸

Izgradnja podzemnih skloništa i prenošenje zavoda za proizvodnju neposredno pred i za vreme rata praktično su nemogućni. Nedostaje snage i sredstava koji bi bili potrebni u tom periodu za druge ciljeve. Faktor vreme, dejstvo neprijatelja i teškoće prenošenja zavoda potvrđuju tu tezu. Izgradnja sličnih skloništa koja je tehnički i teoretski moguće podići za vreme mira nema ekonomskog obrazloženja. Teško je zamisliti da bi bilo koja zemlja mogla dobiti odluku da za vreme mira gradi skloništa gde bi se za vreme rata smestili industrijski zavodi. Lociranje novih zavoda po podzemnim prostorijama povećalo bi dopunske finansijske troškove, komplikacije oko konstrukcije i bilo bi suprotno zdravom razumu. Morali bismo se pomiriti sa pretpostavkom da je rat pojava od koje se ne možemo

⁵⁸ Strategia wojenna, Warszawa 1965, str. 423.

odbraniti i da nam ne ostaje ništa drugo nego se premetiti pod zemlju.

U svetlu argumenta za i protiv premeštanja i skrivanja pod zemlju sredstva neposredne odbrane treba priznati kao osnovni element odbrane industrijskih preduzeća, komunikacijskih i čvorova veze od oružja za masovno uništavanje.

Glavni cilj kod zaštite tih objekata je spasavanje ljudstva i stvaranje odgovarajućih uslova za rad i život. U zavodima (čvorovima) u kojima se radi u nekoliko smena, neposredno na terenu se nalazi samo ona koja radi, a osobljje ostalih smena se razmešta van granica zavoda (čvora). Ako je zavod (čvor) lociran u granicama eventualnog rejona zatrovavanja, smene koje ne rade drže se van krajnje zatrovane zone. Za sve članove kolektiva pripremaju se skloništa ili zakloni poljskog tipa, kako na terenu zavoda (čvora) tako i u rejonima razmeštaja onih smena koje ne rade. Svaki član kolektiva snabdeva se formacijskim ili priručnim sredstvom lične zaštite.

Sa problemom zaštite kolektiva u fabrici tesno je vezana organizacija proizvodnog procesa. Čim nastane opasnost od napada iz vazduha, javlja se potreba da se delimično ili potpuno izmeni postojeći tok rada. U mnogim zavodima proces proizvodnje mora biti neprekidan. Trenutno prekidanje rada nekih mašina, agregata ili uređaja može prekinuti proizvodnju za duže vreme ili izazvati nepredviđene kvarove. U tim zavodima je neophodno stvoriti odgovarajuće uslove bezbednosti licima koja tu rade i na taj način što će se blizu radnog mesta graditi specijalni zakloni. Detaljna analiza proizvodnog procesa može pokazati da pri neposrednoj opasnosti od napada nuklearnim oružjem ne treba držati čitav kolektiv na poslu. U tim slučajevima prekida se rad na manje važnim mašinama i uređajima, a ljudstvo se sklanja u skloništa na terenu zavoda.

Slični uslovi mogu nastati na železničkim linijama, naročito na odsecima na kojima se ne može sprečiti kretanje vozova. Neprekidno kretanje vozova ipak ne isključuje

mogućnost trenutnog prekidanja rada (za vreme napada protivnika) u radionicama, na železničkim stanicama, u magacinima za pretovar robe i tome slično.

Za neposrednu zaštitu industrijskih preduzeća preduzimaju se mere čiji je cilj da ne dozvole: izbjeganje požara, potapanje nekog terena vodom iz oštećenih kanalizacionih cevi; da pripreme poljska skloništa za rezerve sirovina i gotovih artikala, da održe red u preduzeću, da pripreme pomoćne izvore električne energije i vode ako budu odsečeni od opšte mreže i mnoge druge zadatke.

Treba imati u vidu da u sistemu komunikacija, sem stanica i železničkih čvorova, mogu biti uništeni mostovi, vijadukti, tuneli i drugi uređaji, čije uništenje dezorganizuje pokrete na većem delu teritorije. U takvim slučajevima moraju se pripremiti obilazni putevi, moraju postojati gotove konstrukcije ili materijal za bržu obnovu objekata i moraju postojati odgovarajući kadar i tehnička oprema. Obnova stalnih mostova na većim vodenim preprekama zahteva mnogo vremena. Sem toga, na osetljivim mestima predviđa se prikupljanje raznih plovnih sredstava i ospobljavanje mostovskih i skelskih prelaza.

Pri masovnim udarima nuklearnim oružjem ne može se računati na održavanje stalne veze pomoću nadzemnih linija i neotpornih čvorova veze. Veza komandovanja, sadejstva i obaveštavanja može se održavati uglavnom pomoću radio-sredstava, radio-pravaca, podzemnih kablova i pokretnih sredstava (aviona, helikoptera, automobila, motocikla i tome slično). Otpornost čvorova veze može se osigurati samo njihovim smeštajem u zaštićene građevine i lokacijom van predviđenog rejona neposrednih nuklearnih udara. Sva druga rešenja mogu biti, na žalost, samo polovična.

Zaštita ljudske i stočne hrane, životinja i vode

Radi zaštite prehrabnenih artikala, životinja, stočne hrane i vode treba preduzeti odgovarajuće organizaciono-tehničke i sanitetsko-hemijske mere.

Naročito je važan problem — hermetičko zatvaranje prostorija u zavodima prehrambene industrije, skladištima i magacinima, kao i na stanicama, vodovodnim i uređajima sa filtrima. Radi toga treba dobro začepiti vrata, prozore i obezbediti ventilacione i klimatizacijske uređaje od prolaska insekata, glodara i tome slično.

U prostorijama koje nisu dobro zapušene, prehrambeni artikli se čuvaju u odgovarajućim pakovanjima: sanducima, bačvama, flašama, termosima, vrećama koje imaju po nekoliko slojeva hartije, platna i tome slično. Najpovoljnija su hermetička pakovanja od metala ili stakla. Njihove površine se lako čiste ili dezinfikuju, bez bojazni od oštećenja.

Mnogi prehrambeni artikli koji se prodaju u trgovini na malo, naročito u gradovima imaju specijalno pakovanje u obliku plastičnih vrećica, metalnih kutija i staklenih tegli. Ta pakovanja štite prehrambene artikle od trovanja. Druge artikle (meso, maslac, hleb, voće, povrće i tome slično) u slučaju opasnosti od napada oružjem za masovno uništavanje mora vlasnik upakovati na odgovarajući način.

U seoskim rejonima, najveća opasnost od zatrovavanja preti prehrambenim artiklima i stočnoj hrani za vreme prikupljanja plodova, jer se tada najveći deo tih artikala nalazi na poljanama, po seoskim dvorištima, na sporednim železničkim kolosecima, ispod provizornih pokrivača na pojedinim mestima gde su skupljeni i tome slično. Zaštitu tih artikala moguće je obezbediti ako se brzo prenesu sa poljane neposredno u skladišta ili magacine na veliko, ili ako se dobro obezbede na mestu prikupljanja. Radi toga široko se primenjuje zadimljavanje, pokrivanje slojem slame, zemlje, ceradama, stavljavanje u podrumе, ambare, šupe i tome slično.

U seoskim rejonima se nameće i pitanje zaštite životinja. Vazdušni napad ne bi trebalo da ih zatekne na otvorenom polju. Sa momentom objavljivanja alarma, životinje treba uvesti u štale, šupe, ambare, ili skloništa poljskog tipa (zemunice, rovove, jarkove) i tome slično. Skupocena

priplodna grla treba, sem toga, snabdeti sredstvima lične zaštite, uglavnom životinjskim maskama i ceradama.

Životinje, prehrambene articke i stočnu hranu treba prevoziti u dobro zatvorenim i pokrivenim automobilima, autobusima i cisternama. Proizvodi koji se prevoze na otkrivenim vozilima moraju biti upakovani na odgovarajući način.

U gradovima i industrijskim centrima, voda u vodovodnoj mreži je automatski zaštićena od zatrovavanja. To ne znači da je isključena mogućnost zagađivanja vode usled oštećenja mreže posle nuklearnih udara. U takvim slučajevima voda za piće i kuhanje može biti upotrebljena tek posle filtriranja i kuhanja.

Otkriveni bunari i rezervoari vode oblažu se ili pokrivaju slojem dasaka, zemlje ili slame.

U gradovima koji se razvijaju, industrijskim centrima, naseljima i selima, uvođenjem vodovodne mreže likvidiraju se često bunari ili drugi izvori vode. To nije ispravno. Ne uzimajući u obzir potrebe za vodom u periodu rata, ti izvori se mogu pokazati neophodnim i za vreme mira. Opšte je poznato da za vreme suše, požara i pada nivoa vode u rekama, nema dovoljno vode.

3. SNAGE I SREDSTVA ZA ODBRANU OD ORUŽJA ZA MASOVNO UNIŠTAVANJE

Organizovanje i obuka stanovništva, osposobljavanje zavoda i preduzeća za dejstva u raketno-nuklearnom ratu, izgradnja skloništa i zaklona, priprema za iseljavanje stanovništva, sistem obaveštavanja i alarmiranja, ne zatvaraju krug akcija koje su povezane sa odbranom od oružja za masovno uništavanje. Toj odbrani će uvek biti potrebne odgovarajuće snage i sredstva za izvršavanje svih zadataka u pitanjima pomoći, spasavanja i obnove.

Široka lepeza zadataka i radova u oblasti odbrane od oružja za masovno uništavanje nameće potrebu da se uvek imaju na raspolaganju snage i sredstva različite namene

i specijalnosti. Snage i sredstva, sa gledišta specijalizacije, u opštim konturama se mogu podeliti na:

- veze, obaveštavanje i alarmiranje;
- mediko-sanitarne i veterinarske;
- protivpožarne;
- dezinfekciju i dekontaminaciju;
- tehničku pomoć i obnovu;
- mere zaštite;
- snabdevanje i
- transportovanje.

Snage i sredstva veze, obaveštavanja i alarmiranja organizuju se i pripremaju radi obezbeđivanja veze komandovanja i sadejstva sa organima koji rukovode odbranom i obaveštavanja i alarmiranja stanovništva, objekata narodne privrede i vojske o opasnosti od napada iz vazduha, udara i posledica udara oružja za masovno uništavanje, o pomeranju oblaka sa radioaktivnom prašinom i otrovima.

Snage i sredstva koje pripadaju mediko-sanitarnim i veterinarskim jedinicama pozivaju se da izvrše veoma važne humane funkcije u ukazivanju pomoći svim ozleđenim licima. Njihov zadatak se ne ograničava samo na pronaalaženje ozleđenih i ukazivanje prve pomoći, na obezbeđivanje bolničkog lečenja i tome slično. Njihov važan zadatak je takođe da primene profilaktične sanitарне mere, da povedu brigu o opštem sanitetsko-higijenskom stanju stanovništva i sprečavanju svih epidemija.

Glavna pažnja pomenutih snaga usmerena je na čoveka. Međutim, i životinje podležu posledicama dejstva oružja za masovno uništavanje. Zbog toga je, naročito u seoskim rejonima, pored mediko-sanitarnih snaga i sredstava, neophodno organizovati i pripremiti i odgovarajuće veterinarske snage i sredstva.

Protivpožarne snage i sredstva namenjene su za lokalizovanje i likvidaciju požara kako onih koji nastaju usled dejstva oružja za masovno uništavanje, tako i onih do kojih dolazi zbog drugih uzroka. Sem toga, njihov dopunski zadatak je spasavanje ljudi iz rejona koji su obuhvaćeni ili

ugroženi od požara (zajedno sa drugim snagama ili samostalno). Ne može se mimoći takođe jedan od glavnih zadataka koji ima veliki uticaj na uspeh akcije likvidiranja — na protivpožarne mere.

Snage i sredstva za dezinfekciju i dekontaminaciju izviđaju i mere radioaktivnu i hemijsku zagađenost u rejonima zatrovavanja, obeležavaju prelaze na zatrovanim rejonima, sprovode sanitetske mere na ljudima, a veterinarske na životinjama koji su zatrovani radioaktivnim i otrovnim sredstvima, dezinfikuju i dekontaminiraju teren, zgrade, uređaje, opremu razne vrste, odeću, vodu, prehrambene artikle i stočnu hranu.

Snage i sredstva tehničke pomoći i obnove izvršavaju različite zadatke koji se orientaciono mogu podeliti na tri grupe: pomoć povređenima; omogućavanje drugim snagama da uđu u zatrovani rejon i sprovedu akciju spasavanja i opravku i izgradnju uništenih zgrada, uređaja, fabrika i tome slično. U prvu grupu ubraja se pre svega vađenje zatrpanih u skloništima, zaklonima, ili uklanjanje oštećenja koja onemogućuju opstanak ljudi u skloništima, kao, na primer, opravka pumpi i kanala koji dovode vazduh u skloništa. Da bi druge snage mogle da uđu u zatrovani rejon i sprovedu akciju spasavanja, treba ukloniti ruševine s ulica i saobraćajnih arterija; opraviti mostove, puteve; popraviti oštećenu vodovodnu, električnu i mrežu za gas; obezbediti građevine koje su sklone padu i tome slično.

Po završetku neposredne akcije za spasavanje u zagađenom rejonu, počinje sledeća etapa rada snaga tehničke pomoći i obnove. Njihov je cilj da do maksimuma osposobe funkcionisanje zagađenog objekta. To će biti u stvari: opravka ili hitna obnova komunalnih i komunikacijskih uređaja, bolničkih zgrada, skloništa, proizvodnih i uslužnih preduzeća i tome slično.

Snage i sredstva zaštite obezbeđuju unutrašnji red i javnu bezbednost. One mogu izvršavati sledeće zadatke: zaštitu državne, društvene i privatne imovine građana, sprečavanje i suzbijanje panike i najzad treba kontrolisati da li se stanovništvo pridržava ustaljenih mera predostrož-

nosti i postupaka, i to i u slučaju opasnosti i posle napada oružja za masovno uništavanje. Posle toga, treba rukovoditi kretanjem stanovništva i snaga za spasavanje, ukazivati pomoć stanovništvu u zauzimanju skloništa i zaklona posle alarma, izolovati zatrovane rejone onemogućavajući samovoljnog izlaska i ulaska u rejon i tome slično.

Snage i sredstva za snabdevanje imaju zadatak da snabdevaju stanovništvo i snage za spasavanje neophodnim artiklima, predmetima i opremom. Te snage usmeravaju glavni napor na snabdevanje najophodnijim artiklima, (naročito hranom i vodom), povređenog stanovništva u zatrovanim rejонима и иселjenог из угрожених рејона.

Snage i sredstva za transportovanje uglavnom pomoću kola i železnice, namenjene su za prevoz dela stanovništva iseljenog iz ugroženih rejon, prebacivanje jedinica za spasavanje u zatrovane rejon, dovoženje neophodnog materijala za akcije za spasavanje, prevoženje najneophodnijih artikala i tome slično.

Navedene snage i sredstva mogu biti ili *pokretne jedinice ili stalni uredaji*. Pronalaženje i iznošenje ranjenih, ukazivanje prve medicinske pomoći ozleđenim i njihova evakuacija do sanitetskih ustanova spadaju u zadatak pokretnih jedinica medико-sanитarnih snaga. U stalne uredaje tih snaga ubrajaju se stacionarne bolnice, sanitarno-epidemiološke stanice, skladišta i magacini lekova, medicinske opreme i tome slično. Kod snaga koje dezinfikuju i dekontaminiraju, pokretne patrole i jedinice vrše radioaktivno i hemijsko izviđanje, izgrađuje prolaze na zatrovani teren, sprovode sanitetske mere, dezinfekciju i dekontaminaciju terena, građevina i postrojenja razne vrste. Istovremeno te snage imaju stalne uređaje kao što su: kupatila za dezinfekciju, punktovi za dezinfekciju odeće, transportnih sredstava i sl. Slična podela na pokretne jedinice i stalne uređaje može se izvršiti u svim vrstama snaga i sredstava. Snage i sredstva odbrane od oružja za masovno uništavanje neće uvek biti sigurni u mesto i vreme svoje intervencije niti u to kakva će ta intervencija biti. Otuda proizilazi ne-

ophodnost da se organizuju i pripreme *lokalne snage i sredstva, kao i snage i sredstva za manevrisanje*.

Lokalne snage i sredstva organizuju se i pripremaju za zadatke odbrane od oružja za masovno uništavanje u gradovima, delovima gradova, naseljima, selima i preduzećima. One izvršavaju zadatke u granicama navedenih objekata i u načelu nisu namenjene za manevar na terenu susednih objekata. Od tog načela, prirodno, može biti odstupanja. Snage objekta koji nije zatrovani sigurno nikada neće pasivno posmatrati suseda koji se muči i bori sa posledicama nuklearnog, hemijskog ili biološkog napada.

Osnovne jedinice lokalnih snaga su jedinice samoodbrane. One predstavljaju organizovane kolektive ljudi koji su međusobno povezani zajedničkim mestom stanovanja ili radnim mestom pripremljene su za izvršenje zadataka na svom terenu, a cilj im je zaštita života i imovine naroda i pojedinih građana od posledica napada oružja za masovno uništavanje. Zavisno od terena na kome dejstvuju, jedinice samoodbrane se mogu podeliti na fabričke i terenske.

U gradovima i naseljima, terenske jedinice samoodbrane organizuju se u kolektive zgrada ili sektora grada koji su nastanjeni sa oko 500—2.000 lica. Uz to, svako veće selo treba da ima u načelu svoju jedinicu za samoodbranu. Mala sela ili ona koja imaju razbacane kuće mogu formirati zajedničke jedinice za samoodbranu. Na delovima teritorije koji su potencijalno najmanje ugroženi od napada oružjem za masovno uništavanje i sa relativno malom naseljenošću ne isključuje se mogućnost organizovanja jedne opštinske jedinice za samoodbranu.

Jedinice za samoodbranu treba da postoje u fabrikama, na železničkim stanicama, u lukama, transportnim bazama i radionicama i magacinima i skladištima koji zapošljavaju preko 100 lica. Ako se radi o objektu koji je zaposlio manji broj radnika, može se posumnjati u uspeh formiranja odgovarajuće jedinice sa svim njenim službama. U tom slučaju bolje je formirati jedinice za samoodbranu koje će biti zajedničke za fabriku i okolno stanovništvo. U kombinacijama, lukama i na železničkim stanicama, čije su poje-

dine fabrike ili odeljenja razbacani po terenu i nisu blizu jedna drugoj, može se formirati nekoliko jedinica za samo-odbranu.

Glavni zadaci jedinica za samoodbranu mogu se formulisati u sledećem:

— obuka ljudstva fabrikâ, građana grada i sela na terenu koji im je određen u delokrugu odbrane od oružja za masovno uništavanje;

— prilagođavanje fabrika, stambenih zgrada i njihove okoline za potrebe odbrane od oružja za masovno uništavanje, a naročito za protivpožarnu odbranu;

— konzervacija skloništa i priprema zaklona poljskog tipa u odgovarajuće vreme, prilagođavanje podruma i drugih objekata za korišćenje;

— konzervacija opreme i uređaja koji predstavljaju opremu jedinice, a naročito opremu veze, hemijsku, protivpožarnu, medicinsku i tome slično;

— alarmiranje fabričkog kolektiva i stanovništva o opasnosti od napada oružjem za masovno uništavanje;

— mere predostrožnosti i kontrola kako radnici i stanovnici izvršavaju radnje koje su vezane sa odbranom od napada oružja za masovno uništavanje, kao na primer: zamračivanje, odlazak u skloništa i zaklone, obezbeđivanje vodovodnih, uređaja na gas i tome slično;

— sprečavanje i suzbijanje pojave panike i prisvajanja društvene i privatne imovine;

— ukazivanje prve sanitetske pomoći, lokalizovanje i likvidacija požara, izvođenje akcija za spasavanje na terenu svog delokruga dejstva i eventualno dodeljivanje pomoći susedima.

Da bi jedinice samoodbrane izvršile široku lepezu zadataka usvojena je njihova podela na specijalne službe, kao kod svih drugih snaga i sredstava odbrane od napada oružja za masovno uništavanje. Smatra se da svaka jedinica za samoodbranu treba da ima minimum službi koje joj obezbeđuju uspeh i svestranost dejstva. U protivnom jedinica neće biti sposobna da izvede akcije kako treba i uvek će očekivati pomoć spolja, bez obzira na veličinu

akcije. U osnovne službe jedinica za samoodbranu ubrajaju se sledeće: služba veza i alarmiranja, opšteg izviđanja, sanitetska, protivpožarna i služba za zaštitu poretka, za dezinfekciju i dekontaminaciju, služba za skloništa, i za tehničku i socijalnu pomoć. U preduzećima, sem toga, može postojati i transportna služba, a na seoskim teritorijama: transportna, veterinarska i služba za zaštitu rastinja.

Služba veze i alarmiranja razasilje alarmne signale, održava vezu između komande jedinice za samoodbranu i organskih jedinica, prepostavljenih i susednih jedinica za samoodbranu.

Služba opšteg izviđanja utvrđuje sredstva vazdušnog napada neprijatelja, veličinu zatrovanog rejona, ukupne gubitke, određuje snage i sredstva neophodne za akciju spasavanja i glavne pravce njihovog dejstva.

Sanitetska služba ukazuje prvu pomoć povređenim, a zatim ih predaje specijalnim mediko-sanitarnim jedinicama.

Protivpožarna služba priprema objekte za zaštitu od požara, lokalizuje i likvidira izvore vatre i učestvuje u gašenju požara.

Služba za održavanje poretka obezbeđuje zaštitu objekata, štiti poredak, reguliše saobraćaj, vodi računa o pridržavanju propisa u oblasti odbrane od oružja za masovno uništavanje.

Služba dezinfekcije i dekontaminacije izviđa radioaktivne padavine i otrovna sredstva i preduzima odgovarajuće mere radi dezinfikovanja i dekontaminiranja terena, zgrada i uređaja.

Služba skloništa se stara o prelasku ljudi u skloništa i zaklone, rukuje uređajima i agregatima u skloništima i zaklonima, stara se da se poštuju propisi o ponašanju u tim objektima.

Služba tehničke pomoći izvršava radnje koje su vezane sa izvlačenjem ljudi ispod ruševina, uklanjanjem prepreka koje onemogućavaju saobraćaj, hitnu opravku i obezbeđivanje instalacija i komunalnih uređaja (vodovodnih, kanalizacionih, ogrevnih, električnih i na gas).

Socijalna služba se bavi dostavljanjem obroka povredjima i učesnicima u akciji za spasavanje, smeštajem povredjenih u zagrejane prostorije (zimi) dok ne budu evakuisani u medicinske punktove, vođenjem evidencije, snabdevanjem lica koja treba da budu iseljena i tome slično. U seoskim rejonima, u zadatke socijalne službe spadaju takođe prijem, razmeštaj i briga o stanovništvu koje je došlo iz ugroženih rejona.

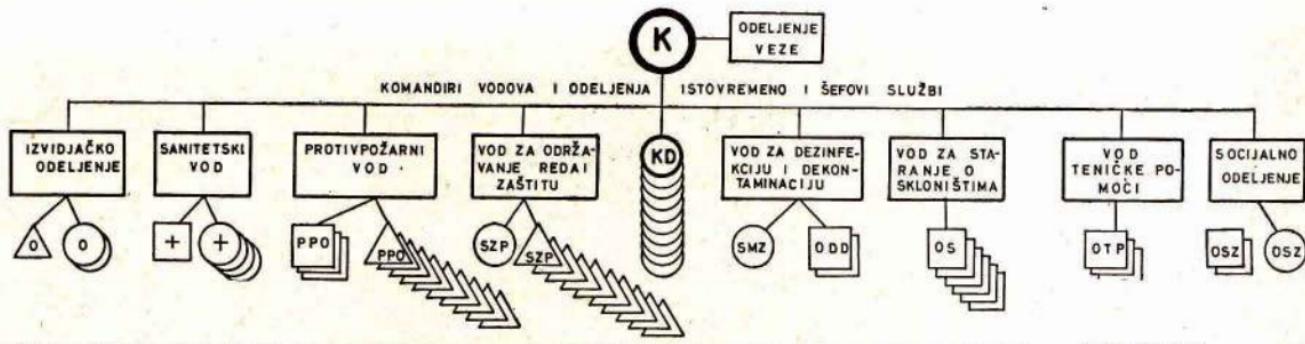
Protivavionska služba koja ima u naoružanju protivavionske mitraljeze velikog kalibra i protivavionsku artilleriju sa cevima malih kalibara, obezbeđuje protivavionsku odbranu fabrika uništavanjem borbenih i transportnih aviona neprijatelja koji dejstvuju sa malih visina.

Transportna služba fabričkih jedinica za samoodbranu namenjena je uglavnom za prevoženje radnika pojedinih smena (kada su radnici onih smena koje ne rade razmešteni van fabrika), isporuku sirovina i izvoz gotovih proizvoda na bliža odstojanja, prebacivanje sredstava i materijala koji su potrebni za izvođenje akcija za spasavanje. Zadaci transportne službe jedinica za samoodbranu na seoskim teritorijama su slični navedenim. Ta služba može biti naknadno korišćena za prevoženje stanovništva koje je iseljeno iz krajnijih etapnih punktova u mestu gde treba da stalno ostane, prevoženje manjih jedinica za spasavanje do zatrovanih objekata, prebacivanje neophodnih artikala za stanovništvo i snage za spasavanje.

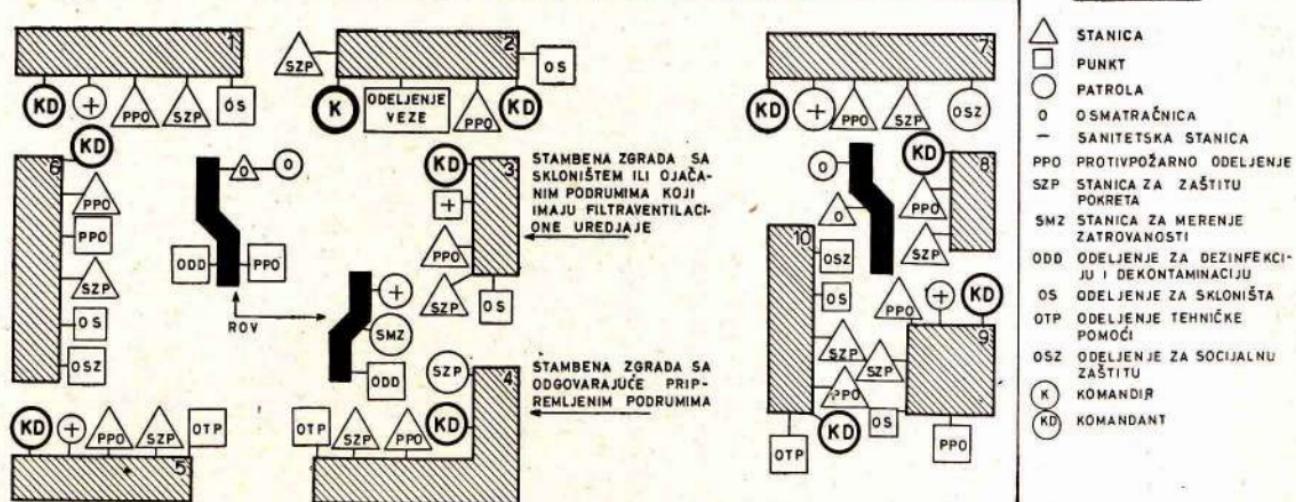
Veterinarska i služba za zaštitu rastinja obezbeđuje životinje i rastinje od trovanja, vrši veterinarske intervencije, dezinfekciju i dekontaminaciju zatrovanih životinja, žita, stočne hrane, voća, povrća i tome slično.

Organizacioni i brojni sastav pojedinih službi jedinica za samoodbranu može biti različit, što zavisi od uslova gradova, delova grada, naselja, sela, seoskih opština ili fabrika. Službe se mogu deliti na stanice, patrole, sekcije, odeljenja, vodove, pa čak i čete. U više slučajeva, sem pokretnih elemenata, obuhvataće i stalne uređaje.

Da bi se sagledala organizaciona struktura jedinica za samoodbranu daje se nekoliko mogućnih rešenja:

LEGENDA:

Sl. 6 Organizaciona struktura odreda za samoodbranu u sektoru grada i njegov razmeštaj posle uzbune

1. U delu velikog grada organizovan je terenski odred za samoodbranu na sektoru koji obuhvata 10 stambenih zgrada sa oko 1500 stanovnika. Taj odred broji 206 lica.

Brojno stanje odreda za samoodbranu:

komandant odreda i njegov zamenik — 2 osobe
komandant stambenih blokova — — 10 osoba
vezisti za održavanje veze komandanta odreda sa komandantima blokova, susednim odredima za samoodbranu i prepostavljenim i za predaju alarmnih signala — — 12 osoba
služba opštег izviđanja:

— dve stanice za osmatranje — — 4 osobe
— dve izviđačke patrole — — — 6 osoba
sanitetska služba:

— stanica za ukazivanje prve sanitetske pomoći — — — — — — 6 osoba
— pet sanitetskih patrola — — — — — 20 osoba

protivpožarna služba:

— deset protivpožarnih stanica — — — 20 osoba
— tri protivpožarna odeljenja — — — 21 osoba

služba za očuvanje reda:

— stanica u blokovima — — — — — 20 osoba
— patrole za održavanje reda — — — 6 osoba

služba za dezinfekciju i dekontaminaciju:

— patrola za merenje zatrovanosti — 3 osobe
— odeljenje za dekontaminaciju terena 6 osoba
— odeljenje za dekontaminaciju zgrada 6 osoba

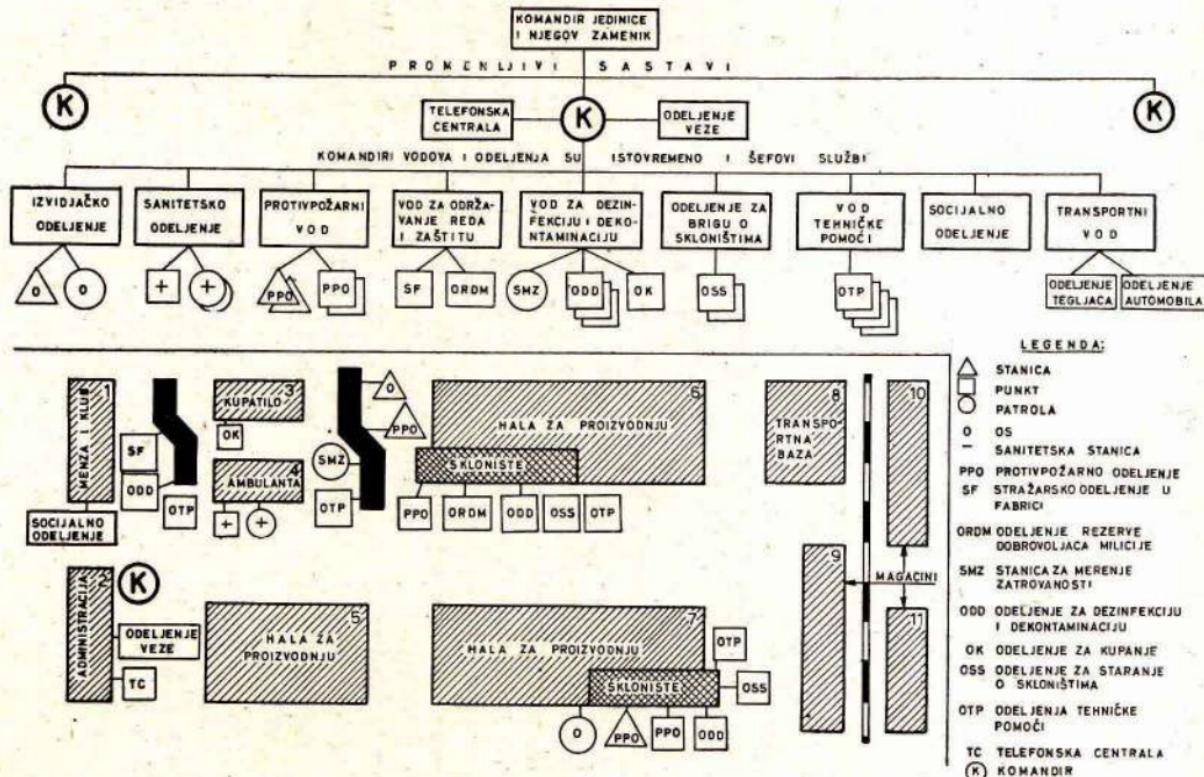
služba skloništa — — — — — — 20 osoba

služba tehničke pomoći:

— odeljenje za izvlačenje ljudi ispod ruševina — — — — — — 10 osoba
— odeljenje za raščišćavanje ulica i prelaza — — — — — — 12 osoba
— odeljenje za obezbeđivanje komunalnih instalacija — — — — — — 10 osoba

socijalna služba:

— evidencijski puk lica koja dolaze u obzir za iseljavanje — — — — — 2 osobe

Sl. 7 Organizaciona struktura odreda za samoodbranu u fabrici i njegov razmeštaj posle objavljivanja uzbune

— punkt izdavanja obroka	— — —	5 osoba
— patrola koja rukovodi razmeštajem lica čiji su stanovi uništeni ili oštećeni		5 osoba
Ukupno:		206 osoba

Prema gornjoj podeli, odred za samoodbranu se deli na rukovodstvo i devet službi. Brojno stanje svake službe utiče na njenu organizacionu strukturu. Službe veze i uzbunjivanja, opšteg izviđanja i socijalna služba mogu biti organizovane u odeljenja, a ostale u vodove (crtež 6).

U dosadašnjim rešenjima o pitanjima civilne odbrane na Zapadu i naše terenske protivavionske odbrane, nekoliko je puta usvojeno da mogu postojati samostalni kolektivi za pojedine stambene blokove. Sastav toga kolektiva sačinjavao bi komandant bloka i grupa sa nekoliko lica za svaku službu. Primjenjujući to rešenje na gornju varijantu, trebalo bi primiti činjenicu da se odred za samoodbranu sastoji od 10 kolektiva i eventualne rezerve koja bi bila na raspolaganju komandantu odreda za samoodbranu. Ne može se potpuno negirati mogućnost organizovanja odreda slične strukture, ali se istovremeno ne smatra da bi ta struktura odgovarala stvarnim potrebama. Neki elementi neosporno moraju biti vezani sa pojedinim blokovima kao, na primer: komandanti blokova, protivpožarne i stanice za zaštitu. Većinu snaga bolje je imati zajedno za nekoliko stambenih blokova. To dolazi u obzir iz prostog razloga što to zahtevaju potrebe odbrane i što je nemoguće organizovati pojedine službe samo sa naslonom na stanovnike jednog bloka.

2. Proizvodno preduzeće koji zapošljava 1.800 lica radi u tri smene. Odred za samoodbranu zavoda obuhvata tri jednakaka kolektiva ljudi i opreme koji su organizovani od radnika iz svake smene posebno. Brojno stanje jednog kolektiva može orientaciono biti sledeće:

komandir kolektiva i njegov zamenik	—	2 lica
služba veze i alarmiranja:		
— telefonska centrala i radio-čvor	— —	3 lica

— vezisti koji održavaju vezu na terenu zavoda sa rejonima razmeštaja smena koje ne rade, susednim odredima za sa-moodbranu i sa pretpostavljenim —	7 lica
služba opšteg izviđanja:	
— osmatračka stanica — — — — —	2 lica
— izviđačka patrola — — — — —	3 lica
sanitetska služba:	
— ambulanta zavoda — — — — —	5 lica
— dve sanitetske patrole — — — — —	8 lica
protivpožarna služba:	
— dve protivpožarne stanice — — —	4 lica
— dva protivpožarna odeljenja (bolnička protivpožarna straža) — — — — —	14 lica
služba za održavanje reda i poretku:	
— odelenje industrijske straže — —	7 lica
— odelenja rezervne milicije — — —	7 lica
služba za dezinfekciju i dekontaminaciju:	
— patrola za merenje zatrovanosti — —	3 lica
— odelenje za dezinfekciju terena — —	6 lica
— odelenje za dezinfekciju zgrada — —	6 lica
— odelenje za dezinfekciju opreme i mašina — — — — — — — —	5 lica
— određeno mesto za kupanje (fabričko kupatilo) — — — — — — — —	3 lica
služba skloništa — — — — — — — —	8 lica
služba tehničke pomoći:	
— odelenje za izvlačenje ljudi ispod ruševina — — — — — — — —	7 lica
— odelenje za raščišćavanje prelaza — —	10 lica
— odelenje za obezbeđivanje električnih, vodovodnih i instalacija na gas — —	9 lica
— odelenje za obezbeđivanje mašina — —	7 lica
socijalna služba:	
— punkt za izdavanje obroka — — —	5 lica
transportna služba — — — — —	20 lica
protivavionska služba — — — — —	40 lica
Ukupno — — — 191 lice	

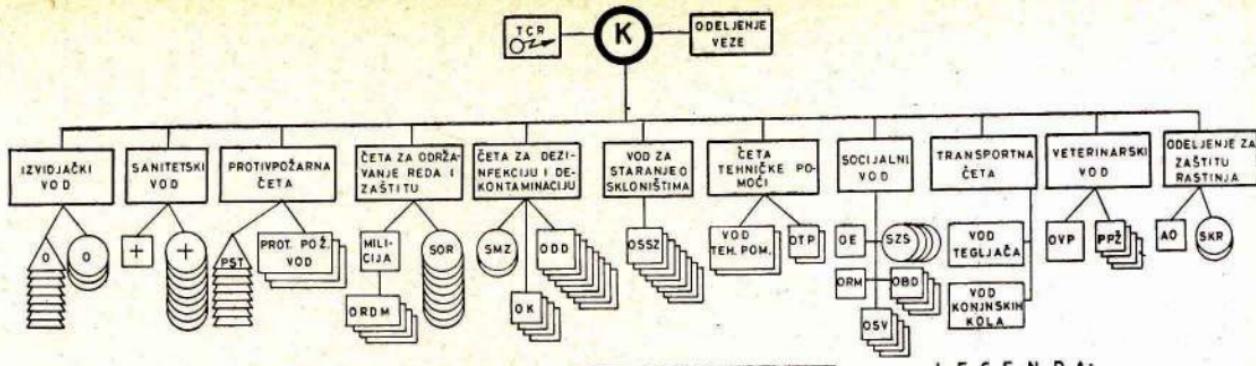
Ako postoje tri slična kolektiva, kao i komandant i njegov zamenik — odred samoodbrane zavoda može brojati 455 lica (crtež 7 — u prilogu teksta na kraju). Na železničkim stanicama, u patrolama, remontno-radioničkim baza- ma, skladištima i magacinima, brojno stanje pojedinih službi i čitavog odreda za samoodbranu može u znatnoj mjeri odstupati od sličnih brojki u navedenom primeru.

3. Opština na selu obuhvata 8 sela, nastanjenih sa 2.500 lica. U opštini se organizuje jedan odred za samo-odbranu (crtež 8 — u prilogu teksta na kraju). Orijentaciono brojno stanje odreda bilo bi sledeće:

komandant odreda i njegovi zamenici (2)	—	3 lica
služba veze i alarmiranja:		
— pošta (samo telefonski službenici)	—	2 lica
— radio-stanica za vezu sa srezom	—	2 lica
— vezisti (na motociklima, biciklima, konjima i pešaci) za održavanje veze sa pojedinim selima opštine, susedima i srezom	—	12 lica
služba opštег izviđanja:		
— osam osmatračkih stanica	—	12 lica
— tri izviđačke patrole	—	9 lica
sanitetska služba:		
— zdravstveni centar na selu	—	5 lica
— osam sanitetskih patrola	—	40 lica
protivpožarna služba:		
— osam protivpožarnih stanica	—	16 lica
— tri voda dobrovoljaca-vatrogasaca	—	51 lica
služba za održavanje reda:		
— opštinska stanica milicije	—	4 lica
— četiri odeljenja rezervne milicije	—	36 lica
— sedam patrola za održavanje reda	—	16 lica
služba za dezinfekciju i dekontaminaciju:		
— dve patrole za merenje kontaminirano- sti	—	6 lica
— četiri odeljenja za dezinfekciju terena	—	24 lica
— četiri odeljenja za dezinfekciju zgrada	—	24 lica

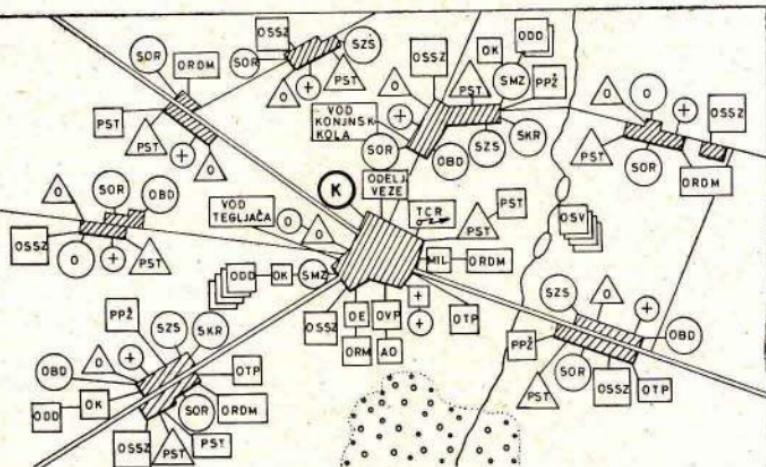
— četiri punkta za kupanje	— — —	20 lica
služba za skloništa i poljske zaklone	— — —	32 lica
služba tehničke pomoći:		
— vod za opravku puteva	— — —	22 lica
— vod za opravku mostova i propusta	— — —	15 lica
— dva odeljenja za obezbeđenje električne instalacije	— — — — —	15 lica
socijalna služba:		
— punkt evidencije i primanja iseljenog stanovništva iz ugroženih rejona	— — —	3 lica
— patrole za smeštaj lica koja dolaze iz kontamiranih rejona ili od stanovništva koje se iseljava	— — — — —	8 lica
— punkt izdavanja obroka (menza)	— — —	5 lica
— punktovi za zaštitu dece i starih	— — —	16 lica
— punktovi za snabdevanje vodom	— — —	16 lica
transportna služba:		
— vod tegljača s prikolicom	— — —	10 lica
— vod konjskih kola	— — — — —	16 lica
veterinarska služba:		
— opštinski veterinarski punkt	— — —	5 lica
— četiri punkta za pomoć zatrovanim životinjama	— — — — —	16 lica
služba za zaštitu rastinja:		
— opštinski agrotehnički punkt	— — —	3 lica
— dve patrole za kontrolu žita, stočne hrane, povrća i tome slično	— — —	6 lica
Ukupno: — — —		470 lica

U ovom kao i u prvom primeru, pojavljuju se zajednički elementi za celu opštinu (na primer: pošta, seoski zdravstveni centar, opštinska stanica milicije i tome slično), za nekoliko sela (na primer tri voda dobrovoljaca-vatrogasaca, četiri odeljenja rezervne milicije i tome slično) i elementi koji su organizovani u svakom selu (na primer, 8 stanica za osmatranje, 8 protivpožarnih stanica, 8 patrola za održavanje reda i tome slično).

LEGENDA:

- STANICA
- PUNKT
- PATROLA
- OSMATRAČNICA
- SST** SANITETSKA STANICA
- PST** PROTIVPOŽARNA STANICA
- SOR** STANICA ZA ODRŽAVANJE REDA
- SMZ** STANICA ZA MERENJE ZATROVANOŠTI
- ODD** ODELJENJA ZA DEZINFKECIJU I DEKONTAMINACIJU
- OK** ODELJENJA ZA KUPANJE
- OSSZ** ODELJENJA ZA STARANJE O SKLONIŠTIMA I ZAKLONIMA
- OTP** ODELJENJA TEHNIČKE POMOĆI
- OE** ODELJENJE ZA EVIDENCIJU
- SZS** STANICE ZA SMEŠTAJ
- OBD** ODELJENJA ZA BRIGU O DECI
- ORM** ODELJENJE ZA RAD U MENZI
- OSV** ODELJENJA ZA SNABDEVANE VODOM
- OVP** ODELJENJE U OPŠTINI KAO VETERINARSKI PUNKT
- PPŽ** PUNKT ZA POMOĆ ŽIVOTINJAMA
- SKR** STANICA ZA KONTROLU RASTINJA
- AO** AGROTEHNIČKO ODELJENJE
- TCR** TELEFONSKA CENTRALA I RADIO-STANICA
- OZ

SL.8 ORGANIZACIONA STRUKTURA TERENSKOG ODREDA ZA SAMOODBRANU & NEGOV
RAZMEŠTAJ STRUKTURA TERENSKOG ODREDA ZA SAMOODBRANU & NEGOV
POSLE DOSTIZANJA POTPUNE BORBENE GOTOVOSTI

U svakom od navedenih primera, odnos u procentima lica koja su organizovana u odredu za samoodbranu prema opštem broju stanovnika ili radnika je drugačiji. Kod prvog primera, odred za samoodbranu obuhvata oko 14% stanovnika, kod drugog oko 25% fabričkih radnika, a kod trećeg oko 20% stanovnika opštine. Taj nesklad je namerno iznet da bi se pokazao primer za razna rešenja. U proizvodnom preduzeću organizovanje radnika će uvek biti veće, s obzirom na potrebu zaštite skupocene imovine fabrike i posadu koja ima u svom sastavu odrasla, fizički zdrava i pripremljena lica u stručnom pogledu. Kod prvog slučaja treba računati na veći broj žena i lica koja su manje pripremljena u stručnom i fizičkom pogledu. Sem toga, iz jednog rejona ili sektora grada, veći broj lica može otici u opštinske ili rejonske odrede. Slične pojave se dešavaju u seoskim opštinama, naseljima i selima.

Može se postaviti pitanje — zašto se tako mali broj lica uključuje u odrede za samoodbranu u odnosu na ukupan broj stanovnika ili radnika. S obzirom na to što je u slučaju opasnosti od napada oružjem za masovno uništavanje svaki građanin sposoban za dejstvo, svaki mora naći svoje mesto u sistemu opšte odbrane. U navedenim primjerima odredi za samoodbranu tretirani su kao „organizacioni skelet“ oko koga se okuplja pripremljeno stanovništvo. To znači da u svaki odred za samoodbranu i njegove pojedine službe i manje jedinice mogu biti uključeni novi stanovnici grada i sela i fabrički radnici. Iz ovoga proizilazi da će odred za samoodbranu biti veći, s tim što će njegov „skelet“ biti bolje obučen i snabdeven opremom nego druga lica koja sarađuju s njim.

Odred za samoodbranu se snabdeva opremom i sredstvima koja postoje na njegovom terenu za vreme mira i rata. Često se čuje mišljenje da su mesna oprema i sredstva suviše ograničena, primitivna, neusavršena i da se kod nadležnih vlasti treba postarati da se dobije dopunsko snabdevanje. Deo opreme i sredstava sigurno će biti isporučen odredima za samoodbranu, kao na primer: obični uređaji za merenje radioaktivnih padavina, sredstava prve pomoći,

obične radio-stanice, gas-maske, zaštitna odeća, protivhemijiski paketi. Ne može se računati na naknadnu dodelu transportnih sredstava, protivpožarne opreme, inžinjerijskih mašina, poljskih kuhinja, poljskih kupatila i tome slično. U momentu opasnosti od napada odredi će raspolažati samo onim što budu stvarno imali na licu mesta.

Snage i sredstva za manevrisanje organizuju se i pripremaju za dejstvo u rejonima težišta odbrane od oružja za masovno uništavanje i ukazivanje pomoći lokalnim snagama ako ove nisu u stanju da izađu na kraj u otklanjanju posledica od velikih uništavanja i zatrovavanja. Sa gledišta teritorijalnog delokruga dejstava, snage i sredstva za manevrisanje mogu se podeliti na: gradske, sreske, vojvodske i državne.

Posle nuklearnog napada na grad, odredi za samoodbranu koji su se spasli nikada neće moći samostalno da izvrše akciju spasavanja. Za ovo će im nedostajati snaga, oprema i sredstva. Njihova stručna priprema je takođe ograničena. Grad treba da ima na raspolaganju dopunske specijalističke snage i sredstva. Odredi za samoodbranu će ostati u gradu bez obzira na posledice napada neprijatelja. Treba računati i na to da će oni pretrpeti i izvesne gubitke. Snage i sredstva za manevrisanje treba izvesti van granica grada s takvim proračunom da mogu stupiti u akciju bez gubitaka i organizovano.

Iz dosadašnjih rezonovanja proizilazi da gradske vlasti imaju na raspolaganju u delokrugu odbrane od oružja za masovno uništavanje dve vrste snaga: odrede samoodbrane koji su razmešteni na terenu grada (to su terenski i fabrički odredi) i specijalističke odrede, razmeštene van granica grada koji su uključeni u akciju za spasavanje posle neprijateljskog napada.

Svaki srez ima najmanje dve interesantne zone i to: grad — kao sedište sreza i ceo srez sa gradićima, seoskim opštinama, naseljima, selima i tvornicama. U nekim srezovima se pojavljuju neknadno dodeljeni objekti, kao na primer: samostalni grad koji ima sva prava sreza. Srez mora imati mogućnost da dodeljuje pomoći gradovima i opšti-

nama, što znači da mora raspolažati odgovarajućim specijalističkim odredima.

Slično ovome, to pitanje treba razmatrati na nivou vojvodstva, s tim što će delokrug dejstva u ovom slučaju biti mnogo veći. Tu dolazi u obzir grad-sedište vojvodstva, srezovi, gradovi podeljeni na rejone koji imaju prava srezova (prema broju stanovnika), veći industrijski zavodi, železnički čvorovi i tome slično.

Može se pretpostaviti da se formiranjem lokalnih i gradskih, sreskih i vojvodskih snaga za manevrisanje rešava problem snaga i sredstava koji ulaze u sastav odbrane od oružja za masovno uništavanje. Da li je neophodno imati takve snage koje bi imale opštedržavni značaj, naročito ako se ima u vidu tvrđenje da će glavni teret te odbrane pasti na vojvodstva, srezove i niže administrativne organe?

U slučaju masovne upotrebe raketno-nuklearnog, hemijskog i biološkog oružja, mogu biti zatrovani ne samo pojedini rejoni, već i široke zone koje obuhvataju teritorije nekoliko vojvodstava. Napadnuta vojvodstva neće moći uvek da izvrše akciju spasavanja onim snagama i sredstvima koje budu imala, a susedna vojvodstva neće biti u stanju da im pomognu. Sa gledišta opštih interesa odbrane države, i pored široke decentralizacije u pogledu naređivanja i samostalnosti vojvodstava i srezova, centralne vlasti moraju zadržati upravljanje nekim granama državnog života i prirede, kao na primer — saobraćajem, vezama i tome slično. U takvoj situaciji centralne vlasti moraju imati u svojim rukama snage i sredstva koje su neophodne da održe u ispravnom stanju komunikacije i vezu posle udara oružjem za masovno uništavanje. Ta činjenica dobija posebno značenje ako se zna da se interesi komunikacija i veze na nivou vojvodstva neće uvek poklapati sa opštedržavnim potrebama.

Izneti argumenti u dovoljnoj meri obrazlažu potrebu organizovanja snaga koje će biti namenjene za opštu odbranu zemlje. Veličina teritorije uslovljava delokrug manevrisanja tih snaga i sredstava. Vojvodske i sreske snage se pripremaju tako da budu sposobne za dejstvo na bilo

kom terenu vojvodstva ili sreza. Smatra se da se ti principi neće moći potpuno primeniti u odnosu na sve snage opšte odbrane zemlje. Nema potrebe, a posle masovnih udara neprijatelja i nastanka širokih zona uništenja i zatrovanoštih neće biti ni mogućnosti da se odredi snaga zemaljske odbrane prebacuju sa jednog kraja zemlje na drugi, kao na primer iz šćećinskog u žešovski ili iz gdačkog rejonu u katovicki i obratno. Sada se nameće zaključak da se snagama opšte zemaljske odbrane dodeli dopunska teritorija za dejstva koja bi obuhvatala teritoriju odgovarajućeg broja vojvodstava.

Priprema snaga i sredstava za odbranu od oružja za masovno uništavanje može se oslanjati na dve osnovne postavke organizacione prirode. Prvo — stvaranje većeg broja snaga i sredstava koje ostaju neposredno potčinjene vlasti na nivou sreza, vojvodstva i opšte teritorijalne odbrane zemlje i, drugo — stvaranje manjeg broja tih snaga sa oslanjanjem na uzajamnu pomoć u delokrugu snaga i sredstava pojedinih srezova i vojvodstava. Rešenje u organizacijskom pogledu prema tim dvema postavkama na nivou vojvodstva može biti sledeće:

1. Vojvodske vlasti, na osnovu ocene stepena ugroženosti, stvarnog stanja i mogućnosti vojvodstva preporučuju organizovanje snaga u srezovima i gradovima tako da za vreme rata sasvim izbegnu prebacivanje organskih snaga jednog sreza ili grada u pomoć drugim. Istovremeno one formiraju odgovarajući broj snaga i sredstava na vlastitom raspolađanju sa takvim proračunom, da se pomoć najugroženijim rejonima i objektima dodeljuje uglavnom od tih snaga, a ne angažovanjem snaga i sredstava iz drugih srezova ili gradova.

2. Vojvodske vlasti pripremaju ograničen broj snaga i sredstava za svoje potrebe i predviđaju njihovo iskorišćavanje samo u naročito teškim situacijama. Istovremeno preporučuju srezovima i gradovima da organizuju snage i sredstva sa dvojakom namenom: jedan deo na raspolađanje srezu i gradu, a drugi za ukazivanje pomoći susedima prema planu koji pravi vojvodstvo.

U savremenom ratu, snage koje ostaju na raspolaganju vojvodstvu sigurno ne mogu izvršiti zadatak bez uzajamne pomoći srezova i gradova, niti će rešiti probleme samo pomoću onih snaga i sredstava koje dobiju od suseda bez učešća vojvodstva. Oba ta elementa moraju postojati i sa-dejstvovati u potpunoj harmoniji. Smatra se da je prva postavka u organizacionom pogledu ispravnija.

Usvajanje druge postavke stvara utisak da se veći deo napora koji su vezani sa organizacijom i pripremom snaga i sredstava prebacuju na srez, s tim što se vojvodstvo ostavlja pravo da ima na raspolaganju spremne snage za slučaj potrebe. Čak i sa psihološkog gledišta takvo rešenje traži opreznost. S druge strane, u konkretnoj situaciji, i posle udara oružja za masovno uništavanje snage jednog sreza neće uvek uspeti da se prebace u drugi. Prosto rečeno, sve snage odnosnog sreza mogu biti upotrebljene u akciji za spasavanje, a njihovo izvlačenje iz te akcije i prebacivanje na drugi teren neće se uvek isplatiti, računajući, pored ostalog, i na vreme. Treba imati na umu opšte poznatu činjenicu da se нико za vreme rata ne lišava dobrovoljno snaga i sredstava koje ima, čak i pored najboljeg razumevanja opštih potreba.

Vojvodske vlasti koje imaju odgovarajući broj snaga i sredstava za neposrednu upotrebu, dužne su da ih dobro organizuju, pripreme i obuče. Istovremeno one treba da otklone eventualne teškoće u pogledu razmene snaga između srezova i gradova. To omogućava vojvodskim vlastima da održe uticaj na celokupna dejstva ne samo izdavanjem naređenja i direktiva, već upotrebotom svojih snaga i sredstava tamo gde situacija bude zahtevala.

Predviđena načela o organizaciji snaga i sredstava koja su izneta za vojvodstva mogu biti primenjena za srezove i celu zemlju.

Broj, sastav i snabdevenost gradskih, sreskih, vojvodskih i opštezemaljskih manevarskih snaga za teritorijalnu odbranu, uglavnom rezultiraju iz: ocene predviđenih posledica udara oružja za masovno uništavanje, organizacionih

i materijalno-tehničkih mogućnosti i stepena pripreme lokalnih snaga.

Te snage će se, pre svega, sastojati iz jedinica za održavanje reda, protivpožarnih, sanitetsko-medicinskih, tehničke pomoći i obnove, za dezinfekciju i dekontaminaciju, snabdevanje, za komunikacije i transport i jedinica veze. Iz centra se ne može odrediti organizacijski sastav niti planirati snabdevanje jedinica. U svakom vojvodstvu, sredu i gradu, sastav tih jedinica može biti različit s obzirom na karakter i mogućnosti terena. Nema sumnje da će, na primer, protivpožarne i jedinice tehničke pomoći i obnove u bjelistočkom vojvodstvu biti drugačije u pogledu veličine i snabdevanja od onih u katovičkom koje je industrijski visoko razvijeno, ili u gdašnjem gde se imaju u vidu akcije za spasavanje, sem redovnih, još i one u lukama, brodogradilištima i tome slično. Gradske ili sreske transportne jedinice moraju se razlikovati u načelu od onih koje su namenjene za potrebe jedinica opšte odbrane zemlje.

Opšta je ocena da se u snage odbrane od oružja za masovno uništavanje uključuje za vreme rata oko 10—15% čitavog stanovništva, ne računajući lica koja su mobilisana za oružane snage. Taj broj se ne može održavati za vreme mira. Zbog toga se usvaja rešenje koje bazira na držanju za vreme mira relativno manjih stalnih snaga i na pripremi odgovarajućih rezervi. U oblasti pripreme rezervi za snage odbrane od oružja za masovno uništavanje za vreme rata, dolazi do izražaja jedna naročito korisna okolnost — a to je da postoje snage koje se, usled mirnodopskog stručnog rada, mogu brzo i uspešno preformirati u odgovarajuće jedinice specijalista. U konačnom rezonovanju snage odbrane od oružja za masovno uništavanje, s obzirom na njihov stepen organizacije, mogu se podeliti u tri grupe:

stalne snage koje postoje za vreme mira;

specijalne jedinice koje su formirane prema karakteru preduzeća, organizacija i institucija, čiji stručni mirnodopski rad potpuno odgovara potrebama odbrane od oružja za masovno uništavanje;

druge jedinice koje nisu specijalističke, organizovane su dobrovoljnim regrutovanjem ili obaveznim pozivanjem lica i rekviriranjem opreme, transportnih sredstava i tome slično.

U stalne snage se mogu uračunati jedinice (od odeljenja do puka) profesionalnih vatrogasaca i narodne milicije. Njihov rad za vreme mira, stepen organizovanja, obuke i snabdevanja potpuno odgovara potrebama odbrane od oružja za masovno uništavanje. Ove jedinice ne zahtevaju u slučaju rata nikakve izmene u organizaciji, sem dopune brojnog stanja iz rezerve, čije je ljudstvo dobro obučeno. U sastav stalnih snaga ulaze takođe jedinice teritorijalne odbrane koje su određene za zadatke vezane sa odbranom od oružja za masovno uništavanje. To su pukovi i bataljoni teritorijalne odbrane, jedinice izviđanja, hemijske, inženjerijsko-tehničke i za merenje zatrovaniosti, kao i druge jedinice.

U drugu grupu ulaze jedinice za ukazivanje sanitetsko-medicinske pomoći, tehničke pomoći i obnove, za dezinfekciju i dekontaminaciju, za snabdevanje, komunikacije i transport, jedinice veze i druge koje su organizovane sa osloncem na one što već postoje u preduzećima, fabrikama, transportnim bazama, bolnicama, sanitetsko-epidemiološkim stanicama i tome slično. Te jedinice u stručnom pogledu ne zahtevaju u principu posebnu obuku, jer se njihov rad kao specijalista za vreme mira potpuno poklapa sa zadacima koje će izvršavati u okviru odbrane od oružja za masovno uništavanje. Glavni problem prilikom organizovanja ovih jedinica je njihova struktura koja odgovara potrebama rata, odvajanje od baza stacioniranja, priprema za manevarska dejstva, obuka za dejstva prema novoj organizacijskoj strukturi i saradnji sa drugim snagama za spasavanje u zatrovaniom rejonu.

Snage dveju navedenih grupa, kao najbolje stručno obučene i dobro organizovane, predstavljaju skelet svih snaga koje učestvuju u odbrani od oružja za masovno uništavanje. Ali njihova specijalna delatnost mora se dopunjavati radom pomoćnih snaga koje izvršavaju relativno proste radnje najobičnijim alatkama.

Jedinice tehničke pomoći koje su se specijalizovale moraju uvek angažovati nekvalifikovane grupe za raščišćavanje ruševina, zemaljske radove i tome slično. Jedinice za ukazivanje sanitetsko-medicinske pomoći koriste se pomoću grupa koje pronalaze i iznose ranjene i povređene iz zatrovanih rejonova, kao i onih koji se nalaze kao posluga u sanitetskim stanicama i tome slično. Postoji potreba da se formiraju jedinice od nespecijalista radi prijema dobrovoljaca ili pozivanja određenih lica koja su obavezna da se odazovu pozivu. U tu grupu se takođe mogu uračunati jedinice za samoodbranu, naročito one na terenu, koje se regrutuju iz gradova, naselja i sela, a nisu uvek dobro pripremljene u stručnom pogledu.

Stvaranje snaga koje pripadaju trećoj grupi je vrlo složen problem. Pored mera organizacione prirode čiji je cilj da se formiraju jedinice, neophodna je odgovarajuća obuka i priprema svakog pojedinca za izvršavanje određenih zadataka. To što se oni nazivaju nespecijalistima ne znači da nemaju nikakvih znanja. Iako nisu specijalisti, oni moraju znati da se služe sredstvima lične zaštite, ukazuju prvu sanitetsku pomoć, lokalizuju žarišta požara, izrađuju obične zaklone i da izvršavaju niz drugih neophodnih radnji.

4. ORGANIZACIJA I IZVOĐENJE AKCIJE ZA SPASAVANJE

Akcija za spasavanje će postići glavni cilj — ograničavanja gubitaka, spasavanje ljudi i obezbeđivanje materijalnih dobara — samo ako se uspešno izvodi. Osnovni uslov za to je brzina stupanja u akciju i tempo izvođenja. To se može obezbediti ako se ima odgovarajući plan i ako se realizuje pravilno, bez ikakvih smetnji, automatski.

Centralni organ može na vreme utvrditi opšte okvire akcije za spasavanje posle udara oružja za masovno uništavanje. Sem toga, državne vlasti, zavisno od situacije, prужaju vojvodstvima traženu pomoć snagama i sredstvima, koordiniraju dejstva u zatrovanim rejonima čije su granice

utvrđene na teritoriji nekoliko vojvodstava, ili preko određenih operativnih grupa potpuno rukovode akcijom za spasavanje na prostranim zatrovanim zonama koje obuhvataju teritoriju nekoliko vojvodstava.

Odgovornost za pripremu i realizovanje detaljnih planova pada više na vojvodske i sreske vlasti. Lokalne vlasti: gradske, seoskih opština, naselja i fabrika, i pored toga što prave planove na osnovu direktiva vojvodskih i sreskih vlasti, u većini slučajeva neće moći postupno da upravljaju akcijom za spasavanje. Njihova uloga se svodi na izvršavanje samo dela zadatka. Na primer, posle nuklearnog udara na jedan grad vojvodstva, nemoguće je povjeriti izvršenje čitave akcije spasavanja samo gradskim vlastima. Pored gradskih snaga, u akciji će učestvovati i vojvodske. Vojvodstvo će dostavljati materijalna, tehnička i medicinska sredstva, primaće bolesne i povređene iz napadnutog grada. Na taj način će se pravilno podeliti zadaci i kompetencije između vojvodskih i gradskih vlasti.

Organizatori i rukovodioci odbrane od oružja za masovno uništavanje i akcije za spasavanje posle neprijateljskog napada su predsednici narodnih odbora svih stepena. U njihovim rukama se nalazi odgovarajući aparat u obliku raznih organa narodnih odbora i drugih institucija i organizacija nivoa vojvodstva, sreza, grada ili opštine. Odeljenja za saobraćaj vojvodskih narodnih odbora, vojvodski uredi javnih puteva, u saradnji sa direkcijama okruga državnih železnica i drugog saobraćaja, odlično su orijentisani o pitanjima putne i železničke mreže i kolskog saobraćaja. Rukovodioci i radnici ovih institucija ne mogu gledati sa strane na probleme odbrane od oružja za masovno uništavanje. Odeljenja za poljoprivrodu, trgovinu, razne centrale za snabdevanje, veterinarska služba i drugo ne mogu biti ravnodušni prema problemima snabdevanja stanovništva i snaga za spasavanje, prema opasnosti od zatrovavanja sredstvima za masovno uništavanje životinja, prehrambenih artikala, stočne hrane i vode. Odeljenja za zdravstvo i socijalno staranje, zajedno sa organizacijama Poljskog crvenog krsta, ne mogu igno-

risati ugrožavanje zdravlja i života stanovništva u slučaju nuklearnog, hemijskog ili biološkog napada. Školske zdravstvene ustanove koje kontrolisu i štite decu i školsku omladinu staraće se o spasavanju te omladine posle neprijateljskog napada. Slično se može tretirati niz drugih organa, institucija i organizacija koje se pojavljuju na odgovarajućim nivoima državne administracije i upravljanja narodnom privredom. Znači, posle normalnog mirnodopskog rada, one se moraju starati da se pripreme za slučaj rata i za odbranu od oružja za masovno uništavanje.

Rezultati raznih vežbi koje su izvedene poslednjih nekoliko godina, ukazuju na to da postoji puno razumevanje problema odbrane od oružja za masovno uništavanje, a kolektivi koji rukovode i jedinice koje učestvuju na vežbama mogu se pohvaliti velikom veštinom dejstva.

Sem aparata koji u okviru normalnog rada usmerava deo svoga rada na pripremu odbrane od oružja za masovno uništavanje, i predsednici vojvodskih i sreskih narodnih odbora imaju na raspolaganju operativno-školske specijalne organe u formi vojvodskih i sreskih vojnih štabova. U lokalnim razmerama organizuju se komande jedinica samoodbrane koje su potčinjene predsednicima gradskih i rejonskih narodnih odbora, naselja i seoskih opština i direktorima (upravnicima) proizvodnih zavoda, železničkih stanica, luka i tome slično.

Vojvodski i sreski vojni štabovi, na osnovu odluke predsednika narodnih odbora i naredenja centralnih vlasti (vojvodskih), u tesnoj saradnji sa zainteresovanim institucijama i organizacijama, obrađuju detaljan plan odbrane od oružja za masovno uništavanje. Jedan od sastavnih elemenata takvih planova je i plan za likvidaciju posledica napada ili, drugim rečima, plan akcije za spasavanje posle neprijateljskog napada. Orientaciono on može obuhvatiti sledeća pitanja:

- verovatne rejone i objekte napada oružja za masovno uništavanje i ocenu njihovih posledica;
- organizaciju sistema atomskog, hemijskog i biološkog izviđanja rejona koji su zatrovani;

- brojno stanje, zadatke, grupisanje i pravce dejstva snaga i sredstava koji su namenjeni za akciju spasavanja;
- organizaciju komandovanja, sadejstva i veze;
- organizaciju materijalnog, tehničkog i medicinskog obezbeđenja za akciju spasavanja i tome slično.

Određivanje i klasifikacija rejona i objekata i opšte veličine zona zatrovavanja verovatnih udara oružja za masovno uništavanje spadaju u nadležnost centralnih vlasti zemlje koje ocenjuju stepen ugroženosti zemlje i određuju opštu konцепцију odbrane. Direktive centralnih državnih organa predstavljaju polaznu osnovicu za detaljnu obradu kod terenskih vlasti.

Vojvodski i sreski vojni štabovi prave plan likvidacije posledica udara oružja za masovno uništavanje, a u prvom redu detaljnu studiju verovatnih rejona i objekata udara na koje ukazuju centralne vlasti. Tom studijom treba da se utvrdi objekt koji može biti glavni cilj neprijatelja u delokrugu ugroženih rejona ili objekata. U odnosu na grad to može biti na primer aerodrom, nekoliko mostova na velikoj reci, zavod za proizvodnju naoružanja i tome slično. Utvrđivanje glavnog punkta za koji je neprijatelj zainteresovan omogućice da se izvede zaključak kakva sredstva i na koji način ih neprijatelj može primeniti da bi postigao najveći efekat dejstva. U odnosu na nuklearno naoružanje, to će omogućiti da se utvrdi mogućna nulta tačka, jačina, vrsta eksplozije (vazdušna ili površinska) i veličina pojedinih zona zatrovavanja. Ti podaci će olakšati određivanje veličine eventualnih uništenja i gubitaka, zavisno od karaktera objekta, na primer, od naseljenosti grada, gustine građevina i tome slično.

Gornja ocena i proračuni nikada ne mogu biti dati samo u jednoj varijanti. Neophodno je predvideti razne okolnosti i rešenja. Nije isključeno da neprijatelj nema poseban predmet koji ga interesuje, već hoće da izvrši udar po gradu kao celini i obezglavi ga. Napad može biti izvršen noću ili danju, posle iseljenja stanovništva iz grada ili u toku samog iseljavanja i tome slično. Svi ti faktori utiču na ocenu posledica udara, što znači i na organizaciju

akcije za spasavanje. Očigledno je da se plan ne može raditi u bezbroj varijanti. Zbog toga je neophodno uzeti u obzir one koje su međusobno najpribližnije i utvrditi dve-tri glavne.

Donošenje odluke i preduzimanje akcije za spasavanje uslovjeni su postojanjem verodostojnih podataka o situaciji koja se stvorila usled udara oružja za masovno uništavanje. Ti podaci se prikupljaju opštim i specijalnim izviđanjem. Opšte izviđanje organizuju vojvodski i sreski vojni štabovi, a specijalno načelnici odeljenja u vojvodstvu ili srežu, na primer: za saobraćaj, zaštitu stanovništva, za snabdevanje i tome slično.

Cilj opšteg izviđanja je da se utvrdi sledeće:

— mesta i vrste nuklearnih eksplozija, zatrovanošć otrovnim ili biološkim sredstvima i orientaciona veličina zatrovanih rejona;

— pravci prebacivanja radioaktivnih oblaka, para otrovnih sredstava ili bioloških oblaka i granica zatrovanih terena;

— veličina i karakter uništenih delova puteva, mostova, železničkih pruga i drugih saobraćajnih objekata kojima se mogu kretati snage za spasavanje i evakuaciju povređenog stanovništava iz zatrovanih rejona:

— mesto, veličina i pravci rasprostiranja požara;

— stanje važnijih objekata posle napada neprijatelja, kao što su: bolnice, linije i čvorovi veze, električne centrale, vodovodne instalacije i tome slično;

— rejoni najvećih grupacija povređenog stanovništva;

— stanje lokalnih snaga i sredstava u zatrovanim rejonima i šta su uradile te snage.

Opšte izviđanje vrši se pomoću stanica za osmatranje i merenje (uglavnom radi određivanja rejona i parametara nuklearnih eksplozija) i patrola raznih vrsta kao: pešaka, na automobilima ili helikopterima. Materijali prikupljeni opštim izviđanjem predstavljaju osnovu za donošenje odluke za akciju oko spasavanja i dejstva specijalnog izviđanja.

Specijalno izviđanje se može podeliti na sledeće vrste: za ispitivanje zračenja, hemijsko, bakteriološko, protivpožarno, inžinjerijsko i druga.

Osnovni zadaci izviđanja za ispitivanje zračenja su otkrivanje radioaktivnih tela na terenu, zgradama i tome slično, obeležavanje granica zatrovanog terena, merenje jačine zračenja, određivanje najdužeg vremena boravka ljudi u zatrovaniom rejonu, ispitivanje raznih uzoraka o zatrovaniosti životnih namirnica, vazduha, dubine sloja zemljišta, vode i označavanje puteva za obilaske zatrovanih rejona. Drugostepeni zadatak ovog izviđanja je da pomoći dozimetra kontroliše: ljude, životinje, vodu, životne namirnice, opremu i tome slično, na osnovu čega će se odlučiti o potrebi preuzimanja sanitetskih mera i dekontaminacije.

Izviđanje za ispitivanje zračenja vrše po pravilu patrole od 3 do 5 lica koje su snabdevene odgovarajućom opremom i zaštitnim sredstvima. Svaka patrola dobija pojas za izviđanje, širok oko 200-600 metara. Izviđačka patrola se kreće prema centru zatrovanih rejona, utvrđuje i označava specijalnim oznakama granice terena zatrovanih jačinom zračenja 0,1, 5, 30, 50 rendgena/čas i tako dalje.

Hemijskim izviđanjem treba da se otkriju vrste otrovnih sredstava koje je upotreboio neprijatelj i to u prvom redu u mestima gde se nalaze ljudi, da se označe granice zatrovanih terena i teritorije po kojoj se širi para otrovnih sredstava, da se obeleže obilazni putevi van zatrovanih terena, da se uzmu uzorci za analize, da se pronađu delovi hemijskih zrna (bombi) koje je neprijatelj upotreboio i tome slično. Kao i izviđanje za ispitivanje zračenja, i ovo se vrši pomoći pešadijskih patrola ili transportnim sredstvima.

Bakteriološka izviđanja se organizuju radi utvrđivanja granica zatrovanih rejona i uzimanja uzoraka za laboratorijska ispitivanja.

Protivpožarnim ispitivanjem treba da se utvrde mesto, veličina i pravac širenja požara; prisutnost ljudi u centru

požara, putevi i načini njihovog spasavanja; najbolja mesta za gašenje požara za protivpožarne snage postojanje izvora vode i mogućnosti njihovog korišćenja u akciji. Tim izviđanjem treba i da se ispitaju faktori koji otežavaju uspešno izvođenje akcije za spasavanje, kao što su: prisustvo radioaktivne prašine i otrovnih ili bakterioloških supstanci, neeksplodiranih granata, oštećenje prilaznih puteva i tome slično. Protivpožarno izviđanje po pravilu vrše lično komandanti ili komandiri vatrogasnih jedinica, uz učešće izviđačkih patrola.

Požari predstavljaju jednu od najtežih posledica vazdušnog napada, naročito za veće, gusto naseljene gradove, naselja i šumske terene. Požari koji su nastali usled vazdušnog napada, s obzirom na uzrok nastanka, mogu se podeliti na:

— one koji su se pojavili usled neposrednog dejstva sredstava za uništavanje, kao na primer: svetlosnog zračenja od nuklearne eksplozije ili od dejstva zapaljivih bombi;

— one koji su nastali usled razaranja zgrada i oštećenja aktivnih vatreñih žarišta, eksplozija gasoprovodnika, oštećenja električnih instalacija i tome slično.

Požari se mogu klasificirati i prema veličini.

Pojedini unutrašnji požari predstavljaju grupu požara koji su po veličini najmanji. To su po pravilu početna žarišta koja najčešće eksplodiraju na krovovima i gornjim spratovima zgrada. Pojedinačni spoljni požari se obično pojavljuju iz nelikvidiranih unutrašnjih požara, obuhvataju zgrade ili čitavu zgradu i samim tim ugrožavaju susedne kuće. Ako se spoje pojedinačni požari koji nastaju spolja, obuhvatiće nekoliko ili nekoliko desetina zgrada, što može izazvati požar čitavog bloka. Ako se pojedinačni spoljni i blokovski požari međusobno povežu u jedno žarište, stvaraju požar koji obuhvata veće prostranstvo. Takvi požari se razvijaju polako i traju dugo, prouzrokujući ogromne materijalne štete.

U nekim slučajevima, ako se pojedinačna žarišta požara koji izbiju spolja ili u bloku spoje i stvore jedan ili ne-

koliko velikih požara na većem prostranstvu, postoji opasnost da dođe do vatrene oluje. Ta pojava se zasniva na tome što se prilikom susreta ogromnih masa toplog i hladnog vazduha stvaraju neobično jaki vrtlozi i vazdušne struje koje dostižu snagu uragana i u velikoj meri otežavaju borbu s požarom, izazivaju ogromna uništavanja i pogoduju daljem širenju vatre.

Šumski požari, s obzirom na veličinu i jačinu širenja vatre, u načelu se ubrajaju u one koji zahvataju veća prostranstva, mada su njihovo širenje i metode gašenja drukčiji. Oni se mogu podeliti da one što se šire po zemlji, iznad same zemlje i na velikoj visini. Kod prvih gore mahovina, trulež, slojevi treseta i tome slično. Obuhvataju znatne površine i teško se gase, jer se vatra uglavnom širi ispod zemlje, a samo se u izvesnim slučajevima probija na površinu. Požari iznad same zemlje nastaju usled toga što su se zapalili slojevi nagomilanih iglica od drveća, suve trave, grana i korova. Oni se najčešće brzo pretvaraju u požare visoko nad zemljom. Ovi poslednji nastaju kad se zapale vrhovi drveća. Za njih su naročito pogodni bor, smreka i jela. Smola koja se nalazi u njima, prilikom dodira sa vatrom izlučuje lakozapaljivi gas koji omogućava brzo širenje požara.

Inžinerijsko izviđanje se izvodi pomoću specijalnih patrola koje imaju zadatak da utvrde: mesta gde se nalaze porušena i oštećena skloništa i drugi zakloni i broj i stanje ljudi u njima; mesta i karakter uništenja i oštećenja pojedinih građevina, komunalnih uređaja, saobraćajne mreže, veze i tome slično; snage i sredstva neophodne za akcije za spasavanje; način izvođenja radova, puteve dolaska i podlaska rejonima gde se izvode radovi i tako dalje.

Dalji problem kod obrade plana i organizacije akcije za spasavanje je utvrđivanje brojnog stanja, numeracije, zadataka i sistema komandovanja i sadejstva snage i sredstava namenjenih za likvidaciju posledica udara oružja za masovno uništavanje.

Snage i sredstva utvrđuju se prema broju rejona kontaminiranih radiološkim, biološkim i hemijskim sredstvima,

na terenu vojvodstva ili sreza, kao i na osnova procene posledica uništavanja. Radni učinak i vreme rada jedinica za spasavanje obračunavaju se prema tome šta će morati da rade na zatrovanih terenu sredstvima za ličnu zaštitu od oružja za masovno uništavanje. Tako, na primer, u rejonima koji su zatrovani radioaktivnim supstancama, rad je vezan sa dozvoljenom dozom ozračenja ljudi koja u toku 24 časa ne sme preći 50 rendgena. Neka otrovna sredstva mogu posle izvesnog vremena prodrati kroz zaštitnu odeću. U takvoj situaciji rad jedne smene u hemijski zatrovanim rejonu ne može trajati više od 1 časa. Po isteku tog vremena ljudi moraju biti podvrgnuti sanitetskom pregledu, a odeća dekontaminaciji. Znači, treba računati na takav broj snaga i sredstava koji učestvuju u akciji spasavanja, imajući u vidu da će se raditi u nekoliko smena (orientaciono tri smene za 24 časa).

Bliže određivanje broja snaga je vrlo komplikovan problem, s obzirom na nemogućnost detaljnog predviđanja eventualnih uništavanja i oštećenja, naročito u materijalnim dobrima. Usvojeno je da je osnovni kriterijum određivanja brojnog stanja ljudstva koje učestvuje u akciji za spasavanje verovatni broj gubitaka ljudstva u zatrovanim rejonima. Uzajamni odnos tih dveju veličina može biti orientaciono sledeći: 1 : 3—4 predviđa se, na primer, da broj ranjenih i ubijenih u mestu nuklearnog udara može izneti oko 30.000 ljudi, a snage za spasavanje treba da imaju oko 7.000—10.000 ljudi u jedinicama raznih specijalnosti koje su snabdevene odgovarajućom opremom.

Formiranje snaga i sredstava namenjenih za odbranu od oružja za masovno uništavanje može se razmatrati sa dva aspekta, i to: prvi je opšte formiranje snaga i sredstava na terenu čitavog vojvodstva ili sreza koje nazivamo „teritorijalnim formiranjem“, a drugi je formiranje snaga i sredstava za izvršenje akcije za spasavanje u atomskim, hemijskim ili biološki zatrovanim rejonu. Njega smo nazvali „rejonским formiranjem“, prosti zato što te snage pripadaju rejonu koji je zatrovan.

Čim se pojavi opasnost od izbijanja oružanog sukoba i da zemlja može biti napadnuta iz vazduha, snage i sredstva određeni za odbranu od oružja za masovno uništavanje stavljuju se u stanje pune bojne gotovosti i razmeštaju po rejonima koji su za njih namenjeni. To znači da se već formiraju. Taj proces će teći otprilike ovako:

— terenski i fabrički odredi za samoodbranu zauzimaju predviđene položaje u krugu svog rejona dejstava (grada, rejona, mesta, naselja, sela, tvornice);

— mesne snage za manevrisanje izvode se van granica grada i razmeštaju u odgovarajuće polazne rejone, spremne za učešće u akciji za spasavanje u slučaju udara oružja za masovno uništavanje;

— sreske snage za manevrisanje izvode se iz ugroženih rejona i centara u predviđene rejone za razmeštaj, u tom slučaju su te snage podeljeni na dva dela, od kojih je prvi namenjen za blagovremeno pojačavanje lokalnih snaga i sredstava u verovatnim rejonima zatrovavanja; one se razmeštaju blizu mesnih snaga za manevrisanje, zauzimajući odgovarajuće polazne rejone; druge snage i sredstva predstavljaju rezerve sreskih vlasti koje su razmeštene u očekujućim rejonima na terenu sreza i namenjene za dejstva u najviše ugroženim rejonima, što zavisi od razvoja situacije u borbi;

— vojvodske snage za manevrisanje izvode se i razmeštaju na sličnim principima kao i sreske.

Na kraju se može izvesti zaključak da se prostorno formiranje sreskih snaga i sredstava za odbranu od oružja za masovno uništavanje sastoji iz dva osnovna elementa: rejonskog grupisanja koje je vezano za predviđene rejone zatrovavanja i sreskih rezervi snaga i sredstava. Prostorno grupisanje vojvodskih snaga i sredstava može obuhvatiti, slično kao u srezovima — dva ili čak i više elemenata. U svakoj situaciji postoje dva elementa: sresko grupisanje i vojvodska rezerva snaga i sredstava. U nekim situacijama vojvodske vlasti mogu isključiti sreske ili zasebne gradove iz svojih kompetencija i preuzeti neposredno rukovođenje akcijom za spasavanje u najugroženijim rejonima ili cen-

trima (na primer, u odnosu na gradove gde je sedište vojvodstva). U tim slučajevima teritorijalno grupisanje vojvodskeih snaga i sredstava sastojiće se iz nekoliko elemenata:

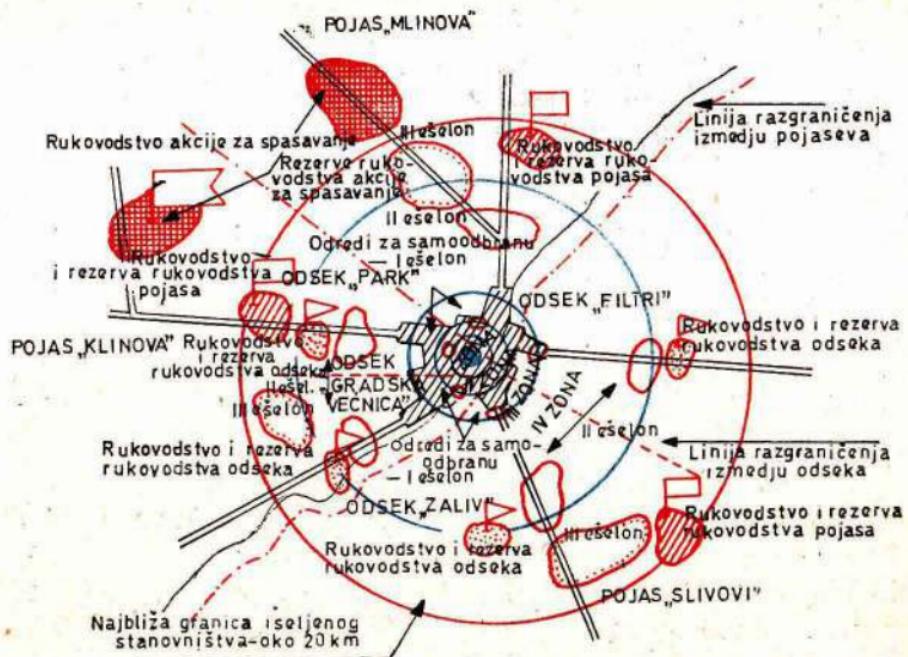
- grupisanje snaga i sredstava pojedinih srezova;
- grupisanje rejonskih snaga i sredstava koje su vezane za rejone zatrovavanja, gde rukovođenje akcijom za spasavanje preuzimaju neposredno vojvodske vlasti;
- vojvodske rezerve snaga i sredstava.

Rejonske snage i sredstva koje su vezane za rejone zatrovavanja, takođe se mogu podeliti na nekoliko delova. Prvi deo će predstavljati fabrički i terenski odredi za samoodbranu, drugi — mesne snage za manevrisanje koje se izvode van granica rejona ili ugroženog centra i treći — snage i sredstva koje su vojvodstvo ili srez, dodelili lokalnim snagama radi učešća u akciji za spasavanje. Sem toga, rukovodstvo akcije za spasavanje u svakoj situaciji treba da raspolaže odgovarajućom rezervom. Ona se po pravilu izdvaja od onih mesnih snaga koje su izvedene van ugroženog rejona ili pridodatih sreskih (vojvodskeih) snaga. U sastav rezerve ulazi prosečno oko $1/4$ — $1/3$ opšteg broja snaga i sredstava namenjenih za dejstva u ugroženom rejону.

Navedeni delovi su dobili naziv „ešeloni“. To znači da formiranje snaga i sredstava u ugroženom rejону obuhvata po pravilu tri ešelona i rezervu:

- I ešelon — fabrički i terenski odredi za samoodbranu;
- II ešelon — snage i sredstva koji su izvedeni iz ugroženih rejona ili centara (u odnosu na grad to će biti mesne snage za manevrisanje);
- III ešelon — snage i sredstva koje su sreske ili vojvodske vlasti naknadno pridodate rukovodstvu akcije za spasavanje;
- rezerva snaga i sredstava rukovodstva akcije za spasavanje.

Razmeštaj elemenata borbenog poretku za izvođenje akcije za spasavanje u rejону ugroženom od atomskog udara prikazan je na konkretnom primeru, gde je obrađen slu-

Uzeta za primer površinska eksplozija jačine 100 KT

- C — centralna zona, pritisak preko 2 kg/cm^2
poluprečnik od epicentra $0,9 \text{ km}$
- I — prva zona, pritisak $0,5-2 \text{ kg/cm}^2$
poluprečnik od epicentra $1,8 \text{ km}$
- II — druga zona, pritisak $0,2-0,5 \text{ kg/cm}^2$
poluprečnik od epicentra 3 km
- III — treća zona, pritisak $0,1-0,2 \text{ kg/cm}^2$
poluprečnik od epicentra 5 km
- IV — četvrta zona, pritisak $0,03-0,1 \text{ kg/cm}^2$
poluprečnik od epicentra 14 km

Sl.9-Podela radiološki kontaminiranog rejona na pojaseve i odseke. Formiranje snaga i sredstava za spasavanje

čaj površinske eksplozije na grad, nuklearnog punjenja jačine 100 KT (crtež 9).

Terenski i fabrički odredi za samoodbranu ostaju u gradu u određenim rejonima dejstva. Za vreme nuklearnog udara ljudstvo tih odreda i njihova oprema razmeštaju se u skloništa ili zaklone.

Mesne snage za manevrisanje (koje sačinjava II ešelon snaga za spasavanje) izvode se van granica grada, s tim da ne budu izložene opasnosti od neposrednog dejstva nuklearnog udara i da mogu da se što pre uključe u akciju za spasavanje. Najjednostavnije rešenje bi bilo kada bi se te snage razmestile van granica IV atomske zone atomski ugroženog rejona, a to je na prednjem primeru predstavljeno na udaljenosti od preko 14 km od centra eksplozije. U tom slučaju snage za spasavanje ne bi morale na alarm ići u inžinjerijski razrađene polazne rejone koji štite od posledice napada. S druge strane, njihov raspored na tolikom rastojanju još više bi udaljio od ugroženih rejona ostale ešelone snaga za spasavanje, a to znači da bi se produžilo vreme njihovog uvođenja u akciju. Od dve mogućnosti, smatra se da je raspored snaga II ešelona u granicama IV zone ispravniji. U prilog tome govore sledeće činjenice:

— Nikada nije sigurno kakva će biti nuklearna eksplozija. Može biti vazdušna ili površinska. Kod površinske eksplozije dolazi do zatrovavanja terena radioaktivnim supstancama preko radioaktivnog oblaka koji se pomera. Snage za spasavanje moraju izraditi polazne rejone u svakoj situaciji pod vidom zaštite od radioaktivnih padavina, bez obzira na to da li se ti rejoni nalaze u ili van zone neposrednog dejstva nuklearne eksplozije. Ako je neophodno pripremiti zaklone od padavina, i oni se mogu raditi u IV zoni.

— Dejstvo uništavajućih faktora nuklearne eksplozije u IV zoni je relativno slabo (vidi karakteristike atomskog rejona koji je zatrovan, tačka 1, ove glave). Zakloni pripremljeni za zaštitu od radioaktivnih padavina mogu uspešno poslužiti kao zaštita i od drugih uništavajućih faktora. U načelu, ne raste delokrug radova koji su vezani sa inžinjerijskim proširivanjem polaznih rejona.

— Snage za spasavanje II ešelona su bliže centru ugroženog rejona: prosečno oko 10 km. To skraćuje vreme njihovog stupanja u akciju i omogućava raspored snaga III ešelona na manjoj udaljenosti od ugroženog rejona.

— III ešelon i rezerva rukovodstva akcije za spasavanje razmeštaju se van granica rejonata koji je ugrožen od atomskog napada (van četvrte zone). U iznetom primeru, udaljenost polaznih rejonata tih snaga od verovatnog centra ugroženog rejonata biće oko 14—20 kilometara.

Borbeni poredak snaga i sredstava omogućava njihovo blagovremeno stupanje u akciju za spasavanje. U konkretnom primeru snage II ešelona mogu stupiti u dejstvo:

- peške, posle isteka 3—4 časa;
- na automobilima, po isteku oko 30 minuta;
- ako imaju u svom sastavu tešku opremu (dizalice, bagere, buldožere i tome slično) po isteku 2—3 časa.

Snage III ešelona i rezerva mogu biti uvođene na sličan način u toku od jednog do šest časova.

Iznete udaljenosti i obračun vremena za stupanje u akciju sledećih ešelona snaga i sredstava za spasavanje, odnose se samo na rejone zatrovane od površinske eksplozije nuklearne bombe jačine 100 KT. Ako neprijatelj upotrebi jača sredstva zatrovani rejoni biće površinski veći, a usled toga će porasti udaljenost snaga i sredstava od tog rejona, a i vreme njihovog uvođenja u akciju produžiće se.

Polazni rejoni snaga i sredstava za spasavanje, blizu onih koji mogu biti ugroženi u slučaju neprijateljskog napada, ne mogu iz potpuno razumljivih razloga biti izgrađeni u miru. Isto tako nemoguće je izraditi očekujuće rejone za rezerve sreskih ili vojvodskih snaga. Vojvodski i sreski vojni štabovi, pošto utvrde način formiranja snaga i sredstava, biraju polazne i očekujuće rejone, o čemu upoznaju komandire jedinica i obrađuju detaljno planove pripreme i izgradnje tih rejonata u periodu opasnosti.

Kod izbora rejona neophodno je uzeti u obzir niz uslova kojima treba da odgovore. Jedan od glavnih je da postoji odgovarajuća mreža puteva koja omogućava dobar i brz dolazak u polazne rejone i izvođenje snaga i sredstava koje stupaju u dejstvo. Da bi se uprostili inžinjerijski radovi, poželjno je da se ti rejoni nalaze na terenu koji obiluje prirodnim zaklonima i maskirnim elementima.

Polazni i očekujući rejon i posle odvođenja snaga i sredstava, mogu predstavljati stalne baze u kojima bi se vršila eventualna popuna i snabdevanje jedinica, remont opreme i transportnih sredstava i tome slično. To nateruje da se izabere rejon na terenu koji obezbeđuje smeštaj ljudi (naročito zimi), skladištenje prehrambenih artikala, lekova, rezervnih delova, dopunske opreme i raznovrsnih materijala, isporuku odgovarajućih količina vode i tome slično.

Zbog veličine zatrovanih rejona rukovodstva akcije za spasavanje neće moći neposredno rukovoditi celokupnim dejstvima i svim jedinicama koje su određene za likvidaciju posledica od udara oružja za masovno uništavanje. Nastala je potreba za odgovarajućom podelom zatrovanih rejona, kao i snaga i sredstava za spasavanje. Jedan od mogućih primera podele rejona koji je pretrpeo udar atomskog oružja predstavljen je na crtežu 5.

Zavisno od konkretnog položaja, terenskih uslova i karaktera objekta koji predstavlja glavni cilj napada neprijatelja, zatrovani rejon može biti podeljen na nekoliko pojaseva dejstva. Pod pojasm se podrazumeva deo zatrovanih rejona koji se bitno razlikuje od drugih delova po nizu karakterističnih odlika, na primer, po gustini izgradnje i naseljenosti, po komunikacijama (drumskom i železničkom), grupisanju industrijskih preduzeća, konfiguraciji terena i tome slično. Linije razgraničenja između pojaseva prolaze po pravilu duž karakterističnih predmeta ili objekata na terenu, kao: sela ili naselja, izrazito oformljenih gradskih rejona, reka, parkova, železničkih pruga i tako dalje. Linije razgraničenja pojaseva dejstva mogu se, ali ne moraju, poklapati s administrativnim granicama delova grada, srezova, seoskih opština ili naselja.

U određenim pojasevima dejstva u rejonu koji je atomski zatrovani, mogu se u pojedinim situacijama izdvojiti karakteristični objekti ili pravci akcije za spasavanje. U tom slučaju pojasa dejstva se deli na odseke. Broj pojaseva i odseka ne može biti neograničen ili proizvoljan. Kada se radi o atomski zatrovanim rejonu srednje veličine, neće se izdvojiti više od 2 do 4 pojasa dejstva, a u svakom

pojasu 2—3 odseka. Stvaranje većeg broja pojaseva i odseka neće olakšati akciju za spasavanje, već će je naprotiv otežati i komplikovati, to uglavnom usled toga što postoji veći broj rukovodstava i štabova i zbog angažovanja dopunskih sredstava veze.

Sa podelom na pojaseve i odseke neposredno je povezan sistem rukovođenja snagama i sredstvima za spasavanje. Kod iznetog primera u crtežu (5) on je predstavljen na sledeći način:

1. Celokupnom akcijom za spasavanje u atomski затrovanom rejonu rukovodi rukovodstvo akcije koje su odredile vojvodske ili sreske vlasti.

2. Rukovodstvu akcije za spasavanje neposredno su potčinjeni:

- tri rukovodstva pojaseva dejstva: „Klinova“, „Mlinova“, i „Slivova“;
- rezerve rukovodstva akcije.

3. Pojas „Mlinova“ se ne deli na odseke. Rukovodstvo pojasa neposredno rukovodi snagama I, II i III ešelona i svojim rezervama.

4. Ostala dva pojasa dejstva podeljena su na po 2 odseka. Otuda su rukovodstvu pojasa potčinjeni:

- rukovodstva dva odseka dejstva,
- rezerva rukovodstva pojasa.

Postavlja se pitanje kako u toj situaciji izgleda sastav snaga za spasavanje i komandovanje jedinicama raznih specijalnosti? To pitanje ćemo razmotriti na konkretnom primeru. Rukovodstvo odseka „Gradska većnica“ ima na raspolaganju tri ešelona i rezervu snaga i sredstava. Prvi ešelon predstavljaju odredi za samoodbranu koji ostaju u gradu i sposobni su (nisu toliko povređeni) posle nuklearnog udara. Zajedno sa tim odredima ostaju u gradu njihove komande. Rukovodstvo odseka nema potrebe da preuzima neposredno rukovođenje svakim odredom za samoodbranu. Ono može njima rukovoditi preko jedne ili nekoliko komandi. Smatra se da je najbolje rešenje ako na terenu jednog odseka postoji jedna komanda samoodbrane.

II ešelon — mesne snage i sredstva za manevrisanje — i III ešelon — snage i sredstva za manevrisanje koje su pridodale vojvodske ili sreske vlasti, sastoje se iz jedinica raznih specijalnosti: protivpožarne, mediko-sanitarne, za održavanje reda, tehničke pomoći, za dezinfekciju i dekontaminaciju, opštег izviđanja i tome slično. Ovde je neophodno naknadno objašnjenje. Snage II ešelona će u svakoj situaciji obuhvatiti pun sastav specijalističkih odreda koji su neophodni za akciju spasavanja. Naprotiv, snage III ešelona (koja su pridodale vojvodske ili sreske vlasti) ne moraju biti punog sastava. Zavisno od predviđenog razvoja situacije i potreba, vojvodske i sreske vlasti mogu pridodati jedinice samo nekih specijalnosti, na primer, samo mediko-sanitarne i protivpožarne ili samo mediko-sanitarne, tehničke pomoći i za dezinfekciju i dekontaminaciju i tome slično. Sem toga, treba uzeti u obzir činjenicu da jedinice koje se pridodaju treba da budu bolje snabdevene opremom (uglavnom specijalnom i teškom).

Organizovanje snaga II i III ešelona i komandovanje njima mogu biti rešeni na dva načina:

Prvo rešenje bi se sastojalo u tome što bi snage II i III ešelona sačinjavale dve odvojene grupacije koje dejstvuju jedna za drugom. U tom slučaju grupisanje snaga II ešelona biće namenjeno da sa jedinicama samoodbrane izvrše prve i najhitnije radove u zatrovanom rejonu, kao što su: izviđanje u pogledu radioaktivnosti (u odnosu na stepen uništenja i oštećenja) lokalizovanje požara, pronalaženje ranjenih i zatrpanih i njihova evakuacija, obeležavanje i raščišćavanje prelaza, otkrivanje zatrpanih skloništa i zaklona i ukazivanje pomoći ljudima koji se nalaze u njima, otkrivanje i likvidacija oštećenja kod komunalnih uređaja (uglavnom kod električne i vodovodne mreže i mreže sa cevima za gas) tako da ne postanu izvor za naknadna oštećenja.

Grupisanje snaga III ešelona dolazi u obzir za akciju tek pošto I i II ešelon pripreme glavne radove. Oni zatim izvode specijalne i teške radove pomoći teške opreme. U radove takve vrste mogu se ubrojati sledeći: učešće u

gašenju požara koji su se proširili na veliko prostranstvo, raščišćavanje glavnih saobraćajnih arterija, obezbeđivanje neoštećenih materijalnih dobara (pre svega mašinskog parka, proizvodnih zavoda, magacina s raznom rezervnom robom), dezinfekcija i dekontaminacija terena, građevina i uređaja, opravka električne i vodovodne mreže, raščišćavanje skloništa koja su zatrpana ali nisu oštećena, njihovo osposobljavanje za upotrebu i tome slično.

Drugo rešenje bi se sastojalo u tome da se iz snaga II i III ešelona formiraju jedinice te specijalnosti. U tom slučaju će nestati podele na grupisanje snaga II i III ešelona. Smatra se da su postupci te vrste poželjni pre svega kada je snaga i sredstava za spasavanje malo u odnosu na veličinu uništavanja i gubitaka posle napada neprijatelja.

Snage za spasavanje II i III ešelona koje su organizovane u vidu jedne ili dve grupacije, mogu dejstvovati u atomski zatrovanih rejonu zbijenim frontom ili po grupama, ako su se na odseku dejstava izdvojila izrazita žarišta požara, rejoni koncentracije zatrovanih ljudi, rejoni velikih uništavanja i tome slično. U takvoj situaciji snage za spasavanje dele se na grupe kojima se poverava da likvidiraju određena žarišta.

Sem navedenih grupacija, rukovodstvo odseka „Gradsko većnica“ ima na raspolaganju jednu jedinicu za opšte izviđanje i rezervu snaga i sredstava. Rezerva se uvodi u akciju kada nastaje potreba za pojačavanjem snaga koje dejstvuju u rejonu glavnih radova ili kada treba da zamene fizički iscrpene snage radi iseljavanja stanovništva i sprovođenja sanitetskih mera, dezinfekcije, dekontaminacije i tome slično.

Prilikom sumiranja pitanja može se utvrditi da su rukovodstvu „Gradske većnice“ potčinjene sledeće jedinice:

— opšteg izviđanja;

— jedna ili nekoliko komandi jedinica samoodbrane koje se nalaze u gradu sa potčinjenim jedinicama samoodbrane;

— rukovodstva jedne ili dveju grupacija snaga za spasavanje sa njihovim jedinicama;

— rezerva snaga i sredstava rukovodstva odseka.

Slika sistema rukovođenja akcijom za spasavanje neće biti potpuna ako se ne objasni pitanje organizacije rukovodstva i štabova i njihovih komandnih punktova. Taj problem može biti različito rešavan, što zavisi od konkretnih uslova i situacije.

Prepostavimo da crtež 5 predstavlja atomski zatrovani rejon u gradu koji je sedište vojvodstva. Administrativno, grad je podeljen na rejone. U tom slučaju jedno od rešenja može biti sledeće:

— rukovodstvo i štab akcije za spasavanje formiraju se od delova gradskih i vojvodskih vlasti;

— rukovodstva i štabovi pojaseva „Klinovi“, „Mlinovi“ i „Slivovi“ formiraju se od gradskih i delimično rejonskih vlasti;

— rukovodstva i štabovi odseka: „Zaliv“, „Gradska većnica“, „Park“ i „Filtri“ organizuju se od rejonskih vlasti;

— za rukovodioca grupacije ili rezerve snaga za spasavanje određuje se jedan od najspremnijih rukovodilaca jedinica koje ulaze u sastav grupacije ili rezerve. Njegov mali štab formira se od predstavnika jedinica raznih specijalnosti.

U gradu koji je bio izložen napadu oružja za masovno uništavanje mogu na jednom od odseka izginuti komande jedinica za samoodbranu. U tom slučaju će rukovodstvo odseka biti primorano da pošalje određeni broj ljudi, da bi organizovali dalje akcije onih koji su se spasli od udara, a pripadali su jedinicama za samoodbranu, i da preuzmu komandu nad njima.

Rukovodstvo i štabovi akcija za spasavanje u pojasevima i na odsecima usmeravaju celokupnu delatnost sa komandnih mesta. Prilikom organizovanja tih mesta, jedna okolnost im ide u prilog. Rejoni koji su ugroženi od napada u načelu su stalni i ne premeštaju se (u tom slučaju ne

uzima se u obzir pomeranje oblaka sa radioaktivnom prasinom kod površinskih eksplozija, pare otrovnih sredstava i tome slično). To znači da u miru, postoji mogućnost za pripremu stalnih komandnih mesta blizu verovatnih rejona koji će biti napadnuti oružjem za masovno uništavanje. Komandovanje se ne može uvek realizovati sa jednog stalnog mesta. Razvoj situacije može zahtevati od komandanta i članova štaba da budu neposredno na liniji dejstva snaga za spasavanje. Zbog toga je neophodno da rukovodstva i štabovi imaju po dva komandna mesta: glavno (stalno) i pokretno.

Uspeh i ispravnost dejstava snaga i sredstava za spasavanje u zatrovanim rejonima zavise ne samo od pravilnog sistema rukovođenja, već i od organizacije sadejstva.

Osnovni zadatak organizacije sadejstva je utvrđivanje glavnog cilja dejstava svih snaga i sredstava i uigranost njihovih akcija po vremenu i mestu.

Neposredno posle napada neprijatelja, glavni cilj akcije će biti ukazivanje pomoći ljudima koji se nalaze u zatrovanim rejonom.

Taj zadatak će izvršiti pre svega jedinice tehničke pomoći. One kao i mediko-sanitetske i jedinice za dezinfekciju i dekontaminaciju raščistiće zatrpana skloništa i zaklone i otkloniti oštećenja kod komunalnih uređaja (električne mreže, vodovodne i na gas). Akcije drugih vrsta snaga i sredstava moraju biti usmerene na realizovanje osnovnog zadatka i ukazivanje pomoći navedenim jedinicama. Razvojem akcije za spasavanje menja se i njen glavni cilj. U sledećoj etapi dejstava može biti, na primer, osposobljavanje komunikacija za saobraćaj u zatrovanim rejonom ili osposobljavanje proizvodnih zavoda za određenu proizvodnju i tome slično. Dejstvo svih snaga i sredstava usmerava se zatim za izvršavanje tog zadatka i organizovanje sajedstva u korist snaga koje imaju glavnu ulogu u ostvarivanju planiranog cilja.

Najmanje zakašnjenje u izvođenju akcije za spasavanje povećava gubitke od posledica zatrovavanja u ljudstvu

i materijalnim dobrima. To se može izbeći utvrđivanjem termina o otpočinjanju i završetku pojedinih etapa akcije za spasavanje, redovnim smenjivanjem jedinica koje učeštuju u akciji za spasavanje i regulisanjem toka radova svake smene.

Uigravanje snaga i sredstava na terenu postiže se ukazivanjem jedinicama na konkretnе objekte, odseke ili pojaseve u kojima treba da izvedu akciju za spasavanje, na linije i polazne rejone, puteve dolaska i dovoženja, zborna mesta i tome slično.

Radi održavanja neprekidnog sadejstva koriste se sva pristupačna sredstva veze, a osim toga određuju se jedinstveni signali sadejstva na čitavom zatrovanom rejonu. Obično se daju signali koji određuju mesta gde se nalaze jedinice, pravce njihovog dejstva, početak i završetak radova, traženje naknadne pomoći i druge eventualnosti. U svakoj jedinici snaga za spasavanje uspostavljaju se stanice za osmatranje signala komandovanja i sadejstva.

Dejstva koja su vezana s odbranom od oružja za masovno uništavanje mogu se podeliti na tri perioda: nastanak opasnosti, alarm i vazdušni napad i akciju za spasavanje. U toj podeli ne uračunava se, logično, sve ono što je učinjeno radi priprema za vreme mira: planiranje i organizacija odbrane, izgradnja skloništa i zaklona, komandnih mesta, priprema iseljavanja stanovništva i dela materijalnih dobara, sistema obaveštavanja i alarmiranja i tome slično. To bi se eventualno moglo odvojiti u poseban period.

Prvi ili period opasnosti otpočinje od momenta prijema vesti od vojvodskih, sreskih i lokalnih vlasti o opasnosti izbijanja oružanog sukoba. U tom periodu snage i sredstva za odbranu od oružja za masovno uništavanje dovode se u punu bojnu pripravnost i upućuju u očekujuće i polazne rejone. Istovremeno se iseljava stanovništvo i deo materijalnih dobara van grada i ugroženih centara, grade se dodatni zakloni, proverava rad sistema obaveštavanja i alarmiranja, veze i komandnih mesta i tome slično.

Ako je period opasnosti vrlo kratak, izvršava se samo deo navedenih radnji, a glavni akcenat se stavlja na zaklone i obezbeđivanje stanovništva u ugroženim gradovima i centrima i na izvršavanje niza profilaktičkih mera, kao: protivpožarnih, protiv oštećenja kod komunalnih uređaja (uglavnom u električnoj, vodovodnoj i mreži na gas), protiv epidemija i tome slično.

Posle objavljuvanja alarme, stanovništvo i lični sastav jedinica samoodbrane koji ostaju u ugroženim gradovima i centrima prelaze u skloništa i druge zaklone (crtež 8 i 9). Praktično život odumire napolju. Samo stanice za osmatranje ostaju na određenim mestima i sa njih ljudstvo osmatra sredstva, načine i posledice napada neprijatelja iz vazduha. Snage i sredstva za spasavanje u očekujućim i polaznim rejonima takođe se koriste zaklonima, održavajući punu bojnu gotovost.

Odmah posle završetka napada u akciju stupaju odredi za samoodbranu koji nisu povređeni. Njihova služba opštег izviđanja ispituje veličinu uništavanja i oštećenja, a protivpožarna služba ne dozvoljava da se prošire žarišta vatre. Služba za pitanja skloništa i tehničke pomoći pretražuju ruševine, otpočinju raščišćavanje skloništa i zaklona, vade povređene. Sanitetska služba ukazuje prvu pomoć ranjenim i povređenim i smešta ih u odgovarajuće sabirne punktove. Glavni cilj te akcije je ukazivanje pomoći povređenom stanovništvu, smirivanje, održavanje morala na visini radi protivstavljanja posledicama napada i da bi stupile u dejstvo snage za spasavanje van zatrovanog rejona.

Za to isto vreme rukovodstva akcije za spasavanje, pojaseva i odseka šalju podatke prikupljanja na osnovu izviđanja i dobijaju konkretne podatke o zatrovanih rejonu. Oni pomažu da se pravilnije oceni situacija, da se na osnovu toga doneše odluka, postave zadaci jedinicama i da se oceni vreme njihovog uvođenja u akciju.

Ocena situacije treba da pruži rukovodstvima sliku: veličine zatrovanih rejonima i njegovih pojedinih zona, gubitaka u ljudstvu, uništenja i oštećenja kod osnovnih uređaja (električne mreže, veze, vodovoda i gasnih), stanje

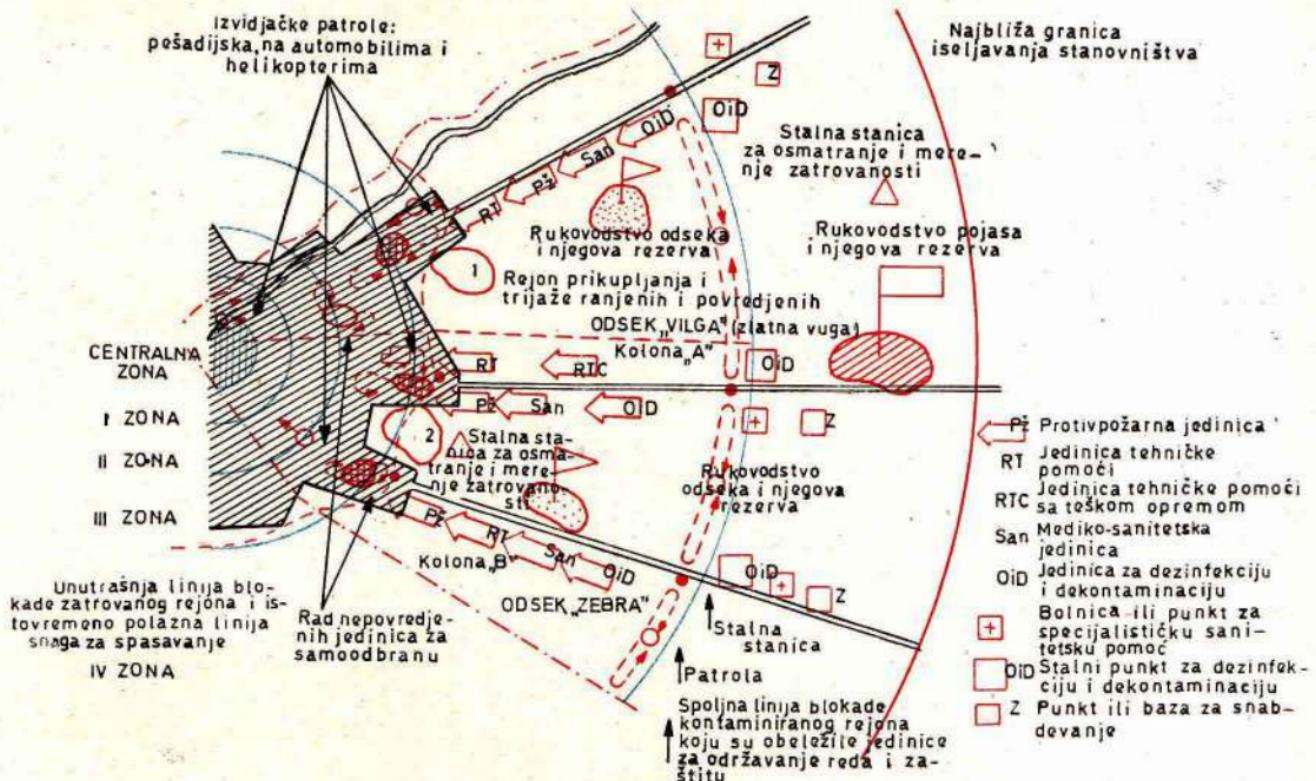
kod jedinica samoodbrane i njihovu sposobnost za dejstvo, promene do kojih je došlo na terenu usled nuklearnog napada. Kod ocene situacije takođe se uzima u obzir uticaj meteoroloških uslova, godišnjeg doba i doba dana na izvođenje akcije za spasavanje.

Ocena situacije ne može trajati dugo. Pitanje je da li će odgovarajući rukovodioci biti u stanju da saslušaju opštine referate ili informacije oficira i članova štabova. Radije će se ograničiti na osnovna pitanja i odgovore.

Na osnovu procene situacije donosi se odluka. U odlukama rukovodstva akcije, pojaseva i sektora daje se pre svega: kratka ocena situacije, glavni cilj i period akcije, pravci ili rejoni gde treba da bude težište dejstava, glavni zadaci potčinjenih rukovodstava i jedinica, načini sadejstva i rokovi otpočinjanja i završavanja pojedinih etapa akcije za spasavanje. Odluka obuhvata direktive rukovodilaca, probleme materijalno-tehničkog obezbeđenja, zaštite na radu, održavanja veze i komandovanja.

Postojanje rukovodstava akcije, pojaseva i odseka za dejstva u zatrovanim rejonu ne mora biti onako kako je predviđeno odlukom prepostavljenih u momentu kada otpočinje akcija za spasavanje. To bi u velikoj meri moglo da uspori stupanje u dejstvo snaga koje su za to određene. Smatra se da posle završetka napada, proces procene situacije i donošenja odluke teče normalno na svim nivoima komandovanja. Rukovodstvo odseka, posle donošenja odluke, aktivira sve snage čak i ako nije dobijen zadatak od rukovodstva pojasa. Mešanje rukovodstva pojaseva i rukovodstva akcije dolazi do izražaja uglavnom u toku akcija za spasavanje, određivanjem glavnih zadataka potčinjenim, koordinacijom njihovog sadejstva i uvođenjem u akciju svojih rezervi ili izvršavanjem manevra snagama i sredstvima između odseka i pojaseva.

Zadaci se mogu postavljati jedinicama u različitim uslovima. Ako su one upućene u zatrovani rejon čim je izvršen vazdušni napad, na osnovu prethodnih naređenja, borbene zadatke uručuju jedinicama na maršu članovi štabova odseka ili pojasa. Jedinice koje ostaju u polaznim

Sl.10-Dejstva snaga za spasavanje u atomski zatvorenom rejonu

rejonima dok se ne donese odluka rukovodstva odseka i pojaseva, dobijaju borbene zadatke na zajedničkom sastanku rukovodstva štabova odseka ili pojasa. Istovremeno sa borbenim zadacima komandanti jedinica dobijaju detaljna uputstva koja se odnose na sadejstvo, materijalno-tehničko obezbeđenje dejstava i obezbeđenje zaštite na radu.

Iz polaznih rejona prve kreću jedinice za zaštitu reda i poretka (ne računajući opšte i specijalne patrole koje su prethodno poslate). Te jedinice organizuju na granici IV, a zatim III zone spoljnju i unutrašnju liniju blokade atomski zatrovanih rejona (crtež 10). Posle njih polaze jedinice tehničke pomoći čiji je zadatak priprema puteva i prolaza do te mere da do glavnih zona koje su zatrovane mogu stići i druge snage za spasavanje. Kod izvršavanja tih radova one tesno saraduju sa jedinicama za dekontaminaciju terena. Dalje se prebacuju protivpožarne, mediko-sanitetske, tehničke pomoći sa teškom opremom i ostale jedinice za dezinfekciju i dekontaminaciju.

Po dolasku na liniju razvoja, komandanti jedinica provjeravaju stanje ljudi, opreme i snabdevanja i oslanjajući se na podatke koji su dobijeni od izviđačkih patrola i jedinica samoodbrane određuju pojedinim jedinicama, grupama ili kolektivima konkretnе objekte za rad. Ako se ukaže potreba, komandanti jedinica rekognosciraju objekte označene jedinicama.

U toku akcije za spasavanje komandanti jedinica i štabova odseka i pojaseva i akcije kao celine, prikupljaju posebne podatke o zatrovanim rejonima, preciziraju glavne pravce dejstava snaga i sredstava, postavljaju dopunske zadatke pojedinim izvršiocima, regulišu snabdevanje snaga neophodnom opremom i materijalom, rukovode regulisanjem odmora i smenama ljudi na pojedinim objektima.

Posle preciziranja glavnih pravaca dejstva i zavisno od potreba akcije za spasavanje, rukovodioci odseka, pojaseva i akcije u celini, uvode svoje rezerve. Utrošene rezerve se obnavljaju od snaga i sredstava koji su povučeni sa drugorazrednih pravaca ili od smena koje su iscpene dugotrajnim i intenzivnim radom u zatrovanih rejonu.

U toku izvođenja akcije za spasavanje koriste se do maksimuma lica koja nisu povređena i to u početku za obične poslove oko spasavanja, a zatim kroz njihovo uključivanje u novoformljene specijalističke ekipe.

Pošto izvrše osnovne zadatke akcije za spasavanje pristupa se sledećoj etapi radova, čiji je cilj da se zatrovani rejon ponovo osposobi za život i rad (gradovi, industrijska naselja, saobraćajni čvorovi i tome slično). Odgovarajuće odluke za to donose sreske, vojvodske ili opšte državne vlasti, određujući delokrug i karakter radova, vreme za njihovo izvršenje i neophodne snage i sredstva.

IV — OPŠTA PRIPREMA STANOVNIŠTVA U SISTEMU TERITORIJALNE ODBRANE ZEMLJE

Zadaci odbrane zemlje u savremenim uslovima su suviše veliki da bi se mogli realizovati samo pomoću oružanih snaga ili jedne organizacije ili institucije. Da bi se uspešno izvršio taj ogromni posao potrebna je tesna saradnja svih organa vlasti i celog društva, uzajamni administrativno-organizacioni i materijalni poduhvati svih centralnih i terenskih vlasti, uz aktivno učešće svih građana i priprema oružanih snaga i čitavog naroda koji je organizovan za odbranu. Ako sistem odbrane države treba da solidno izvrši postavljene zadatke, mora biti sveobuhvatan i zasnovan na načelu opštег dejstva svih građana koji poseduju osećanje duboke zajedničke odgovornosti za sudbinu zemlje, disciplinovani su i shvataju svoju ulogu i mesto u promenjenim uslovima savremenog rata.

Do sada vlada mišljenje da se građani pripremaju za zadatke u pitanjima odbrane realizovanjem opšte vojne obaveze. Ipak se pokazalo da karakter savremenog raketno-nuklearnog rata i neophodnost organizovanja teritorijalne odbrane zemlje nameću potrebu potpune revizije tog mišljenja.

U Poljskoj postoji zakon od 30. januara 1959. o opštoj vojnoj obavezi u koji su zakonom od 28. marta 1963. unete neke izmene. Njime se predviđa da obaveznoj vojnoj službi podležu muškarci određenih godina starosti i odgovarajućeg zdravstvenog stanja (član 7, 8, 43 i 57 novog zakona).

Iz propisa ovog zakona proizilazi da se priprema građana za odbranu svodi *na vojnu službu samo muškaraca* u različitim formama, a cilj mu je obezbeđivanje potreba, pre svega, za oružane snage, što znači operativne armije i vojske teritorijalne odbrane zemlje. Sem toga, treba uzeti u obzir i to da:

- oružane snage za vreme mira ne mogu biti mnogo-brojne s obzirom na troškove izdržavanja;
- potrebe narodne privrede zahtevaju da od vojne službe budu oslobođene određene grupe specijalista;
- da svi muškarci ne služe vojsku s obzirom na razne reklamacije kao što su (hranilac porodice, bolest i tome slično).

Na osnovu toga se može zaključiti da svi muškarci koji podležu vojnoj obavezi ne prolaze kroz odgovarajuću obuku i nisu spremni za izvršavanje svojih zadataka u pitanjima odbrane u slučaju izbijanja rata.

Pre trinaest godina, na osnovu odluke predsedništva vlade broj 92/52 od 1. marta 1952. godine, u srednje i stručne škole uveden je predmet predvojnička obuka, kao obavezan. Od 1959. godine taj se predmet predaje u školama u duhu člana 11, 117—122 zakona od 30. januara 1959. o opštoj vojnoj obavezi.

Predvojnička obuka obuhvata učenike poslednjih nekoliko razreda, a njen program sadrži pitanja koja se odnose na opštevojnu pripremu: tradicije i karakter narodne poljske vojske, informacije o oružanim snagama i savremenim principima borbe, naoružanje, nastavu gađanja, strojevu obuku, pravila, topografiju, vezu, odbranu od sredstava za masovno uništavanje, propise i načela regulisanja drumskog saobraćaja. Navedena pitanja jasno pokazuju da je cilj predvojničke obuke da pripremi omladinu za vojnu službu u oružanim snagama.

Sem obuke dela muškaraca i školske omladine sa aspekta potrebe oružanih snaga izvodi se i obuka iz oblasti teritorijalne protivavionske odbrane. To se odnosi samo na lica koja su obuhvaćena u organe teritorijalne protivavionske službe, a to je uglavnom u takozvanim objektima

TOPL-a. U duhu odluke ministarskog saveta broj 721 od 24. oktobra 1954. godine, u te objekte se ubrajam industrijski i uslužni zavodi i drugi, kod kojih su osnovani organi teritorijalne protivavionske odbrane. Tim poslednjim zakonskim aktom regulišu se ne samo problemi obuke, već i priprema sredstava neophodnih za sprečavanje širenja i likvidaciju posledica udara oružja za masovno uništavanje: sistem obaveštavanja, alarmiranja i komandovanja, prikupljanje opreme sa dozimetrima, sredstava skupne i lične zaštite i tome slično.

Takvo stanje stvari koje je normirano zakonskim aktima omogućava da se u određenoj meri realizuju pripreme stanovništva za dejstvo u toku rata, ali ne može da obezbedi sposobljavanje svih građana za odbranu. U savremenom sukobu svaki građanin mora imati određeno mesto i zadatke u opštem sistemu teritorijalne odbrane zemlje. Smatra se da bi puna realizacija tog zahteva predviđala podelu stanovništva čitave zemlje za vreme rata na sledeće grupe:

— one koji ostaju u centralnim i terenskim organima upravljanja i državnim ustanovama i komandovanja snaga i sredstvima teritorijalne odbrane zemlje;

— one koji su pozvani u oružane snage, to jest u operativnu armiju i jedinice teritorijalne odbrane zemlje;

— one koji su pozvani u miliciju i organe bezbednosti;

— one koji su pozvani u teritorijalne i opštezemaljske jedinice za spasavanje i obnovu u raznim specijalnostima: protivpožarne, mediko-sanitetske, tehničke pomoći, obnovu, saobraćaja i veze, transporta, snabdevanja i tome slično;

— one koji su pozvani ili su se dobrovoljno javili u fabričke i terenske jedinice za samoodbranu;

— takozvanu armiju rada, što znači zaposlene u industrijskim, uslužnim, naučnim i drugim zavodima koji proizvode neophodna sredstva za vođenje rata i obezbeđuju odgovarajuće uslove života stanovništva;

— one koji nisu obuhvaćeni u navedenih šest grupa, a podležu zaštiti i odbrani od strane organizovanih snaga teritorijalne odbrane zemlje. To su uglavnom sledeća lica: deca, jedan deo žena, starci, invalidi i tome slično.

Gornja podela, naročito u odnosu na tačku 5, 6 i 7, u izvesnom smislu je tako zamišljena. U više slučajeva lica koja su članovi jedinica za samoodbranu izvršavaće istovremeno zadatke u pogledu proizvodnje sve do momenta kada će biti potrebno da jedinica izvršava svoje zadatke samoodbrane. S druge strane, lica koja budu izvršavala proizvodne zadatke, a nisu članovi jedinica samoodbrane, od momenta kada fabrika prestane da radi mogu biti uključena u akciju za spasavanje u okvirima jedinica samoodbrane. Tu se ne može isključiti dobrovoljno učešće osoba iz sedme grupe u ostvarivanju žadataka samoodbrane. I pred tih eventualnih povezivanja služićemo se prikazanom podelom stanovništva, s obzirom na potrebe određivanja ratnog rasporeda.

Prihvatanje podele stanovništva na sedam grupa zahteva da se prvo regulišu dva problema i to:

— da se svakom građaninu da odgovarajući ratni raspored;

— pripremu svakog građanina da može izvršiti zadatke prema određenom rasporedu.

Zakon o opštoj vojnoj obavezi i izvršna naređenja regulišu pitanje vojne obuke i mobilizacijskog rasporeda za oružane snage (za operativnu armiju i jedinice teritorijalne odbrane zemlje) miliciju i službu bezbednosti i obezbeđuju ostavljanje odgovarajućih lica u centralne i terenske organe upravljanja i državnih ustanova, kao i organe komandovanja snagama i sredstvima odbrane zemlje.

Izvesni pravni akti koji se odnose na teritorijalnu protivavionsku odbranu omogućuju licima koja su pozvana u opštedoržavne i terenske jedinice za spasavanje i obnovu i jedinicama za samoodbranu u zavodima, da se blagovremeno obuče i dobiju raspored u sistemu OTK (u daljem tekstu OTK — teritorijalne odbrane zemlje).

Posle ovoga preostaje da se reši pitanje mobilizacijskog rasporeda i priprema građana koji pripadaju terenskim jedinicama samoodbrane, radnih jedinica i grupa lica koja podležu zaštiti.

U svemu uzev, pored dosadašnjih mobilizacijskih rasporeda, pojavljuje se novi tip koji, za razliku od dosadašnjih, može da se nazove „opštim mobilizacijskim rasporedom“, „mobilizacijskim rasporedom za odbranu“ ili čak i drugačije.

Posle uvođenja tog pojma, poslednje regulisanje pitanja rasporeda moglo bi biti sledeće:

1. *Vojni* mobilizacijski raspored dobijaju lica koja su određena u toku rata u operativne jedinice, jedinice teritorijalne odbrane zemlje, miliciju i službu bezbednosti (u skladu sa podelom stanovništva — druga i treća grupa).

2. Mobilizacijski raspored sa oznakom *za odbranu* (opštu) dobijaju lica koja ostaju u centralnim i terenskim organima upravljanja i državnim institucijama, koja se pozivaju u službu u jedinicama za spasavanje i obnovu raznih specijalnosti, jedinicama za samoodbranu, koja ostaju u proizvodnji i koja treba štititi (u skladu sa podelom stanovništva na grupe: prvu, četvrtu, petu, šestu i sedmu).

Vojni mobilizacijski raspored se drži u tajnosti, dok se ovaj drugi, u odnosu na odbranu, ne može držati u tajnosti. To bi bilo necelishodno, jer su njime obuhvaćeni mилиони lica koja moraju znati svoje mesto za vreme mira i unositi sve promene koje nastanu usled promene mesta boravka, radnog mesta, godina, porodične situacije i tome slično.

Posle dobijanja mobilizacijskog rasporeda svaki građanin se priprema za zadatke koji proizilaze iz poverene funkcije. To pripremanje se odnosi na dva elementa:

- završavanje odgovarajućeg stepena obuke i
- sticanje ličnih iskustava u skladu sa stečenim znanjem i opštim iskustvima za ciljeve odbrane.

Obezbeđivanje opštih priprema može biti rešeno na tri načina: administrativnom obavezom, dobrovoljnou sa-glasnošću građana; ili kombinacijom jednog i drugog.

Treba imati u vidu da je poslednji način najpraktičniji. Zahtevati da se pripreme izvedu samo u administrativnoj formi ili na dobrovoljnoj bazi ne bi uvek bilo moguće iz raznih obzira. Primena čak i najvećeg broja zakonskih akata neće ni u kakvoj situaciji onemogućiti neophodan društveni uticaj na proces realizacije odbrambenih akcija.

„Narodna odbrana, naročito u sistemu teritorijalne odbrane zemlje, sve više se razvija i razvijaće se kao rezultat njenog društvenog, dobrovoljnog jačanja; ona izrasta kao neodvojivi deo socijalističkog društva čija se organizacija, samodisciplinovanost i idejno-moralna angažovanost formiraju u procesu socijalističke izgradnje. Svesna odbrana građana formira se, s jedne strane, izvršavanjem opšte vojne obaveze, a sa druge, društvenim popularisanjem stalne bojne gotovosti građana za izvršavanje zadataka odbrane zemlje... Povezujući u jedinstven sistem — od centralnih, preko vojvodskih i sreskih do lokalnih organa — delatnost organa upravljanja i rukovođenja teritorijalnom odbranom zemlje... harmonično povezujemo državne oblike narodne odbrane sa društvenom delatnošću u korist bezbednosti zemlje...“

Moglo bi se reći da je ta delatnost u korist odbrane zemlje, koja se oslanja na opštedruštvenu bazu i nesalomljivu inicijativu masa u našim uslovima, u punom smislu reći to što je Engels označio kao „oružanu organizaciju stanovništva na dobrovoljnoj bazi“. Ona je deo sistema odbrane koji je Lenin nazvao „radnim narodom naoružanim u svojoj masi“ ili „opštim naoružanjem radnog naroda.“⁵⁹

Razvijanje društvenih oblika odbrane u sistemu teritorijalne odbrane zemlje uglavnom pripada društvenim i poluvojničkim organizacijama.

⁵⁹ Przemówienie Ministra Obrony Narodowej Marszałka Polski Mariana Spychalskiego na Plenum ZG LOK dana 11. 9. 1964. god. Cyt. wg. „Czata“ br. 39/1964.

1. ULOGA I ZADACI POLUVOJNIČKIH, DRUŠTVENIH, BORAČKIH I OMLADINSKIH ORGANIZACIJA U RAZVOJU DRUŠTVENIH OBLIKA ODBRANE

Terenska protivavionska odbrana

Pitanje pripreme terenske protivavionske odbrane u našoj zemlji reguliše se zakonom od 26. februara 1951. i na osnovu njega su izdati izvršni zakonski akti.

Glavni zadaci terenske protivavionske odbrane sastoje se u pripremama uslova i poduhvata koji omogućavaju da se stanovništvo obezbedi od posledica vazdušnog napada, da se smanje gubici u ljudstvu i narodnoj imovini i da se izvedu akcije za spasavanje u rejonima koji su zatrovani usled vazdušnog napada neprijatelja.

Te zadatke su obavezni da izvršavaju sve vlasti, uredi, institucije, fabrike i preduzeća u okvirima obaveza koje proizilaze iz delokruga njihovog rada. Pripremama terenske protivavionske odbrane neposredno rukovodi Glavna komanda terenske PAO, njeni organi u resorima i vojvodske, mesne i sreske komande terenske PKO.

Sem specijalnih državnih organa, u realizaciji dela zadataka i obaveza terenske PKO učestvuju i neke masovne društvene organizacije, a naročito: Liga za odbranu zemlje, Poljski crveni krst, Savez dobrovoljnih vatrogasnih straža i tome slično. One pre svega izvode osnovnu obuku stanovništva iz delokruga odbrane od oružja za masovno uništavanje.

Celokupan rad terenske PVO koncentrisan je na dva osnovna problema: pripremu odgovarajućih izvršnih organa, snaga i sredstava terenske PVO, i obuku ljudstva i popularisanje u društvu problematike terenske PAO.

U toku četrnaest godina postojanja terenske PAO je postala vrlo popularna organizacija u društvu. Ona je za vreme mira ukazivala pomoć u nesrećnim slučajevima i pripremala stanovništvo za odbranu od posledica eventualnog rata. U glavna dostignuća terenske PAO u tom periodu treba uračunati:

— organizovanje odgovarajućih organa upravljanja terenske PVO u vojvodstvima, većini gradova, delu srezova i u važnijim industrijskim zavodima;

— pripremu sistema obaveštavanja i alarmiranja stanovništva gradova i industrijskih objekata o opasnosti od vazdušnog napada i sistema veze komandovanja organima i snagama terenske PAO u toku akcije za spasavanje;

— organizovanje i obuku snaga i sredstava terenske PAO namenjenih za izvođenje akcije za spasavanje posle vazdušnog napada neprijatelja: mediko-sanitetske službe i jedinice, protivpožarne, za dezinfekciju i dekontaminaciju tehničku pomoć, fabričke grupe za spasavanje i tome slično s osloncem na osoblje i sredstva zavoda, preduzeća, institucija i društvenih organizacija;

— obradu plana iseljavanja stanovništva iz ugroženih rejonja;

— izradu skloništa i zaklona i prikupljanje neophodnih količina opreme, snabdevanja i uređaja za zaštitu stanovništva i izvođenje akcije za spasavanje;

— obuku osoblja koje ulazi u sastav rukovodećih organa, snaga terenske PAO, instruktora za odbranu od oružja za masovno uništavanje i dela civilnog stanovništva, naročito u gradovima.

Poslednjih godina terenska PVO sve više je učestovala u akcijama spašavanja koje su vezane sa likvidacijom posledica elementarnih nepogoda, raznih katastrofa i šteta.

Terenska PVO je uspela da pripremi i obuči oko pola miliona učesnika u akcijama za spašavanje i da upozna oko 3 miliona lica sa problematikom terenske PVO na kursevima u trajanju od nekoliko desetina časova.

U početnom periodu postojanja terenske PVO, glavno sredstvo vazdušnog napada bila je u načelu bombarderska avijacija koja je raspolagala bombama sa konvencionalnim eksplozivnim materijalom. Usled toga je terenska PVO sve svoje pripreme usmerila na odbranu od klasičnih sredstava uništavanja. Razvoj atomskog oružja i sredstava koja su prenosila to oružje primorali su na prilagođavanje te organizacije zahtevima odbrane od oružja za masovno uni-

štavanje. Od 1956. do 1963. godine zadaci terenske PVO su se sve više proširivali i povezivali sa drugim elementima opštег sistema odbrane Poljske. Veliki broj zadataka iz odbrane zemlje i potreba za pripremanje velikog broja snaga i sredstava za njihovo izvršavanje, obuku kadrova i sređivanje njihovog rasporeda, nametnuli su potrebu spajanja svih akcija iz oblasti teritorijalne odbrane zemlje u jedinstveni sistem.

Terenska PVO kao organizacija koja ima strukturu i karakter unekoliko približne vojnoj, uvek je tesno sadejstvovala s oružanim snagama kako na nivou centralnih ustanova, tako i na terenu. Imajući u vidu novu situaciju u celini i neophodnost stvaranja jedinstvenog sistema teritorijalne odbrane zemlje koji uključuje organska pitanja protivvazdušne odbrane, odbrane od oružja za masovno uništavanje, kopnene odbrane i tome slično, Ministarski savet Poljske je 1964. godine poverio rukovodenje terenskom PVO Ministarstvu narodne odbrane.

Vojvodske, sreske i mesne komande terenske PVO organski su se povezale sa teritorijalnim vojnim štabovima njihovog ranga. Na taj način su jedinstveni vojni štabovi postali organi koji će obezbediti predsedništvu narodnih odbora izvršavanje svih zadataka koji su vezani s opštom obavezom priprema teritorijalne odbrane.

Pokazalo se da u svetu zadataka koji proizilaze iz karaktera savremenog rata i potpunog spajanja terenske PVO sa sistemom teritorijalne odbrane zemlje, naziv terenske PVO ne odgovara novom sadržaju njenog rada i zahteva izmene.

Neki tvrde da treba i dalje zadržati pojам civilne odbrane da bi se jasno razlikovala od vojne odbrane i zato da bi postojala neka podudarnost sa pojmovima koji se primenjuju u drugim zemljama. Praktično takvo razlikovanje i odvajanje nije moguće. Niko ne može u raketno-nuklearnom ratu odrediti tačnu granicu gde se završava, a gde počinje pojam civilne i vojne odbrane. U mnogim zemljama civilna odbrana ima svoje jedinice strogo vojnog tipa koje su slične formaciji jedinica za vreme rata. Puk

vatrogasaca u Parizu i bataljon brodskih vatrogasaca u Marselju su, na primer, dati na raspolaganje civilnim vlastima, mada su ove jedinice sastavljene od regruta i njeni pripadnici podležu vojnoj disciplini i vojnim sudovima. U Saveznoj Republici Nemačkoj predviđa se reorganizacija pomoćne službe civilne protivavionske odbrane koja treba da dobije naziv Korpus civilne odbrane. To će biti samostalna organizacija koja će se sastojati iz komandnog stručnog kadra, kadra službe sa određenim rokom i regruta koji se pozivaju u vojsku administrativnim putem. Obuka ljudstva treba da se izvodi po principu kasarnske obuke sa priznavanjem svih prava vojnicima ovog korpusa kao i samim preduzećima Bundesvera. U takvoj situaciji dovoljno je odbaciti naziv „civilna“ i jasno je potpuno da se radi o vojnim jedinicama.

Po uključivanju terenske PVO u jedinstveni sistem teritorijalne odbrane zemlje, fabričke grupe za spasavanje, pripremljene i obučene, ulaze bez organizacionih izmena i obuke u sastav fabričkih jedinica za samoodbranu. Slično se rešava uključivanje dosadašnjih jedinica službe terenske PVO, naročito mediko-sanitetskih, tehničke pomoći, za dezinfekciju i dekontaminaciju i protivpožarnih u sastav mesnih, sreskih i vojvodskih snaga za manevrisanje.

Liga za odbranu zemlje

Rad lige za odbranu zemlje datira od momenta kada je nastala Narodna Poljska. Stvorena je na bazi dubokog patriotizma onog dela društva koje nije učestvovalo neposredno u borbi na frontu, a želelo je da kroz srdačan odnos i pomoć sarađuje sa vojnicima-oslobodiocima. 1944. godine inicijatori komiteta za sadejstvo s armijom doprineli su tome da se u Sjedlicama formira Organizacioni komitet društva prijatelja vojnika. Ta organizacija je na teritoriji čitave zemlje usmerila rad na izvršavanju takvih zadataka kao: učešće u akciji za naseljavanje u „zapadne zemlje“ Poljske, brige o ratnim invalidima i porodicama koje su

izgubile svoje članove u borbi protiv neprijatelja, dodeljivanje pomoći demobilisanim vojnicima i tome slično.

Sem Društva prijatelja vojnika postojale su i radile u to vreme i druge organizacije koje su im po karakteru i programu bile slične. To su bile organizacije: Društvo prijatelja dobrovoljnih rezervnih milicionara i Društvo radioamatera. Ove organizacije su tesno sarađivale među sobom i izradile platformu za još bolju saradnju. 1950. godine ujedinile su se u Ligu prijatelja vojnika. Tri godine kasnije, u njen sastav su ušle Liga mornara i Liga avijatičara. Ujedinjena organizacija, sem dosadašnjeg rada, proširila je delokrug na obuku i vaspitanje pomorstva i vazduhoplovstva, osposobljavajući istovremeno građane za zadatke protivavionske i protivhemijiske odbrane.

U tom periodu izvršeni su pokušaji da se Ligi prijatelja vojnika da karakter organizacije koja bi se više koristila za potrebe odbrane. Otpočelo se sa obukom stručnjaka u korist oružanih snaga i osposobljavanjem više hiljada mladića u klubovima i centrima Lige, koji su bili pred pozivom u vojsku.

Dok je u prvim posleratnim godinama organizacija usmeravala težište rada na učvršćivanje veze naroda sa narodnom armijom, a zatim na tehničke pripreme omladine za vojnu službu i razvijanje sportske aktivnosti, od 1960. do 1962. godine, kada su sazreli uslovi i potrebe za svesno aktivno učešće društva u formiranju savremenog modela teritorijalne odbrane zemlje, težište rada preneto je na ovaj sektor. To je uzeo u obzir IV zemaljski kongres Lige 1962. godine, čije su odluke usmerile organizaciju na šire angažovanje u društvenom radu u korist odbrane zemlje.⁶⁰ Novi zadaci su potvrdili opravdanost izmene naziva organizacije u Ligu za odbranu zemlje.

Liga za odbranu zemlje je masovna društvena patriot-ska organizacija koja se više koristi kao organizacija poluvojničkog karaktera. Ona okuplja u svoje redove preko mi-

⁶⁰ Referat prezesa ZG LOK gen. dyw. Ksiežarczyka na Plenum ZG LOK w dniu 11. 9. 1964. g. — cyt. wg. „Czata“, broj 38/1964.

lion i 200 hiljada lica koja se nalaze u 20 hiljada kružoka i 2300 klubova.

Glavni cilj rada Lige sa gledišta odbrane su sledeći:

— sprovođenje takve delatnosti koja teži patriotskom vaspitanju društva sa osećanjem lične odgovornosti za razvoj i bezbednost svoje otadžbine, formiranje socijalističkog odnosa prema radu i javnoj imovini, razvijanje osobina za pravilan kolektivni rad i osećanje svesnih iskusnih građana u prilog odbrane zemlje;

— popularisanje ideje narodne odbrane, tradicija poljskog oružja, razvijanje i jačanje veza društva sa poljskom armijom, moralno-političko i stručno pripremanje omladine za vojnu službu, organizovanje rezervista radi povećavanja njihovih vojnih veština i izvršavanja zadataka privredno-odbrambenog karaktera u sistemu teritorijalne odbrane;

— razvijanje organizaciono-nastavne i tehničke delatnosti za potrebe narodne privrede i oružanih snaga i organizovanje i izvođenje masovnih sportskih delatnosti, uglavnom odbrambenog karaktera.

Područje delatnosti Lige za odbranu zemlje obuhvata sledeće oblasti: opštevojnu, motoristiku, vezu, vodene sportove, modelarstvo. U klubovima i specijalističkim centrima obučavani su šoferi, stručnjaci po vezi (radio, telefonisti i tome slično) i specijalisti na vodi. Modelarstvo čamaca, automobila, raketa i aviona utiče na politehničko vaspitanje omladine.

Opštevojna obuka, što znači: obuka o naoružanju i gađanju, topografija, odbrana od oružja za masovno uništavanje, inžinjerijska obuka, izviđanje, stražarska služba i patroliranje itd. izvode se uglavnom u odredima za samoodbramu, za čije je formiranje i organizaciju posebno na teritoriji sela dala inicijativu Liga za odbranu zemlje, u saradnji sa drugim poluvojničkim i društvenim organizacijama.

Za realizaciju tih zadataka, Liga za odbranu zemlje u velikom obimu privlači rezerviste, vojnike, podoficire i oficire. Od 1960. godine Klub rezervnih oficira povezao se sa

organizacijama Lige na nivou sreza, grada, opštine, sela i fabrike. Članovi kluba, sem usavršavanja znanja rezervista koja su stekli za vreme službe u oružanim snagama, aktivno učestvuju u obuci omladine pre njenog odlaska u vojsku, u masovnoj obuci stanovništva za odbranu, u razvijanju veza sa vojnim jedinicama i tome slično. Poslednjih godina klubovi rezervnih oficira su razvili široku delatnost u pogledu organizovanja, vaspitanja i nastave u jedinicama za samoodbranu. Mnogi oficiri i podoficiri-rezervisti vrše društvene funkcije komandira odeljenja i vodova u jedinicama za samoodbranu ili instruktorske zadatke.

Poljski crveni krst

Vrlo korisno društvo, Poljski crveni krst je masovna društvena organizacija koja broji preko 3,5 miliona članova organizovanih u oko 45 hiljada fabričkih, teritorijalnih i školskih kružaka.

Poljski crveni krst je nastao 1919. godine iz organizacije koje su saradivale sa vojnosanitetskom službom. Za vreme okupacije, i pored represalija prema aktivistima Poljskog crvenog krsta i niza teškoća koje je stvarao okupator, društvo je neprekidno radilo u obučavanju ljudstva na sanitetskim kursevima koji su održavani tajno. On je dostavljaо pomoć zarobljenicima i zatvorenicima po logorima, posredovao u korespondenciji zarobljenika, tražio izgubljene.

Posle oslobođenja Poljske, njen crveni krst je bio vrlo aktivran u ukazivanju kako materijalne, tako i sanitetske pomoći žrtvama rata. U prvim posleratnim godinama organizovao je 30 bolnica, 5 sanatorijuma, 316 ambulanti, 24 stanice za zaštitu majke i deteta, 40 stanica tehničke pomoći, stanice za davanje krvi u 11 gradova, prenoćišta, skloništa, kujne, trpezarije, punktove za prehranjivanje i tome slično.⁶¹ Obnovljena je delatnost u pogledu sanitetske kulture.

⁶¹ Organizacje społeczne w służbie obronności kraju „Biuletyn Informacyjny ZP GZP“, broj 1/1963, strana 23.

Poljski crveni krst aktivno učestvuje u realizaciji društvenih akcija koje doprinose pitanjima odbrane. Pre gotovo trinaest godina organizacije ovoga društva uključivale su se u školsko-propagandnu delatnost terenske protivavionske odbrane. U školama, školskim centrima i na kursevima Poljskog crvenog krsta za omladinu i odrasle obrađuju se mnoga pitanja iz oblasti odbrane od oružja za masovno uništavanje. Sanitetska odeljenja i stanice koje su obučile ove organizacije, danas predstavljaju skelet sanitetske službe u fabričkim i terenskim jedinicama za samoodbranu i nekim manevarskim jedinicama za ukazivanje sanitetske pomoći na nivou sreza i grada (jedinice prve sanitetske pomoći, za pronalaženje i iznošenje ranjenih, poginulih i tome slično).

Savez dobrovoljnih vatrogasaca

Dobrovoljni vatrogasci su nastali u Poljskoj pre više od sto godina u ime humanitarne ideje skupnog suprostavljanja opasnoj stihiji. Danas su ti vatrogasci ujedinjeni u Savez dobrovoljnih vatrogasaca, društvenu organizaciju poluvojničkog tipa koja je priznata kao vrlo korisno društvo sa preko 400 hiljada članova u oko 24 hiljade jedinica.

U realizaciji zadataka protivpožarne zaštite sve karike Saveza tesno sarađuju sa stručno osposobljenim vatrogascima, ali se u pretežnom delu protivpožarna zaštita ipak oslanja na delatnost dobrovoljnih vatrogasaca.

Savez izvršava ceo niz zadataka koji u znatnoj meri doprinose podizanju odbrambene moći u sistemu teritorijalne odbrane zemlje. U glavne zadatke se mogu ubrojati:

- podsticanje i svestrano razvijanje svake inicijative koja teži da poveća učešće društva u protivpožarnoj zaštiti;
- učestvovanje u realizovanju zadataka iz oblasti odbrane od oružja za masovno uništavanje;
- propagiranje principa i načina realizacije protivpožarne zaštite i obuka članova i širokih masa stanovništva u protivpožarnim akcijama;

— kulturno-prosvetni i sportski rad i produbljivanje odgovornosti za odbranu zemlje među članovima.

Široko razvijena mreža najnižih karika u organizaciji Saveza dobrovoljnih vatrogasaca koji rade na selu, u manjim gradovima i fabrikama, u znatnom stepenu doprinosi brzom razvoju terenskih i fabričkih jedinica za samoodbranu. U mnogim mestima ti odredi su se počeli formirati s osloncem na dobrovoljce vatrogasce koji su postali skelet protivpožarne službe. Oko ovih koji su postali jezgra razvijale su se druge jedinice za samoodbranu.

Dobrovoljni vatrogasci su snabdeveni savremenom protivpožarnom opremom. Ona predstavlja i bazu za protivpožarne jedinice za manevrisanje u srežu i gradu, a u nekim slučajevima čak i u vovodstvu.

Aeroklub Narodne Republike Polske

Društvo koje se vrlo dobro koristi — Poljski aeroklub — stvoren je 1956. godine izdvajanjem jednog odeljenja za pitanje avijacije iz ondašnje Lige prijatelja vojnika. U stvari, on raspolaže sa 36 regionalnih aeroklubova, centrom za jedriličarstvo i dve škole za jedriličarstvo, centrom za avioobuku, kolektivom avijatičara koji čini usluge privredi a i drugim centrima. U redovima Poljskog aerokluba ima oko 90 hiljada običnih članova i onih koji pripadaju raznim udruženjima, kao i nekoliko desetina hiljada pomazućih članova.

Glavni zadaci aerokluba su:

— vaspitanje članova u duhu patriotizma Narodne Republike Polske;

— širenje nastave i sportskih delatnosti radi ospozljavanja stanovništva, a naročito omladine za izvršavanje društveno korisnih zadataka;

— proširivanje znanja i veština iz oblasti avijacije među stanovništvom;

— rukovođenje svim oblastima sportske avijacije.

Rad aerokluba obuhvata takve oblasti kao što su: avijacija, jedriličarstvo, padobranstvo, modelarstvo i usluge privredi.

Među omladinom koja se obučava u aeroklubovima mnogi odlaze u civilnu ili vojnu avijaciju, kao i u vazdušnodesantne jedinice. Mnogi vojni rezervisti usavršavaju pilotska, padobranksa i tehnička znanja u školskim centrima za obuku kod aeroklubova.

Dobrovoljna rezerva milicije (DRM)

Ovo je društvena dobrovoljna organizacija koja ukujuje aktivnu pomoć organima milicije u očuvanju javnog reda i poretku, u zaštiti društvene imovine i obezbeđivanju života, zdravlja i imovine građana.

Postala je u doba borbi narodne vlasti sa reakcionarnim oružanim podzemljem i predstavljala je izraz podrške i duboke patriotske veze društva sa narodnom vlašću. Članovi DRM su organizovali samoodbranu fabrika i sela, naročito na seoskim teritorijama koje su bile ugrožene od dejstva bandi. Oni su dostavljali dragocene informacije o kretanju bandi i, zajedno sa milicijom, službom bezbednosti i vojnim jedinicama neposredno učestvovali u njihovom uništavanju.

Odeljenja dobrovoljne rezerve milicije koja su organizovana u fabrikama, na selu, u gradovima i manjim mestima, aktivno pomažu u pripremama lokalnih snaga u sistemu teritorijalne odbrane. Ona predstavljaju skelet službe za zaštitu i obezbeđivanje rada u zavodima i teritorijalnim jedinicama za samoodbranu.

Savez poljskih radio-amatera

1960. godine sjedinjeni su radio-amateri koji su postojali u Savezu poljskih skauta, Ligi za odbranu zemlje, Savezu socijalističke omladine i Poljskom savezu radio-ama-

tera u jednu organizaciju — Poljski savez radio-amatera. To je vrlo korisno. Ono okuplja sve vlasnike predajnika koji imaju svoje radio-stanice i prisluskivače, primajući razgovore amatera na ultrakratkim i kratkim talasima.

Cilj Saveza je razvoj rada na kratkim talasima u Poljskoj, širenje znanja iz oblasti radio-komunikacijske tehnike, razvijanje istraživačkog i naučno-tehničkog rada i uzdizanje politehničkog nivoa društva, naročito omladine u oblasti rada na kratkim talasima.

U jedinicama i klubovima Saveza poljskih radio-amatera za rad na kratkim talasima osnovani su kursevi na kojima su učesnici upoznali osnove radio-tehnike, konstruisanje i poslužu uređaja za prijem i predaju, propise koji obavezuju amatera na kratkim talasima koji se uče da šalju i primaju znake Morzeove azbuke. Članovi Saveza održavaju vezu na ultrakratkim talasima na daljini od nekoliko stotina kilometara.

Omladina koja se obučava u Savezu predstavlja dragoceno ljudstvo za oružane snage i jedinice teritorijalne odbrane. U slučaju rata iskustva koja su stekli kadrovi u radu na kratkim talasima mogu se potpuno koristiti u sistemu radio-veze teritorijalne odbrane i to ne samo na lokalnom nivou, već i u razmerama čitave zemlje.

Boračke organizacije

Savez boraca za slobodu i demokratiju je društveno-politička organizacija koja danas okuplja oko 210 hiljada učesnika rata, zaslužnih za oslobođenje poljskog naroda.

Savez ratnih i vojnih invalida broji oko 65 hiljada ljudi koji su učestvovali u I i II svetskom ratu, a posle završetka rata — i u borbi protiv oružanih jedinica reakcionarnog podzemlja Poljske.

Uloge obe organizacije sastoje se u tome da se pomogne formiranje patriotskog oblika društva i vaspitanje mlađog pokolenja u revolucionarnom duhu i na borbenim narodnim tradicijama.

Realizujući svoje zadatke, te organizacije pomažu u velikoj meri učvršćivanju odbrambene snage zemlje. Mnogi članovi Saveza boraca i ratnih i vojnih invalida vrše društvene funkcije instruktora u obuci, komandira ili šefova u jedinicama teritorijalne odbrane, naročito u onim za samoodbranu, na kursevima za masovnu obuku stanovništva i tome slično. Oni prenose kursistima neophodna vojna znanja, potkrepljena ličnim iskustvima koja su stečena u borbama na ratištu, u okupiranoj zemlji i na svim frontovima II svetskog rata.

Omladinske organizacije

Savez socijalističke omladine, Savez seoske omladine, Udruženje poljskih studenata i Savez poljskih skauta, razvijaju široku akciju, pomažući da se učvrsti odbrambena snaga naše zemlje. Te organizacije upoznaju omladinu sa problemima odbrane, aktiviraju svoje članove za rad u korist teritorijalne odbrane, jačaju veze mlađih ljudi sa oružanim snagama, pripremaju ih za službu u vojsci, popularišu sportove koji doprinose potrebama odbrane zemlje i tome slično.

Savez socijalističke omladine i Savez seoske omladine, uz učešće Saveza poljskih skauta, na osnovu odluke Ministarskog saveta Poljske od 13. juna 1958. godine, organizuju dobrovoljne radne bataljone, čiji je cilj da obezbede stabilan život delu omladine, da stručno ospose svu omladinu i da je obuče i vaspitaju u vojnem pogledu. Organizacione forme ovih bataljona su različite, kao na primer:

— stalni bataljoni koji rade na važnijim investicionim objektima;

— nastavni bataljoni koji rade na principima stručnih škola pri preduzećima;

— školski bataljoni, formirani od starije školske omladine koja izvršava društveno korisne radove (izgradnju sportskih objekata, poljske radove na selu, opravku puteva, kanala za navodnjavanje i tome slično);

— bataljoni za žetvu i pošumljavanje; obuhvataju studentsku i školsku omladinu iz kancelarija i ustanova koja se upućuje na rad na selo za vreme raspusta.

Sem stručne obuke, usvajanja navika kolektivnog rada i discipline, pripadnici bataljona obučavaju se i u vojnim pitanjima. Zavisno od karaktera bataljona, svaki dobija određen broj tema iz sledećih predmeta: tradicija narodne armije Poljske, taktičke obuke, obuke u gađanju, pravila, strojeve obuke, topografije, veze, odbrane od oružja za masovno uništavanje, sanitetske i inžinjerijske obuke.

Organizacija i vojna obuka se u načelu oslanjaju na instruktore koji se regrutuju od oficira i podoficira iz rezerve i aktivne službe iz najbližih vojnih jedinica.

Savez poljskih skauta organizuje skautska odeljenja za izviđanje, vezu, sanitetsku i protivpožarnu službu (posebno za svaku), za saobraćajnu drumsку službu i druge. Sem popularisanja vojnih i tehničkih znanja, on učestvuje u vežbama koje izvode jedinice za samoodbranu i druge teritorijalne snage.

Podudarnost pravaca rada pojedinih organizacija u oblasti razvoja i jačanja narodne odbrane izbacila je na površinu misao o udruživanju njihovih napora i uspostavljanju tesne saradnje u toj oblasti. Na osnovu sporazuma o saradnji koji je sklopljen 1963. godine između Lige za odbranu zemlje, Poljskog crvenog krsta, Saveza dobrovoljnih vatrogasaca, Aerokluba Poljske, Dobrovoljne rezerve miličije, Saveza poljskih skauta i Saveza poljskih radio-amatera, formirani su Glavni, a u vojvodstvima i srezovima koordinacioni komiteti za društvenu delatnost o pitanjima odbrane.

Ovi novoformirani komiteti tesno sarađuju sa vojvodskim, sreskim i mesnim odborima i njihovim vojnim štabovima. U tom pravcu su usmereni napor administrativnih i društvenih faktora u oblasti pripreme opštег sistema teritorijalne odbrane. Na bazi planova odbrane od oružja za masovno uništavanje, koje obrađuju vojvodski, sreski i gradski vojni štabovi, koordinacioni komiteti za društvenu delatnost u pitanjima odbrane zemlje učestvuju u okuplja-

nju i povećavanju lokalnih snaga za teritorijalnu odbranu, naročito jedinica za samoodbranu i u masovnoj obuci stanovništva.

Svaka organizacija, zavisno od smera delovanja, prema s osloncem na vlastite snage i sredstva, odgovarajuće specijalne službe kod fabričkih i terenskih jedinica za samoodbranu, kao na primer:

- Liga za odbranu zemlje, uz učešće Saveza poljskih skauta — službu izviđanja, veze, dezinfekcije i dekontaminacije, tehničke pomoći, za pitanja skloništa i tome slično;
- Poljski crveni krst — sanitetsku i službu socijalne pomoći;
- Savez dobrovoljnih vatrogasaca — protivpožarnu službu;
- Dobrovoljna rezerva milicije — službu za obezbeđivanje poretki i zaštitu.

2. OPŠTA OBUKA STANOVNIŠTVA ZA ODBRANU

Opšta obuka svih građana je jedan od neophodnih uslova pravilnog i uspešnog rada sistema teritorijalne odbrane. Taj problem je do sada rešavan na sledeći način:

- deo muškaraca koji su bili obuhvaćeni opštom vojnom obavezom obavećava se po principu kasarske obuke u operativnim i jedinicama teritorijalne odbrane, kao i obaveznom vojnom nastavom na višim školama u zemlji (fakultetima);
- deo građana završava obaveznu vojnu obuku u raznim službama i jedinicama za spasavanje, na osnovu obaveznih zakonskih akata terenske protivavionske odbrane;
- članovi društvenih i poluvojničkih organizacija i osobe koje ne pripadaju nikakvom udruženju, a dobровoljno se prijavljuju, ospozobljavaju se za izvršavanje određenih zadataka u fabričkim i terenskim jedinicama za samoodbranu ili, pak, prolaze kroz odgovarajuću obuku u centrima i na kursevima pojedinih organizacija.

Ako bismo mehanički sumirali broj lica koja su se na taj način obučila u toku poslednjih nekoliko godina, moglo bi se doći do zaključka da je najmanje 2/3 građana od 16 do 60 godina pripremljeno za dejstva u slučaju rata. Takva računica bi se ipak pokazala pogrešnom i ne bi se slagala sa stvarnošću (orientirno se može prihvati da sada imamo potpuno obučenih 2—3 miliona ljudi). Tu se radi o tome što nekoliko organizacija prikazuje ista lica, pa zbog toga broj izgleda veći. U stvari, jedan čovek je istovremeno član terenske protivavionske odbrane i Lige za odbranu zemlje, ili Lige za odbranu zemlje, Dobrovoljne vatrogasne straže, Dobrovoljačke rezerve milicije i tome slično. Taj čovek učestvuje u obuci koja se izvodi prema programu svake od navedenih organizacija, a sve one ga računaju kao svoju obučenu osobu. Zbog toga se jedan čovek pojavljuje na dva, a često i na tri mesta. Može da izgleda pozitivno to što je jedan čovek završio nekoliko kurseva, jer sistem odbrane dobija time svestrano pripremljenog specijalistu u određenoj oblasti. No, sem te pozitivne strane, do izražaja dolazi nekoliko negativnih faktora koji najrečitije govore protiv takve prakse, a to su: povećani troškovi školovanja, ograničavanje kruga osoba koje se školuju (jer jedna osoba koja se školuje na nekoliko kurseva onemogućava školovanje drugih na jednom kursu) i teškoće u sticanju uvida u stvarno stanje lica koja se školuju, kao i u njihov raspored u duhu potreba odbrane.

U takvoj situaciji je neophodno da se izvrše izvesne izmene u sistemu obuke stanovništva. Smatra se da polazna tačka treba da budu opšti principi podele stanovništva na određene grupe i mobilizacijski raspored pojedinih lica, što obezbeđuje jedinstvenost obuke i izbegava njegovo dupliranje u raznim organizacijama i institucijama. U vezi s tim bilo bi potrebno uraditi sledeće:

— vojnom obukom obuhvatiti sve osobe koje prema ustavu podležu opštoj vojnoj obavezi;

— obuhvatiti obaveznom obukom u pitanjima odbrane sva lica koja ne podležu opštoj vojnoj obavezi, ali mogu biti pozvana, ili su pozvana na službu u jedinice za

spasavanje i obnovu, u fabričke i teritorijalne jedinice za samoodbranu i tome slično;

— obuhvatiti ostale građane od 16 do 60 godina osnovnom obukom iz delokruga odbrane od oružja za masovno uništavanje na osnovu dobrovoljnog javljanja.

Da li je moguće vojnom obukom obuhvatiti sve osobe koje prema zakonskim propisima podležu opštoj vojnoj obavezi? Zakonom od 30. januara 1959. godine, sa izmenama i dopunama koje su uvedene zakonom od 28. marta 1963. godine, predviđena je, između ostalog, mogućnost služenja kadrovske službe umesto u operativnim jedinicama, u sistemu teritorijalne odbrane (član 55. zakona).

Do sada je na osnovu zakona kadrovska služba u operativnim i jedinicama teritorijalne odbrane poprimala kasarnski oblik — neprekidno 2—3 godine (što je zavisilo od roda vojske) ili, pak, u nekoliko tura u toku 3 godine, s tim da ukupno vreme trajanja te službe ne može preći 18 meseci (član 52. zakona). Ova poslednja forma se za sada primenjuje samo u vojvodskim pukovima teritorijalne odbrane.

Kadrovska služba u vojsci u takozvanom sistemu teritorijalne odbrane (u skladu sa članom 55. Zakona) nije do sada uvođena. Za razliku od prethodnih formi, ona se sastoji u izvođenju raznih vidova obuke u periodu od tri godine i to:

1 — školskih zanimanja koja traju jedan dan, a organizovana su u slobodnom vremenu;

2 — službi na školskom poligonu koja traje 14 dana;

3 — drugim vrstama službi koje nisu predviđene u tačkama 1 i 2, a uslovljene su potrebama obuke ili interesa države.

Vreme trajanja tih zanimanja i službi ne može preći 60 dana u toku jedne godine.

Služba u sistemu teritorijalne odbrane se ne vrši u vidu kasarske obuke (sa izuzetkom obuke na poligonima), već kandidati dolaze na obuku. Ovakav vojnik se ne odvaja od radnog mesta i mesta stanovanja. Utvrđenih dana

i časova on dolazi na određena zborna mesta odeljenja, voda, čete i učestvuje u obuci.

Osnovna prednost ovog oblika službe sastoji se u tome što se njime mogu obuhvatiti svi građani koji podležu opštoj vojnoj obavezi, a iz izvesnih obzira nisu bili pozvani na odsluženje neprekidnog kadrovskog roka, ili u nekoliko tura. To znači da svi kojima je služba do sada odlagana zbog studija ili završetka nekog stručnog zanimanja i tome slično, kao i oni koji su uračunati u višak (usled ograničenog stanja oružanih snaga za vreme mira) mogu bez teškoća biti pozvani u službu u te vrste teritorijalnih jedinica, a da ne napuštaju radno mesto.

Na kraju tretiranja ovog problema treba skrenuti pažnju na nekoliko pojmove. Forma o kojoj je bilo reči nosi zvanični naziv služba u sistemu teritorijalne odbrane. Jedinice koje izvode obuku sa vojnicima na takav način zovu se jedinice teritorijalne odbrane. Istovremeno imamo i takve jedinice teritorijalne odbrane kao što su pukovi u vojvodstvima koji obučavaju vojnike po kasarnском sistemu u nekoliko tura. I jedne i druge su teritorijalne. Razlika između njih je u tome što se jedne za vreme mira nalaze u kasarnama, a druge na obuku dolaze ne napuštajući radno mesto. Za vreme rata sve će biti u kasarni. U daljem razmatranju, radi uprošćavanja pojma, usvojen je naziv: teritorijalne jedinice koje su u kasarni i teritorijalne jedinice koje na obuku dolaze ne napuštajući radno mesto.

Pozivanje prvih, a u perspektivi i drugih, dovodi do toga da se u vojsci teritorijalne odbrane rađa nova vrsta jedinica koje bi se razlikovale od drugih po karakteru službe, specifičnosti obuke i tome slično. Smatra se da bi trebalo službeno priznati da u vojsci teritorijalne odbrane, pored vojske protivvazdušne odbrane, unutrašnje bezbednosti i drugih postoji posebna vrsta snaga — teritorijalna vojska. Sam naziv pokazuje da je ova namenjena za izvršavanje zadataka odbrane na terenu matičnih vojvodstava i srezova. Druga vrsta jedinica teritorijalne odbrane, kao što su jedinice protivvazdušne odbrane, unutrašnje, inži-

njerijsko-tehničke i druge, to su snage za manevrisanje opštедržavnog značaja i mogu biti koncentrisane u kom rejonu zemlje, što zavisi od situacije i potrebe odbrane.

Neki vojni stručnjaci smatraju da uvođenje teritorijalnih jedinica koje vrše obuku u kasarnama ili dolaze na obuku, i obučavaju se u nekoliko vremenskih perioda, znači povratak na milicijsku armiju koja ni u kom slučaju nije u stanju da obuči i pripremi vojнике za dejstva u slučaju rata. Svoj stav oni najčešće dokazuju na sledeći način:

— ta organizacija osigurava samo osnovnu obuku za izvršavanje običnih i jednostavnih radnji;

— u jedinicama te vrste nedostaje kontingenat ljudi koji bi stalno bio pod oružjem, a ljudi bi bili spremni da odmah stupe u dejstvo, naročito u slučaju iznenadnog izbijanja rata; jedinice koje se formiraju mobilizacijom u svakom pogledu zaostaju iza kadrovskih koje se nalaze u punoj borbenoj gotovosti i spremne za dejstvo;

— kadar tih jedinica stiče suviše jednostrane navike u obuci i neće opravdati sve zahteve savremenog ratišta.

Svako, makar i najsavršenije rešenje ima pozitivne i negativne strane. Sa tog gledišta protivnici teritorijalnih jedinica mogu donekle da budu u pravu. Sigurno je da se u tim jedinicama vojnik neće naučiti da rukuje tenkom i s njim manevrirati na ratištu, da se koristi složenim radarskim stanicama i tome slično. No, ne radi se samo o tome. Kod nas postoji operativna armija i visoko specijalizovane i obučene druge vrste jedinica teritorijalne odbrane. Te snage imaju svoje zadatke, svoju opremu i odgovarajući program obuke. Teritorijalna vojska je takva vrsta vojske za odbranu teritorije čija je namena da izvršava zadatke koji proističu iz karaktera raketno-nuklearnog rata, a njih nije do sada rešavao ni jedan rod vojske.

Posle atomskih udara sledi akcija za spasavanje. Ko će znati to da radi? Može se reći da će se sa tim nositi postojeće militarizovane ili civilne jedinice za spasavanje, raznih specijalnosti. Sigurno je da je tako, ali iskustvo uči da su za taj cilj neophodne vojne jedinice. Nemci su za vreme II svetskog rata, za otklanjanje posledica od klasičnog stra-

tegiskog bombardovanja, pored dobro pripremljenih civilnih snaga za spasavanje, morali uvoditi u akcije ovakve vrste čitave pukove, divizije, pa i korpuze, koji su bili u sastavu Vermahta (Wehrmacht). Da li taj zadatak može, na primer, izvršiti tenkovska ili mehanizovana divizija? Nekada može, ali je sigurno i to da će ga bolje izvršiti specijalno pripremljena vojna jedinica. Da li je vreme obuke tih jedinica suviše ograničeno? Pre bi se reklo da nije. Dobra organizacija procesa obuke daće vojnicima odgovarajuća znanja i praktičnu veština.

Kod razmatranja vremena obuke u teritorijalnim jedinicama gde se obučavaju ljudi koji ne napuštaju radno mesto treba imati u vidu osnovni faktor: da će u njima služiti ljudi, odnosno veliki broj ljudi, koji rade i imaju određeni zavod. Ako uzmemo u obzir da se radi, na primer, o stolaru, građevinskom tehničaru, ili pak vodoinstalateru, te ljudi ne treba učiti stručnim predmetima, već samo rad u odeljenju, vodu ili četi za vreme akcije za spasavanje u atomski zatrovanom rejonu.

Često se smatra da armija za vreme mira može živeti i obučavati se samo u kasarnskom životu. Da li je baš tako? Vojnik se za vreme rata bori i radi na terenu. U takvim uslovima se i obuka mora izvoditi. Borba je nešto drugo od rada u miru. Zato i priprema za borbu mora biti podvrgnuta drugim principima. Jedan od tih principa je stalna potreba organizovanja rada u vezi sa proverom stanja većih i manjih jedinica. Ako su jedinice u kasarnama, lako je sa njima raditi i proveravati njihovo stanje. Naprotiv, velika je veština rukovoditi jedinicama i ljudima koji su rasturenici po terenu. Zbog toga je u konkretnom slučaju veoma važno pitanje snalažljivosti komandanata — komandira, koje je ponekad važnije od drugih pitanja i to takođe mora biti predmet obuke.

Starešina koji se navikao na rad u kasarnskim uslovima gubi sposobnost da pravilno proračuna vreme potrebno za marš, odmor i za postizanje bojne gotovosti. Iz bojazni da ne zakasni, on radi sve na brzinu, a zatim čeka i dosađuju se i on i jedinica kojom rukovodi.

Ističući negativne strane kasarnske službe ne možemo tvrditi da su kasarne suvišne. Treba samo podvući da se obuka može uspešno organizovati u vojnim jedinicama bez velike kasarske baze.

Odsustvo stalnog kontingenta vojnika pod oružjem u jedinicama gde se vrši obuka dolaskom vojnika koji ne napuštaju svoje radno mesto, takođe nije dokaz koji neopozivo govori protiv te forme službe. Stvar je u tome što bi mobilizacijski sistem tih jedinica možda bio najpravilniji, odnosno najelastičniji. To se može postići. Prilikom formiranja teritorijalne jedinice koja dolazi na obuku, treba težiti da vojnici pojedinih jedinica budu regrutovani iz susednih sela, ulica, gradskih rejona, preduzeća. To bi u znatnoj meri olakšalo pitanje alarmiranja, okupljanja, popunom naoružanja i teškom opremom i postizanja pune borbene gotovosti.

Bataljon teritorijalne odbrane koji je organizovan na nivou sreza, može se brže prikupiti i biti gotov nego jedinica u kasarni po mobilizacijskom rasporedu, u koju treba da stignu mobilisani rezervisti sa teritorije čitavog vojvodstva, ili, pak, nekoliko susednih vojvodstava.

Uprkos suprotnim mišljenjima jedinice koje dolaze na nastavu imaju mnogo pozitivnih strana. Najvažnija od njih je produbljivanje i povezivanje napora celokupnog stanovništva sa pitanjima odbrane. U društvu raste razumevanje potreba i osećanja za neophodnost razvijanja sistema odbrane. Nije bez značaja činjenica da društvo i terenske vlasti mogu imati veliki uticaj na moral i obuku teritorijalnih jedinica. Život jedinice, njen rad i dostignuća u takmičenju sa susednim jedinicama mogu postati stalan i neprekidno aktuelan centar interesovanja čitavog stanovništva koje bi se osećalo odgovornim za rezultate njegovog rada.

Komandni i instruktorski kadar teritorijalnih jedinica koje dolaze na nastavu, tesnim kontaktom sa terenskim vlastima, preduzećima i vojnicima u mestima njihovog stanovanja, sticao bi nova iskustva i postajao bolji i aktivno bi učestvovao u svakodnevnom životu građana.

Vojnici ovih jedinica bi, u stvari, prenosili u svoja preduzeća osećanje discipline, odgovornosti i vojna iskustva.

Uvođenje obuke po sistemu dolaženja na nastavu omogućilo bi da se vojnom obukom obuhvate sva lica koja podležu toj obavezi uz znatno manje finansijske i materijalne troškove nego u jedinicama kasarnskog tipa. Vojnici jedinica koje dolaze na nastavu mogu kod svoje kuće čuvati očeđu i ličnu opremu. Takvo rešenje oslobađa od potrebe da se imaju veliki vojni magacini za čuvanje opreme. Takođe se skraćuje vreme za postizanje bojne gotovosti kod ovih jedinica, jer se ono ne troši za uzimanje opreme iz magacina, i presvlačenja. Predmeti i školske teme koje ne zahtevaju vežbe na terenu mogu se izvesti u obližnjim školama, klubovima, salama, stražarskim depoima i tome slično. Sve to govori u prilog činjenice da ne treba graditi i održavati veći broj kasarni i magacina, usled čega se rezbiljno smanjuju izdaci na jedinice te vrste.

Obuhvatanje vojnom obukom svih lica koja podležu opštoj vojnoj obavezi u duhu zakona obezbeđuje stvaranje odgovarajuće pripremljenih rezervi ne samo operativnoj armiji i raznim rodovima vojske teritorijalne odbrane, već i odredima za spasavanje i obnovu, fabričkim i terenskim jedinicama za samoodbranu. Broj obučenih rezervi u toku nekoliko godina može u znatnoj meri preći potrebe u pogledu mobilizacije za rat operativne armije i jedinica teritorijalne odbrane. U takvoj situaciji deo rezervista, posle odsluženja kadrovske službe kamo u kasarnama ili je dolazio na nastavu sa radnog mesta može dobiti mobilizacijski raspored u razne jedinice za spasavanje i obnovu i jedinice za samoodbranu.

Vojnici rezervisti imaju zakonsku obavezu da učestvuju periodično na vojnim vežbama kako običnim, tako i na neodložnim (član 73. Zakona).

Ukupno vreme trajanja vojnih vežbi za čitav period dok se obveznik nalazi u rezervi iznosi:

— za vojnike i podoficire koji su pre odlaska u rezervu odslužili svoj kadrovski rok — 12 meseci;

— za vojнике koji nisu služili kadrovski rok — 18 meseci;

— za oficire — 24 meseca.

Rezervisti koji dobiju mobilizacijski raspored u jedinice za spasavanje i obnovu, kao i u odrede za samoodbranu, mogu se smatrati obučenim u tim jedinicama na račun vojnih vežbi u rezervi a da ne budu pozvati u matične vojne jedinice.

Na taj način u odrede za spasavanje i obnovu, kao i u one za samoodbranu dolaze izvesne grupe lica koje treba da se školuju; istovremeno u sastav tih jedinica mogu ući osobe koje ne podležu opštoj vojnoj obavezi, kao, na primer, žene i muškarci koji nisu obuhvaćeni vojnom službom s obzirom na godine starosti. Obuka tih lica može se izvoditi obavezno u duhu zakonskih propisa koji se odnose na terensku protivavionsku odbranu.

U odnosu na žene zakonom se predviđa sledeće:

— član 10. Obaveznoj vojnoj vežbi u određenoj oblasti podležu žene — koje su poljske državljanke — počev od 1. januara u godini kada pune 18 godina starosti, pa do kraja kalendarske godine u kojoj pune 40 godina života, a ako imaju oficirski čin — 50 godina života.

— član 111, 1. Žene koje su navedene u članu 10, a sposobne su za vojnu službu, mogu biti pozvane u slučaju mobilizacije ili za vreme rata u aktivnu vojnu službu u delokrugu sledećih službi: pozadinske, administrativne, zdravstvene, veze, transporta, stražarske, protivpožarne, protivvazdušne odbrane zemlje, protivhemijiske odbrane itd.

— član 114. 1. Ministarski savet može za vreme mira narediti da se pozovu žene koje su u rezervi na vojnu obuku, počev od kalendarske godine u kojoj pune 20 godina starosti.

2. Žene koje su navedene u zakonu 1 mogu biti pozvane na vojnu obuku samo jednom u toku godine, ali ne na duže od 2 meseca. Ukupno vreme trajanja vojne obuke za celo vreme dok traje rezerva ne može biti duže od 6 meseci.

Iz navedenih članova zakona proizilazi da žene *ne moraju*, a mogu biti obuhvaćene vojnom službom i obukom u rezervi. To znači da postoji zakonska mogućnost obavezne obuke žena koje se nalaze u jedinicama za spasavanje i obnovu, kao i fabričkim i terenskim jedinicama za samoodbranu. Ministarski savet Poljske Narodne Republike nije se do sada koristio zakonskim pravom da reguliše žene i da ih obuhvati obaveznim školovanjem na osnovu zakona o opštoj vojnoj obavezi. Zbog toga se obuka žena koje su se saglasile da budu u jedinicama koje smo naveli vrši u duhu zakonskih propisa koji se odnose na terensku protivavionsku odbranu. U sadašnjoj etapi razvoja sistema teritorijalne odbrane takvo stanje stvari možda zadovoljava.

Prema podacima od 31. decembra 1962. godine, Poljska je imala 30,484.000 stanovnika, od čega:

muškaraca od 19 do 50 godina — oko 6 miliona
žena od 20 do 40 godina — — oko 4,5 miliona

Ukupno: — — oko 10,5 miliona

Kada se od toga broja muškaraca i žena odbije broj oslobođenih od vojne službe zbog slabog zdravlja i zaštite dece, pokazaće se da u duhu zakona o opštoj vojnoj obavezi i zakonskih akata koja se odnose na terensku protivavionsku odbranu, možemo obučavati u različitim formama oko 6—7 miliona lica. Tu je uračunato da obučavanje treba da obuhvati sve građane od 16 do 60 godina. Smatra se da je taj broj oko 17,5 miliona lica.⁶²

Pošto se odbije 6—7 miliona lica koja podležu obveznom školovanju, ostaje oko 10—11 miliona građana koji su dužni da prođu osnovnu obuku uglavnom iz oblasti odbrane od oružja za masovno uništavanje. Smatra se da taj problem može biti dvojako rešen i to:

— dobrovoljnom obukom;

— naređenjima koja obavezuju svakog građanina u granicama određenih godina starosti da učestvuje u obuci i pripremama za odbranu.

⁶² Obliczenia wykonano w oparciu o dane Rocznika Statystycznego 1963., tabl. 12/32/str. 28.

Izdavanje takvog zakonskog propisa za obaveznu obuku bilo bi celishodno i poželjno. Tu se ne radi samo o pitanjima obuke već i o određenim iskustvima građana u korist odbrane. Ta iskustva mogla bi se odnositi na sledeće:

- učešće u pripremama zaštite preduzeća, komunalnih uređaja i druge društvene imovine;
- pripreme za zaštitu zgrada i stana i lične i porodične imovine;
- obezbeđivanje izvora pitke vode i prehrambenih artikala od zatrovavanja, zagađenosti i tome slično;
- održavanje i konzervaciju opreme i sredstava za zaštitu od oružja za masovno uništavanje;
- održavanje i konzervaciju skloništa i zaklona i drugih uređaja i objekata za odbranu, kao i učešće u pripremama i izgradnji javnih i pojedinačnih prostorija za zaštitu;
- učešće u pripremama za zaštitu protiv požara i tome slično.

Zakonski akti te vrste usvojeni su u mnogim zemljama Evrope. Na primer, u Švajcarskoj je donet zakon o civilnoj odbrani od 1. januara 1963. godine, u Francuskoj dekret o obaveznoj službi odbrane od 1959. godine, u Saveznoj Republici Nemačkoj zakon o samoodbrani civilnog stanovništva od 1962. godine.

Izdavanje sličnog zakonskog akta u našoj zemlji ne bi ipak značilo da bi automatski, na administrativan način, 10—11 miliona lica bilo upućeno na obuku o pitanju odbrane. U svakom pravilu ima izuzetaka koji nastaju na osnovu normalnog toka života zemlje. I tu dolaze do punog izražaja uloga i zadaci organizacije društvenih i poluvojničkih organizacija koje su na sebe preuzele obavezu da izgrade društvene osnove narodne odbrane. Sa većinom stanovnika koji nisu obuhvaćeni obukom prema zakonu o opštoj obavezi i zakonskim propisima iz delokruga terenske protivvazdušne odbrane može se preko društvenih i poluvojničkih organizacija sprovesti opšta obuka kao i priprema celokupnog stanovništva za slučaj raketno-nuklearnog rata.

Priprema celokupnog naroda i svakog građanina u delokrugu odbrane za slučaj rata nije, kako smatraju neki, povezano sa militarizacijom života u zemlji i podsticanjem ratne psihoze. U atomskoj epohi, opšti napori svih za odbrambene svrhe su nužni i nikada ih neće biti mnogo. Prijatjena opasnost od rata stalno lebdi nad čovečanstvom. Cilj široko razvijenog sistema narodne odbrane nije podsticanje misli o neizbežnosti rata i jačanje osećanja od opasnosti od uništenja. Naprotiv, cilj mu je da na osnovu opštег ubeđenja, obuke i priprema celokupnog društva učini trajnim osećanje snage i odbrambenih mogućnosti zemlje. Neprekidna gotovost sistema odbrane istovremeno ide u prilog održavanju mira, ukazujući imperijalističkim agresivnim snagama da se ni u kom slučaju ne isplati preuzimati ratni rizik.

3. KORISNOST PRIMENE SISTEMA TERITORIJALNE ODBRANE ZEMLJE ZA VREME MIRA

Razvoj odbrane zemlje zahteva ogromne napore čitavog društva i velike finansijske i materijalne izdatke, čija veličina treba da obezbedi održavanje na određenom nivou svih snaga koje su namenjene za odbranu, a da istovremeno ne izazove disproporcije u harmoničnom razvoju narodne privrede.

U sadašnje vreme problematika odbrane prožima svaku oblast ekonomskog, društvenog i političkog života. Svi poduhvati radi odbrane neraskidivo su povezani sa celokupnim mirnodopskim radom države i naroda. U takvoj situaciji dolazi do dve karakteristične pojave: s jedne strane, odbrambeni poduhvati opterećuju narodnu privrednu i društvo, a sa druge im donose određene koristi.

Mirnodopski period nije imun od raznovrsnih elemenarnih nepogoda, katastrofa i šteta. Za poslednjih 6 godina zabeleženo je u proseku po 20.000 požara godišnje. Štete dostižu godišnje prosečno 600 miliona zlota. U stvari, svake godine nadošle reke i led na njima prete poplavama. Zimi, kada su velike snežne padavine, u pojedinim rejonima ze-

mlje dolazi do dezorganizacije saobraćaja. Bilo je i slučajeva kada su besneli uragani koji su prouzrokovali velika uništavanja i gubitke u gradovima, manjim mestima i selima.

U oblastima tehničkih radova, gde se neprekidno vodi računa o bezbednosti prilikom rada, često se u tome ne uspeva potpuno. Uspeva se dosta u izbegavanju nesrećnih slučajeva u drumskom i železničkom saobraćaju, kao i u industriji i tome slično, ali se stalno čuje da je nečijom greškom, nepažnjom ili nespretnošću na radu došlo do katastrofe ili štete.

Opasnosti koje dolaze od prirode ili preko čoveka mogu se pojaviti na svakom mestu i u svako vreme. Stalno smo izloženi opasnosti koja zahteva, sem velike predostrožnosti, i rad na spasavanju da bi se umanjili gubici, da bi se spasli ljudi i zaštitila imovina. Osnovni preduslov za uspešan rad ljudstva koje radi na spasavanju je brza intervencija. Ona se može postići kada se blagovremeno izrađeni plan izvršava automatski, bez smetnji, pomoći dobro organizovanih i obučenih snaga.

Poznato nam je iz iskustva da su specijalne snage u institucijama i organizacijama koje su odgovorne za bezbednost u mnogim oblastima života pokazale da nisu uvek sposobne da samostalno savladaju elementarne nepogode, katastrofe ili štete, kao na primer: vatrogasci ne mogu sami ugasiti veliki šumski požar, radnici iz resora saobraćaja neće uspeti sami da očiste snegom zasute drumove, železničke pruge i tome slično.

Razvijeni sistem teritorijalne odbrane zemlje postaje faktor koji može doneti državi i društvu ogromne koristi u borbi sa navedenim pojavama. Sem učešća vojske, koja se po pravilu odmah uključuje u razne akcije za spasavanje, moguće je puno korišćenje drugih elemenata teritorijalne odbrane.

Jedinstveni sistem obaveštavanja i alarmiranja o opasnosti od napada iz vazduha, koji se priprema za rat, može uspešno izvršiti zadatke, u vezi sa elementarnim nepogodama, katastrofama i štetama. Terenski i fabrički odredi za

samoodbranu koji raspolažu potrebnim službama, mogu odmah po dobijanju alarmnog signala otpočeti akciju za spasavanje i ne moraju čekati na dolazak specijalnih snaga.

Zahvaljujući postojanju organa upravljanja i komandovanja u sistemu teritorijalne odbrane širenje nesreća i šteta može se sprečavati planski i organizovano. Verovatno će vremenom nestati potreba da se formiraju mnogi komiteti, komisije, grupe ili drugi organi te vrste. Dovoljno je za slučaj potrebe makar alarmom aktivirati deo ili sve odgovarajuće organe upravljanja i komandovanja prema utvrđenoj strukturi u sistemu teritorijalne odbrane.

Sličan način postupanja omogućava ne samo da se koriste elementi sistema odbrane za mirnodopske potrebe, već i da se obuče, vežbaju i provere rukovodeći organi i odgovarajuće snage i sredstva u slučaju nepogoda, šteta i tako dalje.

Mnogi poduhvati koji se realizuju u sistemu teritorijalne odbrane, naročito u periodu odbrane od oružja za masovno uništavanje, potpuno se poklapaju sa normalnim, mirnodopskim potrebama života zemlje. Nekada je teško odrediti šta se odlučilo o preduzimanju odgovarajuće mере, da li mirnodopske ili ratne potrebe.

Prema planovima urbanista opšta težnja je da se aerodromi i železnički čvorovi grade van rejona velikih gradova, da se iz velikih gradova „izvlače“ industrijska preduzeća bar delimično i veći magacini, da se izgrade široke ulice, trase sa pogodnim izlazima iz gradova i kružnih puteva, odgovarajuća lokacija uređaja i instalacija za opštu upotrebu (vodovodnih instalacija i elektrana i tome slično) i pošumljavanje.

Priprema zaštićenih bunara, sanitetskih punktova, kupatila i uređaja za kupanje na selu doprinosi podizanju kulture i zdravstvenog stanja seoskog stanovništva, a istovremeno potpuno odgovara težnjama odbrane. Sličnih primera može se dosta navesti.

Svestrano učešće naših oružanih snaga u društvenom, političkom i privrednom životu zemlje dobro je poznata stvar. Treba podvući da su za mnoge rodove vojske poli-

goni za vežbanje, u stvari, mesta za izgradnju raznih objekata. Inžinjerijske i železničke jedinice, jedinice veze i teritorijalne odbrane i druge u okvirima obuke po programu grade i opravljaju mostove, puteve, rezervoare i vodene brane, melioracione uredaje i tome slično, uštedjući na taj način narodnoj privredi više stotina miliona zlota.

Sve vrste se ne mogu oceniti u zlotima. Uvlačenje u opšti sistem odbrane višemilionskih masa stanovništva doprinosi usavršavanju rada društvenog organizma, podizanju na viši nivo samodiscipline, vojske kolektivnog rada čak i u najtežim uslovima koji mogu nastati za čitavo stanovništvo.

ZAKLJUČAK

Tema o ratu nije ni atraktivna niti popularna. Živimo u svetu koji je pun sukoba. Baš zbog toga bi izbegavanje studiranja pitanja rata usled njegovih strašnih posledica bilo najbolji dokaz da se ne uklapamo u stvarnost koja nas okružuje.

Nova borbena sredstva i promene u načinu vođenja rata postavili su na dnevni red u punoj oštini problem teritorijalne odbrane. Uporedo sa praktičnim ostvarivanjem mnogih poduhvata iz oblasti teritorijalne odbrane i dalje se obrađuju teoretske postavke i principi. Neki od njih trudio sam se da iznesem čitaocu bez pretenzija da će time potpuno obraditi problem ili dati definitivne zaključke.

B I B L I O G R A F I J A

1. Aszkierow W i drugi, Wojska obrony powietrznej kraju (Vojska protivvazdušne odbrane zemlje), Warszawa, 1962. god.
2. Bagrejew A., Sztuka wojenna państw kapitalistycznych (Ratna veština kapitalističkih zemalja 1939—1945), Warszawa, 1962. godine.
3. Beczkiewicz Z., Wojna i ekonomika (Rat i ekonomika) „Buletyn Wojskowej Akademii Politycznej imena F. Dzierżyńskiego“ br. 2/57.
4. Blum I., Miejsce Wojska Polskiego w aparacie władzy ludowej w latach 1944—1948. (Mesto poljske armije u aparatu narodne vlasti od 1944—1948. godine) „Myśl Wojskowa“ br. 7/1964.
5. Brodie B., Strategia w erze broni rakietowej (Strategija u eri raketnog naoružanja), Warszawa 1963.
6. Burakowski T., Sala A., Rakety i pociski kierowane, część I (Rakete i dirigovani projektili) Warszawa 1960.
7. XXII Zjazd KPZR, referaty i uchwały (XXII Kongres Komunističke partije SSSR-a, referati i odluke) Warszawa 1961.
8. XX lat Polski Ludowej (XX godina Narodne Poljske) Warszawa 1964.
9. Gallois P., Stratégie de l'age nucleaire (Strategija nuklearnog rata) Pariz 1960.
10. Gavin J. M., Wojna i pokój w erze przestrzeni międzyplanetarnej (Rat i mir u eri međuplanetarnog prostranstva) Warszawa 1961.
11. Gołąb P., Operacyjna analiza wysiłku zbrojnego GL i AL w walce z hitlerowskim najeźdźcą (Operativna analiza oružanih napora Narodne garde i Narodne armije Poljske u borbi protiv hitlerovskog okupatora) „Myśl Wojskowa“ broj 11/1963.
12. Gomułka W., Artykuły i przemówienia (Članci i govor) tom I, Warszawa 1962.
13. Goutard A., 1940 — wojna straconych okazji, (1940 — rat izgubljenih prilika) Warszawa 1959.

14. Hampe E., Strategie der zivilen Verteidigung (Strategija civilne odbrane).
15. Histoia Wielkiej Wojny Narodowej Związku Radzieckiego 1941—1945 (Istorija velikog otadžbinskog rata SSSR-a 1941—1945) tom 1—5, Warszawa 1964, 1965.
16. Hitch Ch. J., Mc Kean R. N., Ekonomika w erze broni jądrowej (Ekonomika u eri nuklearnog rata) Warszawa 1965.
17. Jagiełło K., Siły i środki państw kapitalistycznych na średzkowoeuropejskim TDW przeznaczone do oddziaływanego na obszar kraju (Snage i sredstva kapitalističkih država na srednjeevropskom ratištu koje su namenjene za dejstva po teritoriji Poljske) „Myśl Wojskowa” br. 4/1964.
18. Jaśtak Z., Skarżenia promieniotwórcze, chemiczne, biologiczne (Radioaktivna, hemijska i biološka kontaminacija) Warszawa 1963.
19. Jegorow P. T. i drugi, Graždanska obrona (Civilna odbrana) Moskwa 1963.
20. Łagowski A., Strategia i ekonomika (Strategija i ekonomika) Warszawa 1959.
21. Marsizm-leninizm o wojnie i wojsku (Marksizam-lenjinizam o ratu i vojsći) Warszawa 1964.
22. Michalski H., Strategia i taktika obrony terytorium kraju (Strategija i taktika teritorijalne odbrane zemlje) Warszawa 1965.
23. Miksche F. O., Uwaga: bron atomowa (Paźnia — atomsko oružje) Warszawa 1958.
24. Mroczko J., Węzłowe problemy szkolenia z zakresu obrony terytorium kraju (Ključni problemi obuke iz oblasti teritorijalne odbrane zemlje) „Myśl Wojskowa” broj 5/1964.
25. Namiotkiewicz W., Rostropowicz B., Ludzie, fakty, refleksje (Ljudi, činjenice, razmišljanja) Warszawa 1963.
26. Organizacje społeczne w służbie obronności kraju (Društvene organizacije u službi odbrane zemlje) „Biuletyn Informacyjny Głównego Zarządu Politycznego WP” broj 1/1963.
27. Podręcznik instruktora obrony przeciwlotniczej i przeciwatomowej (Udžbenik instruktora protivavionske i protivatomske odbrane) Warszawa 1961.
28. Problemy obronności Polski na tle dwóch dwudziestoleci (Problemi odbrane Poljske u toku 2 perioda po 20 godina) „Biuletyn Informacyjny Głównego Zarządu Politycznego WP” broj 12/1964.
29. Przegląd TOPL (Pregled terenske protivavionske odbrane) broj 5/1963.
30. Referat prezesa ZG LOK gen. dyw. F. Ksiežarczyka na Plenum ZG LOK w dniu 11. 9. 1964. „Czata“ (Referat predsednika Glavnog odbora Lige za odbranu zemlje divizijskog generala F.

Ksjenžarčika na plenumu održanom 11. 9. 1964. god.) „Straža“, broj 38/1964.

31. Rocznik Statystyczny 1963 (Statistički godišnjak 1963. god.).
32. Sitek E., Mobilizacija przemysłu dla potrzeb obronnych (Mobilizacija industrije za potrebe odbrane) Warszawa 1964.
33. Spychalski M., Dwadzieścia lat budownictwa ludowej obronności (Dvadeset godina izgradnje narodne odbrane) „Nowe Drogi“, broj 10/1963.
34. Spychalski M., U podstaw kształtowania obronności PRL (U temelje formiranja odbrane Narodne Republike Poljske) „Myśl Wojskowa“ broj 10/1963.
35. Spychalski M., Przemówienie na Plenum ZG LOK „Czata“ br. 39/1964. (Govor na plenumu Glavnog odbora Liga za odbranu zemlje).
36. Strategia vojenna, pod red. marsz. W. D. Sokołowskiego (Ratna strategija u redakciji maršala V. D. Sokolovskog) Warszawa 1964.
37. Szota W., Udział jednostek ludowego Wojska Polskiego w pokojowej pracy narodu (Učešće jedinica poljske Narodne armije u mirnodopskom radu naroda) „Myśl Wojskowa“ br. 7/1964.
38. Terenowa obrona przeciwlotnicza (Terenska protivavionska odbrana) Warszawa 1958.
39. T. Rawski, Z. Stapor, J. Zamojski, Wojna Wyzwolęncza narodu polskiego w latach 1939—1945 (Oslobodilački rat poljskog naroda od 1939—1945) Węzlowe problemy, Warszawa 1963.
40. Załuski Z. Obronność dawniej i dziś (Odbrana nekad i sad) „Wojsko Ludowe“ broj 7/1964.

VOJNA BIBLIOTEKA

— INOSTRANI PISCI —

Osnovana 1950. godine

Dosad izdala ove knjige

- 1) knjiga: General AJZENHAUER, **OD INVAZIJE DO POBEDE**, rasprodato.
- 2) knjiga: Maršal MONTGOMERI, **OD EL ALAMEJNA DO BALTIČKOG MORA**, rasprodato.
- 3) knjiga: Kamil RUŽERON, **BUDUĆI RAT**, rasprodato.
- 4) knjiga: Pukovnik dr fil., BEŠLAJN, **RUKOVODENJE NARODNOM ODBRANOM**, rasprodato.
- 5) knjiga: Bazil H. LIDEL-HART, **STRATEGIJA POSREDNOG PRILAŽENJA**. Strana 397, cena 2,30 din.
- 6) knjiga: Kamil RUŽERON, **POUKE IZ RATA U KOREJI**, rasprodato.
- 7) knjiga: Džordž PATON, **RAT KAKVOG SAM JA VIDEO**, rasprodato
- 8) knjiga: General ER, **ARTILJERIJA — NEKAD, SAD I UBUDUĆE**. Strana 405, cena 3 din.
- 9) knjiga: Omar BREDLI, **USPOMENE JEDNOG VOJNIKA**, rasprodato
- 10) knjiga: Pukovnik LIKA, **EVOLUCIJA TAKTIČKIH IDEJA**, rasprodato.
- 11) knjiga: J. O. HIRŠFELDER, **ATOMSKA BOMBA I LICNA ZAŠTITA**, rasprodato.
- 12) knjiga: Maršal PAPAGOS, **GRČKA U RATU 1940/41**. Strana 400, cena 2 din.

- 13) knjiga: Džon KRESVEL, **RAT NA MORU 1939/45**, rasprodato.
- 14) knjiga: ROZBERI, **BIOLOŠKI RAT**, rasprodato.
- 15) knjiga: General-pukovnik DAPČEVIĆ, **ZNAČAJ I SNAGA MANEVRA**. Strana 630, cena 5 din.
- 16) knjiga: General ŠASEN, **ISTORIJA DRUGOG SVETSKOG RATA**, rasprodato.
- 17) knjiga: SVEČIN, **STRATEGIJA**. Strana 452, cena 4,50 din.
- 18) knjiga: AJMANSBERGER, **TENKOVSKI RAT**. Strana 356 sa 3 priloga, cena 4 din.
- 19) knjiga: KAMON, **NAPOLEONOVI RATOVI**, rasprodato.
- 20) knjiga: KARPOV, **OBALSKA ODBRANA**. Strana 524, cena 7 din.
- 21) knjiga: MIKŠE, **TAKTIKA ATOMSKOG RATA**, rasprodato.
- 22) knjiga: MIDELDORF, **TAKTIKA U POHODU NA RUSIJU**, rasprodato.
- 23) knjiga: AJRE, **RATNA VEŠTINA I TEHNIKA**. Strana 248 cena 3 din.
- 24) knjiga: PRENTIS, **CIVILNA ZAŠTITA U MODERNOM RATU**, rasprodato.
- 25) knjiga: HITL, **VOJNI ŠTABOVI**. Strana 336, cena 5 din.
- 26) knjiga: Maršal JERJOMENKO, **STALJINGRAD**. Strana 252, cena 10 din.
- 27) knjiga: FOJHTER, **ISTORIJA VAZDUŠNOG RATA**. Strana 503, cena 8,50 din.
- 28) knjiga: Admiral KASTEKS, **STRATEGIJSKE TEORIJE** (I sveska). Strana 430, cena 6 din.
- 29) knjiga: GUDERIJAN, **VOJNI MEMOARI**. Strana 623, cena 10 din.
- 30) knjiga: **VOĐENI PROJEKtili**. Strana 546, cena 45 din.
- 31) knjiga: GRUPA POLJSKIH AUTORA, **ODABRANE OPERACIJE POLJSKE NARODNE VOJSKE**. Strana 432, cena 10 din.
- 32) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **PROBOJ ORGANIZOVANE ODBRANE**. Strana 487, cena 10 din.
- 33) knjiga: HERBERT FAJS, **ČERČIL — RUZVELT — STALJIN**. Strana 840, cena 15 din.
- 34) knjiga: MIDELDORF, **TAKTIKA RODOVA I SLUŽBI**. Strana 671, cena 8 din.

- 35) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **TAKTIČKI PRIMERI BORBE**. Strana 264, cena 8 din.
- 36) knjiga: Ešer LI, **VAZDUŠNA MOĆ**. Strana 288, cena 6,50 din.
- 37) knjiga: MONTROS, **NEBESKA KONJICA**, (Studija o helikopterima). Strana 307, cena 7 din.
- 38) knjiga: MELENTIN, **OKLOPNE BITKE**. Strana 448, cena 8,50 din.
- 39) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **RAZVOJ TAKTIKE SOVJETSKE ARMIJE 1941—1945**. Strana 593, cena 13 din.
- 40) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ STRATEGIJE** (I sveska). Strana 646, cena 9 din.
- 41) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ OPERATIVNE VEŠTINE** (I sveska). Strana 597, cena 16 din.
- 42) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ TAKTIKE** (I sveska). Strana 803, cena 12,50 din.
- 43) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ VOJNE PSIHOLOGIJE**. Strana 489, cena 10 din.
- 44) knjiga: Maršal JERJOMENKO, **NA ZAPADNOM PRAVCU**. Strana 336, cena 6 din.
- 45) knjiga: Maršal ČUJKOV, **ODBRANA STALJINGRADA**. Strana 423, cena 6 din.
- 46) knjiga: **TRANZISTORI** (prevod sa engleskog). Strana 464, cena 11 din.
- 47) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA pod redakcijom generala armije KUROČKINA, **METODIKA VOJNO-NAUČNOG ISTRAŽIVANJA**. Strana 384, cena 6,50 din.
- 48) knjiga: NASTAVNICI VOJNOPOLITIČKE AKADEMIJE, „LE-NJIN“, **MORALNO-POLITIČKI FAKTOR U SAVREMENOM RATU**. Strana 382, cena 11 din.
- 49) knjiga: STERNBERG, **VOJNA I INDUSTRIJSKA REVOLUCIJA**. Strana 360, cena 11 din.
- 50) knjiga: IVANOV i TJAPKIN, **INFRACRVENA TEHNIKA U VOJSCI**. Strana 351, cena 18 din.
- 51) knjiga: BUDONI, **PРЕДЕНI PUT**. (Memoari iz oktobarske revolucije). Strana 486, cena 7,50 din.
- 52) knjiga: POPELJ, **U TEŠKO VREME**. Strana 400, cena 7 din.
- 53) knjiga: LOKTIONOV, **DUNAVSKA FLOTILA U VELIKOM OTADŽBINSKOM RATU**. Strana 321, cena 16,50, din.

- 54) knjiga: POPELJ, **TENKOVI SU OKRENULI NA ZAPAD** (druga knjiga piščeve trilogije). Strana 438, cena 11 din.
- 55) knjiga: Maršal SOKOLOVSKI, **VOJNA STRATEGIJA** (rad grupe autora). Strana 548, cena 11 din.
- 56) knjiga: SEMJONOV, **RAZVOJ SOVJETSKE OPERATIVNE VEŠTINE**. Strana 405, cena 12,50 din.
- 57) knjiga: AKADEMIJA NAUKA SSSR, **VELIKA BITKA KOD MOSKVE**. Strana 366, cena 12 din.
- 58) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **O SOVJETSKOJ VOJNOJ NAUCI**. Strana 420, cena 12,50 din.
- 59) knjiga: KEGL I MENSON, **POMORSKI RAT U KOREJI**. Strana 564, cena 18,50 din.
- 60) knjiga: KOLESNIKOV, **ZORGE**, Strana 246, cena 7 din.
- 61) knjiga: GONČARENKO, **KIBERNETIKA U VOJSCI**. Strana 409, cena 10 din.
- 62) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **BITKA ZA LENJIN-GRAD**. Strana 785, cena 36 din.
- 63) knjiga: ROTMISTROV, **ISTORIJA RATNE VESTINE — I**. Strana 701.
- 64) knjiga: ROTMISTROV, **ISTORIJA RATNE VESTINE — II**. Strana 880, cena I i II knjige 50 din.
- 65) knjiga: POPELJ, **PRED NAMA JE BERLIN**. Strana 470, cena 15 din.
- 66) knjiga: BUĐONI, **PREDENI PUT — II**. (Memoari iz oktobarske revolucije). Strana 425, cena 15 din.
- 67) knjiga: EKLZ, **LOGISTIKA U NACIONALNOJ ODBRANI**. Strana 357, cena 20 din.
- 68) knjiga: M. N. ALEŠKOV, J. J. ŽUKOV, **OSNOVI RAKETNOG ORUŽJA**. Delo je u štampi.
- 69) knjiga: PLJASKIN, LISUHIN i RUVIŃSKI, **INŽINJERIJSKO OBEZBEĐENJE BORBENIH DEJSTAVA**. Strana 358, cena 22 din.
- 70) knjiga: MANŠTAJN, **IZGUBLJENE POBEDE**. Strana 686, cena 30 din.
- 71) knjiga: IVANOV, ŠEMANSKI i JANOV, **KOMANDOVANJE JEDINICAMA U BOJU**. Strana 251, cena 17,50 din.
- 72) knjiga: BOFR, **UVOD U STRATEGIJU**. Strana 146, cena 10 din.
- 73) knjiga: LUKOV i PLATONOV, **VOJNA PSIHOLOGIJA —** Strana 418, cena 21 din.

- 74) knjiga: ŠVARC, **STRATEGIJA JUĆE, DANAS, SUTRA** —
Strana 219, cena 18 din.
- 75) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **TAKTIKA** — Delo
je u pripremi.
- 76) knjiga: TRNSKI, **NE TAKO DAVNO** — Delo je u pripremi.
- 77) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **OPŠTEVOJNA AR-
MIJA U NAPADU** — Delo je u pripremi.
- 78) knjiga: ARON, **VELIKA DEBATA** — Delo je u pripremi.
- 79) knjiga: BOFR, **ZASTRAŠIVANJE I STRATEGIJA** — Delo
je u pripremi.
- 80) knjiga: HOHA, **TERITORIJALNA ODBRANA ZEMLJE** —
Strana 260, cena 18 din.
- 81) knjiga: MIHALSKI, **STRATEGIJA I TAKTIKA TERITORI-
JALNE ODBRANE** — Delo je u pripremi.
- 82) knjiga: KRISENKO, **SAVREMENI SISTEMI PVO** — Delo je
u pripremi.
- 83) knjiga: BOFR, **STRATEGIJA AKCIJE** — Delo je u pripremi.
- 84) knjiga: TOMPKINS, **ORUŽJE TREĆEG SVETSKOG RATA**
— Delo je u pripremi.
- 85) knjiga: GREČKO, **BITKA ZA KAVKAZ** — Delo je u pripremi.

HOHA
TERITORIJALNA ODBRANA ZEMLJE

Redigovao prema originalu
pukovnik Ranko Pavela

*

Jezički redaktor
Stevan Kojić

*

Tehnički urednik
Andro Strugar

*

Korektor
Biljana Đorđević

Stampanje završeno decembra 1968.

Tiraž 2.500

Cena 18 din.

Štampa „KULTURA“ Beograd, Makedonska 4